

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

॥ विश्वसत्त्वानुग्रहविहितानेकग्रन्थरत्न-
श्री उमास्वातिवाचक-श्रीदेवगुप्तसूरि-श्रीअभयदेवसूरि-
श्रीहेमचन्द्रसूरि श्रीदेवेन्द्रसूरि-श्री देवानन्दसूरि-श्री
जयशेखरसूरि-साधुरत्नसूरिप्रभृतिचिरन्तन-
मुनिवर्गसन्देहः संस्कृतप्राकृतगूर्जरभाषा-
रूपः गद्यपद्यमयः ॥ सानुवादः ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहः ॥

॥ भाग १-२-३-४ ॥

॥ “ संयोजकः ” ॥

परमपूज्यपवित्रपाद-विशुद्धचारित्रचूडामणि-प्रौढप्रभाव
तपोगच्छाचार्यभट्टारकसद्गुरु श्रीमद्विजयनेमिसूरि
विनेयश्रीसिद्धान्तवाचस्पति न्यायविशारद-
अनुयोगाचार्य-महोपाध्याय श्रीमान्

उदयविजयगणिः ॥

॥ प्राग्वाटवणिग्वंशावतंसधर्मकर्मकर्मठश्रेष्ठिप्रवर-
मनसुखभाइसुत-माणिकलालभाइश्रेष्ठिप्रवरण
स्वश्रेयसे “ श्री जैन एडवोकेट ” मुद्रणालये संमुद्र

॥ प्रकाशितः ॥

सं. १९७८ ॥ वीरनिर्वाण सं. २४४८ ॥ सन् १९२२

॥ ॐ अँई नमः ॥

॥ विश्वसत्त्वानुग्रहविहितानेकग्रन्थरत्न-
श्री उमास्वातिवाचक-श्रीदेवगुप्तसूरि-श्रीअभयदेवसूरि-
श्रीहेमचन्द्रसूरि श्रीदेवेन्द्रसूरि--श्रीदेवानन्दसूरि-श्री-
जयशेखरसूरि--साधुरत्नसूरि प्रभृतिचिरन्तनमुनि-
वर्गसन्दृढ्यः संस्कृतप्राकृतगूर्जरभाषारूपः
गद्यपद्यमयः ॥ सानुवादः ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहः ॥

॥ भाग. १-२-३-४. ॥

॥ “ संयोजकः ” ॥

परमपूज्यपवित्रपाद-विशुद्धचारित्रचूडामणि--प्रौढप्रभाव
तपोगच्छाचार्यभट्टारकसद्गुरुश्रीमद्विजयनेमिसूरि-
विनेयश्रीसिद्धान्तवाचस्पति-न्यायविशारद-अ-
नुयोगाचार्य-महोपाध्यायश्रीमान्

उदयविजयगणिः ॥

॥ प्राग्वाटवणिग्वंशावतंसधर्मकर्मकर्मठश्रेष्ठिप्रवर-
मनसुखभाइसुत-माणिकलालभाइश्रेष्ठिप्रवरेण स्व-
श्रेयसे “श्री जैनएडवोकेट” मुद्रणालये संमुद्र्य

॥ प्रकाशितः ॥

सं. १९७८ ॥ वीरनिर्वाण सं. २४४८ ॥ सन् १९२२

॥ विषयानुक्रमः ॥

अंकः	नाम.	कर्ता	पत्रम्
१	नवतत्त्वप्रकरणम्. (सानुवादम्.) उमास्वातिवाचकविरचितम्.		
		(उद्धृतम्.)	१
२	" " " " जयशेखरसूरिनिर्मितम्.		८
३-४	सभाष्यं नवतत्त्वप्रकरणम्. (,) मू० देवगुप्तसूरिप्रणीतम्, भा०		
	अभयदेवसूरिसिन्धुधम.		८
५	नवतत्त्वप्रकरणम्. (,) देवेन्द्रसूरिविनिर्मितम्. ३६ (उद्धृतम्)		

श्री जैन एडवोकेट प्रीन्टींग प्रेसमां शा. चीमनलाल
गोकलदासे छाप्यु घीकांटावाडी-अमदावाद.

॥ अस्य पुनर्मुद्रणदिका सर्वसत्ता प्रकाशकेन १८६७ वर्षीय
२५ नियमा (एक्टा) नुसारेण स्वायत्तीकृता ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहः ॥

॥ श्री नवतत्त्वपरिशिष्टानि ॥

विश्वसत्त्वानुग्रहविहिक्कनिकग्रन्थसन्दर्भश्रीमद—

उमास्वातिवाचकप्रथमधिरचित

॥ १ ॥

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तर समेत.) परिशिष्ट नं. अ. (१)

जीवाजीवाः पुण्यं, पापास्रवसंवराः सनिर्जरणाः । बन्धो मोक्षश्चै-
ते, सम्यक् चिन्त्या नव पदार्थाः ॥ १ ॥ जीवा मुक्ताः संसारि-
णश्च संसारिणस्त्वनेकविधाः । लक्षणतो विज्ञेया, द्वित्रिचतुःपञ्चषड्भे-
दाः ॥ २ ॥ द्विविधाश्चराचराख्या-स्त्रिविधाः स्त्रीपुंनपुंसका ज्ञेयाः ।
नारकतिर्यग्मानुष-देवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः ॥ ३ ॥ पञ्चविधास्त्वेक-

शब्दार्थ—જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા,
બંધ અને મોક્ષ એ નવ પદાર્થો સારી રીતે ચિંતવવા યોગ્ય છે.
(૧) સિદ્ધ અને સંસારી એમ બે પ્રકારના ‘જીવ’ છે, એમાં
સંસારી જીવ બે પ્રકારના, ત્રણ પ્રકારના, ચાર પ્રકારના, પાંચ
પ્રકારના, છ પ્રકારના એમ બુદ્ધી બુદ્ધી રીતે અનેક પ્રકારના
લક્ષણથી જાણવા. (૨) ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે પ્રકારના,
સ્ત્રી પુરુષ અને નપુંસક એમ ત્રણ પ્રકારના, તેમજ નારકી,
તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતા એમ ચાર પ્રકારના જીવો કહ્યા છે.
(૩) એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય

દ્વિત્રિચતુષ્પચ્ચન્દ્રિયાસ્તુ નિર્દિષ્ટાઃ । ક્ષિત્યમ્મુવદ્વિપવન-તરવસ્ત્વસાશ્વેતિ
 ષડ્ભેદાઃ ॥ ૪ ॥ એવમનેકવિધાના-મેકૈકો વિધિરનન્તપર્યાયઃ ।
 પ્રોક્તઃ સ્થિત્યવગાહ-જ્ઞાનદર્શનાદિપર્યાયૈઃ ॥ ૫ ॥ સામાન્યં સ્વલુ
 લક્ષણ-મુપયોગો ભવતિ સર્વજીવાનામ્ । સાકારોઽનાકાર-શ્ચ સો ડષ્ટ-
 ભેદશ્ચતુર્ધા તુ ॥ ૬ ॥ જ્ઞાનાજ્ઞાને પચ્ચ-ત્રિવિકલ્પે સો ડષ્ટથા તુ-
 સાકારઃ । ચક્ષુરચક્ષુરવધિ-કેવલદૃગ્વિષયસ્ત્વનાકારઃ ॥ ૭ ॥ ભા-
 વા ભવન્તિ જીવ-સ્યૌદયિકઃ પારિણામિકશ્ચૈવ । ઔપશમિકઃ ક્ષયો-
 ત્યઃ, ક્ષયોપશમજશ્ચ પચ્ચૈતે ॥ ૮ ॥ તે ચૈકવિંશતિત્રિ-દ્વિનવાષ્ટાદશ-
 વિધાશ્ચ વિજ્ઞેયાઃ । ષષ્ઠશ્ચ સાન્નિપાતિક, ઇત્યન્યઃ પચ્ચદશભેદઃ ॥ ૯ ॥
 એભિર્ભાવૈઃ સ્થાનં, ગતિમિન્દ્રિયસંપદઃ સુખં દુઃખમ્ । સંપ્રાપ્નોતીત્યા-

દ્વિયઃ એમ પાંચ પ્રકારના અને પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય,
 વાયુકાય, વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાય એમ છ પ્રકારના જીવ
 કહ્યા છે. (૪) એવી રીતે સ્થિતિ, અવગાહના, જ્ઞાન, દર્શન
 આદિ પર્યાયોવડે કરીને અનેક પ્રકારના જીવોના એકેક ભેદ
 અનંત ભેદવાળો છે. (૫) સર્વ જીવોનું સામાન્ય લક્ષણ નિ-
 શ્ચયે કરીને ઉપયોગ છે. એ ઉપયોગ સાકાર અને અનાકાર (જ્ઞાન-
 દર્શન) રૂપ છે તેમાં સાકારોપયોગ આઠ પ્રકારે અને અનાકાર-
 રોપયોગ ચાર પ્રકારે છે. (૬) પાંચ જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત,
 અવધિ, મનઃપર્યાવ તથા કેવળ.) અને ત્રણ અજ્ઞાન (મતિ-
 અજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન.) એ ૮ પ્રકારે સાકારોપયોગ
 છે. અને ચક્ષુર્દર્શન, અચક્ષુર્દર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલદર્શન
 એ ૪ પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગ છે. (૭) ઔદયિક, પા-
 રિણામિક, ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એ પાંચ
 પ્રકારના ભાવો જીવોના હોય છે. (૮) તે ભાવોના અનુક્રમે
 એકવીશ, ત્રણ, બે, નવ અને અઠાર ભેદો બાજીવા. અને છઠ્ઠો
 સાન્નિપાતિક ભાવ પંચર પ્રકારનો છે. (૯) એ ભાવો વડે કરીને
 જીવ સ્થાન (સંસારસ્થિતિ), ગતિ, ઈન્દ્રિય સંપદા, સુખ અને દુઃખ

त्मा, सो ऽष्टविकल्पः समासेन ॥ १० ॥ द्रव्यं कषाययोगा-नुपयोगो
ज्ञानदर्शने चेति । चारित्रं वीर्यं चे-त्यष्टविधा मार्गणा तस्य ॥ ११ ॥
'जीवाजीवानां द्र-व्यात्मा सकषायिणां कषायात्मा । योगः सयोगि-
नां पुन-रुपयोगः सर्वजीवानां ॥ १२ ॥ ज्ञानं सम्यग्दृष्टे-र्दर्शनमथ भ-
वति सर्वजीवानाम् । चारित्रं विरतानां, तु सर्वसंसारिणां वीर्यम् ॥
१३ ॥ द्रव्यात्मेत्युपचारः, सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण । आत्मादेशादात्मा, भ-
वत्यनात्मा परादेशात् ॥ १४ ॥ एवं संयोगाल्प-बहुत्वाद्येनैककषः स

पामे છે. તે (આત્મા) સંક્ષેપથી આઠ પ્રકારનો છે. (૧૦) દ્રવ્ય,
કષાય, યોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય એવી
રીતે આત્માની આઠ પ્રકારે વિચારણા છે. (૧૧) જીવ અને
અજીવનો 'દ્રવ્યાત્મા,' કષાયવંતનો 'કષાયાત્મા,' યોગવાળાનો 'યો-
ગાત્મા,' અને સર્વ જીવોનો 'ઉપયોગાત્મા.' (૧૨) સમ્યગ્
દૃષ્ટિનો 'જ્ઞાનાત્મા,' સર્વ જીવોનો 'દર્શનાત્મા,' ચારિત્રવંતનો 'આ-
રિત્રાત્મા,' અને સર્વ સંસારી જીવોનો 'શ્રીઆત્મા.' (૧૩) સર્વ
દ્રવ્યોને વિષે નય વિશેષે કરી 'દ્રવ્યાત્મા' એવો ઉપચાર થટે
છે. સ્વસ્વરૂપ (સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી આત્મા,
અને પરસ્વરૂપ (પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ) થી અના-
ત્મા થાય છે. (૧૪) એવી રીતે વિવિધ સંયોગ તથા અલ્પ
બહુત્વાદિવડે જીવ અનેક પ્રકારે ચિતવવો, જીવનું આ સર્વ

૧ અથ 'શ્રીભગવત્સૂક્ત્રાદશશતદશમોદેશકબૃહત્તૌ' "જી-
વાનાં દ્રવ્યાત્મા જ્ઞેયઃ" इति पाठस्य, 'श्रीभगवत्सूक्तादिषु' द्रव्या-
त्मनः कषायात्मादिना सहवृत्तितानियमविरहेऽपि उपयोगाया-
त्मना नैयम्यप्रदर्शकसंबन्धस्य, 'द्रव्यं त्रिकाऽनुगाम्युपसर्जनीकृत-
कषायादिपर्यायं तद्रूप आत्मा द्रव्यात्मा सर्वेषां जीवानाम्' इति
द्रव्यात्मव्याख्यानस्य जीवप्रकरणस्य च सद्भावेऽपि 'श्रीप्रशम-
रतिसूत्रतद्व्यादिषु' सव्याख्यानं 'जीवाजीवानां' इत्युपलम्भादु-
त्तरत्र 'सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण' इतिदर्शनाच्चास्माभिः स एव
पाठः सङ्गृहीतः ॥

પરિમૃગ્યઃ । જીવસ્યૈતત્સર્વં, સ્વતત્ત્વમિહ લક્ષણૈર્દૃષ્ટમ ॥ ૧૫ ॥ ઉત્પાદ-
 વિગમનિત્ય-ત્વલક્ષણં યત્તદસ્તિ સર્વમપિ । સદસદ્વા ભવતીત્ય-ન્યથા-
 પિતાનર્પિતવિશેષાત્ ॥ ૧૬ ॥ યોઽર્થો યસ્મિન્નાભૂત, સામ્પ્રતકાલે
 ચ દૃશ્યતે તત્ર । તેનોત્પાદસ્તસ્ય, વિગમસ્તુ તસ્માદ્વિપર્યાસઃ ॥ ૧૭ ॥
 સામ્પ્રતકાલે ચાના-ગતે ચ યો યસ્ય ભવતિ સમ્બન્ધી । તેનાવિગમસ્ત-
 સ્યે-તિ સ નિત્યસ્યેન ભાવેન ॥ ૧૮ ॥ (ઇતિ જીવતત્ત્વમ્ ૧)
 ધર્માધર્માભ્યાં નિ પુદ્ગલાઃ કાલ એવ ચાજીવાઃ । પુદ્ગલવર્જમરૂપં, તુ
 રૂપિણઃ પુદ્ગલાઃ પ્રોક્તાઃ ॥ ૧૯ ॥ દ્વ્યાદિપ્રદેશવન્તો, યાવદનન્ત-
 પ્રદેશિ નાઃ સ્કન્ધાઃ । પરમાણુપ્રદેશો, વર્ણાદિગુણેષુ ભજનીયઃ ॥ ૨૦ ॥

સ્વરૂપ અર્હી લક્ષણોવડે અનેકવિધ પ્રતીત થાય છે. (૧૫)
 ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રોવ્ય લક્ષણવાળા જે જે પદાર્થો છે, તે
 સર્વે સત્ અને તે ઉત્પાદ આદિ લક્ષણરહિત સર્વ અસત્ તે-
 મજ અન્યથા અર્પિત, અનર્પિતના વિશેષ થકી તે સદસદ્વાદિ
 (સત્) ભંગીરૂપે થાય છે. (૧૬) જે વસ્તુ (પર્યાય)જેમાં પ્રથમ
 ન્હોતી અને વર્તમાનકાળે તેમાં દેખાય તે ‘ઉત્પાદ,’ તેથી જે
 વિપરીત તે તેનો ‘વિનાશ.’ (૧૭) વર્તમાનકાળે અને ભવિષ્ય-
 કાળમાં જે જેનો સંબંધી છે તેની સાથે તેનો વિયોગ ન થાય
 તે તેવા નિત્યસંબંધથી નિત્ય ‘ધ્રુવ’ છે. (૧૮) ધર્માસ્તિકાય,
 અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ એ
 પાંચ ‘અણુ’ છે, પુદ્ગલ શીવાયના ચાર અણુ અને પુદ્-
 ગલ રૂપી કદા છે. (૧૯) જે પ્રદેશથી માંડીને અનંત પ્રદેશ-
 વાળા પુદ્ગલ સ્કન્ધો હોય છે. પરમાણુ દ્રવ્યથી પ્રદેશરહિત છે.
 તેવા દરેક પરમાણુમાં એક વર્ણ, ૧ ગંધ, ૧ રસ અને જે સ્પર્શ હોય
 છે. માટે તેમાં (અપ્રદેશત્વ)ભજનીય છે. (૨૦) ધર્માસ્તિકાય, અધર્મા-
 સ્તિકાય, અને કાલ એ પારિણામિક ભાવને વિષે બાણુવા, રૂપ (પુદ્ગલ)
 ઉદય પરીણામી છે અને અણુ સર્વ ભાવને અનુસરનારા છે.

भावे धर्माधर्मा-स्वरकालाः पारिणामिके ज्ञेयाः । उदयपरिणामि रूपे,
तु सर्वभावानुगा जीवाः ॥ २१ ॥ जीवाजीवा द्रव्य-मिति षड्विधं भ-
वति लोकपुरुषोऽयम् । वैशाखस्थानस्थः, पुरुष इव कटिस्थकरयुग्मः
॥ २२ ॥ तत्राधोमुखमल्लक-संस्थां वर्णयन्त्यधोलोकम् । स्थालमिव
तिर्यग्लोक-मूर्ध्वमथ मल्लकसमुद्रम् ॥ २३ ॥ सप्तत्रिधोऽधोलोक-
स्तिर्यग्लोको भवत्यनेकविधः । पञ्चदशविधानः पुन रूर्ध्वलोकः स-
मासेन ॥ २४ ॥ लोकालोकव्यापक-माकाशं मत्तलोलिकः कालः ।
लोकव्यापि चतुष्टय-मवशेषं त्वेकजीवो वा ॥ २५ ॥ धर्माधर्माकाशा-
न्येकैकमतः परं त्रिकमनन्तम् । कालं विनास्तिकाया, जीवमृते चाप्य-
कर्तृणि ॥ २६ ॥ धर्मो गतिस्थितिमतां, द्रव्याणां गत्युपग्रहविधाता ।
स्थित्युपकृष्टाधर्मो, स्वकाशदानोपकृद्गनम् ॥ २७ ॥ स्पर्शरसगन्धव-

(२१) એવી રીતે જીવ અને અજીવરૂપ ષડ્વિધ દ્રવ્ય થાય છે, આ લોકપુરુષ કેડ ઉપર કરચુમ્બવાળો અને બન્ને પાંચ પ્ર-
સારીને ઉભેલા ધનુષધારી પુરુષ જેવો છે. (૨૨) તેમાં અધો-
લોક અધોમુખ રાખેલા મલ્લક (શરાવલા)ના જેવા સંસ્થા-
નવાળો, તીર્થલોક થાલ જેવા આકારવાળો અને ઊર્ધ્વલોક
શરાવસંપુટના આકાર જેવો વર્ણુઓ છે. (૨૩) અધો-
લોક સાત પ્રકારનો, તીર્થલોક અનેક પ્રકારનો અને ઊ-
ર્ધ્વલોક પન્નર પ્રકારનો સંક્ષેપથી કહ્યો છે. (૨૪) આકાશ
લોકાલોકવ્યાપક છે. કાળ મર્ત્ય (મનુષ્ય) લોક સંબંધી છે.
બાકીના ચાર લોકવ્યાપી છે, તેમજ એકજીવ જીવ (કેવળીસમુદ્ધાત
સમયે) લોકવ્યાપી છે. (૨૫) ધર્મસ્તિકાય, અધર્મસ્તિકાય અને
આકાશ, એ ત્રણ એકેકાં છે. બાકીના ત્રણ અનન્તાં છે. કાલ વિના
પાંચ અસ્તિકાય છે, અને જીવવિના પાંચ અર્તી છે. (૨૬) ગતિ
પરિણામી જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગાતમાં સહાય દેનાર ધર્મા-
સ્તિકાય છે. સ્થિતિમાં સહાય દેનાર અધર્માસ્તિકાય છે. અને

ર્નાઃ, શબ્દો બંધઃ સૂક્ષ્મતા સ્થૂલતા, સંસ્થાને મેદતમ-શ્ચાયોષોતા-
તપથેતિ ॥ ૨૮ ॥ કર્મચરીરમનોવાગ્-વિવેષ્ટિતોચ્છવાસદુઃસ્વમુત્સદાઃ
સ્યુઃ । જીવિતમરણોપગ્રહ-કરાશ્ચ સંસારિણઃ સ્કન્ધાઃ ॥ ૨૯ ॥ પ-
રિણામવર્તનાવિધિ-પરાપરત્વગુણલક્ષણઃ કાલઃ । સમ્યક્સ્વજ્ઞાનચારિ-
ત્રવીર્યશિજ્ઞાગુણા જીવાઃ ॥ ૩૦ ॥ (इत्यजीवतत्त्वम् २) पु-
द्गलकर्म शुभं य-त्तत्पुण्यमिति जिनशासने दृष्टम् । (इति पुण्यतत्त्वम्
३) यदुपमय तत्पाप-मिति भवति सर्वज्ञनिर्दिष्टम् ॥ ३१ ॥
(इति पपतत्त्वम् ४) योगः शुद्धः पुण्या-स्रवस्तु पापस्य तद्वि-
पर्यासः । (इत्यास्त्रवतत्त्वम्. ५) वाक्कायमनोगुप्ति-निर्नास्रवः सं-
वरस्तूतः ॥ ३२ ॥ (इति संवरतत्त्वम् ६) संवृततपउपधाना-स्तु

અવકાશ આપવારૂપ સહાય કરનાર આકાશ દ્રવ્ય છે. (૨૭)
સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, શબ્દ, બંધ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, સં-
સ્થાન, લેદ, અંધકાર, છાયા, ઉદ્યોત અને આતપ, તથા
સંસારી જીવોને કર્મ, શરીર, મન, વચન, ચેષ્ટા, ઉચ્છવાસ, તથા
દુઃખ, મુખ દેનારા (વિષ, ક્ષીરાદિ) પુદ્ગલો અને જન્મમરણમાં
સહાય કરનારા સર્વ પુદ્ગલપરિણામો સ્કન્ધો હોય છે.
(૨૮-૨૯) પરિણામ વર્તના રૂપ અને પરાપરત્વ^૧ ગુણ-
વાળું કાલદ્રવ્ય છે. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને વીર્ય શિક્ષા
ગુણવાળા જીવો છે. (૩૦) જે શુભ એવા કર્મનાં પુદ્-
ગલ તે ‘પુણ્ય’ અને અશુભ એવા કર્મનાં પુદ્ગલ તે ‘પાપ’
એમ સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યું છે (૩૧) શુદ્ધ એવા મન વચન
કાયાના યોગ (આપાર) તે ‘પુણ્યાશ્રવ,’ તેથી વિપરીત તે ‘પાપા-
શ્રવ.’ અને મન વચન કાયાની ગુપ્તિ તે નિરાશ્રવ એવો ‘સં-
વર’ કહ્યો છે. (૩૨) સંવરયુક્ત જીવને તપ ઉપધાન ‘નિ-

^૧ હાનિ વૃદ્ધિરૂપ. અથવા નવપુરાણાદિ ભાવ, ૨ ગુરૂં લઘુપણું (વય
વિજેરેમાં એક બીજાથી ન્હાના મ્હોટાપણું).

નિર્જરા કર્મસન્તતિર્બન્ધઃ । (ઈતિનિજરાબન્ધતત્ત્વે ૭-૮) બન્ધવિ-
યોગો મોક્ષ-સ્ત્વિતિ સંક્ષેપાન્નવ પદાર્થાઃ ॥ ૩૩ ॥ (ઈતિ મોક્ષતત્ત્વમ્
૯) એતેષ્વધ્યવસાયો, યોડર્થેષુ વિનિશ્ચયેન તત્ત્વમિતિ । સમ્યગ્દ-
ર્શનમેત-ત્તુ તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા ॥ ૩૪ ॥ (ઇત્યુપદેશઃ)

॥ શ્રીપ્રશમરતિદ્વાદશાધિકારરૂપં નવતત્ત્વપ્રકરણં સમાપ્તમ્. ॥

જરા' કહેવાયછે, કર્મની સંતતિ તે બંધ' અને બંધનો વિયોગ
(સર્વથા અભાવ) તે 'મોક્ષ' એ રીતે સંક્ષેપથી નવ પદાર્થો
કેહ્યા. (૩૩) આ નવ પદાર્થોને વિષે વિશેષ કરીને નિશ્ચયપૂ-
ર્વક આ જ તત્ત્વ એવો જે અધ્યવસાય તે સમ્યગ્દર્શન, એ
સમ્યગ્દર્શન સ્વભાવથી અથવા ગુરૂપદેશથી થઈ શકેછે. (૩૪)

॥ શ્રીનવતત્ત્વ પ્રકરણુ શબ્દાર્થઃ સંપૂર્ણઃ ॥

॥ कविचक्रचक्रवर्त्तिश्रीजयशेखरसूरिविनिर्मितं ॥

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम्. ॥

(भाषान्तर समेत) परिशिष्ट नं. आ. (२)

जीवाऽजीवा पुण्णं, पावासवसंवरो य निज्जरणा । बंधो मु-
क्खो य तहा, नवतत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥ चउदस चउदस
बाया-लीसा बासीय हुंति बायाला । सत्तावन्नं बारस, चउ नव
भेया कमेणेसिं ॥२॥ सुहुमा बायर वेइ-दिया य तेइंदिया य चउ-
रिंदी । असन्नी सन्नी खलु, चोहस पज्जत्तपज्जत्ता ॥ ३ ॥ (इ-
तिजीवतत्त्वम्) धम्माधम्मागासा, दवा देसप्पएस तित्तिभेया । गइ-
दिइअवगाहगुणा, कालो परिवत्तणारूवो ॥४॥ पूरणगलणसहावो,
खंधा देसप्पएसपरमाणू । पुग्गलकाओ चउहा, चउदस भेओ इय

शब्दार्थ—जुव, अजुव, पुइय, पाप, आश्रव, संवर,
निर्झरा, अन्ध અને મોક્ષ એ નવતત્ત્વો (જેવી રીતે તીર્થંકર
દેવે ફરમાવ્યા છે.) તે સ્વરૂપે જાણવા લાયક છે. (૧) આ
૯ તત્ત્વોના અનુક્રમે ૧૪, ૧૪, ૪૨, ૮૨, ૪૨, ૫૭, ૧૨, ૪
અને ૯ ભેદો હોય છે. (૨) સૂક્ષ્મ અને બાહર (એકેન્દ્રિયો)
દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, અસંજિ અને સંજિ એ ૭
ને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તભેદે ગુણુવાથી નિશ્ચયે ૧૪ (જુવ-
ભેદો) થાય. (૩) અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અને અવગાહ ગુણુ-
વાળા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય
દ્રવ્ય-દેશ-પ્રદેશ ભેદથી ૩-૩ ભેદવાળા છે, અને પરિવર્તના
સ્વરૂપ કાઢ એક પ્રકારનો છે. (૪) ભરાવું અને વિખરાવું એ
સ્વભાવવાળો પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્કન્ધ-દેશ-પ્રદેશ-પરમાણુભેદથી

अजीवो ॥ ५ ॥ (इत्यजीवतत्त्वम्) सायं सुरनरतिरियाऊ, सुर-
नराणं गई य अणुपुवी । ओरालविज्वाहार-तेअकम्मइग पण देहा
॥ ६ ॥ आइतितणूणवंगा, पर्णिदि सुहवण्णगंधरसफासा । संघय-
णवज्जरिसहं, समचउरंसं च संठाणं ॥ ७ ॥ तस बायर थिर पत्तेय,
पज्जआइज्जसुभगसुभसुसरं । जस तित्थंकर निम्माण, अगुरुलहु-
आयवुज्जोयं ॥ ८ ॥ परघा ऊसास सुभखगइ, उच्चं इय पुण्ण-
तत्त बायाला । (इति पुण्यतत्त्वम्) पावंमि मइसुओही-मणपज्जब

४ प्रकारे छे. आ रीते ' अणुव (तत्त्व) ' १४ प्रकारे थयुं.
(४-५) शातावेदनीय, देव-नर-तिर्यग्गामु, देव-नरगति,
देव-नरानुपूर्वी, आहारिक, वैदिक, आहारक, तैसज्ज अने का-
र्मणु ओ प शरीर, प्रथम उ शरीरना उ अंगोपांग, पंचेन्द्रिय-
जति, शुभवर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श, वज्रवर्णनाराय संघयणु, सम-
यतुरस संस्थान, त्रस, आहर, स्थिर, प्रत्येक, पर्याप्त, आदेय,
मुलग, शुभ, सुस्वर, यश, तीर्थकर, निर्माणु, अशुल्लघु, आत-
प, उद्योत, पराधात, उच्छवास, शुभविहायोगति, अने उच्छयोत्र
आ प्रमाणे ' पुण्यतत्त्व ' ४२ लेहे छे. (६-७-८) भति-
श्रुत-अवधि-भनःपर्यव-केवल ओ प ज्ञाननां प आवरणो, यक्ष-
अयक्षु-अवधि-केवल ओ ४ दर्शननां ४ आवरणो, निद्रा, प्र-
यत्ना, निद्रानिद्रा, प्रयत्नाप्रयत्ना, स्त्यानर्धि, अशातावेदनीय,
मिथ्यात्व, क्रोध-मान-माया अने दोष ओ ४ ना प्रत्येकना
अनन्तानुगन्धि-अप्रत्याभ्यान-प्रत्याभ्यानावरण-संभवजन ओम
४-४ लेहे होवाथी १६, पुरुष-स्त्री-नपुंसकवेद, ह्यस्य, रति,
अरति, शोच, लय, अनुप्रासा, नरकायु, नरक-तिर्यग्गति, ओके-
न्द्रिय-दीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-यतुरिन्द्रियजति, अवणुं त्रसदशक (स्था-
वरदशक) अशुभविहायोगति, अशुभवर्णादि ४, ऋषभनाराय,
नाराय, अर्धनाराय, कीलिका, छेवई संघयणो, न्यग्रोध, सादि,
पामन. धृज्ज. हंसक (संस्थानो), नीय गोत्र, वीर्य-दान-ला-

(૮) વ. ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ. નં. આ. (૨) ॥

કેવલાવરણ ॥ ૯ ॥ ચક્ષુ અચક્ષુ ઓહી-કેવલ આવરણ નિહ-
પયલાઓ । નિહાનિહા પયલા-પયલા થીળદ્વી અસ્સાયં ॥ ૧૦ ॥
મિચ્છં કોહો માળો, માયા લોભો ચડવિહા ચડરો । અળ અપચ્ચ-
કલાણા, પચ્ચકલાણા ય સંજલણા ॥ ૧૧ ॥ પુંડત્થીકીવવેયા, હા-
સરડઅરડસોગભયગરિહા । નરયાડ નરયતિરિયગડ-ગુપુલી ઇગવિત્તિ-
ચડજાઈ ॥ ૧૨ ॥ તસદસગં વિવરીયં, કુલ્લગડ ઉવઘાય અસુહવળ્લચડ ।
રિસહનરાય નરાય, દ્વ કીલિ છેવટ્ઠ સંઘયણા ॥ ૧૩ ॥ નમ્મોહ સાડ વામ-
ળ, લુજ્જં હુંડં ચ નીચગુત્તં ચ । બલદાળલાભભોગો-વભોગ વિઘ્ઘા-
ડ વાસીડ ॥ ૧૪ ॥ (ઈતિ પાપતત્ત્વમ્) સુડનયળઘાળજીહા-દેહા
પંચિંદિયા કસાયચડ । વહઅલિયચોરિયાવંભ-પરિગ્ગહા અવ-
યા પંચ ॥ ૧૫ ॥ મળવયળકાયજોગા, તિમ્મિ કિરિયા ઇમાડ પ-
ળવીસં । કાડ્ય અહિગરણીયા, પાઓસિય પારિતાવળિયા ॥ ૧૬ ॥
પાળાઇવાયારંભિય, અપચ્ચકલાળમાયપરિગ્ગહિયા । મિચ્છત્તદિ-
ટ્ઠિપુટ્ઠિય, પડુચ્ચસામંતવળિયા ય ॥ ૧૭ ॥ આળવળિવિયારળિયા,

ભ-ભોગ-ઉપભોગના પ અન્તરાથો, એ ૮૨ 'પાપતત્ત્વમ્' છે. (૬ થી
૧૪) શ્રોત્ર, ચક્ષુ, નાક, જીભ, સ્પર્શન એ પ 'ઇન્દ્રિયો,' ૪
કથાય, હિંસા, મૃષા, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ એ પ 'અપત્તો,'
મન, વચન, કાય એ ૩ 'યોગો,' કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રા-
દેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતિકી, આરંભિકી, અપ્રત્યાખ્યા-
નિકી, માયાપ્રત્યયિકી, પારિચ્છેદિકી, મિથ્યાત્વિકી, દષ્ટિકી, પૃષ્ઠિ
(સ્પૃષ્ઠિ)કી, પ્રાતિત્યકી, સામન્તોપનિકી, આનાયન (આજ્ઞાપન)
કી, વિહારણકી, નૈસર્ગીકી, સ્વાહસ્તિકી, સમુદાયિકી, પ્રાયોગિકી,
અનાભોગિકી, અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી, પ્રેમિકી, દેષિકી, ધર્માપથિ-
કી આ ૨૫ 'ક્રિયાઓ,' એ રીતે ૪૨ 'આશ્રવ' ભેદો છે
(૧૫ થી ૧૮) સામાયિકાદિ પ આરિત્રો, શીત, ઉષ્ણ, તૃષ્ણ,
ક્રુધા, દંશ, અચેષ, અરતિ, સ્ત્રી, ચર્ચા, શય્યા, નિષદ્યા, યાચના,
મલ, વધ, આક્રોશ, રોગ, સત્કાર, તૃણસ્પર્શ, અલાભ, પ્રજા,

नेसत्थिसहत्थिसमुदयपओगा । अणभोगअणवकंखा, पिज्जदोसेरि-
यावहिया ॥ १८ ॥ इय आसव बायाला, (इत्याश्रवतत्त्वम्) सामा
इयमाइ पंच चारित्ता । सीउण्हतण्हछुहदंस-चेलरइइत्थीचरियाओ
॥ १९ ॥ सेज्जनिसीहियजायण-मलवहअक्कोसरोगसकारा । तण-
फासा य अलाभा, पन्नाअन्नाणसम्मत्तं ॥ २० ॥ इय बावीस परी-
सह, जइधम्मो दसह संजमो सच्चं । खमविणयज्जवमुत्ति, तव सोय
अर्किचणं बंधं ॥ २१ ॥ अधुवासरणेगत्ता-वरत्त भव असुइ आस-
वा लोगो । संवरनिज्जरधम्मा, बोही इइ भावणा बार ॥ २२ ॥ पण
समिई इरियभासा, एसणआयाणपारिठावणिया । मणमाई तिण्णि
गुत्ती, इय संवरभेय सगवन्ना ॥ २३ ॥ (इति संवरतत्त्वम्) अणस-
णमूणोयरिया, तणुकिलेसरसचायवित्तिसंखेवा । संलीणया इय-
छहा, बज्झ तवो अंतरो उ इमो ॥ २४ ॥ पायच्छित्तं विणओ, वे-
यावच्चं तहेव सज्झाओ । ज्ञाणं उस्सग्गो विय, निज्जर एवं दुवालसहा
॥ २५ ॥ (इति निर्जरातत्त्वम्) कम्माणं पगइठिई, अणुभागपएस

अज्ञान અને સમ્યક્ત્વ એ ૨૨ 'પરીષદો,' સંયમ, સત્ય, ક્ષમા,
વિનય, આત્મવ, મુક્તિ, તપ, શૌચ, આકિંચન્ય, અને પ્રદ્યયર્થ એ
૧૦ 'યતિ (સાધુ) ધર્મ,' અનિત્ય, અશરણ, એકત્વ, અન્ય-
ત્વ, સંસારસ્વભાવ, અશુચિત્વ, આશ્રવ, લોકસ્થિતિ, સંવર,
નિર્જરા, ધર્મ, અને ઊષ્ઠિ એ રીતે ૧૨ 'ભાવનાઓ,' ઇર્થા-ભાષા
-એષણુ-આદાન (નિશ્લેષ)-પરિષ્ઠાપન એ ૫ ' સમિતિ,' મ-
નોશુભિ વિગેરે ૩ ' શુભિઓ,' આ રીતે 'સંવરભેદો' ૫૭ છે.
(૧૬ થી ૨૩) અનશન, ઊનોદરિકા, કાયકલેશ, રસત્યાગ,
વ્રત્તિ સંશ્લેષ, અને સંતીનતા આ ૬ પ્રકારે 'બાહ્યતપ' છે. પ્રાય-
શ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાર્થ, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ આ
૬ ' અભ્યન્તર તપ ' છે. આ પ્રમાણે ૧૨ ભેદે ' નિર્જરા '
જાણવી. (૨૪-૨૫) કર્મેનો પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-અનુભાગ-પ્રદેશ
આ રીતે ૪ પ્રકારે ' જન્ધ ' હોય છે, એનો અર્થ અનુક્રમે

(૮) ૬. ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. આ. (૨) ॥

ચડવિહો બંધો । અત્યો એસિ સહાવો, કાલપ્પમાણં રસો દલિયં
॥ ૨૬ ॥ (ઈતિ બન્ધતત્ત્વમ્) મોક્ષંમિ ઉ સંતપયં, દવપમાણં ચ
સ્વિત્ત ફુસણા ય । કાલો અંતર ભાગો, ભાવ અપ્પવહુયં ચ નવમેયા
॥ ૨૭ ॥ સિદ્ધા પંચમગઈયે, સ્વઈયે નાણંમિ દંસણે સમ્મે । દુવિહુવ-
ઓગે ગઈયા-ઈસુ સેસપણ્ણુ તે નત્થિ ॥ ૨૮ ॥ સિદ્ધા દવ અણંતા,
લોગાસંસ્વિજ્ઞભાગિ તેસિ ઠિઠ્ઠિ । ફુસણા અહિયા કાલો, સાઈઅણંતો
પડુવ્વેગં ॥૨૯॥ નો અંતરં જિયાણં, અણંતભાગંમિ સ્વઈય પરિણામે ।
આવેણંતરા થોવા; પરંપરાસિદ્ધાણંતગુણા ॥૩૦॥ (ઈતિ મોક્ષતત્ત્વમ્)

॥ જયશેખરીયં નવતત્ત્વપ્રકરણં સમાસમ્. ॥

સ્વભાવ-કાલમાન-રસ-દળસમૂહ છે. (૨૬) સત્પદપ્રરૂપણા
(વિદ્યમાન મોક્ષપદની ગત્યાદિમાર્ગણાયે વિચારણા), દ્રવ્યપ્ર-
માણ, ક્ષેત્ર (અવગાઢ આકાશ પ્રદેશો), સ્પર્શના (અવગાઢ
તથા બાહ્ય), કાલ (સિદ્ધત્વસ્થિતિ), અનંતર (પુનઃ સિદ્ધત્વ
પ્રાપ્તિનું), ભાગ (સર્વ જીવોને કેટલામે ભાગે), ભાવ (ક્રયા
ભાવમાં), અદ્યપબદ્ધત્વ એ 'મોક્ષતત્ત્વમાં' ૬ લેહો છે. સિદ્ધ
ભાગવન્તો પાંચમી (સિદ્ધિ) ગતિમાં, ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન-સ-
મ્યક્ત્વમાં, જન્મે (સાકારાનાકાર) ઉપયોગમાં વર્તે છે. શેષ
ગત્યાદિ પદોમાં તે નથી. ૧. સિદ્ધ (જીવ) દ્રવ્યો અનન્તા છે.
૨. લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા તેઓનું વર્તવું (ક્ષેત્ર) છે.
૩. સ્પર્શના (ક્ષેત્રથી) અધિક છે. ૪. એક સિદ્ધને આશ્રયી
કાલ સાદિ અનન્ત છે. ૫. સિદ્ધોને (સિદ્ધપણુમાંથી) પડ્યાનો
અભાવ હોવાથી) આંતર નથી. ૬. સર્વ જીવોને અનન્તમે
ભાગે વર્તે છે. ૭. ક્ષાયિક તથા પરિણામિકભાવમાં વર્તે છે. ૮.
અનન્તર (સિદ્ધત્વ પ્રથમ સમય વર્તમાન) સિદ્ધો અદ્ય છે. તેથી
પરંપરા (સિદ્ધત્વદ્વિતીયાદિ સમય વર્તમાન) સિદ્ધો અનન્ત
ગુણા છે. ૯. (૨૭ થી ૩૦)

॥ શ્રી જયશેખરીય નવતત્ત્વ પ્રકરણ શબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ श्रीदेवगुप्तसूरिप्रणीतं “नवतत्त्वप्रकरणं” श्रीनवाङ्गी-
 त्तिकारश्रीमदभयदेवसूरिरचित “भाष्य” विभूषितम् ॥
 (भाषान्तर समेत.) परिशिष्ट नं. क. (३)

(સૂ૦) સમ્મં ચ મોક્ત્રવીયં, તં પુણ ભૂયત્યસદ્દહનરૂવં ॥
 પસમાહલિંગગમ્મં, સુહાયપરિણામરૂવં તુ ॥ ૧ ॥

(ભા૦) ભૂયત્યાં ઇહ અવિતહ—ભાવા જીવાદઓ જિનાભિદિયા ।
 સદ્દહનં તુ તદ્દર્શ, પસમાઈ પંચ લિંગાઈ ॥ ૧ ॥ પસમો સંવે-
 ગોઽવિ ય, મિત્ત્વેયદયા ઉ તદ્દ ય અત્તિકં । ઇહ પસમો પદમિલુય-
 કસાયવિસઓ મુણેયવ્વો ॥ ૨ ॥ તત્તાઈસુ દોસાઈ—વિસયં
 પસમં મળન્તિ કિલ્લ પ્પે । અન્ને ઉ ડર્વસમં તં, વિસયતિસાકોહકં-

સૂત્રાર્થ—સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષનું ખીજ છે, વળી તે સમ્ય-
 ક્ત્વ સત્પદાર્થોની શ્રદ્ધારૂપ અને ઉપશમાદિ (પાંચ) લક્ષણો-
 વડે જાણી શકાય એવું તથા શુભ આત્મપરિણામ રૂપ છે. (૧)

ભાષ્યાર્થ—અહિં ભૂતાર્થ એટલે જિનેશ્વરે કહેલા જીવાદિક
 સત્યસ્વરૂપવાળા પદાર્થો, શ્રદ્ધા એટલે તથાપ્રકારની રૂચિ અને
 ઉપશમ વિગેરે પાંચ લિંગો (લક્ષણો) છે, (૧) તેમાં ઉપશમ, સંવેગર,
 નિર્વેદર, દયા, અને આસ્તિક્ય, (એ ૫ લક્ષણ છે). એમાં ‘ઉ-
 પશમ’ તે પહેલા (અનંતાનુબંધિ) કષાય સંબંધિ જાણવો. (૨)
 વળી કેટલાએક આચાર્યો નિશ્ચયથી ઉપશમને તત્ત્વાદિકમાં દ્વેષા-
 દિ સંબંધિ (તત્ત્વમાં દ્વેષ અને અતત્ત્વમાં રાગ ન કરવો તે
 ઉપશમ) કહે છે. અને ખીજા કેટલાએક આચાર્યો વિષયની
 તૃષ્ણા અને ક્રોધની ખર્જના (ચળ) ના ઉપશમને ઉપશમ કહે

ટૂળં ॥ ૩ ॥ ગમ્માગમ્મવિવેગં, ચિચ્ચા સવ્વત્થ વટ્ટે જીવો ।
 વિસયેસુ અતિત્તપ્પા, જીણ વસા વિસયતિણ્ણા સા ॥ ૪ ॥ સચ્ચેય-
 રદોસાણં, સવણા અંતો બહિં ચ જં પુરણં । અવિયારિઝ્ઞણ કજ્જં,
 તં લિંગં કોહકંઠૂણ ॥ ૫ ॥ સંવેગો મોક્કસ્વમઈ, નિવ્વેઓ ભવવિરત્ત-
 યા હોઈ । દુત્થિયવિસયા ઉદયા, અત્થિકં તત્તવિસયંતિ ॥ ૬ ॥
 ભૂયત્થસદ્દહાણા, અત્થિકં નો વિસિસ્સણ જેણ । તો કહમેયાણ મ-
 ઓ, નણુ લિંગીલિંગભાવોત્તિ? ॥ ૭ ॥ આયપરિણામમેઓ, સમ્મત્તં
 તસ્સ હોઈ કજ્જં જં । ભૂયત્થસદ્દહાણં, તો ઉવચારેણ તં વુત્તં ॥ ૮ ॥
 एवं च सम्मलिंगं, अत्थिकं नत्थि ता विरोहोऽत्थ । भूयत्थसदहा-
 णंपि, भण्णए जेण आयगुणो ॥ ९ ॥ खयउवसमाइएहिं, दंसणमोहस्स

છે ૧. (૩) જેના વશથી વિષયમાં અતૃપ્ત સ્વભાવવાળો જીવ
 ગમ્યાગમ્ય વિવેકનો ત્યાગ કરી સર્વમાં (સ્વપરસ્ત્રિઆદિમાં) પ્રવર્તે તે
 ‘વિષયતૃષ્ણા’ કહેવાય. (૪) સત્ય અને અસત્ય દોષોને સાંભળવાથી
 વિચાર કર્યા વિના અંદરથી (મનમાં) અને બહારથી (વ-
 ચન કાયામાં) જે સ્ફુરણા રૂપ કાર્ય થાય તે ‘ ક્રોધખ-
 ર્જનાતું’ લક્ષણ છે. (૫) ‘સંવેગ’ એટલે મોક્ષની ઇચ્છાર. ‘નિર્વેદ’ એ-
 ટલે સંસારથી વૈરાગ્ય ભાવે ઉ. ‘દયા’ તે દુઃખી સંબંધિ (અનુક-
 મ્પા)૪. અને આસ્તિક્ય તે સત્પદાર્થ સંબંધિ (શ્રદ્ધારૂપ)
 છે ૫. (૬) (પ્રશ્ન) જે કારણથી સત્પદાર્થની શ્રદ્ધાથી આસ્તિક્ય ભિન્ન
 નથી તો શંકા થાય છે કે એ બેમાં લિંગી(સાધ્ય) લિંગ(હેતુ) ભાવ
 કેમ માનેલો છે?. (૭) (ઉત્તર.) જેમાટે સમ્યક્ત્વ તે આત્મપરિણામનો
 ભેદ છે, અને સત્પદાર્થ શ્રદ્ધા તેનું કાર્ય છે, માટે (કારણમાં કાર્યના)
 ઉપચારથી તેને (સત્પદાર્થ શ્રદ્ધાને) સમ્યક્ત્વ કહેલું છે. (૮)
 એ પ્રમાણે આસ્તિક્ય એ સમ્યક્ત્વનું લિંગ છે. માટે એમાં
 (લિંગીલિંગભાવમાં) વિરોધ નથી. જે કારણથી સત્પદા-
 ર્થની શ્રદ્ધાને પણ આત્મગુણ કહી શકાય છે. (૯) દર્શનમોહની-

जीवपरिणामो । जो होइ सुहसखो, सो सम्मत्त विमिहिद्वो ॥१०॥

(सू०) एगविहदुविहतिविहं, चउहा पंचविहदसविहं सम्मं ।

मोक्खतरुबीयभूयं, संपइराया व धारेज्जा ॥ २ ॥

(भा०) एगविहं सम्मरुई, निस्सग्गभिगमेहिं तं भवे दुविहं ।
तिविहं तं खइयाई, अहवावि हु कारगाईयं ॥ ११ ॥ सग्ग-
त्तमीसमिच्छत्त-कम्मखकयो भणंति तं खइयं १ । मिच्छत्त-
स्वओवसमा, स्वाओवसमं २ ववइसंति ॥ १२ ॥ मिच्छत्तस्स
उवसमा, ओवसमं ३ तं भणंति समयणू । तं उवसमसेदीए,
आइमसम्मत्तलाभे वा ॥ १३ ॥ विहियाणुद्वाणं पुण, कारगमिह
रोयगं तु सहहणं । मिच्छदिदी दीवइ, जं तत्ते दीवगं तं तु ॥ १४ ॥

यना क्षयोपशमादि वडे शुभ स्वइपवाणो एवने ने परि-
णाम थाय છે તેને સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે. (૧૦)

સૂત્રાર્થ—મોક્ષવૃક્ષના બીજભૂત એક પ્રકારનું, બે પ્રકારનું, ત્રણ પ્રકારનું, ચાર પ્રકારનું, પાંચ પ્રકારનું, અને દશ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ સંપ્રતિ રાત્રની પેઠે ધારણ કરવું. (૨)

ભાષ્યાર્થ—સમ્યગ્દ્રષ્ટિ તે ૧ પ્રકારનું, અને ‘નૈસર્ગિક’ તથા ‘અભિગમ’ એ ૨ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે. તેમજ ‘ક્ષાયિકાદિ’ અથવા ‘કારક આદિ’ ૩ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે. (૧૧) સમ્યક્ત્વમોહનીય મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીયના ક્ષયથી “ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે. અને મિથ્યાત્વના ક્ષયોપશમથી “ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે. (૧૨) મિથ્યાત્વના ઉપશમથી સર્વજ્ઞો “ઔપશમિકસમ્યક્ત્વ” કહે છે, ને તે ઉપશમ શ્રેણિમાં અથવા પ્રથમ સમ્યક્ત્વના લાભ વખતે હોય છે. (૧૩) આગમોક્ત અનુષ્ઠાન કરવું તે આદિ ‘કારક સમ્યક્ત્વ.’ શ્રદ્ધા (માત્ર) તે “રોચક સમ્યક્ત્વ,” અને મિથ્યાદૃષ્ટિજીવ જે યથાર્થ તત્ત્વોને પ્રકાશે (પ્રદેષે) છે તેને “દીપક-સમ્યક્ત્વ” કહેવામાં આવે છે. (૧૪) સાત્ત્વાદિન સહિત ક્ષાયિકાદિ ૩

સ્વરૂપાઈ સાસાયણ-સહિયં તં ચઝવિહં તુ વિભેયં । તં સમ્મત્તબ્બંસે,
મિચ્છત્તઅપત્તિરૂવં તુ ॥ ૧૫ ॥ વેયયસંજુતં પુણ, એયં ચિય પંચહા
વિણિહિદ્દં । સમ્મત્તચરમપોગ્ગલ-વેયણકાલે ડ તં હોઈ ॥ ૧૬ ॥
એયં ચિય પંચવિહં, નિસ્સગ્ગહિગમમેયઓ દસહા । અહવા નિસ્સ-
ગારૂઈ, ઇચ્છાઈ જમાગમે મળિયં ॥ ૧૭ ॥

(સૂ૦) જીવાઈનવપયત્થે, જો જાણઈ તસ્સ હોઈ સમ્મત્તં ।

માવેણ સદ્દંતે, અયાણમાણેઽવિ સમ્મત્તં ॥ ૩ ॥

(ભા૦) અવિયાણઓ પયત્થે, સદ્દહણં તેસુ કેરિસં હોઈ । ? તમ્હા
વિત્થરનાણે, સમ્મત્તમણુત્તરં હોઈ ॥૧૮॥ વિત્થરનાણાવેક્કવં, અભ્ઞાણં

સમ્યક્ત્વં તે ૪ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ જાણવું, તે “સાસ્વાદન સ-
મ્યક્ત્વ” સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મ થઈ મિથ્યાત્વને ન પામ્યો હોય એવા
(અન્તર) સ્વરૂપવાળું છે. (૧૫) એ ચારનેજ વેદક સ્પષ્ટિ કરતાં
૫ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે, તે “વેદક સમ્યક્ત્વ” સમ્ય-
ક્ત્વમોહનીયનાં છેલ્લાં (ચરમસમયવર્તી) પુદ્ગલોના ઉદયક-
ળમાં હોય છે. (૧૬) એજ પાંચે પ્રકારના સમ્યક્ત્વને નિસ-
ર્ગ અને અધિગમ એમ બે ભેદે ગુણતાં ૧૦ પ્રકાર થાય છે.
અથવા જે રીતે આગમમાં કહેલ છે તે રીતે પણ નિર્સર્ગ રૂઝી
છત્યાદિ (નિર્સર્ગ-ઉપદેશ-આજ્ઞા-સૂત્ર-બીજ-અધિગમ-વિસ્તા-
ર-ક્રિયા-સંક્ષેપ-ધર્મરૂચિ એ) ૧૦ ભેદ થાય છે. (૧૭)

સૂત્રાર્થ—જે જીવ જીવાદિક ૬ પદાર્થો જાણે તેને સમ્યક્ત્વ
હોય છે, અને ભાવથી શ્રદ્ધા હોતે છતે (૬ પદાર્થો) ન જા-
ણ્યા હોય તોપણ સમ્યક્ત્વ હોય છે. (૩)

ભાષ્યાર્થ—(પ્રશ્ન) પદાર્થ નહિ જાણનાર જીવને તે પદાર્થોમાં શ્ર-
દ્ધા કેવી રીતે હોય ? માટે વિસ્તૃત જ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ શ્રેષ્ઠ હો-
ય છે. (૧૮) ઉત્તર અહિં વિસ્તાર જ્ઞાનની અપેક્ષાએ અજ્ઞાન (બાધ
રહિતપણું) હોય છે. એમ જાણવું, તે કારણથી શ્રદ્ધા કરતા

एतद्य होइ दद्वं । तेणेह सहंते, अयणमाणेऽवि सम्मत्तं ॥ १९ ॥
एतोच्चिय निदिद्धा, मासतुसप्पभिइओ सुदिद्वित्ति । एतोच्चिय चा-
रित्ती, एतोच्चिय सिद्धगामित्ति ॥ २० ॥

(सू०) जीवाजीवा पुत्रं, पावासवसंवरो य निज्जरणं ।
बन्धो मुक्खो य तथा, नवतत्ता होंति नायत्ता ॥ ४ ॥
सुहुमा बायरबेइंदिया य तेइंदिया य चउरिदी ।
अस्सन्नी सन्नी खलु, चोइस पज्जत्तपज्जत्ता ॥ ५ ॥

(भा०) इह सुहुमनामकम्मोदएण एगिंदिया उ सुहुमत्ति । बायरना-
मुदएणं; ते चेव य बायरां होंति ॥ २१ ॥ ते पुण पंचवियप्पा, पुढ-
वाईभेयओ मुणेयन्वा । पंचिंदिया उ दुविहा; अस्सन्नी सन्नीणो तह
य ॥ २२ ॥ सण्णा मणविण्णागं, जेसिं सा अत्थि ते उ सण्णित्ति

એવા અભાણુ જીવોને પણ સમ્યક્ત્વ હોય. (૧૯) એ કાર-
ણથીજ “માસતુષ” વિગેરે મુનિઓ સમ્યગ્દષ્ટિ, એ હેતુથીજ
ચારિત્રી, અને એ હેતુથીજ મોક્ષગામી કદા છે. (૨૦)

સૂત્રાર્થ—જીવ-અજીવ-પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ-સંવર-નિર્જર્જરા-
બંધ-અને મોક્ષ એ ૯ તત્ત્વો ભાણવા યોગ્ય છે (૪) સૂક્ષ્મ એ-
કેન્દ્રિય, બાહર એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અસંજિ-
પંચેન્દ્રિય અને સંજિપંચેન્દ્રિય; એ ૭ ને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
લેદે ગુણુતાં નિશ્ચય ૧૪ લેદ થાય. (૫) (ચોથી ગાથાનું ભાષ્ય નૈથી.)

ભાષ્યાર્થ—આહિં સૂક્ષ્મ નામ કર્મેદ્રિયવડે એકેન્દ્રિયજીવો
‘સૂક્ષ્મ’ એમ કહેવાય છે, અને તેજ (એકેન્દ્રિયો) બાહર
નામ કર્મના ઉદય વડે ‘બાહર’ હોય છે. (૨૧) વળી તે
એકેન્દ્રિયો પૃથ્વી આદિ લેદે ૫ પ્રકારના છે, અને પંચેન્દ્રિય
જીવો સંજિ અને અસંજિ એમ ૨ પ્રકારના છે, (૨૨) સં-
જા એટલે મનોવિજ્ઞાન તે જેઓને છે તે જીવો સંજિ કહેવાય.

। તે ડાઁવવાયગભય-મેડલા ગઈચડકંમિ ॥ ૨૩ ॥ અસ્સન્નિણો ડાઁ
 ડયરે, તે ઘુણ સંઘુચ્છિમચ્ચિય હવંતિ । માણુસતિરિયગઈસું, તે હુંતી
 ન ડણ અન્નતથ ॥ ૨૪ ॥ પજ્જત્તનામકમ્મો-દણ પજ્જત્તયા ઘુણે-
 યન્વા । ડયરા ડયરુદણં, પજ્જત્તિઓ ડ ડન્નેવ ॥ ૨૫ ॥ આહાર-
 સરીરિન્દિય-પજ્જત્તી આણપાણભાસમણે । તથાડલા ચડરો, હવંતિ
 ંગિદિયાણં તુ ॥ ૨૬ ॥ વિગલિદિયાણ અસ્સ-ન્નિણં ચ તાઓ હવં-
 તિ પંચેવ । પંચિદિયસન્નીણં, પજ્જત્તિઓ છ ડ હવંતિ ॥ ૨૭ ॥ આ-
 હારાડગહણે, જા સત્તી તં ભળંતિ પજ્જત્તિ । વિવરીયમપજ્જત્તિ આ-
 ડિતિપ્પ નતથપજ્જત્તી ॥ ૨૮ ॥ સુહુમાઈણ પયાણં, સત્તહં દુગુણેણ
 ડ હવંતિ । પજ્જત્તાપજ્જત્તય-મેપ્પઈ ચડદસઢ્ઢાણા ॥ ૨૯ ॥

વળી તે સંજ્ઞિ જીવો ઔપપાતિક અને ગર્ભજ એ ૨ લેહવાળા
 છે, અને ચારે ગતિમાં છે. (૨૩) તેથી જીજ્ઞ તે અસંજ્ઞિ છે. અને
 તે સંમૂર્છિમજ્ઞ હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્થંચગતિમાંજ તે (અ-
 સંજ્ઞિ) હોય છે. જીજ્ઞ ગતિમાં હોતા નથી. (૨૪) પર્યાપ્તિ નામ
 કર્મના ઉદય વડે ‘પર્યાપ્તિ’ અને અપર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયવડે
 ‘અપર્યાપ્તિ’ કહેવાય. પર્યાપ્તિઓ ૬ જ છે. (૨૫) આહારપર્યાપ્તિ,
 શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ, ઉચ્છવાસપર્યાપ્તિ, ભાષાપર્યા-
 પ્તિ, મન:પર્યાપ્તિ, ત્યાં એકેન્દ્રિય જીવોને પ્રથમની ચાર પર્યા-
 પ્તિઓ હોય છે. (૨૬) વિકલેન્દ્રિયોને અને અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયોને પ
 પર્યાપ્તિઓ છે, અને સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયને ૬ પર્યાપ્તિઓ હોય છે.
 (૨૭) આહાર વિગેરે ગ્રહણ કરવામાં (જીવની) જે શ-
 ક્ષિત તે ‘પર્યાપ્તિ’ કહેવાય છે, એથી વિપરીતને ‘અપર્યા-
 પ્તિ’ કહે છે, (પરન્તુ) પ્રથમની ડ પર્યાપ્તિઓમાં અપર્યાપ્તિ-
 પણું નથી (૨૮) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિ ડ પદોને (જીવોને)
 પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિલેહવડે બમણા કરવાથી (જીવના) ૧૪
 લેહ થાય છે. (૨૯)

(सू०) धम्माधम्मागासा, तियतिय भेया तहेव अच्चा य ।

खंधा देसपएसा, परमाणु अजीव चउदसहा ॥ ६ ॥

(भा०) जीवाण पुगलाण य, गइपरिणइसंसुहाण गइहेऊ । ज-
लमिव मच्छाण तहा, अस्संखपएसपरिमाणं ॥ ३० ॥ लोगइव्वं
जं तं, नेयं धम्मत्थिकायसन्नाए । देसो पुण तस्सेव य विवक्खया
होइ अच्चाई ॥ ३१ ॥ तस्सेव निव्विभागो, भागो इह भन्नए पए-
सोत्ति । एवमधम्मागास-त्थिकायदव्वेसु तियतियगं ॥ ३२ ॥ नवरं
अधम्मदव्वं, दिईउवट्ठंभकारणं भणियं । आगासं पुण ओगा-हदाण-
लिगं मुणेयव्वं ॥ ३३ ॥ अच्चासमओ एगो, जमतीताणागया अ-

सूत्रार्थ—धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय अने आकाशास्तिकाय
(अथ त्रैलोक्या) त्रय त्रय लेख, तेमज्ज काद (नो १ लेख)
तथा (पुद्गला) स्कंध-द्वेष-प्रद्वेष-ने परमाणु (अथ चार लेख
सहित) अणुवना १४ लेख छे. (६).

भाष्यार्थ—मत्स्थाने जेम जण तेम गतिपरिणामने सन्मुख
थयेला अणु अने पुद्गलाने अतिमां कारणभूत, असंख्य प्रदेश
प्रमाणुवाणुं अने लोकमां व्यापीने रहैलुं जे द्रव्य ते ‘धर्मास्तिकाय’
नामनुं द्रव्य जाणुवुं, अने ते द्रव्यनोज विवक्षा वडे जे
अधार्दिक (भाग) ते “द्वेष” कहैवाय. (३०—३१) तथा ते
द्रव्यनोज निर्विभाग भाग ते अहि “प्रद्वेष” अथ कहैवाय छे, अथ
प्रमाणु अधर्मास्तिकाय अने आकाशास्तिकाय द्रव्यमां पणु त्रय त्रय
लेख जाणुवा. (३२) परन्तु विशेष अथ छे के अधर्मास्तिकाय
द्रव्यने स्थितिउपपन्नना कारणवाणुं कह्युं छे, अने आकाशने अ-
वगाहनादान लक्षणवाणुं कह्युं छे. (३३) काणनो १ समय
(ते ज काणनो १ लेख) छे, कारणके अनंत अतीत समयानो
नाश थयो छे, अने भविष्यना अनंत समयानी उत्पत्ति थई
नथी भाटे ते (अथ काणना अनंत समय) विद्यमान नथी,

નંત્રવિ । આસન્નપ્રત્યક્ષો, ન સંતિ સંવોજ્ય પદ્યમ્ ॥ ૩૪ ॥
 દુષ્કેસાદ્વજ્રાન્ત-પ્રાપ્તિયંતા ડ પોગલા સંધા । તેસિં કિય સવિ-
 ભાગા, ભાગા દેસતિ નાયવ્વા ॥ ૩૫ ॥ તે ચેવ નિવિભાગા, હો-
 તિ પ્રપ્તિ પુગલા જે ડ । સંધપરિણામરહિયા, તે પરમાર્ણાત્ત
 નિદિદ્ધા ॥ ૩૬ ॥

(સૂ૦) સાયં ઉચ્ચામોયં, સત્તત્તીસં તુ નામપર્ણો ॥

તિસિં ય સ્વત્તમિ તદ્ધન, ચચાલં પુત્રપર્ણો ॥ ૭ ॥

(મા૦) સત્તત્તીસં નામસ્સ, પર્ણો પુત્રપર્ણ (હુ) તા ય દ્વિમા ।
 મણુયગ્ગ ત્થણુપુવ્વી, દેવપર્ણ ત્થણુપુવ્વી ય ॥ ૩૭ ॥ પંચિદિયજ્ઞા-
 ઈ તદ્ધ, દેહાણં પંચયં ચ તે ય દ્વિમે । ઓરાલિયવેડવિય-આહારયતે-

અને અહિં તો બિંદુમાનકાળ અંગીકાર કર્યો છે. (૩૪) દ્વિ-
 પ્રદેશાદિથી અનંતપ્રદેશી સુધીના પુદ્ગલો “સ્કંધ” છે, અને તે-
 ઓના સવિભાગ ભાગો તે “દેશ” બાણવા. (૩૫) અને નિર્વિ-
 ભાગ ભાગરૂપ જે પુદ્ગલો તેજ “પ્રદેશ” કહેવાય, તથા સ્કંધપ-
 રિણામથી રહિત પુદ્ગલો તે “પરમાણુ” એમ કહેલ છે. (૩૬)

સૂત્રાર્થ—શાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, નામની ૩૭ પ્રકૃતિઓ,
 અને ૩ આયુષ્ય, એ ૪૨ પુણ્ય પ્રકૃતિઓ છે. (૭)

ભાષ્યાર્થ—નામની ૩૭ પ્રકૃતિઓ પુણ્યરૂપ કહી છે. તે
 પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે. ૧ મનુષ્યગતિ, ૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૩
 દેવગતિ, ૪ દેવાનુપૂર્વી, ૫ પંચેન્દ્રિયબળતિ, ૧૦પાંચ શરીર, તે
 આ પ્રમાણે, ઔદારિક, વૈકિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ. ૧૩
 પહેલા ત્રણ શરીરનાં ત્રણ અંગોપાંગ, ૧૪ પહેલું સંધયણ, ૧૫
 સમયતુરમ્ સંસ્થાન, ૧૬ શુભવર્ણ, ૧૭ શુભરસ, ૧૮ શુભગંધ,
 ૧૯ શુભસ્પર્શ, ૨૦ અગુરલધુ, ૨૧ પરાધાત, ૨૨ ઉચ્છવાંસ ૨૩
 આતપ, ૨૪ ઉદોત, ૨૫ પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ૩૫ ત્રસાદિ દશ
 અને ૩૬ નિર્માણ (૩૭ થી ૪૦) ત્રસ, આદર, પચાત્ત, પ્ર-

यकम्मइमा ॥ ३८ ॥ अंगोवंगा तिन्नेव, आइमा आइमं च संघयणं । समचउरंसं अणहा, वन्नरसा गंधफासा य ॥ ३९ ॥ अमुल्लहु पराघायं, उस्सासं आयवं च उज्जोयं । सुपसत्था विहगगई, तसाइ-
दसगं च निम्माणं ॥ ४० ॥ तसबायरपज्जत्तं, पत्तेयथिरं सुभं च सु-
भगं च । सूसर आएज्जजसं, तसाइदसगं इमं होइ ॥ ४१ ॥ ति-
त्थयरેणं सहिया, सत्तत्तीसं तु नामपयईओ । तिण्णि य आज्जणि-
त्तिय, सुरनरतिरियाउभेएण ॥ ४२ ॥

(सू०) नाणंतरायदसगं, दंसणनव मोहपयइच्छवीसं ।

नामस्स चउत्तीसं, तिह्ण एक्केक्क पावाओ ॥ ८ ॥

(भा०) मइसुयओहीमणप-ज्जवाण तह केवलस्स आवरणा ।
नाणावरणं कम्मं, पञ्चविहं होइ एवं तु ॥ ४३ ॥ जं दाणलाभभो-
गो-वभोगविरियाण विग्घसंजणगं । तेणंतरायकम्मं, पंचविहं वन्नियं

त्येक, स्थिर, शुभ, सौभाग्य, सुस्वर, आदय, यश, એ ત્રસાદિ
દશ પ્રકૃતિઓ છે. (૪૧) (પૂર્વોક્ત ૩૬) તિર્થંકર સહિત
૩૭ નામ પ્રકૃતિઓ છે. ત્રણ આયુષ્ય તે દેવાયુ, નરાયુ, અને
તિર્થંગાયુના ભેદ છે. (શાતાવે૦ ઉચ્ચૈર્ગોંસાથે ૪૨) (૪૨)

સૂત્રાર્થ—જ્ઞાનાવરણ અને અન્તરાય મલીને ૧૦. દર્શના-
વરણ ૬, મોહનીયપ્રકૃતિ ૨૬, નામકર્મની ૩૪, અને શેષ ૩
કર્મની એકેક પ્રકૃતિ તે ૮૨ પાપ પ્રકૃતિઓ છે. (૮)

ભાષ્યાર્થ—મત્યાવરણ, શ્રુતાવરણ, અવધ્યાવરણ, મનઃપ-
ર્યાવાવરણ તેમજ કેવલાવરણ એ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણકર્મ ૫ પ્રકા-
રનું છે. (૪૩) જે કારણથી (અન્તરાયકર્મ) દાન-દાન-
ભોગ-ઉપભોગ અને વીર્યને વિદ્ધ (અન્તરાય) કરનાર છે. તે
કારણથી સિદ્ધાન્તમાં અન્તરાયકર્મ ૫ પ્રકારનું કહ્યું છે (૪૪)
ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિ અને કેવળદર્શનાવરણ એ ૪ આવરણો અને
૫ નિદ્રા તે દર્શનોપયોગને અન્તરાય (આવરણ) કરવામાં

સમણ ॥૪૪॥ ચક્ષુઅચક્ષુઓહી-વરકેવલદંસણાણ આવરણા । ચ-
 ઉરો પંચ ય નિદ્દા, દંસણુવઓગવિગ્ધત્થા ॥ ૪૫ ॥ નિદ્દા નિદ્દા-
 નિદ્દા, પયલા અન્ના ઉ પયલપયલત્તિ । થીણહી ય તદેવં, દંસણવર-
 ણં ભવે નવહા ॥ ૪૬ ॥ મિચ્છત્તમોહણીયં, સોલસમેયં કસાયમોહ-
 ણીયં । કોહાર્ણ ચચ્છં-ડણંતાઇચઉવિહત્તેણ ॥૪૭॥ ઇત્થીપુરિસન-
 પુંસગ-વેયા હાસો રઈ યં અરઈ ય । સોગો ભયદુગુંછત્તિ, નવવિહં
 ઇયરમોહણીયં ॥ ૪૮ ॥ મોહ છવીસા એસા । એસા પુણ હોઇ ના-

કારણરૂપ છે. (૪૫) નિદ્રા-નિદ્રાનિદ્રા-પ્રચલા-પ્રચલાપ્રચલા
 અને સ્ત્યાનદ્વિ એ પ્રમાણે તે દર્શનાવરણકર્મ (પ્રથમ કહેલા
 ચાર આવરણસહિત) ૬ પ્રકારે છે. (૪૬) મિથ્યાત્વમોહનીય
 ૧, ક્રોધાદિ ચારના અનંતાનુબંધ્યાદિ (અનંતાનુબંધી ૧, અ-
 પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૨, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૩, સંજવલન ૪,) ચાર
 ચાર ભેદ કરવાથી ૧૬ પ્રકારનું કષાય મોહનીય, સ્ત્રીવેદ, પુ-
 રુષવેદ, નપુંસકવેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય અને કુ-
 ત્સા એ રીતે ૬ પ્રકારનું નોકષાયમોહનીય. (૪૭-૪૮) એ
 ૨૬ મોહપ્રકૃતિઓ છે. વળી નામની ૩૪ પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે
 છે. ૧ નરકગતિ, ૨ તિર્યચગતિ, વળી એનીજ ૪ એ આનુપૂર્વી
 (નરકાનુપૂર્વી, તિર્યચાનુપૂર્વી,) ૮ એકેન્દ્રિયાદિ ભતિ ચાર
 (એકેન્દ્રિયભતિ, દ્વીન્દ્રિયભતિ, ત્રીન્દ્રિયભતિ, ચતુરિન્દ્રિયભતિ,)
 ૧૩ દ્વિતીયાદિ (વજ્રર્ષભનારાચ શીવાયના ઋષભનારાચ, ના-
 રાચ, અર્ધનારાચ, કીલિકા, છેવટુ,) પાંચ સંઘયણુ, એ પ્રમાણે
 ૧૮ (સમચતુરસ્ત્રવિનાના ન્યગ્રોધ, સાદિ, વામન, કુબ્જ, હુંડકા)
 સંસ્થાન પણુ પાંચ, ૨૨ અશુભવર્ણાદિચાર, ૨૩ ઉપધાત, ૨૪
 અશુભ વિહાયોગતિ, ૨૫ સ્થાવર, ૨૬ સૂક્ષ્મ, તથા ૨૭ અપ-
 ર્યામિ, ૨૮ સાધારણ, ૨૯ અસ્થિર, ૩૦ અશુભ, ૩૧ દૌર્ભાગ્ય,
 ૩૨ દુઃસ્વર, ૩૩ અનાદેય, તેમજ ૩૪ અયશઃકીર્તિ. તથા ત્રણ
 કર્મના એકેક એમ કહ્યું તેનો અર્થ એ છે કે ગોત્ર-આયુ અને

मचउतीसा । नरयगई तिरियगई, एसिं चिय आणुपुढिदुगं ॥ ४९ ॥
 एगिंदियाइजाई, चउरो बीयाइपंचसंघयणा । एवं संठाणाविय, व-
 ण्णाइचक्कमपसत्थं ॥ ५० ॥ उवघायकुविहयगई, थावरसुहुमं तहा
 अपज्जत्तं । साहारणाथिरासुभ-मसुभगदूसरअणाएज्जं ॥ ५१ ॥ अज्ज-
 सकित्ती य तहा, तिहुं एक्ककियत्ति अयमत्थो । गोयाउवेयणिज्जाण,
 पावमेक्केकिया पयही ॥ ५२ ॥ नीयं गोसं नरया-उयं च अस्सायवे-
 यणिज्जति । एया सच्चा मिलिया, बासीई पावपगईओ ॥ ५३ ॥

(सू०) इंदियकसायअवय-किरिया पणचउरपंचपणवीसा !
 जोगा तिण्णेव भवे, बायालं आसबो होइ ॥ ९ ॥

(भा०) फासणरसणाघाणं, चक्खू सोयंत्ति इंदिया पंच । कोहो
 माणो माया, लोभो चउरो कसायत्ति ॥ ५४ ॥ पाणवइमुसावाया,
 चोरत्तं मेहुणं परिमहो य । एयाई अव्वयाइं, पंच उ किरिया उ
 पणवीसं ॥ ५५ ॥ काइयकिरिया अहिगर-णिया य पाओसियाऽ-
 वरा किरिया ॥ पारित्तावणियाऽविय, पाणाईवायकिरिया य ॥ ५६ ॥
 आरंभिया य पारि-ग्गहिया तह मायवत्तिया किरिया । मिच्छादंस-

वेदनीयनी એકેક પ્રકૃતિ પાપરૂપ છે. (૪૯ થી ૫૨) (તેનાં
 નામ) નીચ ગોત્ર, નરકાયુષ્ય, અને અશાતાવેદનીય. એ પ્ર-
 માણે એ સર્વ મલીને ૮૨ પાપપ્રકૃતિઓ છે. (૫૩)

સૂત્રાર્થ—૫ ઇન્દ્રિય, ૪ કષાય, ૫ અવ્રત, ૨૫ ક્રિયા,
 અને ૩ યોગ એ રીતે ૪૨ પ્રકારનો આશ્રવ છે. (૬)

ભાષ્યાર્થ—સ્પર્શન, રસના, દ્રાણુ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એ ૫
 ઇન્દ્રિયો છે. અને ક્રોધ-માન-મામા-લોભ એ ૪ કષાય છે.
 (૫૪) છવહિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ૫
 અવ્રત છે, વળી ૨૫ ક્રિયાઓ છે તે આ પ્રમાણે (૫૫) ૧ કાયિકી
 ક્રિયા, ૨ અધિકરણિકી, અને ૩ પ્રાદેષિકીક્રિયા તથા ૪ પારિ-
 તાપનિકી અને ૫ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા. (૫૬) ૬ આરંભિ-

ળવત્તિય, અપ્પચ્ચક્ષાણકિરિયા ય ॥ ૫૭ ॥ અન્ના ય દિદ્ધિયા પુ-
દ્ધિયા ય પાહુચ્ચિયા ય કિરિયત્તિ । સામંતોવનિવાયા, નેસત્થિ ય
તહ ય સાહત્થી ॥ ૫૮ ॥ આળવળવિયારણિયા, અળભોગા અળ-
વકંસપચ્છદ્યા । અન્નાપયોગકિરિયા, અવરા સમુદાણકિરિયા ય
॥ ૫૯ ॥ તહ પેજ્જવત્તિયા દો-સવત્તિયા ઈરિયાવહી કિરિયા । ઇયા
ઉ પંચવીસઈ-કિરિયા અત્થો ય સિં ઇસો ॥ ૬૦ ॥ અણુવરયકાદ્યા
અણુ-વડત્તકાયત્તિ કાદ્યા દુવિદ્ધા । એકા ય અવિરયસ્સા, વીયાણુવ-
ડત્તસાહુસ્સ ॥ ૬૧ ॥ સંજોયળનિવ્વત્તળ-ભેયા અહિગરણિયા હવઈ
કિરિયા । નિવ્વત્તળમસિમાદ્ધસુ, જોયળમસિમુદ્ધિમાદ્ધણં ॥ ૬૨ ॥

કી, ૭ પારિશ્રદ્ધિકી, તથા ૮ માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા, તથા ૯
મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી અને ૧૦ અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા (૫૭)
વળી બીજી ૧૧ દષ્ટિકી, ૧૨ સ્પૃષ્ટિકી અને ૧૩ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા,
તથા ૧૪ સામંતોપનિપાતિકી, ૧૫ નૈસૃષ્ટિકી અને ૧૬ સ્વહ-
સ્તિકી ક્રિયા. (૫૮) ૧૭ આજ્ઞાપનિકી, ૧૮ વિદારણિકી, ૧૯
અનાલોગિકી, ૨૦ અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી તથા બીજી ૨૧ પ્રાયો-
ગિકીક્રિયા, તથા બીજી ૨૨ સામુદાણિકી ક્રિયા. (૫૯) તથા
૨૩ પ્રેમપ્રત્યયિકી, ૨૪ દ્વેષપ્રત્યયિકી, અને ૨૫ ઇર્ષ્યાપશ્ચિકી
ક્રિયા. એ ૨૫ ક્રિયાઓ છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. (૬૦)
‘ અનુપરતકાયિકી ’ અને ‘ અનુપયુક્તકાયિકી ’ એ પ્રમાણે
“ કાયિકી ” ક્રિયા ૨ પ્રકારની છે, તેમાં એક (પહેલી) ક્રિયા
અવિરતને અને બીજી ઉપયોગરહિત (પ્રમત્ત) સાધુને હોય
છે. (પહેલી) ૧ (૬૧) ‘ સંયોજન ’ અને ‘ નિર્વર્તન ’
લેહવડે “ અધિકરણિકી ” ક્રિયા (બે પ્રકારની) છે. ત્યાં
‘ નિર્વર્તન ’ તે ખડ્ગવિગેરેનું બનાવવું, અને ‘ સંયોજન ’ તે
ખડ્ગની મૂઠ વિગેરેનું ભેડવું. ૨ (૬૨) જીવં અને અજીવ
ઉપર પ્રદ્રેષ કરવો તે (બે પ્રકારની) “ પ્રાદ્રેષિકી ” ક્રિયા

जीवे व अजीवे वा, पओसकरणं तु होइ पाउसिया । परहत्यनिय-
यहत्येहि, ताडणं पारितावणिया ॥ ६३ ॥ परहत्यनिययहत्येहि,
मारणं पाणवाइया किरिया । जीवेयरविसया पुण, किरिया आरं-
भिया होइ ॥ ६४ ॥ एवं पारिगहिया, मायाहेऊ य मायवत्तीया ।
मिच्छादंसणकिरिया, मिच्छत्तनिमित्तओ जोगो ॥ ६५ ॥ जीवे-
यरविसयाए, अनिवित्तीए जओ उ वावारो । अस्संजयस्स सा
उण, अप्पच्चक्खाणकिरियत्ति ॥ ६६ ॥ दिट्ठियकिरिया नेया, अ-
स्सरहाइण जीवजीवाणं । जं दंसणत्थगमणं, पुच्छा पुण पुट्ठिया
होइ ॥ ६७ ॥ अहवाविं फरिसणं पु-ट्ठियत्ति रागेण जीवजीवाणं ।

उ, અને પરહુસ્તે તથા સ્વહુસ્તે તાડના કરવી તે (બે પ્રકારની) “ પારિતાપનિકી ” ક્રિયા. ૪ (૬૩) પરહુથે તથા પોતાને હાથે મારવું તે (બે પ્રકારની) “ પ્રાણાતિપાતિકી ” ક્રિયા, ૫. અને જીવ તથા અજીવ સંબંધિ (બે પ્રકારની) “ આરંભિકી ” ક્રિયા છે. ૬ (૬૪) “ પારિગ્રહિકી ” ક્રિયા પણ એ પ્રમાણે (જીવ અજીવ ભેદે બે પ્રકારની) છે. ૭. માયા જેમાં કારણરૂપ છે તે “ માયાપ્રત્યયિકી ” ક્રિયા, ૮. અને મિથ્યાત્વ હેતુવાળો વ્યાપાર તે “ મિથ્યાદર્શન ” ક્રિયા છે. ૯ (૬૫) વળી જીવ અને અજીવ સંબંધિ વિરતિ રહિતપણે અવિરતજીવનો જે વ્યાપાર તે (બે પ્રકારની) “ અપ્રત્યાખ્યાનિકી ” ક્રિયા છે. ૧૦ (૬૬) અશ્વાદિ જીવને અને રથ વિગેરે અજીવને દેખવા માટે જે જીવું તે “ દૃષ્ટિકી ” ક્રિયા (બે પ્રકારની) છે. ૧૧. અને પ્રશ્ન કરવારૂપ “ પૃષ્ટિકી ” ક્રિયા (૧ પ્રકારની) છે. ૧૨. (૬૭) અથવા (પૃષ્ટિકીને બદલે) સ્પૃષ્ટિકી એટલે રાગવડે જીવ અને અજીવને સ્પર્શ કરવો (એમ બીજો અર્થ છે.) ૧૨ તથા એજ જીવ અને અજીવ આશ્રય જે કર્મબંધ થાય તે (બે પ્રકારે)

एष चेव पडुच्चा, जो बन्धो सा उ पाडुचिया ॥ ६८ ॥ नियगे जीवेऽजीवे, समंतओ एच्च शुव्वयजणेहिं । शुव्वंते जा तुट्ठी, सा पुण सामंतुवनिवाया ॥ ६९ ॥ जीवाण अजीवाण य, जंतेहिं नि-
सिरणं तु नेसत्थी । साहत्थिया उ तालइ, जं जीवाइं सहत्थेहिं ॥ ७० ॥ जीवस्स अजीवस्स व, परेण आणावणं तु आणवणी । जीवाजीवाण विया-रणं तु वेयारणी किरिया ॥ ७१ ॥ आयाणं निक्खेत्रं व, कुणइ उवहीए जं अणाभोगा । अणभोगवत्तिया सा, किरिया समयमि निदिट्ठा ॥ ७२ ॥ इह लोए परलोए, जाइं विरु-
द्धाइं ताइं सेवैइ । जो तस्स अणवकंखा-पच्चयकिरिया विणिदिट्ठा ॥ ७३ ॥ मणवइकायपओगा, सावज्जा जे पओगकिरिया सा । अट्ट-

“પ્રાતિત્યકી” ક્રિયા છે. ૧૩ (૬૮) વળી પોતાના જીવ પદાર્થ અને અજીવ પદાર્થની આરે બાબુથી આવીને સ્તુતિ કરનાર લોકવડે સ્તુતિ થતાં જે પ્રમોદ થાય તે (જે પ્રકારની) “ સામંતોપનિપાતિકી ” ક્રિયા છે. ૧૪ (૬૯) ચંત્રોવડે જીવ અને અજીવનું નિઃસર્જન કરવું (કાઢવું-ફેંકવું) તે (જે પ્રકારની) “ નેસટ્ટિકી ” ક્રિયા, ૧૫. અને જે જીવાદિ-કને પોતાને હાથે તાડના કરવી તે (જે પ્રકારની) “ સ્વહ-સ્તિકી ” ક્રિયા. ૧૬ (૭૦) બીજાની પાસે જીવ અને અ-જીવ પદાર્થ મંગાવવા તે (જે પ્રકારની) “ આનયનિકી ” ક્રિયા, ૧૭. અને જીવ તથા અજીવને વિદારવારૂપ (જે પ્રકારની) “ વૈદારણિકી ” ક્રિયા. ૧૮ (૭૧) ઉપયોગ રહિત-પણે ઉપધિનું ગ્રહણ-નિશ્લેષ કરવું તેને સિદ્ધાન્તમાં “ અના-લોમ પ્રત્યયિકી ” ક્રિયા કહી છે. ૧૯ (૭૨) આ લોક અને પરલોકમાં જે વિરુદ્ધ તેને જે જીવ આચરે તે જીવને “ અ-નવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી ” ક્રિયા કહી છે. ૨૦ (૭૩) મન વચન કાયાના જે સાવધન્યાપારે તે “ પ્રયોગ ” ક્રિયા, ૨૧. અને

વિહકમ્મપોગલ-ગહણં સમુદાણકિરિયા ડ ॥ ૭૪ ॥ માયાલોભ-
કસાણ, ડ નિસ્સિયા પેમવત્તિયા નામ । અહવાવિ રાગજળયં, વ-
યણં સા વાહરંતસ્સ ॥ ૭૫ ॥ અપ્પસ્સ વા પરસ્સ વ, કોહં માણં
વ જં ડદીરેહ । સા દોસવત્તિયા નામ, એત્થ કિરિયા વિણિહિટ્ઠા
॥ ૭૬ ॥ ઇચ્છિયાવહિયા કિરિયા, જો કેવલજોગપચ્ચઓ બંધો ।
સો ય સજોગિજિણાણં, છુડમત્થજિણાણ વા હોજ્જા ॥ ૭૭ ॥ મ-
ળવાયાકાયાણં, મેણં હંતિ તિન્નિ જોગા ડ । જોગો પુણ વાવારો,
વાયાલીસાસવો એવં ॥ ૭૮ ॥ એસિ અંતબ્ભાવો, પરોપ્પરં
હોહ ડ કહિચ્ચિ । તહવિ વિસેસણમેયા, મેઓ સિં ભાવિયંવોત્તિ
૭૯ ॥ કમ્મસ્સ બંધહેઝ, ઇહાસવો સંવરો ય વિવરીઓ । સો
પુણ સમિહ્પભિહ્ઓ, નિહિટ્ઠો સમયકેઝહિં ॥ ૮૦ ॥

આઠ કર્મના પુરૂલોતું ગ્રહણુ તે “ સમુદાન ” ક્રિયા છે. ૨૨
(૭૪) માયા અને લોભ કષાયને આશ્રિત એવી “ પ્રેમ પ્ર-
ત્યયિકી ” ક્રિયા છે, અથવા રાગ ઉપબળવનારૂં વચન બોલતા
તે પ્રેમપ્રત્યયિકી ક્રિયા હોય છે. ૨૩ (૭૫) પોતાને અને પ-
રને જે ક્રોધ તથા માનની ઉદીરણા કરે તે અહિં “ દ્વેષપ્રત્ય-
યિકી ” ક્રિયા કહેલી છે. ૨૪ (૭૬) જે કર્મબંધ કેવળયોગ
પ્રત્યયિક છે તે “ ઇર્ષ્યાપથિકી ” ક્રિયા છે. ૨૫. એ કર્મબંધ
સયોગીકેવળીને અથવા છદ્મસ્થ વીતરાગને (૧૧-૧૨ મા ગુણ
સ્થાનીને) હોય છે. (૭૭) મન વચન અને કાયાના ભેદ
ડ યોગ છે અને “ યોગ ” તે વ્યાપાર કહેવાય. એ રીતે આ-
શ્રવ ૪૨ પ્રકારનો છે (૭૮) એ (ઇન્દ્રિયાદિ) આશ્રવભેદોનો કથ-
ચિત્ પરસ્પર ભેદે અન્તર્ભાવ થાય છે તોપણ વિશેષણભેદે
એ ભેદોમાં ભિન્નતા વિચારવી. (૭૯) અહિં કર્મના બંધ-
હેતુ તે આશ્રવ અને તેથી વિપરીત સંવરતત્ત્વ છે. તેને વળી
સિદ્ધાંતકારોએ સમિતિ વિગેરે (ભેદવાળો) કહ્યો છે. (૮૦)

(૨૪) ॥ શ્રીનવલક્ષ્મીપરિશિષ્ટ નં. ક. સ્વ. (૩-૪) ॥

(સ્ત્ર ૧) સમિદ્ ગુત્તી ધમ્મો-અણુપેહ પરીસહા ચરિત્તં ચ ।

સત્તપ્પણં મેયા, પણત્તિયમેયાઈ સંવરણે ॥ ૧૦ ॥

(ધા ૦) ઇરિયાભાસાસણ-આયાણાઈસુ તહ પરિદ્વવણે । સમ્મં
જા ઉ પવિત્તી, સા સમિદ્ પચ્છહા એવં ॥ ૮૧ ॥ મણગુત્તિમાડયાઓ,
ગુત્તીઓ તિણિ હંતિ નાયઠ્ઠા । અકુસલનિવિત્તિરૂવા, કુસલપ-
વિત્તિસરૂવા ય ॥ ૮૨ ॥ સ્વંતી ય મદ્વજ્જવ-મુત્તી તવસંજમે ય બો-
ધઘ્ઠે । સચ્ચં સોયં વંમં, આર્કિચળમિદ્ દસહ ધમ્મો ॥ ૮૩ ॥
પઠમમણિચ્ચમસરણય, સંસારો એગયા ય અણત્તં । અસુદ્ધં આસવ
સં-વરો ય તહ નિજ્જરા નવમા ॥ ૮૪ ॥ લોગસહાવો બોહી, ય દુ-
લ્લહા ધમ્મસાહઓ અરહા । એયા ઉં હંતિ વારસ, અણુપેહાઓ જિ-
ણુદિદ્ધા ॥ ૮૫ ॥ સુદ્ધા પિવાસા સીડઠ્ઠં, દંસાડ્ઢેલાડરૂત્થિઓ ।

સૂત્રાર્થ—સમિતિ ૫, ગુપ્તિ ૩, ધર્મ ૧૦, અનુપ્રેક્ષા ૧૨,
પરિપેદ ૨૨, અને ચારિત્ર ૫, તે પાંચ ત્રણ ઇત્યાદિ લેદવડે
સત્તાવન લેદ સંવરતત્ત્વમાં છે. (૧૦)

ભાષ્યાર્થ—ઈર્ચા-ભાષા-એષણા-અને આદાનમાં તેમજ પ-
રિષ્ઠાપનામાં જે સમ્યક્પ્રવૃત્તિ તે “ સમિતિ ” એ પ્રમાણે (ઇ-
ર્ચાદિ લેદે) ૫ પ્રકારની છે. (૮૧) મનોગુપ્તિ વિગેરે (વ-
ચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ,) ૩ “ ગુપ્તિ ” એ બાણવી, તે અકુશલ-
નિવૃત્તિરૂપ અને કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ (એમ બે પ્રકારે) છે. (૮૨)
૧ ક્ષમા, ૨ માદ્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ મુક્તિ, ૫ તપ, ૬ સંયમ,
૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ પ્રહયર્થ, અને ૧૦ આકિંચન્ય એ રીતે
૧૦ પ્રકારનો યતિધર્મ બાણવો. (૮૩) પ્રથમ ૧ અનિત્ય
ભાવના, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અ-
ગુચિત્વ, ૭ આશ્રય, ૮ સંવર, તથા ૯ નવમી નિજ્જરાભાવના.
(૮૪) ૧૦ લોકસ્વભાવ, ૧૧ સમ્યક્ત્વદુર્લભતા, અને ૧૨ ધ-
ર્મસાધક અર્હન (ગુરૂ દુર્લભતા) ભાવના એ ૧૨ ભાવનાઓ
શ્રી જીનેશ્વરે કહી છે. (૮૫) ૧ ક્ષુધા, ૨ પિપાસા, ૩ શીત,

ચરિયા નિસીહિયા સેજ્ઞા, અક્કોસવહજાયણા ॥ ૮૬ ॥ અભ-
રોગતળકામા, મલસકારપરીસહા । પળ્ળા અળ્ળાણસમ્મત્તં, ર્ઘ્ઘિં બાવીસ
પરીસહા ॥ ૮૭ ॥ સામર્યં છેઓ-વટ્ટવળં પરિહારસુદ્ધિયં ચેવ । તહ સુ-
હમસંપરાયં, અહવ્વાયં પંચમં ચરણં ॥ ૮૮ ॥ સમિરં ગુત્તાર્યા,
પંચતિયાર્ઘિં હોંતિ મેર્યાહિં । ઇય સત્તવળ્ળમેઓ, ઉ સંવરો હોર
નાયવ્વો ॥ ૮૯ ॥

(સૂ૦) અળસળમેયાર તવો, બારસહા તેળ નિજ્જરા હોર ।

વળગાવલિમેયા વા, અહવ તવોડળેગહા મળિઓ ॥૧૧॥

(મા૦) જમ્હા નિકાઇયાળડવિ, કમ્માળ તવેળ હોર નિજ્જરણં ।

૪ ઉણ્ણ, ૫ દંશ, ૬ અચેલ, ૭ અરતિ, ૮ સ્ત્રી, ૯ અર્ચા, ૧૦
નૈષેધિકી; ૧૧ શય્યા, ૧૨ આક્રોશ. ૧૩ વધ; ૧૪ ચાચના, ૧૫
અલાલ, ૧૬ રોગ. ૧૭ તુણ્ણસ્પર્શ, ૧૮ મલ, ૧૯ સત્કાર પરિ-
પહ, ૨૦ પ્રજ્ઞાન, ૨૧ અજ્ઞાન, ૨૨ સમ્યક્ત્વ, એ બાવીશ પ-
રિપહ છે. (૮૬-૮૭) સામાયિક, છેદોપસ્થાપનિક, પરિહારવિશુ-
દ્ધિ, તેમજ નિશ્ચયે કરી સૂક્ષ્મ સંપંચાંચ અને પાંચમું યથાખ્યાત
ચારિત્ર છે. (૮૮) (એ પ્રમાણે) સમિતિ અને શુભિ વિગેરે
(ધર્મ, પરીપહ, ભાવના, ચારિત્ર) પાંચ અને ત્રણ ઇત્યાદિ
(દશ, બાવીશ, બાર, પાંચ,) લેદે છે. એ પ્રમાણે સંવસત્તવ
પણ લેદે છે તે જાણવા યોગ્ય છે. (૮૯)

સૂત્રાર્થ—અનશન ઇત્યાદિ લેદવડે ૧૨ પ્રકારનો તપ છે,
તે તપવડે નિજ્જરાર (૧૨ તપ લેદ નિજ્જરાર) થાય છે. અ-
થવા. કનકાવલિ વિગેરે લેદથી તપ અનેક પ્રકારનો કહ્યોછે. (૧૧)

ભાષ્યાર્થ—જે કારણથી તપવડે નિકાચિતકર્મોની પણ
નિજ્જરાર થાય છે, તે કારણે ઉપચારથી અહિં તપને “ નિ-

(૨૬) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ. નં. ક. સ્વ. (૩-૪) ॥

તમ્હા ઉવયારાઓ, તવો હં નિજરા મળિયા ॥ ૯૦ ॥ અણસળ-
મૂળોયરિયા, વિત્તીસંતેવણં રસજ્ઞાઓ । કાયકિલેસો સંલીળ-યા ય
વજ્ઞો તવો હોઈ ॥ ૯૧ ॥ પાયચ્છિત્તં વિણઓ, વેયાવચ્છં તહેવ
સજ્ઞાઓ । જ્ઞાણં ઉસ્સમ્મોડવિ ય, અર્ભિતરઓ તવો હોઈ ॥ ૯૨ ॥
ઇય બારસમેયત્તા, તવસ્સ હં નિજરાડવિ બારસદા । અહવાણેગવિ-
હત્તા, તવસ્સ સાણેગદા હોઈ ॥ ૯૩ ॥ કળગાવલિ રયણાવલિ
સિંહવિણિકીલિયં મહં સુહં । મદ્દા ય મદ્દામદ્દા, મદ્દુત્તરસન્વઓ-
મદ્દા ॥ ૯૪ ॥ ઇચ્છાઇવહુવિગપ્પો, નિદંસિઓ જો તવો પવયણંમિ ।
સો નિજરત્તિ મળ્ણઈ, સા પુણ વેસેણ કમ્મસ્વઓ ॥ ૯૫ ॥

(સૂ૦) પયઙ્કિદ્ધિઅણુભાગ-પ્પણંસમેયા ચરવિહો બંધો ।

મિચ્છત્તાઈ હેઝ, સત્તાવચ્છં ચરરમેયા ॥ ૧૨ ॥

નિર્જર્ણ” કહી છે. (૬૦) અનશન, ઊનોદરિકા, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ-
ત્યાગ, કાયકલેશ, અને સંલીનતા એ (છ પ્રકારે) “ બાલ્હ-
તપ ” છે. (૬૧) પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, પ્રેયાવચ્ચ, તથા સ્વા-
ધ્યાય, ધ્યાન, અને કાચેત્સર્ગિ એ (છ પ્રકારે) “ અભ્યન્તર
તપ ” છે. (૬૨) તપના એ ૧૨ ભેદ હોવાથી અહિં નિ-
ર્જર્ણ પણુ ૧૨ પ્રકારની છે, અથવા તપના અનેક પ્રકાર હો-
વાથી નિર્જર્ણ પણુ અનેક પ્રકારની છે. (૬૩) કનકાવલિ,
રત્નાવલિ, મહત્સિંહવિનિઃકીડિત, ક્ષુલ્લકસિંહવિનિઃકીડિત, ભદ્ર,
મહાભદ્ર, ભદ્રોત્તર, સર્વતોભદ્ર, ઇત્યાદિ ઘણા પ્રકારનો જે તપ
સિદ્ધાન્તમાં દર્શાવ્યો છે, તે નિર્જર્ણ એમ કહેવાય છે, અને
તે નિર્જર્ણ એ દેશથી કર્મક્ષય થવારૂપ છે. (૬૪-૬૫)

સૂત્રાર્થ—પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ અને પ્રદેશના લેઘથી બંધ
૪ પ્રકારનો છે, (તે બંધના) હેતુ મિથ્યાત્વાદિ (મૂળ)
ચાર ભેદ અને (ઉત્તરહેતુ) ૫૭ ભેદ છે. (૧૨)

(ભા૦) નાણસ્સ દંસણસ્સ ય, આવરણં વેયણિજ્જમોહનીયં ।
આહ્યનામં ગોયં, તહંતરાયંતિ પયહીઓ ॥ ૯૬ ॥ ઇયાસિં જો
બંધો, સો ધણ્ણઇ પત્થ પયહિબંધોત્તિ । આસિં ચેવ ઠિઈપ, નિવત્ત-
ણયં ઠિઈબંધો ॥ ૯૭ ॥ આસિં ચિય તિવ્વાઈ-રસસ્સ બંધોઽણુભાગ
બંધોત્તિ । કમ્મપપ્પસેહિં પુણ-ઽણંતાણંતેહિં જો જોગો ॥ ૯૮ ॥ પદ્ધ-
પગહિનિયયમાણેહિ, પદ્ધપપ્પસં જિયસ્સ સો ધણિઓ । પત્થં પપ્પસ-
બંધો, બંધવિહાણમિ કુસલેહિં ॥ ૯૯ ॥ મિચ્છત્તમવિરઈ તહ, કસા-
યજોગા ય બંધહેત્તિ । एवं ચરો મૂલે, મેણ્ણ ઉ સત્તવણ્ણત્તિ ॥ ૧૦૦ ॥

(સૂ૦) આભિગ્ગહિયં અણાભિ-ગ્ગહિયં તહ અભિનિવેસિયં ચેવ
સંસહ્યમણાભોગં, મિચ્છત્તં પંચહા હોઈ ॥ ૧૩ ॥

ભાષ્યાર્થ—જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય,
આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાષ્ટ્ર એ પ્રકૃતિઓ આઠ છે.
(૯૬) એ પ્રકૃતિઓનો જે બંધ તે અહિં “ પ્રકૃતિબંધ ”
એમ કહેવાય છે, અને એ પ્રકૃતિઓની નિશ્ચયે સ્થિતિનું જે
રચવું તે “ સ્થિતિબંધ ” કહેવાય છે. (૯૭) એ પ્રકૃતિ-
ઓના નિશ્ચયે તીવ્રાદિરસનો જે બંધ તે “ અનુભાવબંધ ” છે.
અને દરેક પ્રકૃતિના અમુક પ્રમાણુવાળા અનંતાનંત કર્મપ્રદે-
શોવડે જીવના દરેક પ્રદેશે જે સંબંધ થવો તે અહિં બંધ-
વિધિ (બાણુવા)માં કુશળ એવા સર્વજ્ઞોએ “ પ્રદેશબંધ ” ક-
હ્યો છે. (૯૮-૯૯) મિથ્યાત્વ ૫, અવિરતિ ૧૨, કષાય ૨૫,
અને યોગ ૧૫ એ પ્રમાણુ ચાર મૂળબંધ હેતુ, અને ઉત્તરભેદે
સત્તાવન બંધહેતુ છે. (૧૦૦)

સૂત્રાર્થ—અભિગ્રહિક, અનભિગ્રહિક, તથા નિશ્ચયે અભિ-
નિવેશિક, સાંશયિક, અને અનાલોગિક એ પ્રમાણુ મિથ્યાત્વ
૫ પ્રકારે છે. (૧૩)

(ભા૦) આભિગ્નહિયં કિલ દિ-ચિત્તયાણ અણભિગ્નહં તુ ઇય-
રાણ । ગોઢામાહિલમાઈણ જં અભિનિવેસિયં તુ તયં ॥ ૧૦૧ ॥
સંસઈયં મિચ્છત્તં, જા સંકા જિણવરુત્તત્તેસુ । વિગલિંદિયાણ જં
પુણ, તમણાભોગંતિ નિહિટ્ઠં ॥ ૧૦૨ ॥ જા ઇંદિણ્ણુ પંચસુ, મણે
તહા છસુ ય જીવકાણ્ણુ । અનિવિત્તી સા નેયા, વારસહા અધિરઈ
ણ્ણુ ॥ ૧૦૩ ॥ સોલસકસાયનવનો-કસાયજોગે કસાયપણુવીસા ।
મણવયણકાથજોગા, ચડ ચડરો સત્ત ય હ્વંતિ ॥ ૧૦૪ ॥ સંઘ
મોસં મીસં, અસંઘમોસં મણં ચડદ્ધા ઉ । એવં વડ્ડિવિ ચડહા, ઓ-
રાલાઈ ય કાઓગો ॥ ૧૦૫ ॥ ઓરાલિયતમ્મીસા, વિઝવ્વતમ્મી-
સિયા ય આહારે । તમ્મીસો કમ્મણ્ણુ, કાઓગો સત્તહા એવં

ભાષ્યાર્થ—દીક્ષિતને (અન્યલિંગીમુનિને) “ આભિગ્નહિક ”
મિથ્યાત્વ, ૧. યીજ્ઞએને (ગોવાળ વિગેરેને) અનભિગ્નહિક
મિથ્યાત્વ, ૨. અને ‘ ગોઢામાહિલ ’ વિગેરેનું જે મિથ્યાત્વ તે
“ અભિનિવેશિક ” મિથ્યાત્વ છે, ૩. (૧૦૧) જીનેશ્વરના ક-
હેલા તત્ત્વોમાં જે શંકા તે “ સાંશયિક ” મિથ્યાત્વ, ૪. અને
વિકલેન્દ્રિયોને (અસંજિને) જે મિથ્યાત્વ તે “ અનાલોગ ”
મિથ્યાત્વ કહેલું છે, ૫. (૧૦૨) પાંચ ઇન્દ્રિયોની મનની તથા
૬ જીવનિકાયની જે અવિરતિ તે અહિં ૧૨ પ્રકારની “ અવિ-
રતિ ” જાણવી. (૧૦૩) ૧૬ કષાય અને ૬ નોકષાય એ બે
મળીને ૨૫ “ કષાય ” છે, ૪ મનયોગ, ૪ વચનયોગ, અને
૭ કાયયોગ છે. (૧૦૪) સત્ય, મૃષા, મિશ્ર, અને અસત્યમૃષા
એમ “ મનયોગ ” ૪ પ્રકાર છે, એ રીતે “ વચનયોગ ” પણ
૪ પ્રકાર છે, અને કાયયોગ તે ઔદારિક વગેરે છે. (૧૦૫)
ઔદારિક, આદારિકમિશ્ર, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિશ્ર, આહારિક, આહા-
રિકમિશ્ર, અને કાર્મણ એ રીતે ૭ પ્રકાર “ કાયયોગ ” છે.

॥૧૦૬॥ પંચદુર્વાસપણુવીસ-પન્નરસમેયજોગઓ હોતિં । સત્તાવ-
ળં મેયા, મિચ્છાઈવંધહેજળં ॥ ૧૦૭ ॥

(સૂ૦) મોક્ષો કમ્માઽભાવો, સંતપ્યાઈહિં નર્વાહિં દારેહિં ।
સ્વેત્તાઈમેયઓ વા, સિદ્ધાણ પરુવળં કુજ્ઞા ॥ ૧૪ ॥

(ભા૦) મોક્ષાનણા સિદ્ધા, જં તો મોક્ષે પરુવિષ્વંમિ ।
સિદ્ધા પરુવિયવ્વા, તન્મળણે સો હુ મળિઓત્તિ ॥ ૧૦૮ ॥ સંત-
પયપરુવળયા, દવ્વપમાણં ચ સ્વેત્ત ફુસણા ય । કાલો ય અંતરં
મા-ગભાવઅપ્પાવહું ચેવ ॥ ૧૦૯ ॥ સત્તાભિહાયગપયં, સંતપયં તં
ચ હોઈ અત્થિત્તિ । ગઈયાઈસુ પપ્પસું, સિદ્ધાણ તયં મળેયવ્વં ॥૧૧૦॥

(૧૦૬) એ પ્રમાણે ૫-૧૨-૨૫ અને ૧૫ લેહને મેળવતાં
મિત્યાત્વાદિ બંધહેતુના ૫૭ ઉત્તરલેહ થાય છે. (૧૦૭)

સૂત્રાર્થ—કર્મનો અભાવ તે મોક્ષ, સિદ્ધોની પ્રરૂપણા સ-
ત્પદાદિ ૯ દ્વારવડે અથવા ક્ષેત્રાદિ લેહવડે કરવી. (૧૪)

ભાષ્યાર્થ—જે કારણે સિદ્ધ એ મોક્ષથી અભિન્ન છે તેથી
મોક્ષની પ્રરૂપણા કરવામાં સિદ્ધનીજ પ્રરૂપણા કરવી, (કારણકે)
સિદ્ધની પ્રરૂપણા કરવાથી નિશ્ચયે મોક્ષની પ્રરૂપણા થયેલીજ
બાણુવી. (૧૦૮) ૧ સત્પદપ્રરૂપણા, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણ, ૩ ક્ષેત્ર,
૪ સ્પર્શના, ૫ ક્રાળ, ૬ અન્તર, ૭ ભાગ, ૮ ભાવ, અને નિ-
શ્ચયે ૯ અદ્ય બહુત્વ (એ ૯ દ્વાર છે.) (૧૦૯) સત્તાભિ-
ધાયક (સત્તાવાચક) પદ તે “ સત્પદ, ” અને સત્પદ એ-
ટલે અસ્તિપણું (એવો અર્થ) છે. તે અસ્તિપણું ગત્યાદિ
પદોમાં સિદ્ધ સંબંધિ કહેવું બેધમે. (૧૧૦) (ગત્યા-
દિ. ૧૪ પદ આ પ્રમાણે) ૧ ગતિ, ૨ ઇન્દ્રિય, ૩ કાય, ૪
યોગ, ૫ વેદ, ૬ કષાય, ૭ જ્ઞાન, ૮ સંયમ, ૯ દર્શન, ૧૦
લેશ્યા, ૧૧ ભવ્ય, ૧૨ સમ્યક્ત્વ, ૧૩ સંસિ, અને ૧૪ આહાર

ગઈંદિણ્ણ ય કાણ્ણ, જોણ્ણ વેણ્ણ કસાય નાણે ય । સંયમદંસણ્ણેસા,
 ધવસમ્મે સંન્નિ આહારે ॥ ૧૧૧ ॥ તત્થ ય સિદ્ધા પંચમ-ગઈંણ નાણે
 ય દંસણે સમ્મે । સંતિત્તિ સેસણ્ણસું, પણ્ણસુ સિદ્ધે નિસેહિજ્ઞા ॥ ૧૧૨ ॥
 દઘ્વપમાણેડણ્ણન્તા, સિદ્ધા સ્વેત્તંમિ તે સમોગાદા । લોગસ્સ અસંસ્વે
 જ્ઞહિ-ભાગે સવ્વેડવિ ઈકો વા ॥ ૧૧૩ ॥ તં ચિય સવિસેસયરં, ફુ-
 સંતિ જં ફાસઓડવિ ફુસણ્ણત્તિ । ઈકં પડુચ્ચ કાલો, સાઈ ય અપ-
 જ્ઞવસિઓ ય ॥ ૧૧૪ ॥ નત્થિ ડ અંતરં સિં, ભાગે જીવાણડણ-
 તિમે તે ડ । સ્વઈયપરિગમિણ્ણસું, માણ્ણેસું હંતિ સિદ્ધા ડ ॥ ૧૧૫ ॥
 થોવાડણંતરસિદ્ધા-ડણંતગુણા સિં પરંપરાસિદ્ધા । સ્વેત્તાઈસું ય સિદ્ધા,
 પુવ્વાઘટ્થાણ્ણ નેયવ્વા ॥ ૧૧૬ ॥ સ્વેત્તે કાલે ગઈંલિંગ-તિત્થચારિ-

(૧૧૧) તેમાં સિદ્ધ જીવો પાંચમી ગતિમાં, જ્ઞાનમાં (કેવળ જ્ઞાનમાં), દર્શનમાં (કેવળ દર્શનમાં), અને સમ્યક્ત્વમાં (ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમાં) છે, શેષ પદોમાં સિદ્ધનો નિષેધ કરવો
 ૧. (૧૧૨) “ દ્રવ્ય પ્રમાણ ” દ્વારમાં સિદ્ધ અનંત છે, ૨ અને ક્ષેત્રદ્વારે એક અથવા અનેક સિદ્ધ લોકના અસંખ્યાત-
 મા ભાગે અવગાહેલા છે. ૩ (૧૧૩) જે કારણે પડખે પડખે
 પણ ક્ષેત્રસ્પર્શના હોય છે માટે નિશ્ચયે સાધિક તેજ (લોકા-
 સંખ્યેય ભાગ) ક્ષેત્ર (સ્પર્શના દ્વારમાં) છે. ૪ (કાળદ્વારે)
 એક સિદ્ધ આશ્રયિ સાદિ અનંતકાળ છે. ૫ (૧૧૪) એ
 સિદ્ધને (સિદ્ધત્વનું) અન્તર નથી (ઇતિ અન્તરં) ૬,
 વળી સિદ્ધો સર્વ જીવોથી અનંતમા ભાગે છે (ઇતિ ભાગ-
 દ્વારં) ૭, અને સિદ્ધો ક્ષાયિક તથા પારણામિક ભાવમા છે
 (ઇતિ ભાવદ્વારં) ૮, (૧૧૫) (હવે અદ્ય બહુત્વ કહે
 છે) અનંતર સિદ્ધ થોડા, તેથી પરંપર સિદ્ધ, અનંતગુણ છે,
 વળી ક્ષેત્રાદિ ભેદોમાં સિદ્ધો પૂર્વાવસ્થાએ (પૂર્વભવની અપેક્ષાએ)
 બાણવા (તે દર્શાવે છે.) (૧૧૬) ૧ ક્ષેત્ર, ૨ કાળ, ૩ ગતિ,

સવુદ્ધનાણાઈ । અવગાહંતરસંસ્વા, અપ્પાવહુયં ચ સિદ્ધેસુ ॥ ૧૧૭ ॥
 સ્વેતંમિ મણુયસ્વેત્તે-ડંતરભાવેણ લહ્ઠ સિદ્ધંતં । ઉસ્સપ્પિણિઓસપ્પિણિ
 -અણુભયરૂપે ય કાલંમિ ॥ ૧૧૮ ॥ ઉસ્સપ્પિણિઓસપ્પિણિ-કાલો
 ભરહાઈદસસુ સ્વેત્તેસુ । અણુભયરૂપો કાલો, સેસંમિ ઉમણુયસ્વેતંમિ ॥
 ૧૧૯ ॥ મણુયગર્હણ સિજ્ઞહ, ઇત્થીલિંગાઈણસુ ય તિસુંપિ । નિય-
 લિંગઅન્નલિંગે, ગિહિલિંગે ચેવ દબ્બંમિ ॥ ૧૨૦ ॥ ભાવે ઉ સલિંગે
 ચિય, તિત્થે સિજ્ઞંતિ તિત્થવિરહે ય । અહરવાઈ ચિય ચરણે, બુદ્ધા
 ઉ સયં ચ પરઓ વા ॥ ૧૨૧ ॥ નાણંમિ કેવલંમી, ઉક્કોસજહન્ન-
 ઓ સરીરે ય । પંચયણુસ્સયમાણં-મિ સત્તહત્થપ્પમાણે ય ॥ ૧૨૨ ॥

૪ લિંગ, ૫ તીર્થ, ૬ ચારિત્ર, ૭ બુદ્ધ, ૮ જ્ઞાન, ૯ અવગાહ,
 ૧૦ અંતર, ૧૧ સંખ્યા, અને ૧૨ અદ્ય બહુત્વ (એ ૧૨ દ્વાર)
 સિદ્ધિમાં વિચારવા. (૧૧૭) ૧ અનન્તરભાવે મનુષ્યક્ષેત્રમાં (ઇતિ
 ક્ષેત્રમ). ૨ ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી. અને અનુભય (ઉત્સં
 અવસં ના વ્યપદેશરહિત) એવા કાળમાં સિદ્ધિત્વ પામે (૧૧૮)
 ભરતાદિ ૧૦ ક્ષેત્રમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ છે, અને
 શેષ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અનુભયરૂપ કાળ છે (ઇતિ કાલમ) (૧૧૯)
 ૩ મનુષ્યમતિમાં, ૪ સ્ત્રી લિંગાદિત્રણે લિંગમાં, દ્રવ્યથી સ્વલિંગ,
 અન્યલિંગ અને ગૃહીલિંગમાં અને ભાવથી તો નિશ્ચયે સ્વલિંગમાંજ
 સિદ્ધ થાય; ૫ તીર્થમાં તેમજ તીર્થ વિરહમાં, ૬ નિશ્ચયે જ-
 થાખ્યાત ચારિત્રમાં, ૭ સ્વતઃ બોધ પામેલા અને પરથી બોધ
 પામેલા પણ મોક્ષે જાય (ઇતિ ગતિ-લિંગ-તીર્થ-ચારિત્ર-બુદ્ધ
 -દ્વારાણિ) (૧૨૦-૧૨૧) જ્ઞાને કેવળજ્ઞાનમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦
 મનુષ્ય પ્રમાણુ અને જઘન્યથી ૭ હાથ પ્રમાણુના શરીરમાં (મો-
 ક્ષ છે. (ઇતિજ્ઞાનાવગાહદ્વારે) (૧૨૨) ૧૦ જઘન્ય અન્તર
 ૧ સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર ૬ માસ છે. એ પ્રમાણુ જઘન્યથી
 ૨ સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય નિરન્તરમોક્ષ છે. (ઇતિ અન્ત-

અવ્તરમેગં સમયં, જહન્નઓ ઇયરઓ ઉ છમ્માસા । एवं समयाण दुगं,
અગંતરં અદ્વયં તહ ય ॥ ૧૨૩ ॥ સમયેગેગો સિજ્ઞહ, જહ્ણઓ
ઇયરઓ ઉ અદ્વસયં । અપ્પવહું પુણ સિદ્ધાણ, સ્વેત્તમાર્સુ નેયવ્વં
॥ ૧૨૪ ॥ સંહરણેણ સિદ્ધા, થોવા કિલ જન્મઓ અસંસગુણા ।
ઉદું થોવા હેદ્ધા-સંસગુણા તિરિયમેવ ॥ ૧૨૫ ॥ થોવા સમુદ્ધસિ-
દ્ધા, અસંસગુણિયા ઉ દીવસિદ્ધત્તિ । ઉસ્સપ્પિનીય થોવા, ઓસ-
પ્પિનીય વિસેસહિયા ॥ ૧૨૬ ॥ અણુભયકાલે સિદ્ધા, અસંસગુ-
ણિયા ઉ હોતિ ઇયરાણં । एवं અપ્પવહુત્તં, કાલદારંમિ સિદ્ધાણં
॥ ૧૨૭ ॥ તિરિયનરનિરયસુરગઈ-ઉવ્વટ્ટાણંતરં તુ જે સિદ્ધા । તે
કમસો કિર થોવા, સંસેજ્જગુણા ય તિન્નિત્તિ ॥ ૧૨૮ ॥ થોવા

૨મ) (૧૨૩) ૧૧ એક સમયમાં જ્ઞાન્યથી ૧ અને ઉત્કૃષ્ઠથી
૧૦૮ મોક્ષે જાય (ધતિ સંખ્યા)વળી સિદ્ધોત્તુ ૧૨ ‘અદ્વપમહુત્વ’
ક્ષેત્રાદિ (ઉપર કહેલા ૧૧) દ્વારે જાણવું. (તે કહેવાય છે) (૧૨૪)
સંહરણથી સિદ્ધ થયેલા થોડા, જન્મથી નિશ્ચયે અસંખ્ય-
ગુણા, જીર્ણમાં થોડા, અધોમાં અસંખ્યગુણા, અને તિર્યગ્માં
પણ અસંખ્યગુણા. (૧૨૫) સમુદ્ધસિદ્ધ થોડા, અને દ્વીપસિ-
દ્ધ અસંખ્યગુણા (ધતિ ક્ષેત્રદ્વારે અદ્વપમહુત્વ.) ૧. ઉત્સર્પિ-
ણીમાં થોડા અને અવસર્પિણીમાં વિશેષાધિક (૧૨૬) અને
અનુભયકાળમાં સિદ્ધ થયેલા ઇતરની (ઉત્સં અવસંની)
અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણા છે. એ પ્રમાણે કાળદારમાં સિદ્ધોત્તુ
અદ્વપમહુત્વ કહ્યું. ૨ (૧૨૭) તિર્યય મનુષ્ય નરક અને દેવ-
ગતિથી નીકળીને તુર્ત (મનુષ્યમાં આવી) જોયો સિદ્ધ
થયેલા છે તે અનુક્રમે (તિર્યંથી નીકળેલા) નિશ્ચયે થોડા
અને ત્રણ (નરગત્યાદિથી નીકળેલા) સંખ્યાતગુણા છે, (ધ-
તિ ગતિદ્વારે અદ્વપમહુત્વમ), ૩ (૧૨૮) નપુંસક લિંગ-
સિદ્ધ થોડા, સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ સંખ્યગુણા, અને પુરૂષલિંગ
સિદ્ધ સંખ્યગુણા છે. (ધતિ લિંગદ્વારે અદ્વપમહુત્વમ.) ૪ અતીર્થ

संखा संखा, नपुंसकीपुरिसल्लिगसिद्धा उ । थोवा अतित्यसिद्धा,
तित्यमि असंखगुणिया उ ॥ १२९ ॥ फासियपंचचरित्ता; अपढ-
मचरणा अतइयचारित्ता । सामाइय परिहारिय-वज्जियचरणा य जे
सिद्धा ॥ १३० ॥ बियतियवज्जियसेसय-चरणा तह ते कमेण वि-
झेया । थोवा संखेज्जगुणा, चरणे सिद्धाण अप्पबहुं ॥ १३१ ॥
पत्तेयबुद्धसिद्धा, थोवा बुहबोहिया असंखगुणा । सिद्धाणप्पबहुत्तं,
नाणद्वारे अबो वोच्छं ॥ १३२ ॥ आइदुनाणा चउना-णिणो य
आइमतिया य होऊण । जे सिद्धा ते थोवा, संखेज्जगुणाऽवि य कमेण
॥ १३३ ॥ हीणुकोसा मज्झा, वुगाहणा थोवया असंखाओ । अट्ठ-

सिद्ध थोडा अने तीर्थसिद्ध असंख्यगुण्य छे. (धति तीर्थद्वारे
अट्ठपणहुत्व). ५ (१२६) पांच्य आरित्र द्पशीने (सिद्ध
अथेसा), (थोडा) १. प्रथम (सामायिक) आरित्र रहित,
(संख्यात गुण्य) २ त्रीण (परिहार) आरित्ररहित, (सं-
ख्यातगुण्य) ३ अने सामायिक तथा परिहार (अने अन्ने आ-
रित्र) रहित जे सिद्ध थया, (ते संख्यातगुण्य) ४ (१३०)
तथा त्रीण त्रीण सिवायना शेष आरित्रवाणा (छेदो परि-
रहित, संख्यात गुण्य), ५. ते अनुक्रमे थोडा अने सं-
ख्यातगुण्य नालुवा. (अने प्रभाषे) आरित्रद्वारे सिद्धेनुं अ-
ट्ठपणहुत्व कहुं. ६ (१३१) प्रत्येकपुद्धसिद्ध थोडा, तेथी पु-
द्धप्रेषितसिद्ध असंख्यगुण्य छे. (धति पुद्धद्वारे अट्ठपणहु-
त्व). ७. हवे ज्ञानद्वारे सिद्धेनुं अट्ठपणहुत्व कहीश. (१३२)
प्रथमना ज्ञानवाणा (थोडा) १. आर ज्ञानवाणा (संख्यात-
गुण्य) २. अने प्रथमना त्रण ज्ञानवाणा (संख्यातगुण्य) ३. थ-
छेने जे सिद्ध थया ते अनुक्रमे थोडा अने संख्यातगुण्य पण्य
नालुवा. (धति ज्ञानद्वारे अट्ठपणहुत्व ८) (१३३) न्यन्यअ-
वगाहनावाणा थोडा (ते कर्ता) उत्कुष्ट अवगाहनावाणा अ-

(૩૪) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ક. સ્વ. (૩-૪) ॥

સમયા ય થોવા, સંદેજ્જગુણા કરેણ તઓ ॥ ૧૩૪ ॥ ઉક્તોસેયર-
મજ્જિમ-અંતરસિદ્ધા કમેણ નિહિદ્ધા । થોવા સંદેજ્જગુણા, અસંસ્વગુ-
ણિયા ય સમયંમિ ॥ ૧૩૫ ॥ અદ્વોત્તરસયસિદ્ધા, થોવા તત્તો ક-
મેણઽણંતગુણા । જા પન્નાસં ગુણિયા, તત્તો ઉ અસંસ્વગુણિયા ઉ
॥ ૧૩૬ ॥ જાવ પણુવીસસિદ્ધા, તત્તો સંદેજ્જગુણિયયા હુંતિ ।
જા એકેકા સિદ્ધા, એયં સિદ્ધાણ અપ્પવહું ॥ ૧૩૭ ॥

(સૂ૦) ઇય એવ નવતત્ત્વા, સમેયમિદ્ધા ઉ સંગહનિમિત્તં ।

ગણિણા જિણચંદેણં, સરણત્યં અપ્પણો રહ્યા ॥ ૧૫ ॥

॥ શ્રીદેવગુપ્તસૂરીયં નવતત્ત્વપ્રકરણં સમાપ્તમ્ ॥

સંખ્યગુણા અને મધ્યમઅવગાહનાવાળા (તે કરતાં) અસંખ્યગુણા
(ઇતિ અવગાહનાદ્વારે અદ્યપખહુત્વ) ૯. આઠ સમય સુધી સિદ્ધ
થયેલા થોડા અને ત્યારપછી (સમાદિ સમયસિદ્ધ) અનુક્રમે
સંખ્યાતગુણા છે. (૧૩૪) સિદ્ધાન્તમાં ઉત્કૃષ્ટબદ્ધ અને મ-
ધ્યમ અન્તરે સિદ્ધ થયેલા અનુક્રમે થોડા સંખ્યાતગુણા અને
અસંખ્યગુણા કહ્યા છે. (ઇતિ અન્તરદ્વારે અદ્યપખહુત્વ ૧૦)
(૧૩૫) (એક સમયમાં) ૧૦૮ સિદ્ધ થયેલા થોડા ત્યાર-
બાદ અનુક્રમે (૧૦૭ થી) ૫૦ સુધીના અન્તગુણા અને ત્યા-
રબાદ ૨૫ સુધી અસંખ્યગુણા, અને ત્યારબાદ એકેક સુધીના
સિદ્ધ સંખ્યાતગુણા છે. (ઇતિ સંખ્યાદ્વારે અદ્યપખહુત્વ ૧૧.)
એ પ્રમાણે (અગીઆરદ્વારે) સિદ્ધોનું અદ્યપખહુત્વ કહ્યું.
(૧૩૬-૧૩૭).

સૂત્રાર્થ—એ પ્રમાણે આ નવતત્ત્વો (દરેકેદરેક) જૂદા
જૂદા ભેદો સહિત સંક્ષેપે સંગ્રહ કરવાના કારણે પોતાના સ્મ-
રણાર્થે શ્રી 'જનન્યન્દ્રગણિએ રચ્યાં છે. (૧૫)

॥ શ્રી દેવગુપ્તસૂરીયનવતત્ત્વ શબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

૧ “ આચાર્યપદ ” પ્રાપ્ત થયા અગાઉ છ માસની મર્યાદાવાળા
શ્રી ભગવત્પ્રીય પંચમંગલા યોગ (ઉપધાન) વહન કરવાથી જેમણે

(भा०) इयं पुण्डरीकविग्रह-सम्पत्तपुरुषवर्णनगाथा। विवर-
णमेयं भणियं, मंदमर्णं विबोहत्थं ॥ १३८ ॥

॥ श्रीअभयदेवसूरीयं नवतत्त्वभाष्यं समाप्तम् ॥

ભાષ્યાર્થ—એ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પ્રરૂપણા માટે પૂર્વસૂરી-
એ રચેલી ગાથાઓનું આ વિવેચન અદ્યપમતિવાળા જીવોના બોધ
માટે *મેં કહ્યું. (૧૩૮)

॥ श्री अलयेवसूरीयभाष्यं शब्दार्थः समाप्तः ॥

“ ગણિપદ ” પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને તે અવસ્થામાં શ્રીજિનયન્દ્ર જેમનું
નામ હતું. “ ષાળમાસિકભગવત્યદ્ગોપધાનોદ્વહનાવાસગણિમા-
મ્ના જિનચન્દ્રેણ પૂર્વાવસ્થાનામૈતત્, તસ્યોત્તરાવસ્થાયાં તુ શ્રી
દેવગુપ્તાચાર્યેણેત્યર્થઃ, इति वृत्तिकारः यशोदेवोपाध्यायः ” પા-
છમથી વિદ્યાપીઠાદિ પ્રસ્થાનો તથા શ્રીસૂરિમન્ત્રની આરાધનાથી આચાર્યપદ
પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારથી “ શ્રીદેવગુપ્તસૂરિ ” નામ પ્રખ્યાત થયું હતું. તેથી
જિનયન્દ્રગણિ આ પ્રકરણના પ્રણેતા છે.

૨ નવાડગી વૃત્ત્યાદિ અનેક ગ્રંથસંદોહ રચયિતા શ્રીમાન્ અભય-
દેવસૂરિ મહારાજ વિવરણરૂપ ભાષ્ય બતાવનાર છે. જોકે સાક્ષાત્ ભાષ્ય-
ગાથામાં કર્તા તરોડે કોઈ નામ જણાતું નથી પરંતુ ટીકાકારના “ ભા-
ષ્યકર્તુઃ શ્રીમદભયદેવસૂરેઃ સ્થાનાહ્વાદિવૃત્તિકૃતો વચનમ્ ” એ વચ-
નથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે.

॥ सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीदेवेन्द्रसूरिसन्द्भ्यं

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरोपेत) परिशिष्ट નં. ગ. (૫)

જિયઅજિયપુન્નપાવા-સવસંવરનિજ્જરા ૩ બંધંમિ । મુક્ત
ત્તિ તત્તવગ્ગે-સયા રૂઢિ હોઈ કાયવ્વા ॥૧॥ તત્થ જિયા ઇગવિહા,
દુહા તિહા ચહહ પંચહા છદ્ધા । ચેયણ તસ ઇયરેહિ, વેયગઈકરણ
કાણ્હિ ॥ ૨ ॥ ભૂમીજલજલણાનિલ-વણસ્સઈ થાવરા ઇમે પંચ ।
બિયતિયચરૂપંચિંદિય-તસ ચહહા નવવિહાસંવ્વે ॥૩॥ ઇગિંદિય સુ-
હુમિયરા-સમ્મિયર પર્ણિદિયા સવિતિચહ્હ । અપજ્જત્તા પજ્જત્તા,
ચહ્હસહા અહ્વ હંતિ જિયા ॥ ૪ ॥ સુહુમિયરભૂજલાનલ-પવણા-

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ
અને મોક્ષ એ નવતત્ત્વમાં હુમેશાં રૂઢી કરવી. (૧) ત્યાં જીવ
ચેતનરૂપે એકવિધ છે, ત્રસ સ્થાવરરૂપે દ્વિવિધ છે, સ્ત્રી, પુરૂષ
અને નપુંસકવેદરૂપે ત્રિવિધ છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, તિર્થચરિતરૂપે
ચતુર્વિધ છે, પાંચઈદ્રિયોથી પંચવિધ અને છકાયથી ષડ્વિધ છે. (૨)

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ એ પાંચ સ્થાવર છે.
દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ ચાર ત્રસ
છે. એમ બધા મેળવતા નવવિધ જીવ છે. (૩) અથવા એકેન્દ્રિય
એ જાતના સૂક્ષ્મ અને બાહર, પંચેન્દ્રિય એ જાતના સંજ્ઞિ અને
અસંજ્ઞિ—જેથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મળી સાત પર્યાયા
અને સાત અપર્યાયા એમ (ચૌદ પ્રકારે જીવો છે.) (૪) સૂક્ષ્મ
અને બાહર પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ તથા અનંત વનસ્પતિ,

નંતવળ ઇયરવળ વગલા । સન્નિ અસન્નિ પર્ણિદી-અવજસપજસવ-
ત્તીસં ॥ ૫ ॥ તે સક્કિન્હ વિશ્વય-મેર્હિં અહવ મઘ્વમઘ્વેર્હિં । ચ-
ઉસદ્ધિવિહા કમ્મ-પ્પગંમેર્હિં બહુહા વા ॥૬॥ (ઈતિ જીવત્તરવમ્)
પંચ અજીવા, ધમ્મા-ધમ્માગાસદ્ધપુગ્ગલા તત્થ । પઠમા ચરો અ-
કિરિય-અરુવિજો રુવિજો ચરિમા ॥૭॥ તેસિં મેયા ૧ લવ્ઘવળ ૨-સં-
ઠાળ ૩ પમાળ ૪ અપ્પવહુભાવા ૫ । નેયા મેયા તિય તિય-તિય ઇગચઠ
ઇય અજીવચઠદસગં ॥ ૮ ॥ (ગીતિઃ) ધમ્મત્થિકાયદઘ્વં, તસ્સ
ય ભાગો વિવક્કિવઓ દેસો । અવિભાગો ઇ પપ્પસો, પ્પમધમ્મે
નમે વિ તિયં ॥ ૯ ॥ કાલો પ્પગવિહો ચિય, ભાવપરાવત્તિહેઠ નિ-
ચ્છઇઓ । વવહારિઓ ઇ રવિગઇ-ગમ્મો સમયાઇ પેગવિહો ॥૧૦॥

પ્રત્યેક વનસ્પતિ, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, સંજ્ઞિ, અસંજ્ઞિ, પંચેન્દ્રિય
એ સોળ પર્યાપ્તા અને સોળ અપર્યાપ્તા મળી બત્રીશ પ્રકારે
જીવ થાય છે. (૫) એ બત્રીશ શુક્લપાક્ષિક અને બત્રીશ
કૃષ્ણપાક્ષિક અથવા લઘ્ય અને અલઘ્ય એમ ગણીએ, તો ચો-
સઠ પ્રકારે જીવ થાય, અથવા કર્મ પ્રકૃતિઓના લેદે કરીને
અનેક પ્રકારે જીવ ગણાય છે. (૬) (ધૃતિ જીવતત્ત્વ. ૧)

અજીવ પાંચ છે—ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, અને પુદ્ગલ,
ત્યાં પહેલા ચાર અક્રિય અને અરૂપિ છે, અને છેલ્લા પુદ્ગલો રૂપી
છે. (૭) તેમના લેદ ૧ લક્ષણ ૨ સંસ્થાન ૩ પ્રમાણ ૪ અદ્યપબહુત્વ
૫ અને ભાવ ૬ બાણુવા, તેમાં લેદો અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ એક અને ચાર
એમ અજીવ ચૌદ છે. (૮) ધર્માસ્તિકાયરૂપ આયું દ્રવ્ય, તેનો અમુક
વિવક્ષિત ભાગ તે દેશ, અને નાનામાં નાનો અવિભાજ્ય ભાગ તે પ્રદેશ,
એમ અધર્મ તથા આકાશના પણ ત્રણ ત્રણ લેદ બાણુવા. (૯)
કાળ નિશ્ચયથી ગણીએ તો, ભાવ પરાવૃત્તિનો હેતુ (એટલે પદા-
ર્યોના નવા જુનાપણુનો હેતુ) એકજ છે. અને વ્યવહારથી ગણીએ
તો, સૂર્યની ગતિથી જણાતો સમય વિગેરે અનેક પ્રકારનો છે.
(૧૦) (વ્યવહારિક કાળના લેદ આ પ્રમાણે છે:—સમય, આ-

સમયાવલિય મુહુતા, દિવસ અહોરત્ત પચ્ચમાસા ય । સંવચ્છરજુ-
ગપલિયા, સાગરઓસપ્પિપરિચટ્ટા ॥ ૧૧ ॥ પુગ્ગલનિચઓ સંધો,
દેસપણ્ણસા તહેવ પરમાણૂ । કેવલઅણુઓ સુહુમો, દુપાસડગવન્ન-
ગંધરસો ॥ ૧૨ ॥ (દારં ૧) ગડલક્ખણો ય ધમ્મો, પુગ્ગલજીવાણ
ગડપરિયાણ । ગમણોવગ્ગહહેઝ, જલયરજીવાણ સલિલં વ ॥ ૧૩ ॥
ઠિડલક્ખણો અહમ્મો, પુગ્ગલજીવાણ ઠિડપરિગયાણ । ઠાણોવગ્ગ-
હહેઝ, પહિયાણ વ બહલતરુચ્છાયા ॥ ૧૪ ॥ સપડ્ઢં સવ્વગયં, અ-
વગાસપયં ચ હોડ આગાસં । ભાવપરાવિત્તિલક્ખણ-મદ્દાદવ્વંતુ નેય-
વ્વં ॥ ૧૫ ॥ ઉવચયઅવચયઆયાણ-મોક્ખરસગંધવન્નમાઈયં ।
છાયાયવત્તમમાઈણ, લક્ખણં પુગ્ગલાણં તુ ॥ ૧૬ ॥ (દારંર) ધમ્મા-
ધમ્મા લોગા-ગિઈં ઉ કાલો ઉ વત્તંણારુવો । નિયસંઠાણવિમુક્કો, ઉ-

વલિકા, મુહૂર્ત્ત, દિવસ, અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, સંવત્સર, યુગ,
પટથોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી અને પુદ્ગલપરાવર્ત્ત.
(૧૧) પુદ્ગળને સમૂહ તે સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ, તેમજ પરમાણુ એમ
પુદ્ગળના ચાર ભેદ છે. છૂટો પરમાણુ તે સૂક્ષ્મ હોય છે, અને
તેને બે સ્પર્શ તથા એક વર્ણુ-એક રસ-એક ગંધ હોય છે.
(૧૨) (આ પ્રથમ ભેદદ્વાર થયું, હવે લક્ષણુદ્વાર કહે છે.) ગતિ
પરિણુત પુદ્ગળ અને જીવોને ધર્માસ્તિકાય, જલચર જીવોને
જેમ પાણી મદદગાર છે, તેમ ગમન કરવામાં મદદગાર છે. માટે
ગતિલક્ષણુ તે જાણવો. (૧૩) સ્થિતિ પરિણુત પુદ્ગળ અને જીવોને અ-
ધર્માસ્તિકાય, પથિકોને ઘાટી તડછાયાની માફક સ્થિર રહેવામાં
મદદગાર છે. માટે સ્થિતિલક્ષણુ તે જાણવો. (૧૪) પોતામાં રહેલું
સર્વવ્યાપક અને અવકાશ દેનાર તે આકાશ છે, અને ભાવ
પરાવૃત્તિ એ અદ્વાદ્રવ્ય (કાળ)નું લક્ષણુ જાણવું. (૧૫) છાયા આ-
તપ અંધકાર વિગેરે પુદ્ગળોનું લક્ષણુ એ છે કે, તે ઉપચય અપચય
પામનાર, લેવાઈ મુકાઈ શકાય તેવા, રસ ગંધ વર્ણુવાળા
ઈત્યાદિ લક્ષણુ છે. (૧૬) (બીજું લક્ષણુદ્વાર કહ્યું, હવે સંસ્થાન-

વચારા દ્રવ્યપક્ષાઓ ॥ ૧૭ ॥ સજ્જુસિરવદ્ગોલગ-સરિસાગારો
અલોગઆગાસો । લોગો વેસાહદ્વિય-કદિત્યકરજુગનરસરિચ્છો
॥ ૧૮ ॥ અચિત્તમહાસ્વંધો, લોગસમાળો ય અદ્વસામદ્વઓ । પોગલ
નેગાગારો, સંસ્વાસંસ્વદ્વિર્દે સેસા ॥ ૧૯ ॥ (દારં ૩) એગજિયપણસ-
સમો, ધમ્માઽધમ્મો ય લોગઆગાસો । કાલદ્વવ્વં એગં, અણંતયા પો-
ગલઅલોગા ॥ ૨૦ ॥ (દારં ૪) થોવો કાલો લોગો, ધમ્મોઽધ-
મ્મો અસંસ્વ તિન્નિ સમા । દુન્નિ અણંતા પુગલ-અલોગસ્વપણસયા
કમસો ॥ ૨૧ ॥ (દારં ૫) ધમ્માધમમાગાસા, કાલો પરિણામિણ
ઇહં ભાવે । ઉદયપરિણામિણ પુ-ગલા ઉ, સવ્વેસુ પુણ જીવા ॥૨૨॥

દ્વાર કહે છે.) ષર્માસ્તિકાષ અને અધર્માસ્તિકાષ લોકના આ-
કારે છે. કાળ વર્તનારૂપ હોવાથી સંસ્થાન રહિત છે—તે દ્ર-
વ્યનો પર્યાય છે, છતાં ઉપચારે (દ્રવ્ય) ગણાય છે. (૧૭) અલો-
કાકાશ શુધિર વર્તુલગોળાના જેવા આકારવાળો છે, અને લોકા-
કાશ વૈશાખરિયત (પહોળા પગ કરી દેલા રહેલા) અને કહે હાથ
રાખનાર માણસના સરખો છે. (૧૮) આઠ સમયની રિય-
તિવાળો અચિત્ત મહાસ્વંધ લોકપ્રમાણ છે. બાકીનાં પુદ્ગલ
અનેક આકારે છે, અને તેની સંખ્યાતી અસંખ્યાતી સ્થિતી
હોય છે. (૧૯) (આ રીતે ત્રીણું સંસ્થાનદ્વાર કહ્યું, હવે પ્રમાણ-
દ્વાર કહે છે.) ધર્મ-અધર્મ અને લોકાકાશના પ્રદેશ એક
જીવના પ્રદેશ સરખા છે. કાળદ્રવ્ય એક છે, પુદ્ગલ અને
અલોકના પ્રદેશ અનંતા છે. (૨૦) (ચોથું પ્રમાણદ્વાર કહ્યું
હવે અદ્યપખદ્વત્વદ્વાર કહે છે.) કાળ (એક હોવાથી) સૌથી ઓછી
સંખ્યાનો થયો, લોક-ધર્મ-અધર્મ એ ત્રણે સરખા અસંખ્યગુણ
છે. પુદ્ગલ અને અલોકાકાશપ્રદેશો એ બે અનંતગુણ છે. (૨૧)
(પાંચમું અદ્યપખદ્વત્વ કહ્યું, હવે ભાવદ્વાર કહે છે.) ધર્મ-અધર્મ-
આકાશ અને કાળ પારિણામિક ભાવમાં છે, પુદ્ગલો ઉદય અને
પરિણામ એ બન્ને ભાવમાં છે, અને જીવો સર્વ ભાવમાં છે. (૨૨)

ભાવા છ ચ્ચોવસમિય-સ્વદ્યસ્વઓવસમ-ઉદય પરિણામા । દુન-
વહારિગવીસા-તિગમેયા સંનિવાઓ ય ॥ ૨૩ ॥ સરમચરણાણિ
પદમે-વીણ વરનાણદંસણચરિત્તા । તહ દાણલાભભોગો-વભોગ-
વિરિયાણિ સરમં ચ ॥ ૨૪ ॥ ચડનાણનાણતિગં, દંસણતિગ પંચ
દાણલઢીઓ । સંમત્તં ચારિત્તં ચ, સંજમાસંજમો તદ્દે ॥ ૨૫ ॥ ચ-
ડગહ ચડકસાયા, લિંગતિગં લેસછક્કમન્નાણં । મિચ્છત્તમસિદ્ધ-
ત્તં, અસંજઓ તુરિયભાવંમિ ॥ ૨૬ ॥ પંચમગંમિ ય ભાવે-જીવાડ-
અવ્વત્તઅવ્વયાઈણિ । પંચહ્રવિ ભાવાણં, મેયા એમેવ તેવન્ના ॥ ૨૭ ॥
(હત્થજીવત્તત્ત્વમ્) સુહરેજ કમપગઈ, પુષ્પં દુહરેજ વુચ્ચઈ પાવં ।

ભાવ છ છે:—એ પ્રકારનો ઔપશમિક ૧, નવ પ્રકારનો ક્ષા-
ધિક ૨, અઢાર પ્રકારનો ક્ષાયોપશમિક ૩, એકવીશ પ્રકારનો
એકદ્યિક ૪, અને ત્રણ પ્રકારનો ખારિણુમિક ૫ છે. તથા છઠ્ઠો
સાંનિષ્ઠાતિકભાવ છે. (૨૩) ખડેલામાં 'સમ્યક્ત્વ' અને ચારિત્ર
(૨) છે, બીજામાં 'એષજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તથા જ્ઞાન,
લાભ, ભોગ-ઉપભોગ, વીર્ય, અને સમ્યક્ત્વ' એ નવ છે. (૨૪)
ચાર જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, ત્રણ દર્શન, પાંચ જ્ઞાનસંધિલ્લિધિઓ, 'સ-
મ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, અને સંયમાસંયમ' એ અઢાર ત્રીજા ભાવમાં ૨-
હેલા છે. (૨૫) ચાર મતિ, ચાર કષાય, ત્રણ લિંગ, છ
ક્ષેત્ર્યા, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અસિદ્ધપણું અને અસંયમ એ એ-
કવીશ ચોથા ભાવમાં છે. (૨૬) પાંચમા ભાવમાં જીવ, અભ-
વ્યપણું તથા ભવ્યપણું વિગેરે છે, એમ પાંચ ભાવના ત્રેષન
લેદ છે. (૨૭) (છઠું ભાવદ્વાર કહ્યું) (ધૃતિ અજીવતત્ત્વ ૨)
સુખહેતુ કર્મપ્રકૃતિ એ પુણ્ય કહેવાય છે, અને દુઃખહેતુ કર્મ-
પ્રકૃતિ તે પાપ કહેવાય છે, ત્યાં પુણ્યના ૪૨ લેદ છે, અને પા-

૧ ઔપશમિકસમ્યક્ત્વ, ઔપશમિકચારિત્ર. ૨ કેવલજ્ઞાન. કેવલદર્શન,
ક્ષાધિકચારિત્ર વિગેરે લેવાં. ૩ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ, ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર,

बायालीसं बासीइ, तेसि भेया इमे कमसो ॥ २८ ॥ तिरियाउ
सायमुच्चं, तिस्थयर पणिंदिजाइ तसदसगं । सुखगइ सुवन्नचउगं,
आइमसंघयणसंठाणं ॥ २९ ॥ निमिणायवनरसुरतिग-पर-
घा उस्सासगुरुलहुज्जोयं । पणतणु उवंगतियमिय, बायालं
पुन्नपगिईओ ॥ ३० ॥ (इति पुण्यतत्त्वम्.) यावरदस निरय-
तिगं, सेसा संघयणजाइसंठाणा । तिरिदुगुवघायकुखगइ, वन्न-
चउकं च अपसत्थं ॥ ३१ ॥ नापंतरायदसगं, नन्न बीए नीयगीय
मस्सायं । मिच्छं कसायपणवीस, पावपगिईउ बासीई ॥ ३२ ॥
(इति पापतत्त्वम्) भवभमणहेउ कम्मं, जीवो अणुसमयमा-
सवइ जत्तो । सो आसवो त्ति तस्स उ, बायालीसं भवे भेया ॥ ३३ ॥

पना ८२ લેદ છે, તે આ કમે છે. (૨૮) તિર્થચાચુ, સાતા-
વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, તીર્થંકર નામ, પંચેન્દ્રિય ભતિ, ત્રસ દ-
શક, શુભ વિહાયોગતિ, શુભવર્ણાદિચતુષ્ક, પ્રથમ સંઘયણ, પ્રથમ
સંસ્થાન (૨૯) નિર્માણ નામ, આતપ નામ, 'નરત્રિક, સુ-
રત્રિક, પરાધાત નામ, ઉચ્છ્વાસ નામ, અશુરલધુ નામ, ઉદ્યોત નામ,
પાંચ શરીર, ત્રણ અંગોપાંગ, એમ બેંતાળીશ પુણ્યપ્રકૃતિ છે.
(૩૦) (એ પુણ્યતત્ત્વ કહ્યું. ૩) સ્થાવર દશક, 'નરકત્રિક, શેષ
સંઘયણપ, શેષભતિ ૪, શેષ સંસ્થાન ૫, તિર્થકદ્રિક, ઉપધાતનામ,
અશુભવિહાયોગતિ, અપ્રશસ્ત વર્ણચતુષ્ક, જ્ઞાનાવરણ પાંચ, અંતરાય
પાંચ, દર્શનાવરણ નવ, નીચ ગોત્ર, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ
મોહનીય અને પચીશ કષાય, એ બ્યાશી પાપપ્રકૃતિ છે. (૩૧-૩૨)
(એ પાપતત્ત્વ કહ્યું ૪) જીવમાં જેનાથી સમય સમય ભવબ્રમણ હેતુ
કર્મઆશ્રવે એટલે ભરાય તે આશ્રવ, તેના બેંતાળીશ લેદ છે.
(૩૩) પાંચ ઇન્દ્રિય, પાંચ અવ્રત, ત્રણ યોગ, ચાર કષાય

૧ નરગતિ, નરાતુપૂર્વી, નરાયુ, દેવગતિ, દેવાતુપૂર્વી, દેવાયુ; ૨ નરક-
ગતિ, નરકાતુપૂર્વી, નરકાયુ.

ઈંદિય અવ્વય જોગા, કસાય કિરિયાઝ તેસિમે મેથા । કમસો પંચય
 પંચ ય, તિન્નિ ય ચરો ય પળવીસં ॥ ૩૪ ॥ સોયં ચક્કું ઘાળં,
 રસના ફરિસણમિંદિયા પંચ । તહ અવ્વય જિયવહમો-સદિન્ન-
 મેહુણપરિગ્ગહિયા ॥ ૩૫ ॥ મળવયતણુજોગતિયં, અપસત્થં તહ ક-
 સાય ચત્તારિ । કોહો માળો માયા-લોમો, કિરિયાઝ અહ ઇયા
 ॥૩૬॥ ૧ કાઠ્ય ૨ અહિગરણીયા ૩ પાઝસિયા ૪ પારિતાવળી
 કિરિયા । ૫ પાળાઠ્ઠાયારંભિય ૬-૭ પરિગ્ગહિયા ૮ માયવત્તી ય
 ॥ ૩૭ ॥ ૯ મિચ્છાદંસળવત્તી, ૧૦ અપ્પચ્ચક્કાણ ૧૧ દિઠ્ઠિ ૧૨ પુટ્ટી

૧ પતાસામર્થલેશોવમ્ કાયેનાયતમાનેન નિર્વુક્તા કાય-
 કીક્રિયા ૧, પશુવધાદિપ્રવર્ત્તનેન વા સ્વદ્ગાદિનિર્વર્ત્તનેન વાધિ-
 કરણિકી ૨, જીવાજીવયોરુપરિ પ્રત્તેષેણ પ્રાદેષિકી ૩, નિર્વેદાત્
 ક્રોધાદેશ્ચ સ્વપરયોઃ પરિતાપનેન પરિતાપનિકી ૪, ઇતત્ પ્રાણાતિ-
 પાતેન પ્રાણાતિપાતિકી ૫, કૃષ્યાદ્યારંભેનારંભિકી ૬, ધાન્યાદિ
 પરિગ્રહેણ પારિગ્રહિકી ૭, માયયા પરવચ્ચનેન માયાપ્રત્યયિકી
 ૮, જિનવચનાશ્રદ્ધાનેન મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ૯, અવિરત્યા
 અપ્રત્યાખ્યાનિકી ૧૦, કૌતુકાત્ નિરીક્ષણેન દૃષ્ટિકી ૧૧, રાગ-

અને ૨૫ ક્રિયા એમ ૪૨ આશ્રવ છે. (૩૪) શ્રોત્ર, ચક્ષુ,
 શ્રાણુ, રસના, અને સ્પર્શ એ પાંચ ધંદિયો છે, તેમજ શ્વ-
 હિંસા, મૃષા, અદત્ત, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચ અમત છે.
 (૩૫) અપ્રશસ્ત મન વચન અને તત્ત્વ એ ત્રણ યોગ છે. ક્રોધ,
 માન, માયા, લોભ એ ચાર કષાય છે, અને પચીશ ક્રિયાઓ
 તે આ છે. (૩૬) કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પરિ-
 તાપનિકી, પ્રાણાતિપાતિકી, આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્ય-
 યિકી. (૩૭) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, દૃષ્ટિકી,
 પૃષ્ટિકી, પ્રાતીત્યકી, સામંતોપનિપાતનિકી, નૈશસ્ત્રિકી, સ્વાહસ્તિ-
 કી, આજ્ઞાપનિકી, વિદારણિકી, અનાલોગિકી, અનવકાંક્ષાપ્રત્યયિ-
 કી, અન્યપ્રયોગિકી, સામુદાનિકી, પ્રેમિકી, દ્વેષિકી, તથા ધર્મા-

ય । ૧૩ પાડુચ્ચિય ૧૪ સા મંતોવળીય ૧૫ નેસત્થિ ૧૬ સા-
હત્થી ॥ ૩૮ ॥ ૧૭ આળવળ ૧૮ વિચારણિયા, ૧૯ અળભોગા
૨૦ અળવકંચપચ્ચિયા । ૨૧ અળપઓગ ૨૨ સમુદાળ, ૨૩ પિજ્જ-
૨૪દોસેરિયાવહિયા ॥ ૩૯ ॥

(ઇત્યાશ્રવતત્ત્વમ્) વિહિયદુવારે ગેહે, સરે ય પવિસઈ જ-
હા ન રેણુજલં । તહ પિહિયાસવદારે, ન વિસઈ જીવેવિ પાવમલં
॥ ૪૦ ॥ તો અમુહાસવનિગ્ગહ-હેઝ્ઝ ઇહ સંવરો વિણિહિદ્ધો । સો

દ્વેષાઝ્ઞીવાજીવસ્વરૂપપૃચ્છનેન રાગાદશ્વાદીનાં હસ્તસ્પર્શનેન
વા પૃષ્ઠિકી સ્પૃષ્ઠિકી વા ૧૨, જીવાજીવૌ પ્રતીત્ય કર્મબંધનેન
પ્રાતીત્યિકી ૧૩, ગવાશ્વાદિકં કિંચિત્ વ્રણં સમંતાદુપનિપતંતં
પ્રશસંતં ચ લોકમવલોક્ય હર્ષકરણેન, અનાચ્છાદિતભાજને ત્ર-
સાનાં સમંતાદુપનિપાતેન વા સામંતોપનિપાતિકી ૧૪, રાજાઘા-
દેશાન્નિતરાં ચંપ્રશસ્ત્રાઘાકર્ષણેન નૈશ્ચલિકી ૧૫, જીવેન શ્વાના-
દિના અજીવેન શસ્ત્રાદિના શશકાદિકં મારયતઃ સ્વાહસ્તિકી
૧૬, જીવાજીવયોરાજ્ઞાપનેન આનયનેન વા આજ્ઞાપનિકી આના-
યનિકી વા ૧૭, જીવાજીવયોઃ સ્ફોટનેન વિદારણિકી ૧૮,
અનુપયોગાદ્વસ્ત્વાદાનગ્રહણેનાનાભોગિકી ૧૯, ઇહપરલોકવિરુ-
દ્ધાચરણેનાનવકાંશપ્રત્યયિકી ૨૦, દુષ્પ્રણિહિતયોગત્રયેણ પ્રાયો-
ગિકી ૨૧, અષ્ટાનાં કર્મેણાં યેન સમુપાદાનં ભવતિ તેન સામુ-
દાનિકી ૨૨, માયાલોભનિશ્ચિતા પ્રેમિકી ૨૩, ક્રોધમાનનિશ્ચિતા
દ્વેષિકી ૨૪, અકષાયિણાં કેવલકાયયોગજબંધેન પેર્યાપથિકી ૨૫.

પથિકી. (૩૮-૩૯)

(આશ્રવતત્ત્વ કહ્યું, પ. હવે સંવરતત્ત્વ કહે છે.) બંધ
દરવાબવાળા ઘરમાં ધુળ પેસતી નથી, અને તળાવમાં પાણી પે-
સતું નથી, તેમ બંધ કરેલા આશ્રવરૂપી દ્વારવાળા જીવમાં પણ
પાપમળ પેસતું નથી. (૪૦) તેથી અશુભ આશ્રવને રોકવા-
નો જે હેતુ, તે ઇહાં સંવર કહેલો છે, તે અનેક પ્રકારનો છે,

પુણ પેગધિહોવિ હુ, રૂઢ મણિઓ સત્તવન્નવિહો ॥ ૪૧ ॥ તત્થ પ-
રીસહ સમિદ્, ગુત્તી ભાવણ ચરિત્તધમ્મેહિં । વાવીસપણતિબારસ-પણ
દસમેણહિ જહસંસ્વં ॥ ૪૨ ॥ સુહા પિવાસા સીડહં, દંસાવેછારહ-
ત્થિઓ । ચરિયા નિસીદિયા સિજ્જા, અવ્વોસવહજાયણા ॥ ૪૩ ॥
અલાભરોગતળપાસા, મલસકારપરીસહા । પન્ના અન્નાણ સંમત્તં,
રૂઢ વાવીસં પરીસહા ॥ ૪૪ ॥ રિયામાસાણસણ-આયાણુસ્સગ્ગ પંચ
સમિદ્ઓ । મણગુત્તી વયગુત્તી, તણગુત્તી ગુત્તિતિયમેયં ॥ ૪૫ ॥ ભાવિજ્જ
ભાવણાઆ, બારસ તાઓ અણિચ્ચ અસરણયા । ચડગહ્મવ્વસસ્સવ્વં,
પગ્ગત્તન્નત્ત અસુદ્ધં ॥ ૪૬ ॥ આસવસંવરનિજ્જર-લોગસરુવાણિ
સુદ્ધુદેસિત્તં । ધમ્મે જિણાણ અરૂદુ-લ્લહં ચ સંમત્તવરરણં ॥ ૪૭ ॥
સામાયં ચ છેઓ-વટ્ટાવણિયં ચ સુટ્ટુ પરિહારં । તહ સુદ્ધુમસંપરાયં,
અરૂણાયં પંચમ ચરિત્તં ॥ ૪૮ ॥ સાવજ્જજોગવિરૂદ્ધિ, તત્થ સા-

છતાં ઇહાં તે સત્તાવન લેદનો ગણાય છે. (૪૧) ત્યાં બાવીસ
પરીપહ, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, બાર ભાવના, પાંચ ચારિત્ર,
અને દશ યતિ ધર્મ એમ ૫૭ લેદે છે. (૪૨) ભુખ, તરસ,
ઠાંઠ, તડકો, દંશ, અદ્ય વસ્ત્ર, અરતિ, સ્ત્રીઓ, મુસાફરી, ક-
ટાસણ, (આશન), દર્શશય્યા, આકોશ, વધ, શિક્ષાવૃત્તિ,
અલાભ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મળ, સત્કાર, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન, અને
સમ્યક્ત્વ એ બાવીસ પરીપહ છે. (૪૩-૪૪) ઇર્યા, ભાષા,
એષણા, આદાન, અને ઉત્સર્ગ, એ પાંચ સમિતિ છે. મનગુપ્તિ,
વચનગુપ્તિ, અને તનુગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિ છે. (૪૫) બાર
ભાવનાઓ ભાવવી તે આ છે:—અનિત્ય, અશરણ, ચતુર્ગતિ-
ભવ સ્વરૂપ, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિત્વ. (૪૬) આશ્રવ,
સંવર, નિર્જરા, લોકસ્વરૂપ જિન ધર્મ સુપ્પુલાપિતપણું, અને
જિન ધર્મમાં અતિ દુર્લભ સમ્યક્ત્વ રત્ન. (૪૭) . (પાંચ
ચારિત્ર આ છે.) સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુ-
દ્ધિ, સૂક્ષ્મ સંપરાય, અને પાંચમું યથાખ્યાતં. (૪૮) ત્યાં

माइयं दुहा तं च । इत्तरमावकहंति य, पढमं पढमंतिमजिणाणं
॥ ४९ ॥ तित्थेसु अणारोविय-वयस्स सेहस्स थोवकालीयं । से-
साणमावकहियं, तित्थेसु विदेहयाणं च ॥ ५० ॥ परियायस्स उ
छेओ, जत्थोवद्वावणं वएसुं च । छेओवद्वावणमिह, तमणइयारेयरं
दुविहं ॥ ५१ ॥ सेहस्स निरइयारं, तित्थंतस्संकमे व तं होज्ज ।
मूलगुणवाइणो सा-इयारमुभयं च ठियकप्पे ॥ ५२ ॥ (स्थि-
तास्थितकल्पः पुनरेवं) आचेलुक्कुहेसिय, सिज्जायर रायपिंड
किइकम्मे । वय जिट्ठ पडिकमणे, मासं पज्जोसवणकप्पो ॥ ५३ ॥
आचेलुक्कुहेसिय, पडिकमणे रायपिंड मासेसु । पस्सुसणक्कप्पमि
य, अट्ठियकप्पो मुणेयव्वो ॥ ५४ ॥ आचेलुक्को धम्मो, पुस्सि-
स्स पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमयाण जिणाणं, होइ अचेलो

सामायिक ते सावध येगनी विरतिं ज्ञातुमी, ते जे प्रकारनुं छे:-
धृत्वर, अने यावत्कथिक त्यां पडेला अने छेला तीर्थकरना ती-
र्थमां जे साधुने हुणु व्रत आरोपाया न होय, तेवा शिष्येने
होय छे. ते थोडा वणतनुं पडेला धृत्वर सामायिक छे. आग्नि-
ना तीर्थकरे तथा महा विदेहमां यावत्कथिक होय. (४६-५०) न्यां
पर्याय कापवाभां आवे, अने व्रतमां उपस्थान थाय, ते छेद्वा-
पस्थापनीय छे, ते जे प्रकारनुं छे:-निरतियार अने साति-
यार. (५१) शिष्यने अथवा तीर्थीतरमा संकम करतां निरति-
यार होय छे, अने भूगणु लोणनारने ते सातियार होय छे.
ते जे प्रकारनुं छेद्वापस्थानीय स्थितकल्पमां गणाय छे. (५२)
(स्थितास्थितकल्प आ प्रमाणे छे:-) अथेलकल्प, औद्देशिक कल्प
शय्यातरकल्प, राजपिंडकल्प, कृतिकर्भकल्प, व्रतकल्प, ज्येष्ठकल्प
प्रतिकमणुकल्प, मासकल्प अने पर्युषणुकल्प, (अे दशकल्प गणाय
छे.) (५३) तेमां अथेलकल्प, औद्देशिक, प्रतिकमणु, राजपिंड, मासकल्प,
अने पर्युषणुकल्प, अे छे अस्थितकल्प ज्ञातुमी. (५४) पडेला
अने छेला तीर्थकरना तीर्थमां अथेल धर्म छे. वयला तीर्थ-

સચેલો વા ॥ ૫૫ ॥ રૂપ પુરિમપચ્છિમાણં, જિણાણ એમં મુણિં
જમ્મુદિસ્સ । આહારમાઈ વિહિયં, તં સન્નેસિં ન કપ્પેઈ ॥ ૫૬ ॥
મજ્જિમયાણં તુ રૂપં, જં કયમ્મુદિસ્સ તસ્સ ચેવત્તિ । નો કપ્પેઈ
સેસાણ ઉ; તં કપ્પેઈ એસ મેરત્તિ ॥ ૫૭ ॥ સપટિક્કમણો થમ્મો;
પુરિમસ્સ ય પચ્છિમસ્સ ય જિણસ્સ । મજ્જિમયાણ જિણાણં. કા-
રણજાણ પટિક્કમણં ॥ ૫૮ ॥ અસણાઈચચકં વ-ત્થપત્તકંબલગપા-
યપુંછણયં । નિવર્પિંદમિ ન કપ્પેઈ, પુરિમંતિમજિણર્જણં તુ ॥ ૫૯ ॥
પુરિમેયરાણ ઠિયઓ, માસકપ્પો ય મજ્જિમાણં તુ । અટ્ઠિયઓ એ-
મેવ ય, નેઓ પજ્જોસવણકપ્પો ॥ ૬૦ ॥ ચાડમ્માસુકોસો, જહ-
ન્નઓ સયરિ દિવસ થેરાણં । પજ્જોસવણાકપ્પો, જિણાણ ઉક્કો-
સઓ ચેવ ॥ ૬૧ ॥ સિજ્જાયરપિંદમિ ય, ચાડજ્જામે ય પુરિસ-

કરોના તીર્થમાં અચેલ તથા સચેલ એમ બન્ને હોય છે. (૫૫)
મહિં પહેલા અને છેલ્લા જિનના વારે એક અમુક મુનિને ઉ-
દેશીને જે આહાર વગેરે તૈયાર કર્યું હોય, તે બીજા બધાઓને
પણ કદપતું નથી. (૫૬) વચલા તીર્થકરોના વારે જેને ઉ-
દેશીને કરેલું હોય, તે તેનેજ કુકત નહિ કદપે, બીજાઓને
કદપે એવી મર્યાદા છે. (૫૭) પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરોના
ધર્મ પ્રતિક્રમણ સહિત છે. વચલા તીર્થકરોના વારે જ્યારે કા-
રણ પડે, ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરાય છે. (૫૮) પહેલા તથા
છેલ્લા તીર્થકરના સાધુઓને રાત્રીએ દીધેલા અશનપાનખાદિમ
સ્વાદિમ કે વજ્ર પાત્ર કંબળ પાદપુંછન નથી કદપતા. (૫૯)
પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરોના વારે માસકદપ સ્થિત (નિયત)
છે, અને વચલા તીર્થકરોના વારે અસ્થિત (અનિયત) માસ
કદપ છે, અને એજ રીતે પર્યુષણ કદપ પણ બાણવો. (૬૦)
તેમાં પર્યુષણકદપ સ્થવિરોને ઉત્કૃષ્ટો ચાર માસનો અને જઘ-
ન્યથી સિતેર દિવસનો છે, તેમાં જિનકલ્પીને ઉત્કૃષ્ટોજ હોય.
(૬૧) શય્યાતરપિંડ, ચતુર્થામ વ્રત, પુરુષ જ્યેષ્ઠ કદપ, અને

जिह्वे य । किङ्कम्पस्स य करणे, ठियक्कपो मज्झिमाणं पि ॥
 ६२ ॥ सिज्जायरो पहू वा, तयसंदिट्ठो य होइ कायव्वो । एगो
 नेगेवि पहू, पहुसंदिट्ठेवि एमेव ॥ ६३ ॥ सागारियसंदिट्ठे, एगम-
 नेगे चउक्क भयणाओ । एगमनेगा वज्जा, नेगेसु य ठावए एगं
 ॥ ६४ ॥ अन्नत्थ वसेऊणं, आवस्सगचरिममन्नहिं कुणइ । हुंति
 तया दोवि तरा, सत्थाइसु अन्नहा भयणा ॥ ६५ ॥ जइ जग्गंति
 सुविहिया, करंति आवस्सयं तु अन्नत्थ । सिज्जायरो न होइ,
 सुत्ते व कए व सो होइ ॥ ६६ ॥ दाऊण गेहं तु सपुत्तदारो, व-
 णिज्जमाईहि उ कारणेहिं । तं चेव अन्नं व वइज्ज देसं, सिज्जा-
 यरो तत्थ स एव होइ ॥ ६७ ॥ लिंगत्थस्सवि वज्जो, तं परिह-
 रओ व भुंजओ वा वि । जुत्तस्स अजुत्तस्स व, रसायणो तत्थ दि-

કૃતિકર્મ (વંદન વ્યવહાર) કરવાનો કલ્પ એ વચલા તીર્થક-
 રોના વારામાં પણ સ્થિત કલ્પ છે. (૬૨) શય્યાતર તે મકા-
 નનો માલેક અથવા તેનો હુકમદાર ગણવો. અનેક માલેક હોય,
 તો તેમાંના એકને શય્યાતર ગણવો, એમ તેના હુકમદારો માટે
 પણ સમજ લેવું. (૬૩) માલેક ગૃહસ્થને હુકમદાર એમાં
 એક અનેકની ચોલગી છે. ત્યાં માલેક અને હુકમદાર અનેક
 હોય તે વર્જવા, અને બધા અનેક હોય, તો એકને વર્જવું. (૬૪)
 એક ઠેકાણે વસી (રાત્રે સૂઈ)છેલું આવશ્યક બીજા સ્થળે કરે તો,
 ત્યારે તે બે સ્થળના માલેક શય્યાતર ગણાય. બાકી સાર્થે ચા-
 લતાં ભજના છે. (૬૫) બે સુવિહિત સાધુઓ રાતે ભગતા
 રહી, સવારે બીજા સ્થળે આવશ્યક કરે, તો તે શય્યાતર ન
 ગણાય, પણ બે સુષ્ટને બીજા સ્થળે આવશ્યક કરે, તો બન્ને
 શય્યાતર થાય. (૬૬) બે માલેક ઘર આપીને પછી સહકુટું-
 બ વેપાર વગેરેના કારણે તે અથવા બીજા દેશમાં ચાલ્યો જાય.
 તો તે ન્યાં હોય ત્યાં શય્યાતર ગણાય છે. (૬૭) લિંગસ્થને

દ્વંતો ॥ ૬૮ ॥ તિત્થયરપ્પડિકુટ્ટો, અન્નાયં ઉગમો વિ ય ન સુજ્ઞે
 । અવિમુત્તિય લાઘવયા, દુલ્લહસિજ્જાઈ વુચ્છેઓ ॥ ૬૯ ॥ પુરપ-
 ચ્છિમવજ્જેહિ, આદ્ધાકમ્મં ઝિણવરેહિ લેસેણ । મુત્તં વિદેહણિય,
 નય સાગરિયસ્સ પિટ્ઠો ઉ ॥ ૭૦ ॥ બાહુલ્લા ગચ્છસ્સ ઉ, પદમા-
 લિયપાણગાઈકજ્જેસુ । સજ્ઞાયકરણઆઉ--દ્વિયાકયે ઉગમેગયરં
 ॥ ૭૧ ॥ દુવિહે ગેલન્નમી, નિમંતણે દવ્વદુલ્લહે અસિવે । ઓમોયરિય
 પઓસે, ખણં ય ગહણં અણુન્નાયં ॥ ૭૨ ॥ અસગાઈયા ચરો, પા-
 ઉચ્છણ વત્થ પત્ત કંબલયં । સુદ્ધં સુર કન્નસોહણ, નહરણિયા સાગ-
 રિયપિટ્ઠો ॥ ૭૩ ॥ તળદગલછારમલ્લગ-સિજ્જાસંથારપીઠલેવાઈ ।

પણુ તે શય્યાતર વર્જનીય છે, તેને ત્યાગ કરનાર અથવા લો-
 ગવનાર યુક્ત (ઉપયોગવંત) અથવા અયુક્ત એ સઘળાને
 માટે રસાયણનો દ્રવ્યંત છે. (૬૮) (શય્યાતર લોગવતાં આ
 દોષો છે:—) તીર્થકરનો નિષેધ છે, અન્યાય ગણાય છે, ઉદ્દગમ
 (આધાકર્મ દોષ)ની શુદ્ધિ નહિ રહે, નિરૂપદતા ન રહે, લ-
 ઘુતા થાય, એને દુર્લભ જે વસતિ તે ફરી નહિ મળતાં તેનો
 વ્યુત્કેદ થાય. (૬૯) પહેલા તીર્થકર શિવાય બાકીના તીર્થ-
 કરોએ તથા મહા વિદેહના તીર્થકરો એ પણુ લેશે કરી, કોઈ કારણે
 અધાકર્મિક હજી લોગવ્યું છે, પણુ સાગારિકપિંડ એટલે શય્યા-
 તરપિંડ લોગવ્યું નથી. (૭૦) ગચ્છ મોટો હોય, તો પહેલી
 પક્ષિત જ્યારે પાણી વગેરે લેવા જાય ત્યારે, તથા સ્વાધ્યાય
 કરવાની ઉતાવળ હોય, ત્યારે ઉદ્દગમાદિક અન્યતર દોષ સેવી શ-
 કાય છે. (૭૧) જે પ્રકારની માંદગીમાં, નિમંત્રણમાં, દુર્લભ
 દ્રવ્યમાં અશીવ (ઉપદ્રવવાળા કાળ) માં, અવમોદરિકામાં (હ-
 ર્લિક્ષમાં) પ્રદ્રેષમાં અને ભયમાં શય્યાતરના આહારનું ગ્રહણ
 અનુજ્ઞાત છે. (૭૨) (શય્યાતરપિંડ કઈ કઈ વસ્તુ છે તે
 ગણાયે છે) અશન, પાન, આદિમ, સ્વાદિમ એ ચાર તથા પાદ
 પુંછન, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, સૂચિ, પુર, કર્ણશોધનિકા અને

सिज्जायरपिंडो सो, न होइ सेहो य सोवहिओ ॥ ७४ ॥ (शेषाः स्थितकल्पाः प्रतीताः) धिइसंघयणजुयाणं, विसिद्धतवमुत्तसत्तजु-
त्ताणं । होइ नवण्ह मुणीणं, परिहारविसुद्धिओ कप्पो ॥ ७५ ॥
लोभाणुं वेयंतो, जो खलु उवसामओ व खवओ वा । सो सुहुम-
संपराओ, अहक्खाया ऊणओ किंचि ॥ ७६ ॥ अकसायमहक्खायं,
चरणं छउमत्थकेवलीणं तु । उवसंतखीणमोहे, सजोगजोगिमि तं
कमसो ॥ ७७ ॥ खंती य महवज्जव, मुत्ती तवसंजमे य बोधव्वे ।
सच्चं सोयं आकिं-चणं च बंभं च जइयम्मो ॥ ७८ ॥ (इति सं-
वरतत्त्वम्. ६) पुव्वनिबद्धं कम्मं, महातवेणं सरंमि सलिलं व ।

नथ रत्ननिडा (नेणु) એ શય્યાતરપિંડ છે. (૭૩) પરંતુ
તુણ, ડગળ, છાર (રાખ), મદ્દક (શરાવળા)—શય્યા—સં-
સ્તારક—પીઠ—લેપ વગેરે શય્યાતરપિંડ નથી ગણાતા. તેમજ ઉ-
પધિ (ઉપકરણ) સહિત શિષ્ય પણ શય્યાતર નથી. (૭૪)
(બાકીનાં સ્થિતકલ્પ પ્રકટ છે.) પરિહાર વિશુદ્ધિ કલ્પ ચા-
રિત્ર ધૃતિ, સંહનન, તપ, શ્રુત અને સત્ત્વવાન નવ મુનિઓને
હોય. (૭૫) ઉપશમ શ્રેણિવાળો અથવા ક્ષપકશ્રેણિવાળો જ્યારે
લોભના અણુઓને વેદતો હોય, ત્યારે તેને સૂક્ષ્મ સંપરાય ચા-
રિત્ર કહેવાય છે. તે યથાગ્યાતથી કાંઈક ઉછું છે. (૭૬) છ-
ન્નસ્થ અથવા કેવળિનું અકપાયવાળું ચારિત્ર તે યથાગ્યાત બાણુ-
વું, તે ઉપશાંતમોહ—ક્ષીણમોહ—સયોગી તથા અયોગી
ગુણસ્થાને અનુક્રમે હોય છે. (૭૭) ક્ષાંતિ, માર્દવ, આર્જવ,
મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આંકિચન્ય અને પ્રહ્લયર્થ
એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે. (૭૮) (સંવરતત્ત્વ કહ્યું, ૬.
હવે નિર્જરાતત્ત્વ કહે છે.) સખત તડકાથી તળાવનું પાણી
શોષાય તેમ પૂર્વે બાધેલાં કર્મ જેનાથી નિર્જરે તે નિર્જરા,

નિજ્જિજ્ઞહ જેણ જિણ, બારસહા નિજ્જરા સા ઉ ॥ ૭૯ ॥ અજ-
સણમૂળોયરિયા, વિક્તીસંસ્થેવણં રસચ્ચાઓ । કાયકિલેસો સંલી-
ળયા ઉ બજ્ઞો તવો હોઈ ॥ ૮૦ ॥ પાયચ્છિત્તં વિણઓ, વેયાવચ્ચં
તહેવ સજ્ઞાઓ । જ્ઞાણં ઉસ્સગ્ગો વિ ય, અન્નિમતરઓ તવો હોઈ
॥ ૮૧ ॥ (હિતિ નિર્જરાતત્ત્વમ્. ૭) જહ તુપ્પિયસ્સ બંધો, રણ-
ણ પહસંઠિયસ્સ હોઈ દઢં । તહ રાગદોસજુત્તસ્સ, કમ્મુણા હોઈ
તં ચઉહા ॥ ૮૨ ॥ પુટ્ટં બદ્ધ નિધત્તં, નિકાઇયં ચત્તિ ચઉવિહો બં-
ધો । પયઈદ્ધિઅણુભાગ—પ્પસમેપ્પિ વા ચઉહા ॥ ૮૩ ॥ (હિતિ
બન્ધતત્ત્વમ્. ૮) જહ કંચણોવલાણં, અણાહસંજોગસંજુયાણં પિ ।
પવલબહલ્લપ્પઓગા, અચ્ચંતં હોઈ હુ વિજોગો ॥ ૮૪ ॥ તહ જિય-
કમ્માણં પિ હુ, વરસુકજ્ઞાણંહુયવહવસેણ । જો અચ્ચંતવિઓગો,
સો મુલ્લો મવવિહો સો ઉ ॥ ૮૫ ॥ સંતપ્પયપરુવણયા, દન્વપમા-
ણં ચ સિત્ત ફુસણા ય । કાલો ય અંતરં ભાગ, ભાવ અપ્પાબહું વે-

તે બાર પ્રકારની છે. (૭૯) અનશન, ઉનોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ,
રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સંહીનતા એ ૬ બાહ્યતપ છે. (૮૦)
પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, અને ઉત્સર્ગ એ ૬
અભ્યંતર તપ છે. (૮૧) (નિર્જરાતત્ત્વ કહ્યું, ૭. હવે બંધ-
તત્ત્વ કહે છે.) જેમ રસ્તે રાખેલા તૂપ્યા (ધીના કુડલા)
ઉપર રજ વળગી મજબુત બંધાય છે, તેમ રાગ દ્વેષશુક્ત શ્રવને
કર્મનો બંધ થાય છે, તે ચાર પ્રકારે છે. (૮૨) સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ,
નિધત્ત અને નિકાચિત્ત એમ ચાર પ્રકારનો બંધ છે, અથવા
પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશના ભેદે કરી ચાર પ્રકાર-
નો બંધ છે. (૮૩) (બંધતત્ત્વ કહ્યું, ૮. હવે મોક્ષતત્ત્વ
કહે છે.) જેમ અનાદિ સંયોગથી સંયુક્ત રહેલા કંચન અને
ઉપલનો પ્રબલ ઘણા પ્રયોગોથી અત્યંત વિયોગ થાય છે. તેમ
શ્રવ અને કર્મોનો શુક્લધ્યાનરૂપ અગ્નિના યોગે કરીને અત્યન્ત
વિયોગ થાય તે મોક્ષ, તે નવ પ્રકારે છે. (૮૪-૮૫) સતપદપ્રર-

વ ॥ ૮૬ ॥ સંતં મુદ્ધપયત્તા, વિજ્જંતં ચક્રુસુમં વ ન અસંતં । મુ-
ક્ષુત્તિ પયં તસ્સ ૩, પરૂવણા મગ્ગણાઈર્હિ ॥ ૮૭ ॥ નરગઈર્પણિ-
દિતસમ્ભવ—સન્નિઅહક્વાયસ્વડયસંમત્તે । મુક્ષ્વોળહારકેવલ—દં-
સણનાણે ન સેસેસુ ॥ ૮૮ ॥ દન્વપમાણે સિદ્ધાણ, જીવદન્વાણિ
હુંતણંતાણિ । લોગસ્સ : અસંસ્વસે, ઇગો સન્વે વિ ચિત્તંમી ॥ ૮૯ ॥
ફુસણા અહિયા કાલો, ઇગસિદ્ધમવિક્કસ સાઈઓણંતો । પઢિવા-
યાભાવાઓ, સિદ્ધાણં અંતરં નત્થિ ॥ ૯૦ ॥ સન્વજિયાણમણંતે,
ભાગે તે તેસિ દંસણં નાણં । સ્વઈષ ભાવે પરિણા—મિયે ચ પુણ હોઈ
જીવત્તં ॥ ૯૧ ॥ થોવા નપુંસસિદ્ધા, થીનરસિદ્ધા કમેણ સંસ્વગુ-
ણા । ઇય મુક્ષતત્તમેયં—સંસ્વેવેણં સમક્કવાયં ॥ ૯૨ ॥ આહારે આ-

પણુ, દ્રવ્યપ્રમાણુ, ક્ષેત્ર, સ્પર્શના, કાળ, અંતર, ભાગ અને
અદ્યપબ્દત્વ એ નવ પ્રકાર છે. (૮૬) મોક્ષ એ શુદ્ધ પદ
છે, માટે તે વિદ્યમાન છે. આકાશ કુસુમની માફક અવિદ્યમાન
નથી, તેની માર્ગણાદિક દ્વારે પ્રરૂપણા કરી શકાય છે. (૮૭)
નરગતિ, પંચેન્દ્રિય, ત્રસ, ભવ્ય, સંજ્ઞિ, યથાખ્યાત, ક્ષાયિકસ-
મ્યક્ત્વ, અનાહાર, કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનમાં મોક્ષ છે,
બીજી માર્ગણામાં મોક્ષ નથી. ૧. (૮) દ્રવ્ય પ્રમાણુમાં અ-
નંત જીવ દ્રવ્ય છે, ૨. ક્ષેત્ર પ્રમાણુમાં એક તથા સર્વે સિદ્ધ
પણુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા છે. ૩ (૮૬) સ્પ-
ર્શના ક્ષેત્ર કરતાં કંઈક અધિક છે, ૪. કાળ એક સિદ્ધની અપે-
ક્ષાએ આદી અનંત છે, ૫. પ્રતિપાતનો અભાવ હોવાથી સિદ્ધો-
માં અંતરદાર નથી. ૬ (૮૦) ભાગદારમાં સર્વ જીવના અ-
નંતમે ભાગે સિદ્ધ છે, ૭. ભાવદારમાં તેમનું જ્ઞાનદર્શન ક્ષાયિક
ભાવમાં છે. અને જીવપણુ પરિણામિક ભાવમાં છે. ૮ (૮૧)
અદ્યપબ્દત્વદારમાં સૌથી થોડા નપુંસક સિદ્ધ છે, તેથી સંખ્યા-
તગુણા સ્ત્રી સિદ્ધ, અને તેથી સંખ્યાતગુણા પુરૂષસિદ્ધ છે, ૯.
એ રીતે સંક્ષેપ મોક્ષતત્ત્વ કહી બતાવ્યું. (૮૨) આધારમાં

વેઓ-વયારઓ इत्य मुक्खसहेण । वच्चंति फुडं सिद्धा, ते पुण
पन्नरसविहा एवं ॥ ९३ ॥ जिणसिद्ध अजिणसिद्धा, तित्थसिद्धा
अतित्थसिद्धा य । तित्थमी वट्टमाणे, जे सिद्धा तित्थसिद्धा ते
॥ ९४ ॥ तित्थे अणवट्टाणे, जाइसरणाइणा मुणियतत्ता । जे सि-
द्धपयं पत्ता, अतित्थसिद्धा उ ते नेया ॥ ९५ ॥ समयेव बुद्धसि-
द्धा, तदेव पत्तेयबुद्धसिद्धा य । पढमा दुविहा एगे, तित्थयरा
तदियरा अवरे ॥ ९६ ॥ तित्थयरवज्जियाणं, बोही उवही सुयं च
लिंगं च । नेयाइं तेसि बोही, जाइसरणाइणा होइ ॥ ९७ ॥ मु-
हपत्ती रयहरणं, कप्पतिगं सत्तपायनिज्जोगो । इय बारसहा उव-
ही, होइ समयंबुद्धसाहूणं ॥ ९८ ॥ हवइ इमेसि मुणीणं, पुव्वाहीयं
सुयं अहव नेयं । जइ होइ देवया से, लिंगं अप्पइ अह न गुरुणो
॥ ९९ ॥ जइ एगागी वि हु विहरण-क्खमो तारिसी व से इ-

આધેયના ઉપચારથી ઇહા મોક્ષ શબ્દ કરી સિદ્ધ જીવો જાણ-
વા. તે પંદર પ્રકારે છે:—(૯૩) જિનસિદ્ધ, ૧. અજિનસિદ્ધ,
૨. તીર્થસિદ્ધ, ૩. અતીર્થસિદ્ધ, ૪. ત્યાં તીર્થ વર્તતાં જે સિદ્ધ થયા
તે તીર્થ સિદ્ધ જાણવા. ૩ (૯૪) તીર્થ પ્રવર્ત્યા અગાઉ જાતિ
સ્મરણાદિકથી તત્ત્વ જાણીને જે સિદ્ધપદ પામ્યા, તે અતીર્થસિદ્ધ
૪ જાણવા. (૯૫) પોતાની મેળે સિદ્ધ થાય, તે સ્વયંબુદ્ધ
૫. તેમજ પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ ૬. કહેવાય છે. સ્વયંબુદ્ધ એ પ્ર-
કારે છે; તીર્થકર તથા બીજા. (૯૬) તીર્થકર શિવાયના સ્વયંબુદ્ધોની
બાધિ, ઉપધિ, શ્રુત અને લિંગ જાણવાના છે—ત્યાં તેમને બા-
ધિ જાતિ સ્મરણાદિકથી થાય છે. (૯૭) સમવસ્ત્રિયા, રત્નેહરણ,
ત્રણ કલ્પ, સાત પાત્રોપકરણ એમ સ્વયંબુદ્ધ સાધુઓને બાર
પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. (૯૮) તેમને પૂર્વાધીત શ્રુત હોય
અથવા નહિ પણ હોય અને જે પૂર્વાધીતશ્રુત હોય, તે તેને
લિંગદેવતા આપે છે, અને તે (પૂર્વાધીતશ્રુત) ન હોય તેો શુદ્ધ-
લિંગ આપે છે. (૯૯) જે સ્વયંબુદ્ધ એકલો વિચરવા સમ-

છછા । તા કુળઈ તહમન્નહ, ગચ્છવાસમણસરઈ નિયમેણ ॥ ૧૦૦ ॥
પતેયબુદ્ધસાહૂળ, હોઈ વસહાઈદંસણા બોહી । પુત્તિયરયહરણેહિં, તે-
સિ જહન્નો દુહા ઉવહી ॥ ૧૦૧ ॥ મુહપત્તી રયહરણં, તહ સત્ત ય પ-
ત્તયાઈનિજ્જોગો । ઉક્કોસોવિ નવવિહો, સુયં પુણો પુવ્વભવપદિ-
યં ॥ ૧૦૨ ॥ ઇવ્કારસ અંગાઈં, જહન્નઓ હોઈ તં તહુક્કોસં । દે-
સેણ અસંપુન્નાઈં, હુંતિ પુવ્વાઈં દસ તસ્સ ॥ ૧૦૩ ॥ લિંગં તુ દે-
વયા દેઈ, હોઈ કઠ્યાવિ લિંગરહિઓ વિ । ઇગાગિ ચ્ચિય વિહરઈ,
નો ગચ્છઈ ગચ્છવાસે સો ॥ ૧૦૪ ॥ તહ બુહવોહિયસિદ્ધા, નપું-
સલિંગમિ ઇત્થિલિંગમિ । નરલિંગે તહ સિદ્ધા, ગિહઅન્નસલિંગસિ-
દ્ધા ય ॥ ૧૦૫ ॥ તે ઇહ ઇગગસિદ્ધા, ઇક્કિક્કા ઇક્કસમયસિદ્ધા જે

ર્થ હોય અગર તેવી તેની ઇચ્છા હોય, તો તેમ કરે છે, નહિ
તો નિયમાગચ્છમાં વાસ કરે છે. (૧૦૦) પ્રત્યેકબુદ્ધ સાધુ-
ઓને બૃષભાદિક જોવાર્થી બોધિ થાય છે, અને તેમને જઘન્યપણે
મુખવચ્ચિકા અને રજોહરણ એ બે ઉપધિ હોય છે, અને ઉત્કૃ-
ષ્ટપણે તેમને મુખવચ્ચિકા, રજોહરણ અને સાત પાત્રના ઉપકરણ
એમ નવ ઉપધિ હોય છે, અને તેને પૂર્વભવપટિતશ્રત આ
પ્રમાણે હોય છે. (૧૦૧-૧૦૨) જઘન્યથી તેને અગ્રીયાર અંગ
હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટપણે દેશે ઉણા દશપૂર્વ હોય છે. (૧૦૩)
પ્રત્યેકબુદ્ધને લિંગ તો દેવતાજ આપે છે, અથવા તે લિંગ ર-
હિત પણ હોય છે, અને તે એકાકીજ વિચરે છે, પણ ગચ્છ-
વાસમાં જતા નથી. (૧૦૪) (આ રીતે છ લેહ થયા, બા-
પ્રીના લેહ કહે છે.) બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૭. નપુંસકલિંગસિદ્ધ,
૮. સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ, ૯. પુરૂષલિંગસિદ્ધ, ૧૦. ગૃહિલિંગસિદ્ધ, ૧૧.
અન્યલિંગસિદ્ધ, ૧૨. અને રૂપલિંગસિદ્ધ ૧૩. તથા જે એક એક
સમયે સિદ્ધ થાય છે, તે એક સિદ્ધ, ૧૪. અને એક સમયે
અનેક સિદ્ધ થાય, તે અનેક સિદ્ધ. ૧૫ (એમ સિદ્ધના પં-
દર લેહ છે.) (૧૦૫-૧૦૬) (મોક્ષતત્ત્વ ૯ કલ્પ) હે જયંતિ !

(૧૪) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટ. નં. ગ. (૫) ॥

। હક્કસમળ અળેગે, જે સિદ્ધા ણેગસિદ્ધા તે ॥ ૧૦૬ ॥ (ઇતિ મો-
ક્ષતત્ત્વમ્. ૯) એમાઈ સુયવિયારો, જયંતિ ! ઉલ્લસિરજુત્તિપન્થા-
રો । નિર્ઞંપિ જસ્સ રુચ્છઈ, સો મુચ્છઈ ઇત્તિ કમ્મેહિં ॥ ૧૦૭ ॥

॥ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિવિનિર્મિતધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યુદ્ધતં
નવતત્ત્વપ્રકરણં સંપૂર્ણમ્ ॥

આ પ્રમાણે ઉલ્લસાયમાન યુક્તિના ભેરવાળો નવતત્ત્વ વિશેરે
શ્રુત વિચાર નિત્ય જેને રૂચે છે, તે કર્મથી અટ મુક્ત
થાય છે. (૧૦૭)

॥ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરીય નવતત્ત્વ પ્રકરણ
શબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ ઇતિ શ્રીઉમાસ્વાતિવાચક-દેવગુપ્તસૂરિ-અભયદેવ-
સૂરિ-દેવેન્દ્રસૂરિ-જિનશેઘરસૂરિસન્દ્ભવગૂર્જરભાષા-
નુવાદસમલઙ્કૃતં ॥

॥ નવતત્ત્વપ્રકરણપશ્ચરત્નમ્ ॥

॥ નવતત્ત્વસાહિત્યસંગ્રહસ્ય પ્રથમો વિભાગઃ ॥

॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટ નં. અ. આ. ક. સ્વ. ગ. (૧ ૨-૩-૪-૫) ॥

॥ इति श्रीउमास्वातिवाचक-देवगुप्तसूरि-अभ-
यदेवसूरि-देवेन्द्रसूरि-जिनशेखरसूरिसिन्धु-
गूर्जरभाषानुवादसमलङ्कृतं ॥

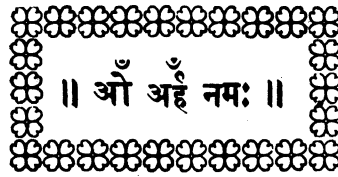

॥ नवतत्त्वप्रकरणपंचरत्नम् ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहस्य प्रथमो विभागः ॥

॥ नवतत्त्वपरिशिष्टं नं. अ. आ. क. ख. ग. (१-२-३-४-५) ॥

॥ ओं अहं नमः ॥

॥ नमस्तपोगच्छाधिपतिभ्यः श्रीविजयनेमिसूरीशेभ्यः ॥

प्राचीनावचूर्णि—साधुरत्नसूरिप्रणीतावचूर्णि—देवेन्द्रसूरिवि-
निर्मितवृत्ति—वृहन्नवतत्त्वप्रक्षेपगाथातदवचूर्णिविभूषितं

॥ श्री नवतत्त्वप्रकरणम् ॥

॥ परिशिष्टम् नं. घ. ङ. च. छ. ज. (६ थी १०) ॥

जीवाऽजीवा पुन्रं, पावासवसंवरो अ निज्जरणा ॥

बन्धो नुल्लवो अ तहा, नव तत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥

(प्रा०अ०) वीरं विश्वेश्वरं नत्वा, नवतत्त्वावचूर्णिकाम् ॥

वक्ष्ये स्वान्योपकाराय, शास्त्रान्तरविलोकनात् ॥ १ ॥

तत्राद्यगाथामाह—‘जीवा०’ जीवश्चिद्वान्, अजीवो निश्चेतनः,
पुण्यं शुभप्रकृतिरूपं, विपरीतं पापं, आश्रवत्यागच्छति कर्मानेने-
त्याश्रव इन्द्रियादिः, तन्निरोधः संवरः, निज्जरा विपाकान्तपसा
वा परिशाटः, बन्धो जीवकर्मणोरत्यन्ताश्लेषः, मोक्षः सर्वकर्ममुक्त-
स्यात्मनः स्थितिः । च शब्द एवार्थे एतान्येव नवतत्त्वानि तथा

(२) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

सिद्धान्तोक्तप्रकारेण ज्ञेयानि, न तु कुतीर्थिककल्पितानि । कुत्रापि पुण्यपापयोर्वन्धेऽन्तर्भावात् सतैव तत्त्वान्युक्तानि । नवानामेष तत्त्वानां भेदानाह —

(वृ०) श्रीवर्द्धमानजिनपति-पादारविन्दद्वयं नमस्कृत्य ॥

नवतत्त्वाख्यप्रकरण-वृत्तिं सङ्क्षेपतो वक्ष्ये ॥ १ ॥

इह हि श्रीमज्जिनशासने सम्यग्दर्शनविशुद्धिर्नवतत्त्वावबोधो-
त्सम्पद्यते । अतः सकलागमरहस्यरूपं प्राक्तनसूरिविरचितं नवत-
त्त्वप्रकरणं विव्रियते । कानि तानि नवतत्त्वानीति तत्प्रतिपादिकां
गाथामाह (जीवेत्यादि)

जीवति प्राणिति पञ्चेन्द्रियमनोवाकायबलोच्छ्वासनिःश्वा-
सारूपैर्दशभिः प्राणैरिति जीवाः १, तद्विपरीतोऽजीवः २,
पुनाति पवित्रीकरोति प्राणिनां पापपङ्कादिति पुण्यम् ३, अपगता
निरस्ता सुखानां प्राप्तिर्यत्र तत्पापम् ४, आश्रयति इन्द्रियादिद्वारेण
पापकर्मादत्त इत्याश्रयः ५, संवृणोत्याच्छादयति आश्रयद्वाराणीति
संवरः ६, निज्जरयति सर्वयोच्छेदयति अशुक्कर्माणीति निज्जरणा
७, मिथ्यादर्शनाविरतिकषाययोगैः शुभाशुभं कर्म बध्नातीति बन्धः
८, मोक्षयति मोचयति बन्धोदयोदीरणासत्तागतेभ्योऽशुक्कर्म्मभ्यो
जीवमिति मोक्षः ९ । इति नवतत्त्वानि ज्ञातव्यानि विचारचतुरैः,
ज्ञातव्यानि बोद्धव्यानि प्राकृतत्वान्न नपुंसकत्वमिति गाथार्थः ॥

(सा०अ०) जयति श्रीमहावीरः, श्रेयःश्रीश्रेणिसंश्रयः ।

सम्यग् जीवादितत्त्वानां-मवबोधनिबन्धनम् ॥ १ ॥

नवतत्त्वस्य परिमितपरिमाणस्य प्रभूततत्त्वार्थस्य अतीवगंभी-
रार्थस्य मुग्धजनावबोधाय विचारः किञ्चिदुच्यते । तथाहि जीवेति-
एतानि नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि । तथाहि । जीवतत्त्वं १
अजीवतत्त्वं २ पुण्यतत्त्वं ३ पापतत्त्वं ४ आश्रयतत्त्वं ५ संवरतत्त्वं ६

निर्जरातत्त्वं ७ बंधतत्त्वं ८ मोक्षतत्त्वं ९ । तत्त्वमिति कोर्थः ? स तत्त्वं स्वरूपमिति यावत् । तत्र प्रथमं जीवतत्त्वं । जीवः कीदृशः ? उच्यते । जीवति दशविधान् प्राणान् धारयतीति जीवः । दशविधप्राणाश्च कीदृशाः ? । “पंचेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्विरुक्ता-स्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” पंचविधदशप्राणधारको जीवः, तस्य स्वरूपं यद्विचार्यते तज्जीवतत्त्वम् । द्वितीयं अजीवतत्त्वं जीवादन्योऽजीवः प्राणचेतनाभ्यां रहित इतिभावः, तस्य तत्त्वं स्वरूपं यत्तदजीवतत्त्वम् । तृतीयं पुण्यतत्त्वं, पुण्यं कीदृशं ? यत् शुभप्रकृत्यात्मकं कर्म जीवानां सौख्यं ददाति तत्पुण्यं, तस्य तत्त्वं पुण्यतत्त्वम् । चतुर्थं पापतत्त्वं, पापं किमुच्यते, यद् अशुभप्रकृत्यात्मकं कर्म जीवानां दुःखं ददाति तत्पापं, तस्य तत्त्वं पापतत्त्वम् । पंचमं आश्रवतत्त्वं, आश्रवंति आगच्छन्ति यस्मात्पापानि कर्माणि जीवेषु स आश्रवः, तस्य तत्त्वं स्वरूपं आश्रवतत्त्वम् । षष्ठं संवरतत्त्वं, संव्रियंते निवार्यंते समागच्छन्ति कर्माणि यस्मात्स संवरः, तस्य तत्त्वं स्वरूपं संवरतत्त्वम् । सप्तमं निर्जरातत्त्वं, नितरां अतिशयेन जीर्यंते क्षीयंते कर्माणि यथा सा निर्जरा द्वादशधा तपोरूपा, तस्यास्तत्त्वं स्वरूपं निर्जरातत्त्वम् । अष्टमं बन्धतत्त्वं, बद्धयन्ते जीवेन सह संबद्धानि कर्माणि क्रियन्ते येन स बन्धः, तस्य तत्त्वं स्वरूपं बन्धतत्त्वम् । नवमं मोक्षतत्त्वं, सकलकर्मणां सर्वथा क्षयलक्षणो मोक्षः, तस्य तत्त्वं स्वरूपं मोक्षतत्त्वम् । चशद् एवार्थः । एतान्येव नव तत्त्वानि, तथा सिद्धांतोक्तप्रकारेण, ज्ञेयानि, नतु कुत्सीतिककल्पितानि । कुत्रापि पुण्यपापयोर्बन्धे अंतर्भावात् सप्तैव तत्त्वानि उक्तानि । एवं नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि । इत्येकगथा व्याख्याता ॥१॥

चउदस चउदस बाया-लीसा बासीय हुंति बायाला ।

सत्तावनं बारस, चउ नव भेआ कमेणेसिं ॥ २ ॥

(प्रा० अ०) ‘चउ०’ जीवाश्चतुर्दश भेदाः, अजीवाः १४ भेदाः, पुण्यं ४२ भेदं, पापं ८२ भेदं, आश्रवः ४२ भेदः, संवरः ५७ भेदः, निर्जरा १२ भेदा, बन्धो ४ भेदः, मोक्षः ९ भेदः । एवं २७६ भेदाः । जीवभेदानाह—

(४) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

(वृ०) जीवश्चतुर्दशभेदभिन्नः १४, अजीवश्चतुर्दशधा १४, पुण्यं द्विचत्वारिंशद्भेदं ४२, पापं द्व्यशीतिभेदं ८२, आश्रवो द्विचत्वारिंशद्भेदः ४२, संवरः सप्तपञ्चाशद्भेदः ५७, निर्जरा द्वादशभेदा १२, बन्धश्चतुर्द्धा ४ मोक्षो नवभेदः ९, क्रमेणैषां नवतत्त्वानां भेदा भवन्ति ॥ अथ जीवभेदश्चतुर्दशधा प्ररूपयन्नाह—

(सा० अ०) अथ नवतत्त्वानां भेदसंख्यां कथयति, 'चउइति'— एतेषां नवानां तत्त्वानां क्रमेण एते भेदा ज्ञातव्याः । यथा—चतुर्दश भेदा जीवानां । चतुर्दश भेदा अजीवानां । द्विचत्वारिंशद्भेदाः पुण्य-प्रकृतीनां । द्व्यशीतिभेदाः पापप्रकृतीनाम् । द्विचत्वारिंशद् भेदा आश्रवद्वाराणां । सप्तपञ्चाशद्भेदाः संवरस्य । द्वादशभेदा निर्जरायाः । चत्वारो भेदा बंधस्य । नवभेदा मोक्षस्य ॥ एवं नवानां तत्त्वानां भेदसंख्यां निगद्य अथैतेषां भेदानां क्रमेण विवरणं वक्ति—

[एगविह दुविह त्रिविहा, चउविहा पंचछविहा जीवा ।
चेयण तस इयरेहिं, वेय गइ करण काएहिं ॥ १ ॥] ॥ ३ ॥

एगिंदिअसुहुमिअरा, संनिअरपणिंदिया य सबित्तिचउ ।
अपज्जत्ता पज्जत्ता, कमेण चउदस जिअट्ठाणा ॥ ३ ॥ ४ ॥

(प्रा० अ०) ' एगिं० ' एकेन्द्रियाः सूक्ष्मेतराः, सूक्ष्मनामकर्मोद-यात् सूक्ष्माः सकललोकव्यापिनो निरतिशयिनामदृश्याः, इतरे वादरकर्मोदयाद्वादराः प्रतिनियतस्थानवर्तिनः । तथा संज्ञिनो मनो-विज्ञानवन्तः, इतरेऽसंज्ञिनः पञ्चेन्द्रियाः, सन्निविचतुरिन्द्रियाः सप्त । ते सप्तापि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च । एवं क्रमेण जीवनिवासस्थानानि भवन्ति । पर्याप्तयस्तु— 'आहार१सरीरि२दिय३, पज्जत्ती आणपाण४ भास५मणे ६ । चउ १ पंच २ पंच ३ छप्पिअ ४, इग १ विगला २ ऽसन्नि ३ सन्नीणं ४ ॥ १ ॥' अजीवभेदानाह—

(वृ०) तत्र तावदेकविधा जीवाश्चैतन्यलक्षणत्वात्, द्विविधा जीवाः संसारिणोऽसंसारिणो मुक्ताश्च, त्रिविधा जीवाः पुंस्त्रीनपुंसकभेदाः, चतुर्द्धा जीवाः सुरनरतिर्यग्नैरयिकभेदात्, पञ्चविधा

जीवा उच्यन्ते एकद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियभेदात्, षड्विधा जीवाः पृथ्व्य-
 पतेजोवायुवनस्पतिरसभेदात्, सप्तविधा जीवाः कथं ? 'एगिंदियत्ति'
 एकेन्द्रियाः सूक्ष्मबादरभेदा द्विधा, तत्र सूक्ष्माश्चर्मचक्षुरगोचराः केव-
 लिहृष्टाश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकव्यापिनः पृथ्व्यपतेजोवायुसाधारणव-
 नस्पतिरूपाः, इतरे बादरा अर्वाग्दृग्गोचरीभूताः स्थूलपृथ्व्यपतेजो
 वायुप्रत्येकवनस्पतिरूपाः केवलस्पर्शनेन्द्रियभाजः। “ सन्नियरत्ति ”
 संज्ञिनः पञ्चेन्द्रिया इतरेऽसंज्ञिनः। तत्र संज्ञिनः समनस्काः मनोव्या-
 पारवन्तः सुरनरतिर्यगैरयिकाः, असंज्ञिनो मनोव्यापारविकलाः पञ्चे-
 न्द्रियाः सम्मूर्च्छजमनुष्याश्च, ते चैतेष्वेव गर्भजमनुष्योच्चारालस्थाने-
 शूतपद्यन्ते नान्यत्र, यदुक्तं श्रीप्रज्ञापनायाम्—‘ कर्हि णं भंते सम्मुच्छि-
 ममणुस्सा उववज्जंति, गोयंमा ! अंतो मणुस्सखित्ते पणयालीसाए
 जोयणसयसहस्से । अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पन्नरससु कम्म-
 भूमीसु तीसाए अकम्मभूमीसु छप्पन्नाए अंतरदीवेसु गम्भवक्कं
 तियमणुस्साणं चैव उच्चारैसु वा पासवणेसु वा खेलेसु वा सिंघाणेसु
 वा वंतेसु वा पिच्छेसु वा सुक्केसु वा सोणिण्णसु वा सुक्कपुग्गलपरि
 साडिण्णसु वा विगयकलेवरेसु वा थीपुरिससंजोण्णसु वा गामनिद्धमणेसु
 वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु चैव असुइद्धाणेसु वा इत्थ णं सम्मु-
 च्छिममणुसा संमुच्छंति अंगुलअसंखिज्जभागमित्ताए ओगाहणाए,
 असन्नी अन्नाणी मिच्छादिद्वी सव्वाहि पज्जत्तीहिं अप्पज्जत्तगा अंतो-
 मुहुत्ताउया चैव कालं करंति । विशेषणमाह—‘ सबित्तिचउ ’ इति,
 शंखसिपाकूमिजल्लूकादयः स्पर्शनरसनाभ्यां युक्तत्वाद्द्वीन्द्रियाः ।
 पिपीलिकामर्कोदकयूकालिक्षाद्याः स्पर्शनरसनघ्राणयुक्तत्वाच्चिन्द्रियाः ।
 मशकभ्रमरमक्षिकादयः स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्युक्तत्वाच्चतुरिन्द्रियाः ।
 एतैः सह वर्तन्ते इति सद्वित्रिचतुरिन्द्रियाः । एते एव सप्त अपर्याप्तपर्या-
 ष्टक्रमेण चतुर्दशधा भवन्ति । तथाहि—सूक्ष्मापर्याप्तैकेन्द्रियः १ सूक्ष्मपर्या-
 ष्टैकेन्द्रियः २ बादरापर्याप्तैकेन्द्रियः ३ बादरपर्याप्तैकेन्द्रियः ४ अपर्या-

सद्दीन्द्रियः ५ पर्याप्तदीन्द्रियः ६ अपर्याप्तत्रीन्द्रियः ७ पर्याप्तत्रीन्द्रियः ८
अपर्याप्तचतुरिन्द्रियः ९ पर्याप्तचतुरिन्द्रियः १० अपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियः
११ पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियः १२ अपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियः १३ पर्याप्तसं-
ज्ञिपञ्चेन्द्रियः १४, एवं चतुर्दश जीवस्थानानि स्युः, पर्याप्तयस्त्विमाः-
‘आहारसरीरिन्द्रिय-पञ्जती आणपाणभासमणे । चउपंचपंच छप्पिय,
इगविगलासन्निसत्रीणं ॥ १ ॥’ कथमेतासां सम्भवः ? उच्यते-यथा
जीवा एकं भवं त्यक्त्वा भवान्तरं गत्वा यथायोग्यमाहारादिपर्याप्ती-
र्गृह्णाति, तासु सर्वासु गृहीतासु जीवानां पर्याप्तत्वं, तदसम्पत्तौ चा-
पर्याप्तत्वमिति गायार्थः ॥ जीवतत्त्वमुक्तम् । द्वितीयमजीवतत्त्वमाह—

(सा० अ०) ‘एगविहेति’ इह अत्र जिनशासने जीवा एकविधाः,
द्विविधाः, त्रिविधाः, चतुर्विधाः, पञ्चविधाः, षड्विधाश्च भवन्ति । कथ-
मित्याह-चेयणेत्यादि—तत्रैकधा यदा विचार्यन्ते तदा चेतनालक्षणल-
क्षिताः । चेतनाज्ञानं चैतन्यमिति यावत् । तेन युता इत्यर्थः, चैतन्यस्य
सर्वजीवेष्वेकरूपत्वात् १ ॥ द्विधा प्ररूप्यन्ते तदा त्रसेतरभेदतः । त्र-
सा द्वीन्द्रियादयः, त्रसेभ्य इतरेऽन्ये स्थावराः पृथ्व्यादयः २ ॥ त्रिधा-
चिन्त्यन्ते तदा वेदतः स्त्रीपुन्नपुसकवेदभेदात् ३ ॥ चतुर्धा चिन्त्यते त-
दा मरनरतिर्यग्रकगतिभेदतः ४ ॥ पञ्चधा चिन्त्यन्ते तदा करणैः स्प-
र्शनादीन्द्रियैः ५ ॥ षड्विधाश्चिन्त्यन्ते तदा कार्यैः पृथिवीकाया-
दिभिः षड्भेदैः ६ ॥ इति जीवानां षड्विधत्वं दर्शितम् । इत्थं
जीवानां भेदानभिधायार्थ प्रकारान्तरेण भेदसंख्यामाह-‘एगिदियेति,
अत्र जिनशासने चतुर्दश जीवग्रामाः, चतुर्दश जीवस्थानानि ज्ञातव्या-
नि । यथा—एकैन्द्रियाः एकं शरीरलक्षणं इन्द्रियं येषां ते एकैन्द्रियाः
। ते च द्विधा सूक्ष्मा बादराश्च । तत्र सूक्ष्माः सर्वलोकव्यापिन-
श्चर्मचक्षुषामवृश्वाः । प्रतिनियतस्थानवर्त्तिनो बादराः पुनर्वृ-
श्वाः । ते च द्वयेऽपि पृथिवीकाय-अप्काय-तेजःकाय-वायुकाय-
वनस्पतिकायरूपाः । तथा द्वीन्द्रियाः द्वे शरीररसनालक्षणे इन्द्रिये
येषां ते द्वीन्द्रियाः । शंख-कपर्दक-गंडोल-जलूका-कृमि-
पूतरक प्रमुखाः । तथा त्रीन्द्रियाः त्रीणि शरीररसनाघ्राणलक्षणानि
इन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः । पिपीलिका-यूका-मत्कूणोपदेहि-

का—मत्कोटक—गर्दभक—गोकीटक—धान्यकीटक—कुंथुकप्रमुखा—हा-
तव्याः । तथा चतुरिन्द्रियाः चत्वारि शरीररसनाघ्राणचक्षुर्लक्षणानि
इन्द्रियाणि येषां ते चतुरिन्द्रियाः । मक्षिका—भ्रमर—दंश—मशक—
कंसारिका—शलभ—पङ्ग—वृश्चिकप्रमुखा ज्ञातव्याः । तथा पञ्चेन्द्रियाः
पञ्च शरीर—रसना—घ्राण—चक्षु—कर्णलक्षणानि इन्द्रियाणि येषां ते
पञ्चेन्द्रियाः । ते च द्विधा संज्ञिनः असंज्ञिनश्च । तत्र असंज्ञिनः संमू-
छिमाः खंजन—दुदुर—मत्स्य—सर्पप्रमुखा वातपित्तश्लेष्मशुक्रमूत्ररुधि-
रादिप्रभवो जन्वश्च मनोरहिता ज्ञेयाः । संज्ञिनः पुनर्गर्भजाः ते च
तिर्य्यचः जलचराः खेचराः स्थलचरास्तथा मनुष्या देवा नारकाः
सर्वेऽप्येते संज्ञिनो मनःसंयुक्ताः । एषं एकैन्द्रिया द्विभेदाः, द्वीन्द्रियाः,
त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रिया द्विभेदा, इत्येते सप्तभेदा जीवाः
सर्वेऽपि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च भवन्ति । ततश्चतुर्दशभेदा जीवाः संजाताः ।
तत्र पर्याप्तास्ते कथ्यन्ते ये स्वकीयपर्याप्तिभिः सर्वाभिः संपूर्णा
भवन्ति । पर्याप्तयः पुनः षड् भवन्ति । यथा—आहारपर्याप्तिः १, शरीर-
पर्याप्तिः २, इन्द्रियपर्याप्तिः ३, उच्छ्वांसनिःश्वासपर्याप्तिः ४ भाषापर्याप्तिः
५, मनःपर्याप्तिः ६ । पर्याप्तिशब्देन शक्तिरुच्यते । तत्र एकैन्द्रियाणां
आहार—शरीर—इन्द्रिय—उच्छ्वांसनिःश्वासलक्षणाश्चतस्रः पर्याप्तयो
भवन्ति । द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां आहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वांस-
निःश्वासभाषालक्षणाः पञ्च पर्याप्तयः स्युः । असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां
मनोरहिताः पूर्वोक्ताः पञ्चपर्याप्तयः स्युः । संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां पुनः
आहार शरीर इन्द्रिय उच्छ्वांसनिःश्वास—भाषा—मनोलक्षणाः षट्-
पर्याप्तयः स्युः । एषं येषां जीवानां यावन्मात्राः पर्याप्तयो भवन्ति ते
जीवास्त्वावन्मात्राभिः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः संपूर्णाः पर्याप्ताः कथ्यन्ते ।
तद्विपरीता पुनः अपर्याप्ता मन्तव्याः । सूक्ष्मैकैन्द्रियपर्याप्ताः सूक्ष्मैकै-
न्द्रियापर्याप्ताः वादरैकैन्द्रियपर्याप्ता वादरैकैन्द्रियापर्याप्ताः । एवं
द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियसंज्ञिसंज्ञिनः पर्याप्तापर्याप्ताः सर्वे जीवाश्चतुर्द-
शभेदा ज्ञातव्याः । इति जीततत्त्वं प्ररूपितम् ।

[नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तथा ।

वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ २ ॥] ५ ॥

[(अ०) ज्ञानदर्शनचारित्र्यतपोवीर्योपयोगलक्षणो जीव इति]

(८) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

[आहारसरीरइंदिय, पज्जत्ती आणपाण भासमणे ।

चउ पंच पंच छप्पिय, इगविगला सन्निसन्नीणं ॥३॥] ६ ॥

[(अ०) पूर्वं व्याख्यातस्वरूपा]

[पणिंदियत्तिबलूसा-साऊदसपाण चऊ छ सग अट्ट ।

इगदुति चउरिंदीणं, असन्निसन्नीण नव दस य ॥४॥] ७ ॥

[[(अ०) पञ्चेन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि, त्रयो बला मनोबलप्रभृतयः, उच्छ्वासः, आयुश्चेति दश, प्राणाः संसारिजीवलक्षणानि. तेषु च चत्वारः षट् सप्ताष्टौ क्रमशः एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां, असंज्ञिसंज्ञि-
नौर्नैवदश च क्रमशः, अयं भावः एकेन्द्रियाणां स्पर्शनेन्द्रियकाय-
बलौच्छ्वासायूरूपाश्चत्वारः प्राणाः, द्वीन्द्रियाणां रसनेन्द्रियवचोबल-
सहिताः षट्, त्रीन्द्रियाणां घ्राणेन्द्रिययुताः सप्त, चतुरिन्द्रियाणां
चक्षुरिन्द्रियसमेता अष्टौ, असंज्ञिनः पञ्चेन्द्रियनिरश्चः श्रोत्रेन्द्रिया-
न्विता नव, क्वचिदसंज्ञिनि मनुष्येऽपि नवोच्यन्ते क्वचिदष्टवपि
न च तत्सम्यगवसीयते लब्ध्यपर्याप्तकस्य असंज्ञिमनुष्यस्योच्छ्-
वासभाषानुपपत्तेः, संज्ञिनां च मनोयोगवता मनोबलसहिता
दशेति] ॥

धम्माधम्मागासा, तियतियभेया तहेव अध्या य ।

खंधा देसपणसा, परमाणु अजीव चउदसहा ॥४॥ ८ ॥

(प्रा० अ०) धम्मा० धारयति गतिपरिणतान् जीवपुद्गलां-
स्तत्स्वभावत्वे इति धर्मः । अस्तयः प्रदेशास्तेषां कायः सङ्घाता-
ऽस्तिकायः, धर्मश्चासावस्तिकायश्च धर्मास्तिकायः, तद्विपरीतोऽधर्मा-
स्तिकायः, आकाशास्तिकायः प्रतीतः, एते त्रयोऽपि त्रिभिभेदाः ।
यथा धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायदेशो धर्मास्तिकायप्रदेश इति ।
सकलदेशप्रदेशानुगतसमानपरिणामवत् द्रव्यं धर्मास्तिकायः । तस्यैव
देशो बुद्धिकल्पितो ह्यादिप्रदेशात्मको भागो धर्मास्तिकायदेशः ।
तस्यैव प्रदेशो निर्विभागभागो धर्मास्तिकायप्रदेशः । ते वासङ्ख्येयाः
लोकाकाशप्रमाणत्वात् तेषां, एवं अधर्मास्तिकायाकाशास्ति-

कायावपि, तदेवमेते नव भेदाः । तथैव अद्धा च कालः, स च कालः एकविध एव वर्त्तमानसमयलक्षणोऽनीतानागतयोर्विनष्टानुत्पन्नत्वेनाऽसत्त्वात् । पुद्गलाः, चउहेत्यग्रे वक्ष्यमाणमत्रापि सम्बध्यते । पुद्गलाश्चतुर्धा स्युः संहतिविशेषभाजः पुद्गलाः स्कन्धाः १, देशाः स्कन्धभागाः २, प्रदेशाः स्कन्धानामेव सूक्ष्मतमभागाः ३ । परमाणवो निरंशाः, स्कन्धरूपत्वात् परिणताः स्कन्धा देशाः प्रदेशाः परमाणवः, बहुवचनं सर्वेषामानन्त्यख्यापनार्थम् । स्कन्धप्रतिबद्धाः प्रदेशाः स्कन्धारम्भकाः परमाणव इत्यनयोर्विशेषः । एवमजीवाश्चतुर्दशधा, मूलभेदैः पुनरमी कति स्युरित्याह—॥ ४ ॥

(वृ०) धर्मास्तिकायः, अधर्मास्तिकायः, आकाशास्तिकायः, नित्यावस्थितैकद्रव्यारूपिणो निष्क्रिया लोकव्यापकाः । असङ्ख्यातप्रदेशौ धर्माधर्मौ, अनन्तप्रदेशात्मकं त्वाकाशमिति । प्रत्येकं त्रिविधेदा भवन्ति । तथाहि— धर्मास्तिकायस्कन्धः १, धर्मास्तिकायदेशः २, धर्मास्तिकायप्रदेशः ३, अधर्मास्तिकायस्कन्धः ४, अधर्मास्तिकायदेशः ५, अधर्मास्तिकायप्रदेशः ६, आकाशास्तिकायस्कन्धः ७, आकाशास्तिकायदेशः ८, आकाशास्तिकायप्रदेशः ९, । तत्र लोकव्यापी स्कन्धः, तदेकदेशो देशः, तस्याप्येकतरो देशः प्रदेश इति त्रयाणामपि धर्मास्तिकायादीनां नव भेदाः । तथैव अद्धा कालो वर्त्तनापरिणामक्रियापरापरत्वस्वरूपः । अयमेक एव स्कन्धादिरहितत्वात्, एवं दश। चकारात् पुद्गलास्तिकायः । सङ्ख्यातासङ्ख्यातानन्तप्रदेशमयः स्पर्शरसगन्धवर्णवान् शब्दबन्धसूक्ष्मस्थौल्यसंस्थानभेदतमश्छायातपोद्योतवांश्च, स च स्कन्धदेशप्रदेशकेवलपरमाणुभेदाच्चतुर्द्धा । एवं चतुर्दश । तत्र केवलपरमाणुरूपः व्यादिपरमाणुसंयोगाभावात्, इत्यजीवश्चतुर्दशधा स्यादिति गाथार्थः । अजीवस्योत्तरभेदान् गाथार्द्धेनाह—

(सा० अ०) अजीवतत्त्वमाह । ‘ धर्माधर्मेति ’—एते चतुर्दशभेदा अजीवानां । धर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः आकाशास्तिकायः

(१०) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. व थी ज. (६ थी १०) ॥

एते त्रयोपि प्रत्येकं त्रिधा । तथाहि । धर्मास्तिकायस्य स्कंधः देशः प्रदेशः तथा अधर्मास्तिकायस्य त्रयः तथा आकाशास्तिकायस्य त्रयः । एवं नवभेदा अभूवन् । तत्र अस्तीनां प्रदेशानां कायः समूहः अस्तिकायः । तत्र स्कंधः कीदृग्? उच्यते । चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सकलोऽपि या धर्माऽस्तिकायः स सर्वोऽपि स्कंधः कथ्यते । तस्य धर्मास्तिकायस्य कियन्मात्रो भागो देश उच्यते । तस्य धर्मास्तिकायस्य निर्विभागो भागः प्रदेशः । एवं अधर्मास्तिकायाकाशास्तिकाययोरपि स्कंध—देश—प्रदेशा ज्ञेयाः । तथाद्वा कालः समयादिलक्षणः स च दशमो भेदः । तथा पुद्गलानां चत्वारो भेदाः स्कंध—देश—प्रदेश—परमाणवश्च । तत्र द्व्यणुकादयः क्रमेण एकादिवृद्ध्या अनन्ताणुकावसानाः स्कंधाः । तेषां कियन्मात्रा भागा देशाः प्रोच्यन्ते । तेषां निर्विभागा भागाः पुनः प्रदेशा उच्यन्ते । परमाणवः पुनः परस्परमसंबद्धा अतीवसूक्ष्माः स्कंधादिकारणरूपा निर्विभागा एव ज्ञातव्याः । एवं अजीवाः चतुर्दशभेदा भवन्ति । अथैतेषां विशेषस्वरूपं प्ररूपयति ॥

धम्माधम्मा पुग्गल, नह कालो पंच हुंति अजीवा ।

चलणसहावो धम्मो, थिरसंठाणो अहम्मो य ॥२॥१॥

(प्रा० अ०) ‘धम्मा०’ गाथापूर्वाद्धं सुगमम् । नवरं धर्मास्तिकायाद्या अजीवा एव जीवेन सह षड् द्रव्याणि । पुद्गलं विना चत्वारोऽमी अमूर्ता निष्क्रियाश्च, पुद्गलास्तु रूपिणः । रूपं ‘रूपस्पर्शादिसन्निवेशो मूर्तिरिति’ वचनात् । तदेषामस्तीति रूपिणः । तेषामेव रूपादिमत्वात्, रूपग्रहणं गन्धादीनामुपलक्षणं, तद्वतिरेकेण तस्यासम्भवात् । अनन्तानन्तपरमाणुप्रचयरूपाः स्कन्धा मांसचक्षुर्ग्राह्याः स्वभक्तुम्भादयः, तदग्राह्या अचित्तमहास्कन्धादयः । धर्मधर्मौ चैकजीवप्रदेशप्रमितासङ्ख्येयप्रदेशौ लोकव्यापिनौ । आकाशमनन्तप्रदेशं लोका-लोकव्यापि, पुद्गलाः पुनरनन्ता लोकवर्तिन एव । कालस्तु तत्त्वतो वर्तमानरूप एव । अतो न देशप्रदेशकल्पना । गाथापश्चाद्धं एषां लक्षणं सूत्रकार एव व्याचष्टे । ‘चल०’ गतिलक्षणो धर्मास्तिकायः, स्थिरसंस्थानं पदार्थानामवस्थानं यस्मादसवधर्मास्तिकायः । अवस्थितिलक्षण इत्यर्थः । एतौ हि मनुष्यादिप्रयत्नादप्रयत्नाद्वा पदार्थानां लोके गतिस्थितिहेतु, अलोके त्वेतयोरभावात्सेन्द्रदेवप्रयत्नेनापि

गतिस्थिनी न स्यातामिदमनयोः सामान्येनास्तित्वस्थापनं, विशेषस्तु
गन्तव्यहस्त्यादिभ्यो ज्ञेयः ॥

(वृ०) व्याख्या-धर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः पुद्गलास्ति-
काय आकाशास्तिकाय कालः पञ्च पञ्चसङ्ख्या मूलपदार्था अजीवा
भवन्ति । गाथापूर्वार्द्धार्थः । धर्माधर्मयोः किं लक्षणमिति गाथोत्त-
रार्द्धेनाह-‘चलनसहस्रो धम्मो, थिरसंठाणो अहम्मो य’ व्याख्या-
धर्मचलनस्वभावः गत्यवष्टम्भकत्वात्, तदभावादलोके पाकशासनप्रे-
रितमपि वज्रं केशाग्रमात्रमपि न पुरः प्रयाति । अधर्मश्च स्थिरसंस्थानो
निश्चलस्वभावः स्थित्युपवष्टम्भकत्वात्, यतः पर्वतादीनां स्थैर्यं स
तत्स्वभाव इति गाथार्थः । आकाशास्तिकायस्वरूपमाह-

(सा० अ०) धर्मास्तिकायः १ अधर्मास्तिकायः २ पुद्गलास्ति-
कायः ३ नभ आकाशास्तिकायः ४ कालः समयादि. ५ एतानि पञ्च
द्रव्याण्यजीवाः प्रोच्यन्ते, षष्ठं जीवद्रव्यमेवं जिनशासनं, षड् द्र-
व्याणि कथ्यन्ते ६ ॥ अथ क्रमेण धर्मास्तिकायादीनां लक्षणमाह
चलनेत्यादि-चलनस्वभावो धर्मास्तिकायः, जीवानां पुद्गलानां
च गमनं कुर्वतां यद् द्रव्यं साहाय्यं ददाति तद्धर्मास्तिकायः । यथा
मत्स्येनां जलं तथा धर्मास्तिकाय इत्यर्थः । स्थिरसंस्थानः पुनर-
धर्मास्तिकायः, स्थिरसंस्थान इति किमुच्यते ? यद् द्रव्यं जीवपुद्गलानां
स्थितिं कुर्वतां सान्निध्यं ददाति स अधर्मास्तिकाय इति भावः ।
एतौ धर्माधर्मास्तिकायौ यत्र वर्तन्ते स लोकाकाशश्चतुर्दशरज्जुप्र-
माणः, ततः परस्त्वलोकाकाशः । एवं धर्माधर्मास्तिकाययोर्विशेष-
स्वरूपं प्ररूपितं । अथाकाशपुद्गलयोः स्वरूपमाह-

अवगाहो आगासं, पुग्गलजीवाण पुग्गला चउहा ।

खंधा देसपएसा, परमाणू चेव नायव्वा ॥ ६ ॥ १० ॥

(प्रा० अ०) अवगाहोऽवकाशः, पुद्गलानां जीवानां च यत्र
तदाकाशं, कालपुद्गलयोश्चात्र सुज्ञानत्वाल्लक्षणं नोक्तं, तच्चेदम्-शीता
तपवर्षादनैयत्यहेतुः कालः, वर्णगन्धरसस्पर्शशब्दान्धकारादि लक्षणा-
श्चपुद्गलाः । ते चतुर्धा, स्कन्धा देशाः प्रदेशाः पमाणवश्च ज्ञात-
व्याः । ननु स्कन्धभेदाः ? प्रागेवोक्ताः सत्यं, किन्तु न तत्र पुद्गल-
भेदत्वेनेति ॥

(१२) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

(वृ०)—‘अवगाहो आगाशं’, कोऽर्थः यत्र यत्र गच्छतो गमनं भवति, तत्र तत्राकाशः यथा कुड्यादौ कीलकप्रवेशः, ‘पुग्गल’ति पूरणगलनधर्माणः पुद्गलाः, ते च पुद्गलजावानामर्था नित्या जीवाश्रितपुद्गलानां पुद्गलाः शरीरवाङ्मनःप्राणापानरूपाः सुखदुःखजीवितमरणोपग्रहाश्चतुर्धा ज्ञातव्याः । कथं ? स्कन्धदेशप्रदेशपरमाणुरूपा इति गार्थः ॥ सम्प्रति अद्धास्वरूपमाह—

(सा० अ०) अवगाहो—इति जीवपुद्गलानां अवकाशः जीवानां पुद्गलानां च यद् अवकाशं ददाति तत् आकाशं, तत् आकाशद्रव्यमिति भावः । पुद्गलाश्चतुर्विधाः स्कन्ध—देश—प्रदेश—परमाणुभेदैर्ज्ञातव्याः । स्कन्धादीनां स्वरूपं पूर्वमेवोक्तं ज्ञातव्यम् ॥७॥ अथ काल स्वरूपमाह ॥

[सद्धंधयार उज्जोय, पभाछायातवेइय ।

वन्नगंधरसाफासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥२॥] ११ ॥

[(अ०) शद्धान्वकारोद्योतप्रभाछायातपवर्णगन्धस्पर्शा एते पुद्गलपरिणामा पुद्गललक्षणं वेति भावः ॥]

समयावली मुहुत्ता, दीहा पक्खा य मासवरिसा य ।

भणिओ पलिया सागर, उस्सप्पिणी सप्पिणीकालो ॥७॥ १२ ॥

(प्रा० अ०)—‘सम०’ समयः सर्वसूक्ष्मः कालः श्रुतोक्तपट्टशाटिकापाटनदृष्टान्ताज्ज्ञेयः, असङ्ख्यातैः समयैरेकावटिका, ताभिः २५६ आवलिकाभिः क्षुल्लकभवग्रहणं निगोदजीवाः पूरयन्ति । मुहूर्त्तो घटिकाद्वयरूपः, “एगा कोडी सत्तसट्ठिलक्खा, सत्तहतरीसहस्सा य । दो अ सया सोलहिआ, आवलियाणं मुहुत्तम्मि ॥ १ ॥” दिवसादयः प्रसिद्धाः । अथ द्विचत्वारिंशत्पुण्यभदानः—

(वृ०) समयः परमनिकृष्टः कालः, ततः कालान्तरं सूक्ष्मं नास्ति, निर्भिभागत्वात् । असङ्ख्यातैः समयैरावलिका, षट्पञ्चाशदधिकद्विशत्या आवलिकानामेकः क्षुल्लकभवः, षट्त्रिंशदधिकपञ्चशतपञ्चषष्टिसहस्रक्षुल्लकभवैरेकं मुहूर्त्तं घटिकाद्वयप्रमाणं, त्रिंशद्विमुहूर्त्तैर्दिवसः, पञ्चदशभिर्दिवसैः पक्षः, द्वाभ्यां पक्षाभ्यां मासः, द्वादशभिर्मासैर्वर्षः, अनेन क्रमेण शीर्षप्रहेलिकायावत् सङ्ख्यातः कालः, ततः परम-

सङ्ख्यातः कालः पल्योपमादिकः, तद्वत्तव्यता चैवं- आयामदीर्घौ
इत्वेन योजनप्रमाणः कूपः क्रियते, ततः सोऽनुक्रमेण सप्तदिनजात-
युगलिककेशनिर्विभागखण्डैः संनिचितं भ्रियते, ततो वर्षशतैर्वर्षशतै-
रेकैकं केशाग्रमुद्ध्यते। यावता सर्वथा शुषिरीभवति, एवमेकं पल्योपमं
स्यात्, दशकोटाकोटिपल्योपमैरेकं सागरोपमं, दशकोटाकोटिसाग-
रोपमैरेका उत्सर्पिणी, तादृन्मात्रावसर्पिणी, एवं रूपः कालो भणितः
तीर्थकरैरिति एतदर्थप्ररूपिका वृहत्सङ्ग्रहणिगाथाश्चैताः—

“जं जोयण विच्छिन्नं, तं निउणं परिरपण सविसेसं ।

तावइयं उव्विद्धं, पल्लं पलिओवमं नाम ॥ १ ॥

एगाहिय वेहिय तेहियाण, उक्कोसं सत्तरत्ताणं ।

सम्मत्तं संनिचितं, भरियं तं वालकोडीणं ॥ २ ॥

वाससए वाससए, इक्किक्के अवहियंमि सुहुमंमि ।

सुहुमं अन्नापलियं, हवन्ति वासा असंखिज्जा ॥ ३ ॥

एप्पसिं पल्लाणं, कोडाकोडी हविज्ज दसगुणया ।

तं सागरोवमस्सवि, परिमाणं हवइ एगस्स ॥ ४ ॥

दस सागरोवमाणं, पुन्ना उ हुन्ति कोडाकोडिउ ।

उस्सप्पिणीइ माणं, तं चेवुस्सप्पिणीए वि ॥ ५ ॥”

इति गार्थः॥ अद्भास्वरूपमुक्तं, अथपुण्यतत्त्वस्य प्रकृतीर्गाथा-
युगेनाह—

(सा० अ०) समयावलीति—समयोऽत्यंतसूक्ष्मकालः । आव-
लिका असंख्यातसमयप्रमाणा । निगोदजीवानां एकश्वासोच्छ्वासमध्ये
सप्तदशवारान् यावन्मरणं अष्टादशसंख्योत्तत्तिरपि भवति, तेषां आयुः
(२५६) आवलिका मानं, मुहूर्त्तं घटीद्वयप्रमाणं । दिवसोऽहोरात्ररूपः
त्रिंशन्मुहूर्त्तप्रमाणः । पक्षः पंचदशाहोरात्ररूपः । मासः पक्षद्वयप्र-
माणः । वर्षं द्वादशमासप्रमाणं । पल्योपमं कूपदृष्टान्तेन प्रसिद्धम्
सागरोपमं दशकोटाकोटीपल्योपमप्रमाणम् । उत्सर्पिणी दशकोटाको-
टीसागरोपमप्रमाणा । उत्सर्पिणीप्रमाणैवावसर्पिणी । एषसर्वोऽपि
कालः सूर्यगतिक्रियापरिच्छिन्नो ज्ञातव्यः । एवं अजीवतत्त्वस्य
चतुर्दशभेदाः प्रोक्ताः ॥ इत्यजीवतत्त्वम् ॥ अथ पुण्यतत्त्वं
द्वित्रिवारिशब्देन विवृणोति ॥

(१४) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. षथी ज. (६थी १०) ॥

[एकाकोटी सगसट्टिलक्खा, सत्तहत्तरी सहस्सा य ।
दोयसया सोलहिया, आवालिआ इगमुहुत्तंभि ॥६॥] ॥१३॥

[(अ०) पूर्ववर्णितस्वरूपा आवलय एकमुहुत्तं एककोटी सप्तष-
ट्टिलक्षाः सप्तसप्ततिः सहस्रा द्वेशते षोडशाधिके १६७७७२१६ इति
संख्याकाः ॥]

[तिन्निहसहस्सा सत्तय सयाणि, तिहुत्तरं च उस्सासा ।
एग(स)मुहुत्तो भणिओ, सव्वेहिं अणंतनाणीहिं ॥७॥] ॥१४॥

[(अ०) त्रयः सहस्राः सप्त च शतानि त्रिसप्तत्युत्तराणि च
उच्छ्वासा इति सामान्यत उक्तावपि उच्छ्वासनिःश्वासा इति
वाच्यं वक्ष्यमाणवचःसामर्थ्यात् । एकः (षः) मुहूर्तः कालविशेषः
भणितः सर्वैरनन्तज्ञानिभिः सर्वज्ञैरित्यर्थः । उक्तं चागमे “हिदृस्स अ-
णवगल्लस्स, निरुवकिदृस्स जंतुणो । एगे उसासनीसासे, एस पाणुत्ति
वुच्चइ ॥ १ ॥ सत्तपाणूणि से थोवे, सत्तथोवाणि से लवे । लवस-
हत्तरीए, एस मुहुत्ते वियाहिण ॥ २ ॥” इति ॥]

[परिणामि जीवमुत्तं, सपएस एग खिस्तकिरियाय ।
णिच्चं कारणकत्ता, सव्वगयमियरेहि अपवेसे ॥८॥] ॥१५॥

[(अ०) तदेवं जीवतत्त्वाजीवतत्त्वनिरूपणेन षट् द्रव्याणि
प्रख्यापितानि, तत्र षट्सु द्रव्येषु किं किं द्रव्यं परिणामित्वादि-
पर्याययुगिति प्ररूणणायाह—परिणमनं परिणामः, स च “परिणामो-
द्धयान्तर-गमनं न च सर्वथा विनाशः । न च सर्वथा व्यवस्थानं,
परिणामस्तद्विदामिष्ट” ॥ १ ॥ इत्येवंलक्षणः पर्यायान्तरप्राप्तिरिति
तात्पर्यं, सोऽस्यास्तीति परिणामी, परिणामिनो च जीवपुद्गलौ
स्वभावत एव, नान्ये, अन्येषां धर्मास्तिकायादीनां औपाधिके
परिणामित्वे सत्यपि न तदिह ग्राह्यं स्वभावतः सदैवैकरूपत्वात्,
चैतन्यवान् जीवः स च जीव एव, भूर्तिरूपादिसन्निवेशस्तदस्या-
स्तीति भूर्ति, तच्च पुद्गलद्रव्यमेव, निरंशा विभागाः प्रदेशास्तैः सह
वर्तन्ते ये च ते सप्रदेशास्ते च धर्माधर्माकाशजीवपुद्गलाख्याः
पञ्च, सप्रदेशत्वादेवास्तिकाया अपि त एव पञ्च, अस्तीनां प्रदे-

ज्ञानां कायः समूह अस्तिकाय इति व्युत्पत्तेः, धर्माधर्माकाशद्रव्या-
ण्येकैकानि । अवमहदानसामर्थ्यादाधाररूपं क्षेत्रमाकाश एव,
जीवपुद्गलौ विद्यसाप्रयोगाभ्यां क्रियावन्तौ, धर्माधर्माकाशकाला-
नित्यद्रव्याणि शाश्वतस्वरूपाणि, पुद्गलजीवौ तु परिणामित्वादे-
वानित्यौ, धर्माधर्माकाशकालपुद्गलाः गतिस्थित्यवगाहवर्त्तना-
शरीरवाङ्मनः प्राणापानादिजीवकार्यहेतव इति पञ्चकारणद्रव्याणि ।
पुण्यपापबन्धमोक्षादिकर्तृत्वं जीवस्येति कर्ता जीव एव । लोकालोक-
व्यापित्वरूपं सर्वगतत्वं त्वाकाशस्यैव, लोकाक शव्यापित्वापेक्षया
तु धर्माधर्मयोरचित्तमहास्कन्धावस्थायां पुद्गलस्य केवलिसमुद्घा-
तावस्थायां जीवस्यापि । कालद्रव्यं तु मनुष्यक्षेत्रपेक्षया सर्व-
व्यापि न तु बहिः । सर्वद्रव्याणामेकस्मिन् क्षेत्रेऽन्योन्यप्रवेशवत्त्वेऽपि
स्वस्वरूपापरित्यागादप्रवेशत्वम् ॥]”

[दुष्णि य एगं एगं, पंचत्ति य एग दुष्णि चउरो य ।
पंचय एगं एगं, एएसि एय विण्णेयं ॥ ९ ॥] ॥ १६ ॥

[(अ०) ‘दुष्णि’ति द्वौ जीवपुद्गलौ, एकं जीव, द्रव्यं एकं
पुद्गलद्रव्यं, पञ्च धर्माधर्माकाशजीवपुद्गलद्रव्याणि, त्रीणि धर्माधर्म-
काशद्रव्याणि, एकमाकाशद्रव्यं, द्वौ जीवपुद्गलौ, चत्वारि धर्मा-
धर्माकाशकालद्रव्याणि, पञ्च धर्माधर्माकाशकालपुद्गलाः, एकं
जीवद्रव्यमेकमाकाशद्रव्यम् ॥]

सा उच्चगोअमणुदुग-सुरदुगपच्चिदिजाइपणदेहा ।

आइतितणूणवंगा, आइमसंघयणसंठाणा ॥ ८ ॥ १७ ॥

(प्रा० अ०) ‘सा उ०’ शातावेदनीयं कर्म, उच्चगोत्रं, मनुष्य-
द्विकं मनुष्यगतिर्मनुष्यानुपूर्वी, आनुपूर्वीनाम द्विसमयादिविग्रहेण
भवान्तरं गच्छतो जन्तार्बुषभनासिकारज्जुकल्पा अनुश्रेणिनयनमि-
त्यर्थः, देवगतिर्देवानुपूर्वी, पञ्चेन्द्रियजातिनाम, औदारिकवैक्रिया-
हारकतैजसकर्मणरूपाणि देहानि, औदारिकवैक्रियाहारकाणामङ्गो-
पाङ्गानि, वज्रर्षभाराचसंहननं, समचतुरस्रसंस्थानं ॥ ८ ॥

(वृ०) यदुदयात् सातं सौख्यमनुभवति तत्सातवेदनीयम् १,

यदुदयादुत्तमकुले उत्पत्तिस्तदुच्चैर्गोत्रम् २, यदुदयान्मनुष्यगतौ मनु-
ष्यानुपूर्व्या चोत्पादस्तन्मनुष्यद्विकम् ४, यदुदयाद्देवगतौ देवा-
नुपूर्व्या चोत्पादस्तद्देवद्विकमेवं ६, तत्रानुपूर्वी कोऽर्थः एतस्माद्देवा-
दिभवाच्च्युतस्य मनुष्यादिभवान्तरं चाप्राप्तस्यान्तराले यः कालः
सा अनुपूर्वी । यदुक्तं कर्मग्रन्थेषु 'वित्तविवागाणुपुत्री' इति, यदुदया-
त्पञ्चेन्द्रियजातित उत्पत्तिः सा पञ्चेन्द्रियजातिः ७, देहाः पञ्च, औदा-
रिक १ वैक्रिय २ आहारक ३ तैजस ४ कार्मणरूपाः तत्र यदुदया-
दौदारिकमसारपुद्गलमयं तिर्यग्मनुष्यशरीरादिकमुत्पद्यते, तदौदा-
रिकं, यदुदयाद्देक्रियैः सारतरैः पुद्गलैर्देवनैरयिकादिशरीरमुत्पद्यते
तद्वैक्रियं ९, यदुदयाच्चतुर्दशपूर्वधरः सञ्जातागमसंशयः आहारकपुद्-
गलैर्वज्राश्यादिभिरप्यप्रतिहतैः शरीरं करोति तदाहारकशरीरम्
१०, यदुदयादाहाररसादिकं जीर्यति तत्तैजसशरीरं ११, यदुद-
यादितरशरीराभावेनकर्मपुद्गलमयं शरीरं भवति तत्कार्मणं १२,
तदन्तरालविग्रहगतौ केवलिसमुद्घातावसरं त्रिसमयमुत्कृष्टं स्यात् । त-
स्मिंश्च सति जीवोऽनाहारकः तदेवं शरीरपञ्चकं आद्यत्रिकतनूपाङ्गानि,
आद्यानामौदारिकवैक्रियाहारकशरीराणामुपाङ्गानि शिरःपृष्ठादीनि
मिश्ररूपाणि, तथाहि-औदारिकमिश्रमिति त्रयं यदुदयाद्भवतीत्यर्थः,
कथमेषां मिश्रसम्भवः १, इति उच्यते-औदारिकं तनुं त्यक्त्वा देवादि-
गतौ वैक्रियशरीरं सृजतस्तस्मिन्वापूर्णे मिश्रता । एवं शेषयोरपि
तैजसकार्मणयोस्तु न मिश्रत्वम्, अङ्गोपाङ्गाभावादित्युपाङ्गत्रयं १५,
आदिमसंहननसंस्थाने, संहननानि षट्, तत्रादिमं संहननं वज्रर्ष-
भनाराचं, तस्य किं स्वरूपम् । ? इत्युच्यते- वज्रं कीलिका, ऋषभः
पट्टबन्धः, उभयतो मर्कटबन्धः नाराचं, यदुदयादेवमस्थिरूपना (रचना)
यत्र तद्वज्रर्षभनाराचसंहननम् । संस्थानानि षट् तेष्वदिमं संस्थानं
समचतुर्वस्त्राख्यं प्रमाणोपेतोद्धाधःकायरूपं यदुदयाद्भवति १७

अत्र द्विवचनस्य बहुवचनं प्राकृतत्वात्, यदुक्तं “बहुवयणे दुवयणं, छट्टिविभक्तीद् भञ्ज चउत्थी । जह हत्या तह पाया, नमुत्थु देवाहिदेवाणं” इति ॥

(सा० अ०) ‘साउच्चगोअ इति’, इति पुण्यतत्त्वस्य एते द्विचत्वारिंशद्भेदा भवन्ति । यथा—सातं सातावेदनीयं कर्म, येन जीवः सौख्यानि लभते १, उच्चैर्गोत्रं यस्मिन्नुत्पन्नो जीवः सर्वजनमान्यः स्यात् २, मनुष्यद्विः मनुष्यगति—मनुष्यानुपूर्वीरूपम्, यया कर्मप्रकृत्या जीवो मनुष्यगतित्वं लभते सा मनुष्यगतिः ३, यया कर्मप्रकृत्या मनुष्यगतिबद्धायुर्जीवोऽन्यत्र गच्छन् मनुष्यगतौ आनीयते सा मनुष्यानुपूर्वी ४, । सुरद्विकं सुरगति—सुरानुपूर्वीरूपं । ५-६, मनुष्यगति—मनुष्यानुपूर्वीवत् ज्ञेयं । पंचेन्द्रियजातिः यया जीवस्य पंचेन्द्रियत्वं स्यात् । ७, पंच देहाः शरीराणि । औदारिकं वैक्रिय आहारकं तैजसं कार्मणं च । औदारिकं उदारैः स्फारैः पुद्गलैः निष्पन्नं तत् औदारिकम् । तिर्यङ्मनुष्याणां योग्यं शरीरम् । ८, वैक्रियं विविधक्रियाया निष्पन्नं देवनारकाणां शरीरं तच्च स्वाभाविकं वैक्रियलब्धिकृतं च शरीरं ज्ञेयम् । ९, आहारकशरीरं यत् चतुर्दशपूर्वधरैः संदेहोच्छेदाय तीर्थकरऋद्धिदर्शनाय वा महाविदेहगमनार्थं एकहस्तप्रमाणमत्यन्तविशिष्टरूपसंपन्नं विधीयते शरीरं तत् आहारकशरीरम् १०, । तैजसशरीरं तत् येन शरीरेण जीवैः आहारो गृहीतः खलरसादिधातुरूपतया परिणतिं नीयते यद्वशात्तपोलब्ध्या तेजोलेश्यानिर्गमश्च क्रियते तत्तैजसं । ११, कार्मणशरीरं अष्टविधकर्मविकाररूपं सर्वशरीरकारणभूतं । १२, तैजसकार्मणशरीरे संसारिजीवानां अनादिकालसंबद्धे भवतः । मोक्षगमनं विना तयोः कदापि वियोगो न स्यात् । एवं द्वादशपुण्यप्रकृतयोऽभूवन् । आदिशरीरत्रयस्य उपांगानि । औदारिकस्य १३ वैक्रियस्य १४ आहारकस्य १५, तैजसकार्मणयोर्न भवन्ति । आदिसंहननं वज्ररिषभनाराचसंहननलक्षणं । १६, संस्थानं समचतुरस्ररूपं । १७ ॥

वन्नचउक्का गुरुलहु, परघाऊसास आयवुज्जोअं ।

सुभखगइनिमिणतसदस, सुरनरतिरिआऊतित्थयरं९॥१९

(१८) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

(प्रा० अ०) 'वृ०' शुभा वर्णगन्धरसस्पर्शाः, अगुरुलघुनाम कर्म "अथ ज गुरु न लहुअं, जावइ जीवस्स अगुरुलहुउदया" "। परघा उदया पाणी, परेसिं बलिणंपि होइ दुद्धरिसो ॥" "ऊससिणलद्धिजुत्तो, हवेइ ऊसासनामवसा" । "रविर्विबे उ जिअंगं, तावजुअं आयवाऊ" "अणुसिणपयासरुवं, जीअंगमुज्जोयए इहुज्जो-आ ॥" शुभविहायोगतिहंसादीनामिव, "अङ्गोवंगनियमणं, निम्माणं कुणइ सुत्तहारसमं", "तस १ बायर २ पज्जत्तं ३ पत्तेअ ४ थिरं ५ सुभं च ६ सुभगं च ७ । सुस्सरा ८ इज्ज ९ जसं, तस-दसगं" सुराघायुस्त्रयं "तित्थेण तिहुअणस्स वि, पुज्जो से उदय-केवल्लिणो" ॥ ९ ॥ अथपापभेदानाह—

(वृ०) 'वर्णचउक्'ति यदुदयाज्जीवस्य शुभो वर्णः शुभो-गन्धः शुभो रसः शुभः स्पर्शः स्यादिति वर्णचतुष्कं २१, यदुदयात् सर्वजीवापेक्षया निजं निजं शरीरं अगुरुलघु न च गुरुकं न च लघुकं भवति तदगुरुलघुनामकर्म २२, यदुदयात् वीर्यातिशयेन शत्रून् व्यापादयति तत्पराघातनामकर्म २३, यदुदयात् जीवितव्यलक्षण उच्छ्वासनिःश्वासवातः प्रवर्त्तते तदुच्छ्वासनामकर्म २४ यदुदया-द्रविविम्बे तापवच्छरीरं भवति तन्मूर्त्यविम्बस्यातपनामकर्म २५, यदुदयादनुष्णेऽपि देहे खद्योतवदुद्योतः स्यात्तदुद्योतनामकर्म २६, यदुदयात् हंसगजादिवच्च(सुंद)रा गतिर्भवति सा शुभविहायो-गतिः २७, यदुदयात् स्वस्वस्थानेषु चक्षुराद्यङ्गोपाङ्गानां निष्पत्तिस्त-न्निर्माणनामकर्म २८, 'तसदसग'ति यदुदयात्रसति चलति द्वीन्द्रिया-दिजीवस्तत्रसनामकर्म २९, यदुदयाच्छब्दस्थगोचरीभूतं षड्विधजीव-निकायस्य शरीरं तद्भादरनामकर्म ३०, यदुदयादाहारशरीरेन्द्रियो-च्छ्वासनिःश्वासभाषामनोभिः परिपूर्णता स्यात् तत्पर्याप्तनाम-कर्म ३१, यदुदयात् प्रतिजीवमौदारिकादिशरीरं स्यात्तत्प्रत्येकनाम-कर्म ३२, यदुदयाहन्तास्थ्यादिनिश्चलता स्यात् तत्स्थिरनामकर्म ३३, यदुदयात् मूर्द्धादिप्रधानाङ्गानां निष्पत्तिः तच्छुभनामकर्म

३४, यदुदयात् सर्वजनप्रियत्वं भवति तत्सुभगनामकर्म ३५, यदुदयात् वेणुवीणादिवन्मधुरध्वनिरुत्पद्यते तत् सुस्वरनामकर्म ३६, यदुदयात् सर्वत्र मान्यता तदादेयनामकर्म ३७, यदुदयाद्यशः कीर्त्तिश्च लभ्यते तद्यशःकीर्त्तिनामकर्म ३८, इति त्रसदशकम् । यदुदयात् सुरनरतिर्यगायुरुत्कृष्टमायुस्तत्सुरनरतिर्यगायुरिति ३९-४०-४१ । ननु तिर्यगायुषः कथमुत्तमत्वम्, उच्यते, तस्यापि युगलिकतिर्यगपेक्षया प्रधानत्वं, पुण्यप्रकृतित्वात् । येनसुरेन्द्रनरेन्द्रादिभिः पूजितः स्यात् तत्तीर्थकरनामकर्म ४२ । इति द्विचत्वारिंशत्पुण्यप्रकृतय इति गाथाद्वयार्थः ॥ पुण्यतत्त्वस्वरूपमुक्त्वा चतुथपापतत्त्वस्य प्रकृतसङ्ख्यां गाथाद्वयेनाह—

(सा० अ०) वर्णचतुष्कं वर्णगन्धरसस्पर्शरूपम् १८-१९-२०-२१ । अत्र पुण्यप्रकृत्यधिकारे प्रशस्तं ब्राह्मं, अप्रशस्तं पुनः पापप्रकृत्यधिकारे कथयिष्यते । अगुरुलघुनामकर्म येन कर्मणा जीवानां शरीरं न गुरुलघु स्यात् किंतु समताभावे स्यात् । २२, पराघातनामकर्म येन परेषां बलवतामपि जीवः अनाकलनीयः स्यात् । २३, उच्छ्वासनामकर्म येन जीवः श्वासोच्छ्वासलब्धियुक्तः स्यात् । २४, आतपनामकर्म येन जीवस्य स्वयमनुष्णमपि उष्णप्रकाशसंयुक्तं शरीरं स्यात् यथा सूर्यमंडले पृथ्वीकायजीवानां, इदं सूर्यमंडले एष नान्यत्र २५ । उद्योतनामकर्म येन जीवानां अनुष्णप्रकाशयुक्तं शरीरं स्यात्, यथा चंद्रमंडलज्योतिश्चक्रादिषु । २६, शुभखगतिः शुभविहायोगतिनामकर्म, विहायसा नभसा गतिः गमनं विहायोगतिः । २७, विहायोग्रहणं चतुर्गतिव्यामोहविच्छेदार्थं । यथा जीवानां शुभा गतिः स्यात्, यथा हंसगजवृषभादीनाम् । निर्माणनामकर्म येन जीवशरीरे अंगप्रत्यंगानां नियतप्रदेशव्यवस्थापनं क्रियते यथा सूत्रधारेण पुत्तलिकादौ । २८, त्रसदशकं अग्रे व्याख्यास्यते । ३८, सुरनरतिर्यगायुस्त्रितयं त्रैः कर्मभिः देवमनुष्यतिर्यग्भवेषु जीव्यते । ४१, तीर्थकरनामकर्म येन चतुर्त्रिंशदतिशयादितीर्थकरऋद्धिसंयुक्तो जीवः त्रिभुवनस्यापि पूज्यः स्यात् । ४२, केवल्यवस्थायां तस्योदयः स्यात् । इति द्विचत्वारिंशत् भेदाः पुण्यप्रकृ-

(२०) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

तीनां ज्ञेयाः । अथ पूर्वोक्तं त्रसदशकं व्याख्यानयति । त्रसनाम कर्म येन “ त्रस्यति उष्णाद्यभितप्ताः छायादौ गच्छतीति त्रसाः ” द्विद्विद्यादिनामकर्मोदयवर्तिनो जीवाः । १, वादरनामकर्म येन जीवा वादराः स्थूलाश्चक्षुर्ग्राह्या भवन्ति, येन मनुष्यैर्जीवशरीरं दृश्यते इति भावः । २, पर्याप्तिनामकर्म येन जीवा निजपर्याप्तियुक्ता भवन्ति । ३, प्रत्येकनामकर्म येन एकस्मिन् जीवशरीरे एक एव जीवः । ४, येन बहवो जीवा एकशरीरे भवन्ति तत्साधारणं नामकर्म पापप्रकृतिमध्ये कथयिष्यते । स्थिरनामकर्म येन जीवानां दंतास्थ्यादि स्थिरं स्यात् । ५, शुभनामकर्म येन जीवानां नाभेरूर्ध्वशरीरं शुभं स्यात् । ६, सुभगनामकर्म येन जीवः सर्वजनवल्लभः स्यात् । ७, सुस्वरनामकर्म येन जीवानां माधुर्यादिगुणसुस्वरः स्यात् । ८, आदेयनामकर्म येन जीवः सर्वजनमान्यवचनः स्यात् । ९, यशःकीर्तिनामकर्म येन जीवो यशःकीर्तियुक्तो भवति । १०, एवंद्वित्रिचत्वारिंशद्वेदभिन्नं तृतीयं पुण्यतत्त्वं प्ररूपितम् ॥

[तस बायर पज्जत्तं, पत्तेयथिरं सुभंच सुभगं च ।
सूसर आएज्जजसं, तसाइदसगं इमं होइ ॥१॥] २०॥

[(अ०) व्याख्यातस्वरूपेयम् ॥]

नाणंतरायदसगं, नव बीए नीअसायमिच्छत्तं ।
थावरदस नरयतिगं, कसायपणवीस तिरिअदुगं ॥१०॥२१॥

(प्रा० अ०) ‘नाणं०’ ज्ञानान्तरायकर्मणोर्दशकं, मत्यादिज्ञानावरणपञ्चकं दानलाभभोगोपभोगवीर्यान्तरायपञ्चकं च । द्वितीये दर्शनावरणीये कर्मणि नव कर्मप्रकृतयो भवन्ति । चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणानि ४, निद्रा १ निद्रानिद्रा २ प्रचला ३ प्रचलाप्रचला ४ स्त्यानर्द्धि ५ रूपाः पञ्च निद्राः । एवं ९ । नीचैर्गोत्रं, असातवेदनीयं, मिथ्यात्वं, “थावर १ सुहुम २ अपज्जं ३ साहारण ४ अथिर ५ असुभ ६ दुभगाणि ७ । दूसर ८ अणाइज्ज ९ जसं १०, थावर दसगं विवज्जत्थं” ॥ १॥ नरकत्रिकं नरकगतिनरकानुपूर्वीनरकायूरूपं, ‘कसायपणवीसंति’ षोडशकषायाः

नव नोकषायाः । एवं २५, सञ्ज्वलनप्रत्याख्यानकाप्रत्यख्यानका-
नन्तानुबन्धक्रोधाः ४ । एवं मानाः ४, मायाः ४, लोभाः ४, एवं
१६ । हास्यरत्यरतिशोकभयकुत्सापुञ्जीनपुंसकवेदाः ९ । तिर्यग्गतिः
१, तिर्यगानुपूर्वी २ ॥

(वृ०)—पञ्चविधज्ञानावरणपञ्चविधान्तरायमीलनात् ज्ञाना-
न्तरायदशकं भवति । तत्र ज्ञानावरणं पञ्चविधम्, मतिश्रुतावधि-
मनःपर्यायकेवलावरणभेदात् । तत्र मतिज्ञानं व्यञ्जनार्थावग्रहाभ्यां
द्विधा, तत्र व्यञ्जनानि पुद्गलान्यादत्ते व्यञ्जनावग्रहः । स च
नयनमनोभ्यां पुद्गलान् न गृह्णाति, तत्पाटनपूरणप्रसङ्गात्, शेषे-
न्द्रियचतुष्केण गृह्णाति इति व्यञ्जनावग्रहश्चतुर्था । अर्थावग्रहस्तु पदा-
र्थपरिच्छेदः, स चावग्रहेहापायधारणाभेदेन प्रत्येकं षडिन्द्रियसम्ब-
न्धेन चतुर्विंशतिधा, तत्र प्रथमाक्षिसन्निपातेन सामान्यतः पदार्थद-
र्शनमवग्रहः । किमयं स्थाणुर्वा पुरुषो वेतीहा । काकादिसन्निपातदर्श-
नात् स्थाणुरेवायं न पुमानित्यपायः । पुराप्यत्र स्थाणुरेवासीदिति
धारणा । एवं मनोयुक्तैः शेषेन्द्रियैरपि अवग्रहादिकल्पना कार्या ।
एवं यदुदयादष्टाविंशतिभेदं मतिज्ञानमात्रियते तन्मतिज्ञानावरणम् १ ।
श्रुतज्ञानं पुनः अक्षरश्रुतं वर्णात्मकम् १, अनक्षरश्रुतं सेंटिकाचप्पुटि-
कादिवादनम् २, संज्ञिश्रुतं पञ्चेन्द्रियशब्दादि ३, असंज्ञिश्रुतं द्वित्रि-
चतुरसंज्ञिपञ्चेन्द्रियशब्दादि ४, सम्यक्श्रुतं जिनोक्तवचनम् ५,
मिथ्याश्रुतं मिथ्यादृष्टिप्ररूपितं शास्त्रम् ६, सादिश्रुतं प्रतितीर्थकर-
तीर्थपेक्षया नवनवसूत्रकरणं ७, अनादिश्रुतं प्रवाहरूपेणार्थस्य
सर्वतीर्थङ्करतीर्थेषु प्रवर्तनम् ८, सपर्यवसितं प्रतितीर्थङ्करतीर्थप्रा-
प्ते सूत्रविच्छेदः ९, अपर्यवसितं तदर्थपेक्षया विच्छेदाभावः १०,
गमिकं सदृशपाठरूपम् ११, अगमिकं असदृशपाठात्मकम् १२,
अङ्गप्रविष्टं द्वादशाङ्गीसूत्रगतम् १३, अनङ्गप्रविष्टं प्रकरणादिगतम्
१४ । यदुदयादेवं चतुर्दशधा श्रुतज्ञानमात्रियते तत् श्रुतज्ञानावरणं

२ । अवधिज्ञानं तु अनुगामि यत्र तत्र तत्सहैव याति १, अननु-
गामि यत्रोत्पन्नं तत्रैव तिष्ठति, न तेन सह स्थानान्तरं याति २,
हीयमानं पूर्वं बहुत्पद्यते पश्चाच्च हीयते ३, प्रवर्द्धमानं पूर्वं स्वल्पमुत्प-
द्यते पश्चात् प्रवर्द्धते ४, अनवस्थितं यदृच्छयोत्पद्यते याति च ५,
अवस्थितं यावन्मात्रमुत्पद्यते तावन्मात्रमेव तिष्ठति ६ । यदुदयादेवं
षड्भेदमवधिज्ञानमात्रियते तदवधिज्ञानावरणं ३ । मनःपर्यवज्ञानं च
तत्र ऋजुमतिर्मुण्यक्षेत्रगतसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोभावमस्पृष्टं किञ्चिन्मूनं
पश्यति सा ऋजुमतिः, विपुलमतिः सम्पूर्णं सुस्पष्टं च पश्यति सा
विपुलमतिः । यदुदयात् एवं द्विप्रकारं मनःपर्यवज्ञानमात्रियते
तन्मनःपर्यवज्ञानावरणम् ४ । केवलज्ञानं तु लोकालोकप्रकाशकम्,
यदुदयात्केवलज्ञानमात्रियते तत्केवलज्ञानावरणम्, ५ । एवं पञ्चविधं
ज्ञानावरणम् । 'अंतराय' इति अन्तरायः पञ्चधा, दानलाभभोगोप-
भोगवीर्यान्तरायभेदात् । तत्र यदुदयादाता दानफलवेत्तापि प्रासुका-
न्नपानवस्त्रादिभागपि सामग्र्यां सत्यामपि यन्न दातुमिच्छति, स
दानान्तरायः १, यदुदयात्प्रसिद्धो दाता दातुर्निपुणोऽपि याचको
वित्तादि नाप्नोति स लाभान्तरायः २, यदुदयान्मनुष्योऽपि भोगो-
पभोगसामग्र्यां स्वाधीनायां भोक्तुमुपभोक्तुं च न शक्नोति, तौ भोगो-
पभोगान्तरायौ ४, यदुदयात् नीरोगस्य तरुणस्य बलवतोऽपि
निर्वीर्यता स्यात् स वीर्यान्तरायः ५, एवमन्तरायपञ्चकम् । इति
ज्ञानान्तरायदशकम् ॥ 'नव बीए' इति, द्वितीयदर्शनावरणाख्ये
कर्मणि नव प्रकृतयः चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शन-
निद्रानिद्रानिद्राप्रचलाप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धिरूपाः । यदुदयाच्चक्षु-
षो दर्शनं सामान्यबोधमावृणोति तच्चक्षुर्दर्शनावरणम् ११, यदुद-
यात् दृग्बुद्धौ शेषेन्द्रियाणां दर्शनं सामान्यावबोधमावृणोति तदच-
क्षुर्दर्शनावरणम् १२, यदुदयादवधेर्दर्शनं सामान्यबोधमावृणोति
तदवधिदर्शनावरणम् १३, यदुदयात्केवलदर्शनं सामान्यावबोधमा-

वृणोति तत्केवलदर्शनावरणम् १४, यदुदयात् सुप्तः सुखेन प्रतिबु-
 द्ध्यते सा निद्रा १५, यदुदयात्सुप्तो बहुवारं शब्दादिकरणेन
 दुःखेन प्रतिबुद्ध्यते सा निद्रानिद्रा १६, यदुदयादुपविष्टस्योर्ध्वस्थि-
 तस्य वा प्रमीला समभ्येति सा प्रचला १७, यदुदयान्मार्गं चल-
 तोऽपि निद्रा समेति सा प्रचलाप्रचला १८, यदुदयादत्यन्तसङ्क-
 ण्ठिपरिणामाद्दिनचिन्तितमर्थरूपं निद्रांगतः साधयति सा स्त्या-
 नर्द्धिः १९, । एवं नवप्रकारं दर्शनावरणम्, यदुदयाद्भूरिमतिधनस-
 म्पन्नोऽपि सल्लोकैर्निन्द्यते नीचकुले उत्पद्यते वा तन्नीचैर्गोत्रम् २०,
 यदुदयान्नरकेषु तिर्यक्षु च दुःखमनुभवति तदसत्तावेदनीयम् २१,
 यदुदयात्संक्लिष्टपरिणामः सन् जिनधर्मद्वेषी तन्मिथ्यात्वम् २२,
 'थावरदसग'ति तच्च दशधा, स्थावरसूक्ष्मापर्याप्तिसाधारणास्थिरा
 शुभदुर्भगदुस्वरानादेयायशःकीर्त्तिभेदात्, : यदुदयात्पृथ्वीकायादिषू-
 त्पद्यते तत्स्थावरकर्म २३, यदुदयात्सूक्ष्मपृथ्वीकायादिषूत्पद्यते
 तत्सूक्ष्मकर्म २४, यदुदयात्सर्वपर्याप्तिभिरपर्याप्तः तदपर्याप्तकर्म
 २५, यदुदयादेकस्मिन्नौदारिकशरीरेऽनन्तानां जीवानामुत्पत्तिस्त-
 त्साधारणनामकर्म २६, यदुदयाज्जिह्वाभ्रप्रभृतिचलपदार्था निष्प-
 द्यन्ते तदस्थिरनामकर्म २७, यदुदयात्पायूपस्थाद्यङ्गान्युत्पद्यन्ते
 तदशुभनामकर्म २८, यदुदयात्सर्वे लोका निन्दन्ति तद्दुर्भाग्यनाम-
 कर्म २९, यदुदयाद्विरसो ध्वनिरुत्पद्यते तद्दुःस्वरनामकर्म ३०,
 यदुदयात्सर्वे जीवा न बहुमन्यन्ते तदनादेयनामकर्म ३१, यदुदया-
 त्सर्वैरपि निन्द्यते तदयशोनाम अकीर्तिनामकर्म ३२, इति स्थाव-
 रदशकं ॥ यदुदयान्नरकगतिर्नरकानुपूर्वीं नरकायुश्च जायन्ते तन्न-
 रकत्रिकं ३५ । 'कसायपणवीस'ति अनन्तानुबन्धप्रत्याख्यान-
 प्रत्याख्यानसञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभभेदात् षोडश कषायाः,
 हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सास्त्रीवेदपुंवेदनपुंसकवेदभेदान्नव नोक-
 षायाः, उभयमीलनात् पञ्चविंशतिर्भवन्ति । तत्रानन्तानुबन्धि-

क्रोधमानमायालोभोदयात् सम्यक्त्वप्राप्तिर्न भवति । अप्रत्याख्यान
क्रोधमानमायालोभोदयात् न देशविरतिचारित्रप्राप्तिः, प्रत्याख्यान
क्रोधमानमायालोभोदयान्न यतित्वप्राप्तिः, सञ्ज्वलनक्रोधमानमाया-
लोभोदयान्न वीतरागत्वम् । इति षोडशकषायाः । यदुदयात्सनि-
मित्तमनिमित्तं वा परं हसति तत् हास्यमोहनीयकर्म १, यदुदया-
च्छोभनपदार्थावलोकनेन प्रीतिः तद्रतिमोहनीयम् २, यदुदयादशु-
भपदार्थावलोकनेनोद्वेगो भवति तदरतिमोहनीयम् ३, यदुदयात्सु-
हृदादिजनविधाते शीर्षहृदयदहनप्रलापादिकरणं तच्छोकमोहनीयम्
४, यदुदयादिहर्परलोकाकस्मादाजीवमरणाश्लाघाभया जायन्ते त-
द्भयम् ५, यदुदयाद्वाह्याभ्यन्तरदुर्गन्धद्रव्येषु घृणा सा जुगुप्सा ६,
यदुदयात्पुरुषं स्त्रीरभिलषति स स्त्रीवेदः ७, यदुदयात्पुंसः स्युपर्य-
भिलाषः स पुंवेदः ८, यदुदयात् स्त्रीपुंसोरुपर्यभिलाषः स नपुंसक-
वेदः ९ इति नोकषायाः ६० ॥ यदुदयात्तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्योरु-
त्पादस्तत्तिर्यग्द्वयम् ६२ ॥

(सा० अ०) ' नाणंतरायदसं इति ' ज्ञानावरणीयपं-
चकं अंतरायपंचकं च एवं दशकं ज्ञातव्यं । ज्ञानावरणपंचकं
उच्यते । मतिज्ञानावरणं १ श्रुतज्ञानावरणं २ अवधिज्ञानाव-
रणं ३ मनःपर्यायज्ञानावरणं ४ केवलज्ञानावरणं ५ । तत्र मतिज्ञा-
नावरणं पंचभिः इंद्रियैः षष्ठेन मनसा जीवस्य यद् ज्ञानं स्यात्
तन्मतिज्ञानम् । तस्य आवरणं मतिज्ञानावरणं । १, श्रुतं द्विधा
द्रव्यश्रुतं भावश्रुतं च, द्रव्यश्रुतं द्वादशांगोलक्षणं । भावश्रुतं द्वादशां-
गीसमुत्पन्नोपयोगरूपं, तस्य श्रुतज्ञानस्य आवरणं श्रुतज्ञानावरणं । २,
अवधिज्ञानं द्विप्रकारं गुणहेतुकं भवहेतुकं च । देवनारकाणां भव-
हेतुकं, श्राद्धसाधूनां गुणहेतुकं स्यात् । तस्य आवरणं अवधिज्ञा-
नावरणं । ३, मनःपर्यवज्ञानावरणं मनःपर्यायज्ञानं सार्द्धद्वितय
द्वीपसमुद्रस्थितसंज्ञिपंचैत्रियमनोविषयं द्विभेदं ऋजुमतिविपुल-
मतिरूपं साधूनामेव भवति । तस्य आवरणं मनःपर्यवज्ञानाव-
रणं । ४, केवलज्ञानावरणं घनघातिचतुष्टयक्षयसमुत्पन्नं सकललो-

कालोकविषयं केवलज्ञानं, तस्य आवरणं केवलज्ञानावरणं । ५, तथा अंतरायपंचकं व्याख्यायते । तच्च दानांतराय-लाभान्तराय-भोगांतराय-उपभोगांतराय-वीर्यांतरायरूपं । येन कर्मणा विस्ते पात्रे च प्राप्ते सति दानफलं जानन्नपि न ददाति तद्दानांतरायं । १, येन सामग्रीसमायोगेऽपि लाभो न स्यात् तद्लाभान्तरायं । २, येन भोग्यवस्तुप्राप्तावपि भोक्तुं न लभते तद्भोगांतरायं । ३, येन उपभोग्यवस्तुषु विद्यमानेष्वपि उपभोक्तुं न शक्नोति तत् उपभोगांतरायम् । ४, येन नीरोगोऽपि वयस्थोऽपि हीनबलः स्यात् तद्वीर्यांतरायं । ५, पंचकद्वयमीलने दशकं ज्ञातव्यम् । अथ द्वितीये कर्मणि नवभेदाः । ते चेत्थं । चत्वारि दर्शनावरणानि पंच निद्राश्च । तत्र दर्शनावरणानि चक्षुर्दर्शनावरणं अचक्षुर्दर्शनावरणं अवधिदर्शनावरणं केवलदर्शनावरणं । येन चक्षुर्दर्शनमात्रियते तच्चक्षुर्दर्शनावरणम् ११, येन अपरोक्षदृश्यदर्शनमात्रियते तत् अचक्षुर्दर्शनावरणम् १२, येन अवधिदर्शनमात्रियते तत् अवधिदर्शनावरणं । १३, येन केवलदर्शनमात्रियते तत् केवलदर्शनावरणम् १४, घटपटादिसार्थसामान्याकारपरिज्ञानं दशकं ज्ञातव्यम् । पदार्थविशेषाकारपरिज्ञानं पुनर्ज्ञानं ज्ञातव्यं । अयमेवं च ज्ञानदर्शनयोर्भेदः । अथ निद्रापंचकं निद्रा-निद्रानिद्रा-प्रचला-प्रचलाप्रचला-स्त्यानद्धिलक्षणं । तत्र यस्यां सत्यां सुखेन जागर्ति सा निद्रा । १५, यस्यां पुनर्दुःखेन जागर्ति सा निद्रानिद्रा । १६, स्थितस्य उपविष्टस्य वा या समागच्छति सा प्रचला । १७, मार्गे गच्छतः स्वतः या समागच्छति सा प्रचलाप्रचला । १८, या दिनचितितं कार्यं रात्रौ करोति वासुदेवार्द्धबला च स्यात् सा स्त्यानद्धिः । १९, एवं दर्शनचतुष्कनिद्रापंचकमीलने नव भेदाः पूर्वोक्तसहिता एकोनविंशतिर्जाताः । नीचैर्गोत्रं यदुदयाज्जीवानां नीचकुले जन्म स्यात् । २०, असातावेदनीयं येन जीवा दुःखपरंपरां लभते तच्च प्रायस्तिर्यग्नरकेषु स्यात् । २१, मिथ्यात्वं—“अदेवे देवबुद्धिर्या, गुरुधीरगुरौ च या । अधर्मे धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्वं तन्निगद्यते” ॥१॥ इत्यादि लक्षणम् । २२ । स्थावरदशकं अग्रे व्याख्यास्यते । ३२ । नरकत्रिकं नरकगति-नरकायु-नरकानुपूर्वीलक्षणं । यया जीवो नरके याति सा नरकगतिः । ३३, येन जीवो नरके तिष्ठति तन्नरकायुः । ३४, यया जीवो बलान्नरके नीयते सा नरकानुपूर्वी । ३५, कषायाः पं-

(२६) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

चर्विशनिः, ते चैवं षोडश कषायाः नव नोकषायाः । तत्र कषायाः क्रोध-मान-माया-लोभरूपाः । प्रत्येकं चतुष्प्रकाराः । अनंतानुबंधिक-अप्रत्याख्यानक-प्रत्याख्यानक-संज्ञवलनभेदैर्बोद्धव्याः । तत्र अनंतानुबंधिका आजन्मावधिभाविनः नरकगतिप्रदायिनः सम्यक्त्वघातिनां ज्ञेयाः । अप्रत्याख्याना वर्षावधिभाविनः तिर्यग्गतिदायिनः देशविरतिघातिनः । प्रत्याख्याना मासचतुष्टयभाविनः मनुष्यगतिदायिनः साधुधर्मघातिनः । संज्ञवलनाः पुनः पक्षावधयो देवगतिप्रदाः केवलज्ञानघातिनः । एवं क्रोधादयः प्रत्येकं चतुर्भेदाः षोडशाऽभुवन् । नोकषाया नव हास्यादिषट्कवेदत्रयरूपाः । तत्र हास्यषट्कं हास्य-रति-अरति-शोक-भय जुगुप्सालक्षणं ज्ञातव्यम् । तत्र येन सनिमित्तं निर्निमित्तं वा हास्यं स्यात् तत् हास्यमोहनीयं । येन मनोहरेषु शब्दरूपादिपदार्थेषु रागः स्यात्तत् रतिमोहनीयम् । येन पुनः अमनोहरेषु तेषु उद्वेगः स्यात् तत् अरतिमोहनायं । येन अभीष्टवियोगादिदुःखं ध्रियते तत् शोकमोहनीयं । येन जीवानां नानाविधनिमित्तैर्भयमुत्पद्यते तत् भयमोहनीयं । येन बीभत्सवस्तुदर्शनेन निंदादिकं करोति तत् जुगुप्सामोहनीयं । अथ वेदत्रयं पुंवेद-स्त्रीवेद-नपुंसकवेदरूपं । तत्र येन स्त्रियं प्रति अभिलाषः स्यात् स पुंवेदः तृणदाहतुल्यः । येन पुरुषं प्रत्यभिलाषः स्यात्स स्त्रीवेदः करीषदाहतुल्यः । येन पुंस्त्रीविषये अभिलाषः स्यात् स नपुंसकवेदः नगरदाहतुल्यः । एवं षोडशकषायैः नवनोकषायैः कषायचर्विशतिर्व्याख्याता । एवं पूर्वाक्तपंचत्रिंशत्कषायचर्विशतिमीलने षष्टिर्भेदाः । तिर्यग्द्विकं तिर्यग्गतिनिर्यगानुपूर्वीरूपं । येन तिर्यग्गतौ गम्यते सा तिर्यग्गतिः । ६१, येन तिर्यग्गतौ बलान्नीयते सा तिर्यगानुपूर्वी । ६२ ॥

इगवितिचउजाईओ, कुखगइउवघाय हुंति पावस्स ।

अपसत्थं वन्नचऊ, अपढमसंघयणसंठाणा ॥ ११ ॥ २२ ॥

(प्रा० अ०)—एकेन्द्रिय १ द्वीन्द्रिय २ त्रीन्द्रिय ३ चतुरिन्द्रिय ४ जातयः, कुत्सितविद्यायोगतिः, उपघातः “उवघायां उवहम्मइ, सतणुवयवलंबिगाईहि”, अप्रशस्तं वर्णादिचतुष्कं, प्रथमवज्रसंहननानि ऋषभनाराचनाराचार्द्धनाराचकीलिकासेवार्त्तरूपाणि ५,

अप्रथमसंस्थानानि न्यग्रोधपरिमण्डलसादिवामनकुब्जहुण्डकरूपाणि
२ ॥ अथ द्वित्रित्वारिंशदाश्रवभेदानाह —

(वृ०)—यदुदयादेकद्वित्रितुरिन्द्रियजातिषूत्पादस्ता जातयः
६६, यदुदयादशुभगतिविशेषो जायते सा अशुभविहायोगतिः ६७,
यदुदयादज्ञोपाङ्गानां विघातः स उपघातः ६८, यदुदयादशुभव-
र्णगन्धरसस्पर्शानामुत्पादस्तदशुभवर्णगन्धरसस्पर्शचतुष्टयम् ७२, -
थमसंहननसंस्थानरहितानि पञ्चसंहनानि संस्थानानिच । तत्र यदु-
दयात्कीलिकारहितं सपट्टबन्धोभयमर्कटास्थिरूपं तत् ऋषभनाराच-
संहननम् ७३, यदुदयात्कीलिकापट्टबन्धरहितोभयमर्कटबन्धरूपोऽ-
स्थिरचनाविशेषस्तन्नाराचसंहननम् ७४, यदुदयादेकस्मिन् पार्श्वे
मर्कटबन्धरूपोऽस्थिरचनाविशेषस्तदर्द्धनाराचसंहननम् ७५, यदुद-
यात्कीलिकारूपाऽस्थिरचना तत्कीलिकासंहननम् ७६, यदुदयात्प-
रस्परमस्थनां मेलस्तच्छेदावर्त्तसंहननम् ७७ । इति संहननपञ्चकम् ॥
यदुदयान्नाभेरुपरि त्रिस्तरबहुलं अधस्तु हानादिकप्रमाणं वपुर्जा-
यते तन्न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानम् ७८, यदुदयान्नाभेरधः परिपू-
र्णलक्षणमुपरि तु प्रमाणलक्षणविसंवादि वपुर्जायते, तत्सादिसंस्था-
नम् ७९, यदुदयात्पाणिपादशिरोग्रीवं यथोक्तं लक्षणादियुक्तं शेषं
तूदरपृष्ठादि न्यूनाधिकप्रमाणं वपुर्भवति तत्कुब्जसंस्थानम् ८०,
यदुदयात्पाणिपादाद्यधस्तनः काय उपरितनः शिरोग्रीवादिकश्च विसं-
वादी भवति । शेषो मध्यकायो यथायुक्तः स्यात् तद्वामनसंस्था-
नम् ८१, यदुदयात्सर्वावयवेषु प्रायो यथोक्तलक्षणादिमुक्तं वपुर्भ-
वति तत् हुण्डकसंस्थानम् ८२ । इति संस्थानपञ्चकम्, इति पापत-
त्त्वस्य व्यतीतिप्रकृतयो भवन्तीति गाथायुगलार्थः । पापतत्त्वमुक्तम्
। अथ पञ्चमाश्रवतत्त्वभेदान्गाथाचतुष्टयेनाह ॥

(सा० अ०) ' एणि ' एकैन्द्रियजातिः यया जीवानां एकै-
न्द्रियत्वं भवति सा एकैन्द्रियजातिः ॥ ३॥ अथ द्वित्रित्वारिंशद-
ाश्रवभेदानाह ॥

(२८) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. ष थो ज. (६ थो १०) ॥

जातयो ज्ञेयाः । ६४-६५-६६, कुल्लगतिः यया जीवानां अशुभगतिः, यथा खरोष्ट्रादीनाम् । ६७, उपघातनामकर्म येन स्वशरीरावयवः प्रतिजिह्वा-गलकंठिका-चोरदंतादिभिः उपहन्यते तत् उपघातनाम कर्म । ६८, अप्रशस्तं वर्णचतुष्कं वर्ण-गंध-रस-स्पर्शस्वरूपं । ६९-७०-७१-७२, प्रथमं संहननं प्रथमं संस्थानं वर्जयित्वा शेषाणि पंच संहननानि पंच संस्थानानि च पापप्रकृतिमध्ये ज्ञातव्यानि । प्रथमं संहननं प्रथमं संस्थानं पुण्यप्रकृतिमध्ये पूर्वमेव कथितं । तत्र संहननानि वज्रऋषभनाराच १ ऋषभनाराच २ नाराच ३ अर्द्धनाराच ४ कीलिका ५ सेवार्त्तरूपाणि । यस्मिन् अस्थिसंधौ उभयतो मर्कटबंधः पट्टः कीलिका च स्यात् तत् वज्रऋषभनाराचं तत्पुण्यप्रकृतिमध्ये ज्ञातव्यम् । कीलिकारहितं ऋषभनाराचं । ७३, अस्थिसंधौ उभयतो मर्कटबंधः स्यात् तन्नाराचं । ७४, यत्रैकपार्श्वे मर्कटबंधोऽपरपार्श्वे च कीलिका स्यात् तत् अर्द्धनाराचं । ७५, यत्रास्थीनि कीलिकामात्रवद्भानि स्युः तत्कीलिकाख्यं । ७६, यत्र पुनः अस्थीनि पृथक् स्थितानि परस्परं संलग्नानि भवन्ति तत् सेवार्त्तं । ७७, नित्यं स्नेहाभ्यंगादिसेवया ऋतं व्याप्तं सेवार्त्तं इति नामार्थः । एवं पंच संहननानि पापप्रकृतिमध्यंगतानि व्याख्यातानि । अथ संस्थानानि तान्याकारविशेषरूपाणि समचतुरस्रपर्यङ्कन्यग्रोधपरिमंडल-सादि-कुब्जक-वामन-हुंडाख्यानि । तत्र समचतुरस्रपर्यङ्कं पर्यकासनोपविष्टाजिनबिंबानामिव ज्ञातव्यं तच्च पुण्यप्रकृतिमध्ये पूर्वोक्तं । न्यग्रोधं यथा न्यग्रोधो वटः उपरि संपूर्णावयवः अधस्तु हीनः तथा नाभेरुपरिलक्षणोपेततया संपूर्णं अधस्तु हीनं यत्संस्थानं तन्न्यग्रोधपरिमंडलं । ७८, सादिसंस्थानं सह आदिना वर्त्तते तत्सादि । नाभेरधस्तात् यथोक्तलक्षणप्रमाणोपेतं पुनः उपरि हीनं इति भावः । ७९, कुब्जसंस्थानं यत्र पादपाणिशिरोग्रीवादिकं प्रमाणलक्षणोपेतं उरउदरादि च हीनं तत् कुब्जं । ८०, तद्विपरीतं वामनसंस्थानं । ८१, सर्वावयवैरशुभं हुंडसंस्थानं । ८२, सांप्रतं प्रायो मनुष्याणां तदेव । एवं द्व्यशीतिः पापप्रकृतयो व्याख्याताः । अथ पूर्वमुक्तं स्थावरदशकं व्याख्यायते । तिष्ठन्ति उष्णादितापिता अपि तत्परिहारासमर्था भवन्ति ते स्थावराः, ते सर्वेऽप्येकैर्द्रिया ज्ञातव्याः । स्थावरत्वप्रदायकं कर्म स्थावरनामकर्म । १, सूक्ष्मनामकर्म येन जीवाश्चर्मचक्षुषामवृक्षया भवन्ति, यथा निगो-

दादयः । २, अपर्याप्तिनामकर्म येन जीवाः पर्याप्तिं विना म्रियन्ते ।
यथा सर्वकालं निगोदाः ३, साधारणनामकर्म येन एकस्मिन् शरीरे
अनंतानां जीवानां अवस्थानं भवति, यथा कंदाद्यनंतकायमध्ये ।
४, अस्थिरनामकर्म येन जीवानां ओष्टजिह्वादयोऽवयवा अस्थिराः
स्युः । ५, अशुभनामकर्म येन नाभेः अधः शरीरं अशुभं स्यात् । ६,
दुर्भगनामकर्म येन जीवा दौर्भाग्यवन्तो भवन्ति । ७, दुःस्वरनाम-
कर्म येन जीवानां अमनोज्ञः स्वरः स्यात् । ८, अनादेयनामकर्म
येन जीवानां वचनं केनापि न मन्यते । ९, अयशःकीर्तिनाम
कर्म येन जीवानां लोके अयशःकीर्तिः स्यात् । १०, एवं स्थावर-
दशकं व्याख्यातं । इति चतुर्थं पापतत्त्वं प्ररूपितम् । अथ पंचमं
आश्रवतत्त्वं व्याख्यानयति ।

[चक्रखुदिद्वि अचक्रखु, सेसिदिअ ओहिकेवलेहिं च ।
दंसणमिह सामन्नं, तस्सावरणं तयं चउहा ॥ १२ ॥ २३ ॥

[सुहपडिबोहा निहा, निहानिहा य दुक्खपडिबोहा ।
पयला ठिओवविट्ठस्स, पयलपयला य चंकमओ ॥ १३ ॥ २४ ॥

[दिणचिंतिअत्थकरणी, थीणद्धीअद्धचक्किअद्धबला ।
एवं जिणेहिं भणियं, वित्तिसमं दंसणावरणं ॥ १४ ॥ २५ ॥

[जावजीव वरिस चउमास, पख्खगा निरयतिरियनर-
अमरा ।

सम्माणुसवविरइ-अहक्खाय चरित्तघायकरा ॥ १५ ॥ २६ ॥

[जलरेणुपुंढवीपवय-राईसरिसो चउविहो कोहो ।
तिणिसलया कट्ठहीअ-सेलत्थंभोवमो माणो ॥ १६ ॥ २७ ॥

[मायावलेहि गोमुत्ति, मिंढसिंग घणवंसमूलसमा ।
लोहो हलिद्वखंजण-कहमकिमिरागसारिच्छो १७ ॥ २८ ॥

[जस्सुदया होइ जिण, हासरइ अरई सोग भय कुच्छा ।
सनिमित्तमन्नहा वा, तं इह हासाई मोहणिअं ॥ १८ ॥ २९ ॥

(३०) ॥ श्रीनवतन्त्रप्रविष्टानि. नं. व थी ज. (६ थी १०) ॥

[पुरिसिस्थीतदुभयं पद्म, अहिलासो जवसा हवइ सो उ
थीनरनपुंवेउदओ, फुंफुमतणनगरदाहसमो ॥१९॥ ॥३०॥

[संघयणमट्टिनिचओ, तं छद्वा वज्जरिसहनारायं ।
तह रिसहनारायं, नारायं अडनारायं ॥ २० ॥] ॥ ३१ ॥

[कीलिअ छेवइ इह, रिसहो पट्टो अ कीलिआ वज्जं ।
उभओ मक्कडबंधो, नारायं इमसुरालंगे ॥ २१ ॥] ॥ ३२ ॥

[समचउरंसं ? निग्गोह २, साइ ३ वामण ४ खुज्ज ५ हुंटे अ ६ ।
जीवाण छ संठाणा, सवत्थ सुलख्खणं पढमं ॥ २२ ॥] ॥ ३३ ॥

[नाहिइ उवरि बोअं, तइअमहोपिट्टिउअरउरवज्जं ।
सिरगीवपाणिपाए, सुलख्खणं तं चउत्थं तु ॥ २३ ॥] ॥ ३४ ॥

[विवरीयं पंचमगं, सवत्थालख्खणं भवे छट्ठं ।
संठाणविहा भणिया, जिणिंदवरवीयरामेहिं ॥ २४ ॥] ॥ ३४ ॥

[थावर सुद्धम अपज्जं, साहारणअथिरअसुभदुभगाणि ।
दूसरणाइज्जसं, थावरदसगं विवज्जत्थं ॥ २५ ॥] ॥ ३६ ॥

[(अ०) एताश्च त्रयोदशापि गाथा इगबित्यादिगाथावचूर्ण
वृत्तौ च लेशतो ॥ व्याख्यातस्वरूपाः]

इंदिअकसायअवय-जोगा पंच चउ पंच १ तन्नि कमा ।
किरिआओ पणवीसं, इमा उ ताओ अणुक्कमसो ॥ १२ ॥ ३७

काइय अहिगरणिया, पाउसिआ पारितावणीकिरिआ ।
पाणाइवायरंभिअ, परिग्गहिआ मायवत्ती अ ॥ १३ ॥ ३८

मिच्छादंसणवत्ती, अपच्चक्खाणायदिट्ठि पुट्ठी अ ।
पाडुच्चिअसामंतो-वणीअ नेसत्थिसाहत्थी ॥ १४ ॥ ३९ ॥

आणवणि विआरणिआ, अणभोसा अणवकंखपच्चइआ ।
अन्नापओगसमुदाण-पिज्जदोसेरियावहिया ॥ १५॥४० ॥

(प्रा० अ०) 'इदि०' स्पर्शन १ रसन २ घ्राण ३ चक्षुः ४ श्रोत्रे-
न्द्रियाणि, ५ कषायाः-क्रोधाद्याः, ४, अन्नतानि-प्राणातिपातादीनि
५, योगा-मनोयोगाद्याः, ३, क्रियाः पञ्चविंशतिरेवम् । कायेनय-
तमानेन निर्वृत्ता कायिकी १, पशुवधादिप्रवर्तनेन खड्गादिनिर्व-
र्तनेन वाधिकरणेन वाऽधिकरणिकी २, जीवाजीवयोरुपरि
प्रक्षेपेण भवा प्राद्वेषिकी ३, निर्वेदात् क्रोधादेश्च स्वपरयोः परिता-
पेन पारितापनिकी ४, एवं प्राणातिपातेन प्राणातिपातिकी ५,
कृत्याद्यारम्भेणारम्भिकी ६, धान्यादिपरिग्रहेण पारिग्राहिकी ७,
मायया परं प्रत्याययति मायाप्रत्ययिकी ८, 'मिच्छा०'. जिनवच-
नाश्रद्धधानेन मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ९, अप्रत्याख्यानेन अप्रत्या-
ख्यानिकी १०, कौतुकात् दृष्ट्या निरीक्षणेन दृष्टिकी ११, सन्देहा-
दिपृच्छनेन पृच्छिकी १२, रागादश्वादीनां हस्तस्पर्शेन स्पृष्टिकी
वा । जीवाजीवौ प्रतीत्य कर्मबन्धेन प्रातित्यकी १३, स्वगवाश्वा-
दिकं द्रष्टुं समन्तादुपनिपतन्तं प्रशंसन्तं च लोकमवलोक्य हर्ष-
करणेन सामन्तोपनिपातिकी, अथवा ऽनाच्छादितभाजनेन व्रसानां
समन्तादुपनिपातेन सामन्तोपनिपातिकी १४, राजाद्यादेशान्नितरां
यन्त्रशस्त्राद्याकर्षणेन नैशस्त्रिकी १५, स्वहस्तेन जीवं शशकादिकं
लात्वा जीवेन श्वादिनाऽजीवेन शस्त्रादिना मारयतः स्वाहस्तिकी
१६, 'आणवणि'० जीवाजीवयोराज्ञापनेन आज्ञापनिकी आनयनेन
आनयनिकी वा १७, जीवाजीवयोर्विदारणेन विदारणिकी १८,
अनुपयोगाद्ब्रह्मादानग्रहणेन अनाभोगिकी १९, इहलोकपरलोक-
विरोधाचरणेन अनवकाङ्क्षप्रत्ययिकी क्रिया २०, अन्या एकविंशति-
तमा दुःप्रणिधानयोगत्रयेण प्रायोगिकी क्रिया २१, अष्टकर्मणां स-
मुदानं येन भवति तेन सामुदानिकी क्रिया अथवा मेलापकं कृत्वा
यल्लिपनावष्कंदादि क्रियते सा सामुदायिकी क्रिया, २२, माया-
लोभरूपप्रेम्णा भवा प्रेमिकी क्रिया २३, क्रोधमानरूपेण द्वेषेण
भवा द्वेषिकी क्रिया २४, अकषायिणां केवलकायजयोगबन्धेन
ईर्यापथिक्यां मार्गशोधने भवा ईर्यापथिकी क्रिया २५ ॥ अथ संव-
रस्य सप्तपञ्चाशद्देवानाह—

(वृ०) स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रेन्द्रियाणि पञ्च, क्रोधमान-
मायालोभा इति कषायचतुष्कम्, प्राणातिपातमृषावादादत्तादान
मैथुनपरिग्रहसेवनरूपाण्यव्रतानि पञ्च, अशुभमनोवचनकाययोगा
इति योगत्रिकम् इत्येते क्रमादनुक्रमेण पञ्चचतुःपञ्चत्रिकरूपाः स्यु-
रिति । क्रियाश्च पञ्चविंशतिः, ताश्चेमा अनुक्रमश इति । कायेनाय-
तनप्रवृत्तेन निर्वृत्ता कायिकी १, पशुबन्धादिप्रवर्त्तनेन अधिकर-
णिकी २, जीवाजीवयोरुपरि द्वेषकरणेन प्राद्वेषिकी ३, निर्वेदात्
क्रोधाद्वा स्वपरयोः परितापनेन पारितापनिकी ४, स्वपरहस्तमा-
रणेन प्राणातिपातिकी ५, कृष्याद्यारम्भेणारम्भिकी ६, जीवाजी-
विवस्तुसंग्रहेण तत्परिग्रहिकी ७, मायया परवञ्चनेन मायाप्रत्य-
यिकी ८, जिनवचनाश्रद्धानेन मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ९, जीवा-
जीवयोरविरत्या अप्रत्याख्यानिकी १०, अश्वरथादिकौतुकनिरीक्ष-
णेन दृष्टिकी ११, रागद्वेषाभ्यां जीवाजीवस्वरूपप्रच्छनेन पृच्छिकी,
अथवा रागादश्वादीनां हस्तस्पर्शनेन स्पृष्टिकी १२, जीवाजीवौ
प्रतीत्य कर्मबन्धनेन प्रातीत्यकी १३, गवाश्वादिकं किञ्चिद्द्रष्टुं
समन्तान्निपतन्तं प्रशंसन्तं च लोकमवलोक्य हर्षप्रकरणेन अथवाऽ-
नाच्छादितभाजने त्रसानां समन्तादुपनिपातेन सामन्तोपनिपा-
तिकी, १४, राजाद्यादेशान्निरन्तरं यत्र शस्त्राद्याकर्षणेन नैशस्त्रिकी
१५, जीवेन श्वादिना अजीवेन शस्त्रादिना शशादिकं मारयतः
स्वहस्तिकी १६, जीवाजीवयोरज्ञापनेन आनयनेन वा आज्ञाप-
यिकी आनयनिकी वा १७, जीवाजीवयोः स्फोटनेन विदारणिकी
१८, अनुपयोगाद्वस्त्रादानेन अनाभोगिकी १९, इहलोकपरलोक
विरुद्धाचरणेन अनवकाङ्क्षप्रत्ययिकी २०, प्रणिहितो योगत्रयेण
प्रायोगिकी २१, अष्टकर्मणां येन समुपादानं भवति तेन सामुदा-
यिकी २२, मायालोभनिश्रिता प्रेमप्रत्ययिकी २३, क्रोधमाननिश्रिता
द्वेषिकी २४, अकषायाणां सयोगिगुणस्थानस्थानां च केवलकाययो-

गवन्धेन ईर्यापक्षिकी २५ ॥ इति द्विचत्वारिंशदाश्रवभेदा इति गार्थः ॥ आश्रवतत्त्वमुक्त्वा । पशुं संवरतत्त्वमाह—

(सा० अ०) 'इंदिअ०' इति—इंद्रियाणि कषायाः अत्रतानि यांगाः एतेषां क्रमेण पंच चत्वारः पंच त्रयः भेदा भवन्ति । तत्र इंद्रियाणि पंच श्रोत्रादीनि प्रसिद्धान्येव सामान्यतः । विशेषतः पुनस्तानि द्विधा द्रव्येन्द्रियाणि भावेन्द्रियाणि च । तत्र द्रव्येन्द्रियाणि पुद्गलद्रव्यरूपाणि, भावेन्द्रियाणि लब्ध्युपयोगलक्षणानि । पुनः द्रव्येन्द्रियाणि निर्वृत्युपकरणभेदात् द्विधा । निर्वृतिरपि द्विधा अंतर्बहिश्च । तत्र श्रोत्रेन्द्रियस्यान्तर्मध्ये कदंबकुसुमाकारा देहावयवरूपा निर्वृतिरस्ति या शब्दप्रकारग्रहणे वर्तते । चक्षुरिन्द्रियस्य धन्यमसूराकारा, घ्राणेन्द्रियस्य अतिमुक्तकपुष्पाकारा, काहलिकासदृशी वा । रस्नेन्द्रियस्य क्षुरप्राकारा, 'स्पर्शनेन्द्रियस्य नानाकारा अभ्यंतरा निर्वृतिः । बाह्या निर्वृतिः पुनः सर्वेषां इंद्रियाणां या दृश्यमानास्ति सैव ज्ञातव्या । उपकरणं तेषामेव पुनः कदंबाकारादीनां खड्गस्य छेदनशक्तिरिव स्वस्वविषयग्रहणशक्तिः तद्रूपं ज्ञातव्यं । एवं द्रव्येन्द्रियस्वरूपं प्रोक्तं । भावेन्द्रियाणि लब्ध्युपयोगरूपानि । जीवस्य ज्ञानावरणादिकर्मक्षयोपशमभावात् या शब्दादिग्रहणशक्तिः सा लब्धिः । येन पुनः शब्दादीनां ग्रहणपरिणामः स उषयोगः । एतद्व्ययरूपाणि भावेन्द्रियाणि । इति पंचापि इंद्रियाणि व्याख्यातानि । क्रोधमानमायालोभरूपाः प्रसिद्धा एव चत्वारः कषायाः, हिंसाभृषादत्तादानाब्रह्मपरिग्रहलक्षणानि पंचात्रतानि, मनोयोगः वचनयोगः काययोगश्चेति त्रयो योगाः, इति सप्तदशभेदा आश्रवस्य व्याख्याताः । शेषाः पंचविंशतिक्रियारूपाः प्रोच्यन्ते । क्रियाः पंचविंशतिः, ताः पुनः इमा वक्ष्यमाणलक्षणानुक्रमेण ज्ञातव्याः । तासामेव लक्षणमाह । 'काइअ' इति, 'मिच्छादंसण'० इति, 'आणवणि' इति—कायेन अयतमानेन निर्वृत्ता सा कायिकी कथ्यते । १, अधिकरणिकी पशुवधादिप्रवर्तनेन खड्गादिनिर्वर्तनेन बाधिकरणेन निर्वृत्ता अधिकरणिकी । २, जीवाजीवयोरुपरि प्रद्वेषेण प्राद्वेषिकी । ३, क्रोधादेः स्वपरयोः परितापेन पारितापनिकी । ४, प्राणातिपत्तेन प्राणातिपत्तिकी । ५, क्लृप्त्यस्तारंभणेन आरंभिकी । ६, धान्यादिपरिग्रहेण परिग्रहिकी । ७, मायया परब्रह्मचनेन संजाता मायाप्रत्ययिकी । ८, जिनवचनविष-

रीतपरिणामेन मिथ्यादर्शनेन संजाता मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ।
 ९, अप्रत्याख्यानेन अविरत्या जाता अप्रत्याख्यानिकी । १०, कौतु-
 कादिनिरीक्षणेन दृष्टिकी । ११, रागाद् द्वेषाद्वा जीवाजीवयोः स्वरूप-
 पृच्छनेन अथवा रागादेश्च वृषभबालकादिविशिष्टवस्तूनां हर्षरूप-
 दर्शनेन निर्वृत्ता पृष्टिकी तथा स्पृष्टिकी वा । १२ जीवाजीवादौ
 प्रतीत्य—आश्रित्य कर्मबंधनेन संजाता प्रातित्यकी । १३, स्वकी-
 यगजाश्ववृषभादिविशिष्टपदार्थं विलोकयितुं लोकं सर्वतः समा-
 गच्छंतं प्रशंसा कुर्वंतं दृष्ट्वा हर्षकरणेन अथवा अनाच्छादितस्नेहादि-
 भाजने प्रसाणां जीवानां निपतनेन संजाता सामंतोपनिपातिकी
 । १४, राजाद्यादेशान्नितरां यंत्रशस्त्राद्याकर्षणेन संजाता नैशस्त्रिकी ।
 १५, जीवेन श्वानादिना अजीवेन शस्त्रादिना शशकादिकं स्वह-
 स्तेन मारयतः स्वाहस्तिकी । १६, जीवाजीवयोरज्ञापनेन स्वे-
 च्छया व्यापाररूपेण आनयनेन वा आज्ञापनिकी आनयनिकी
 वा । १७, जीवाजीवयोर्विदारणेन स्फोटनेन वैदारणिकी । १८,
 शून्यचित्ततया वस्तूनामादाननिक्षेपणेन अनाभोगिकी । १९,
 इह लोक परलोकविरुद्धाचरणेन हिंसादिषु व्यापाराचरणेन
 अनवकांक्षप्रत्ययिकी । २०, अन्या अपरा एकविंशतितमा ।
 मनोवचनकाययोगदुष्प्रणिधानेन निर्वृत्ता प्रायोगिकी । २१, अष्टानां
 कर्मणां समुदायेन या भवति सा सामुदायिकी । २२,
 मायालोभाश्रिता प्रेमिकी । २३, क्रोधमानाश्रिता द्वेषिकी ।
 २४, केवलानां केवलकाययोगजनितबंधेन संजाता प्रेर्यापथिकी ।
 २५, एवं क्रियाः पंचविंशतिः । एवं पूर्वाक्तसप्तदशभेदानां
 पंचविंशतिक्रियाणां च मीलने द्वित्वारिंशद् भेदा आश्रवस्य
 ज्ञातव्याः इत्थं पंचमं आश्रवतत्त्वं प्ररूपितम् ॥ अथ षष्ठं संवतत्त्वं
 विवृणोति ॥

समिह गुत्ती परीसह, जइधम्मो भावणा चरित्ताणि ।

पणतिगदुवीसदसबार-पंचभेएहिं सगवन्ना ॥१६॥४१॥

(प्रा० अ०) 'समि०' ईर्याद्याः समितयः पञ्च, मनोगुह्याद्या
 गुप्तयस्तिस्त्रः, परिषहाः—'खुहा १, पिवासा २, सो ३, उन्हं ४;
 दंसा ५, चेला ६, ऽरइ ७, त्योओ ८, । चरिआ ९, निसीहिआ
 १०, सिज्जा ११; अक्कोस १२, वह १३, जायणा १४ ॥ १ ॥ अलाभ

१५, रोग १६, तणफासा १७; मल १८, सक्कार १९, परीसहा ।
पन्ना २०, अन्नाण २१, सम्मत्तं २२; इअ बावीस परीसहा ॥ २॥ ”
यतिधर्मः—“खंती १, महव २, अज्जव ३; मुत्ती ४, तव ५, संजमे
६, अ बोधव्वे । सच्चं ७, सोअं ८, अकिं-चणं ९, च बंभं १०, च
जइधम्मो ॥ १ ॥” भावनाः—“अनित्यता १ मशरणं २, भव ३ मेक-
त्व ४ मन्यतां ५ । अशौच ६ माश्रवविधिं ७, संवरं ८ कम्म-
निर्जरां ९, ॥ १ ॥ धर्मस्वाख्याततां १० लोकं ११, द्वादशीं
बांधिभावनां १२ ॥” चारित्राणि—प्रागातिपातविरमणादीनि,
प्राणा इन्द्रियादयां दश, “पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ-
वासनिःश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्विरुक्तास्तेषां
वियोगीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” तेषां प्राणानामतिपातः प्राणाति-
पातः जीवस्य दुःखोत्पादनं, न तु जीवातिपातः, तस्माद्विरमणम् ।
एवं मृषावादविरमणादीनि, अथवा “सामाइअत्थ पढमं, छेओव-
ट्ठावणं भवे बीअं । परिहारविसुद्धीअं, सुहुमं तह संपरायं च
॥ १ ॥ तत्तां अ अहक्खायं, खायं सर्व्वमि जीवलोगम्मि । जं
चरिऊण सुविहिआ, वच्चंतयरामरं ठाणं ॥ २ ॥” अथ निर्ज-
राभेदानाह—

(वृ०) ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गरूपाः पञ्च समितयः ।
तत्र लोकातिवाहिते मार्गे पदं पदं चक्षुषा पश्यतीतीर्यासमितिः १,
निरवद्यवचनजल्पनाद् भाषासमितिः २, द्विचत्वारिंशदोषरहितान्ना-
दिग्रहणादेषणासमितिः ३, सम्यग्विलोकितासनादिग्रहणानिक्षेपा-
च्चादानग्रहणसमितिः ४, निर्जीवस्थण्डिलेषु खेलजल्लादिपरिष्ठापनात्
पारिष्ठापनिकासमितिः ५ । इति पञ्च समितयः । पापव्यापारेभ्यो
मनोवाक्कायगोपनान्मनोवचनकायगुप्तयः ३ ॥ द्वाविंशतिः परी-
षहाः—तत्र बुधुक्षायाः सहनेन क्षुत्परीषहः १, तृष्णायाः सहनेन
तृप्पराषहः २, शीतत्तौ शीतसहनेन शीतपरिषहः ३, उष्णतौ ता-
पसहनेन तापपरिषहः ४, वर्षाकाले दंशमशकसहनेन दंशमशकप-
रीषहः ५, वस्त्रादिपरिग्रहत्यागेन तन्नाग्न्यपरीषहः ६, जीवानामु-

पदवस्य सम्यक्सहनेन अरतिपरीषहः ७, स्त्रीरूपादिदर्शनादक्षोभत्वेन स्त्रीपरीषहः ८, गोचरचर्यायामरसविरसाहारग्रहणान्मनस्यविषादेन गोचरचर्यापरीषहः ९, स्त्रीभिः सहैकस्थ्येऽपि चित्ताक्षोभेन निषयापरीषहः १०, खरशिलाकाष्ठोपरि शयनाच्छय्यापरीषहः ११, दुर्वचनतर्ज्जनसहनेन आक्रोशपरीषहः १२, यन्त्रादिपीडासहनेन वधपरीषहः १३, दातुकुलागमनाप्रार्थितः भिक्षाग्रहणेन याञ्चापरीषहः १४, कर्मवशात् गृहस्थगृहे ऽन्नपानादिसामग्र्यां सत्यामपि तदप्राप्तावदीनचित्तत्वादलाभपरीषहः १५, ज्वरातीसारादिरोगसहनेन रोगपरीषहः १६, तृणकण्टकादिव्यथासहनेन तृणपरीषहः १७, मलसहनेन मलपरीषहः १८, तिरस्कारापमानसहनेन सत्कारपुरस्कारपरीषहः १९, प्रज्ञादिदर्पसहनेन प्रज्ञापरीषहः २०, अध्ययनक्लेशसहनादज्ञानपरीषहः २१, जिनवचनाश्रद्धधानेन सम्यक्त्वपरीषहः २२ । एवं द्वाविंशतिः परीषदाः ॥ 'जइधम्म'ति क्षान्त्यादिको दशविधो यतिधर्मः, तत्र सहिष्णुत्वं क्षमा १, निरहङ्कारता मार्दवम् २, निर्मायित्वमार्ज्जवम् ३, सद्भावः सत्यम् ४, अलोभत्वं शौचम् ५, प्राणिदया संयमश्चेन्द्रियनिरोधः ६, इच्छानिरोधस्तपः ७, निर्म्ममत्वं त्यागः ८, निष्परिग्रहत्वमाकिञ्चन्यम् ९, अमैथुनत्वं ब्रह्मचर्यम् १०, इति दशविधो यतिधर्मः ॥ 'भावण'ति पदार्थानां क्षयाविनाशित्वमनित्यम् १, त्राणाभावाज्जीवानामशरणम् २, चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोकेऽस्य प्रदेशो नास्ति यो जीवैर्मरणेन न स्पृष्ट इति भवः ३, एक एवोत्पद्यते त्रिपद्यते कर्म्मण्यनुभवति चैकत्वम् ४, देहधनबन्धेभ्यो ह्यात्मनो भिन्नत्वचिन्तनमन्यत्वम् ५, सप्तधातुमयदेहस्याशुचित्तचिन्तनादशुचित्वम् ६, मनोवाक्काययोगैः शुभाशुभकर्म्मार्ज्जनमाश्रयः ७, सर्वाश्रवद्वारनिरोधोऽतः संवरः ८, संसारबीजभूतकर्म्मणां जरणा निज्जरा ९, अर्हदाख्यातधर्मश्रवणाद्धर्मः १०, स्थित्युत्पत्तिव्ययात्मकद्रव्यपूरणकश्चिश्चकरवैशाखस्वान-

वत्स्थितलोकचिन्तनालोकभावना ११, जैनतत्त्वनिश्चयावगमाद्भो-
धिरिति १२। एवं द्वादश भावना ॥ 'चारित्त'त्ति चारित्राणि
पञ्च, तत्र त्रसस्थावरशत्रुमित्रादिषु समभावकरणात्सम्प्रायिकम् १,
व्रतपर्यायच्छेदाच्छेदोपस्थापना २, चत्वारस्तपः कर्तारश्चत्वारो वै-
यावृत्त्यकर्तार एको वाचनाचार्य इति नवको गणः। तत्र चत्वारो
निर्दिष्ट तपः कुर्वन्ति चत्वारो वैयावृत्त्यकराः कल्पस्थितस्तथाचा-
म्लानि यावत् षण्मासाः। तदन्ते वैयावृत्त्यकरास्तपः कुर्वन्ति, सचा-
चाम्लानि यावत् षण्मासाः। ततः कल्पस्थितस्तपः शेषांस्त्वाचाम्लानि।
एवमष्टादशमासप्रमितिः परिहारविशुद्धिर्नामचारित्रम् ३, संज्ज्व-
लनक्रोधमानमायालोभबन्धविच्छेदेन सूक्ष्मलोभोदये दशमगुणस्थाने
वर्त्तमानस्य सूक्ष्मसम्परायचारित्रम् ४, क्षीणमोहस्य उपशान्तमोहस्य
वा उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोग्ययोगिगुणस्थानस्थस्य यथाख्यातचा-
रित्रम् ५। इति चारित्रपञ्चकम्। एवं पञ्चभिः समितिभिस्त्रिभिर्गुप्तिभिर्द्वा-
विंशत्यापरीषद्दशधा यतिधर्मेण, द्वादशभिर्भावनाभिः, पञ्चभिश्चा-
रित्रैरेकीकृत्य सप्तपञ्चाशद्भेदाः संवरस्येति गार्थः ॥ संवरतत्त्वमुक्त्वा
सप्तमनिर्जरातत्त्वस्वरूपं गाथापादेनाह—

(सा० अ०) 'समिद् इति'—संवरतत्त्वस्य सप्तपञ्चाशत्
भेदाः। ते च एवं ज्ञातव्याः। यथा समितयः पञ्च, गुप्तयस्तिस्रः,
परीषद्वा द्वाविंशतिः, यतिधर्मो दशभेदः, भावना द्वादशधा, चा-
रित्राणि पञ्च, एवं क्रमेण समित्यादीनां षण्णां उत्तरार्द्धप्रोक्तभेद-
संख्यायोजने सर्वाग्रेण सप्तपञ्चाशद् भेदा ज्ञातव्याः। तत्र समि-
तयः पञ्च ईर्यासमितिः १, भाषासमितिः २, एषणासमितिः ३,
आदाननिक्षेपणासमितिः ४, पारिष्ठापनिकासमितिः ५,। तत्र
सम्यक् प्रशस्तार्हत्प्रवचनानुसारेण इतिः गमनं चैर्यासमितिः। ई-
र्यायाः गमनस्य समितिः ईर्यासमितिः। मार्गं गच्छन् युगप्रमाणभूमौ
दत्तदृष्टिः साधुः समस्तजीवानां रक्षां कुर्वन् याति सा ईर्यासमितिः
इतिभावः। १, भाषासमितिः भाषाया निरवद्यप्रवचनस्य समितिः
भाषासमितिः। २, एषणासमितिः यथा द्विचत्वारिंशद्दोषविव-

जितः आहारः साधुभिः गृह्यते सा एषणासमितिः । ३, आदान-
निक्षेपसमितिः आदानं वस्तूनां ग्रहणं निक्षेपो वस्तूनां स्थापनं,
तयोः आदाननिक्षेपयोः समितिः, यद् वस्तूनां ग्रहणं मोचनं तत् प्र-
थमं चक्षुषा निरीक्ष्य ततो रजोहरणादिना प्रमार्ज्य विधीयते सा
आदाननिक्षेपसमितिः इति भावः । ४, पारिष्ठापनिकासमितिः प-
रिष्ठाप्यते परित्यज्यते सदोषादिवस्तु सा पारिष्ठापनिकास-
मितिः । यत्र कफमूत्रमलादिनिर्जीवस्थाने यतनया परिष्ठाप्यते
सा पारिष्ठापनिकासमितिः । ५, एवं पंच समितयः व्याख्याताः ॥
अथ गुप्तयः तिस्रः मनोगुप्तिः १, वचनगुप्तिः २, कायगुप्तिः । ३,
तत्र मनोगुप्तिः त्रिधा आर्तगौद्रध्यानानुबंधिकल्पनाजालपरिहारः १,
धर्मध्यानानुबंधिनी माध्यस्थ्यपरिणतिः २, केवलज्ञानिनो योगनिरो-
धावस्थायां सकलमनोद्रव्यनिरोधश्च ३, इति मनोगुप्तिः । वचन-
गुप्तिः द्विधा भूसंज्ञादिपरिहारान् मौनाभिग्रहः । १, वाचनापृच्छ-
नादिषु मुखवस्त्रिकाच्छादितवक्त्रस्य भाषमाणस्यपि वागुनिय-
न्त्रणं । २, वचनगुप्तिः सर्वथावचननिरोधनिरवद्यसम्यग्वचन-
भाषणाभ्यां कृत्वा द्विभेदा, भाषासमितिः पुनः सम्यक्वचनप्रवृत्ति-
रूपतया एकभेदा एव इति वचनगुप्तिभाषासमित्योर्भेदः । का-
यगुप्तिः द्विधा उपसर्गादिसद्भावे कायोत्सर्गादचलनं, केवलानां
योगनिरोधावस्थायां सर्वथा शरीरचेषापरिहारः वा १, तथा सिद्धां-
तोक्तविधिना मुनीनां कायव्यापारस्य २ । एवं तिस्रो गुप्तयः व्या-
ख्याताः । ३, अथ परीषहाः द्वाविंशतिः । क्षुधापरीषहः
निरवद्याहारालाभे क्षुधा सहनीया, न पुनः सावद्याहारग्रहणं
कार्यं इत्येवंस्वरूपः । १, पिपासापरीषहः तृषा सहनीया, न
पुनः गाढतृषापीडितैरपि सच्चित्तजलं पेयं । २, शीतपरीषहः का-
योत्सर्गविहारादिकुर्वतां शीतं लगाति तत् सहनीयं, अग्निसेवादि
न चित्तनीयं । ३, उष्णपरीषहः ग्रीष्मतापाक्रांतैरपि स्नानवायुव्यं-
जनवातायनश्रयणादि न विधेयं, आतापनादि कष्टं सहनीयं । ४,
दंशमशकपरीषहः कायोत्सर्गादिषु दंशमशककृता विघाताः सह-
नीयाः । ५, अचेलपरीषहः मानप्रमाणोपेतैर्वस्त्रैर्मलिनत्रिणशीर्णै-
रपि खेदो मनसि न कार्यः । ६, अरतिपरीषहः अमनोज्ञोपाश्रया-
हारादिषु अरतिः न कार्या । ७, स्त्रीपरीषहः स्त्रीणां मनोहररूप-
विभूषाविलासवाक्यहावभावादिकं दृष्ट्वा चित्तक्षोभो न कार्यः । ८,

चर्यापरीषहः वायुवत् अप्रतिबद्धतया विहारः कार्यः, न पुनः एकत्र वासः । ९, नैषेधिकीपरीषहः इमशाने शून्यागारे सर्षभिले सिंहगुहादिषु काबोत्सर्गस्थैः नानाविधोपसर्गसद्भावेऽपि अशिष्टा चेष्टा न कार्या । १०, शय्यापरीषहः उच्चावचासु शय्यासु शीतोष्णकालादौ मनसि उद्वेगो न विधेयः । ११, आक्रोशपरीषहः अज्ञानलोकप्रोक्तवैभाष्यवाक्यश्रवणे कोपो न कार्यः दृढप्रहारिवत् । १२, बधपरीषहः कोपि दुरात्मा साधूनां बधं करोति तथापि साधुभिः क्राधां न विधेयः स्कंदकसूरिशिष्यवत् । १३, याश्चापरीषहः भिक्षावृत्तिकाले परगृहेषु याचने दुःखं मनसि न धार्यं । १४, अलाभपरीषहः अंतरायकर्मोदयात् निर्दोषभिक्षालाभाभावेऽपि चित्ते उद्वेगो न कार्यः ढंडणकुमारवत् । १५, रोगपरीषहः उग्ररोगसंभवेपि आर्त्तध्यानं न कार्यं, सम्यक् सद्यः सनत्कुमारराजर्षिवत् । १६, तृणपरीषहः संस्तारकादौ दर्भादितृणव्यापारे देहपीडायामपि दुःखं न चित्यं । १७, मलपरीषहः मलस्वेदादि शरीरात् न स्फेटनीयं, किंतु यावज्जीवं सम्यक् सहनीयं । १८, सत्कारपुरस्कारपरीषहः बहुलोकनरेश्वरादिकृतस्तुतिबंदनादेः चित्तोन्मादो न कार्यः, उत्कर्षो मनसि न कार्यः । १९, प्रज्ञापरीषहः बहुज्ञानसंभवेऽपि आत्मीयचित्ते गर्वां न कार्यः । २०, अज्ञानपरीषहः ज्ञानावरणीयकर्मोदयात् पठनामपि पाठो नागच्छति तथापि दुःखं मनसि न कार्यं, किंतु कर्मविपाक एव चित्यः । २१, सम्यक्त्वपरीषहः जिनशासनविषये देवगुरुधर्मविषये च संदेहो न विधेयः । २२, एवं द्वाविंशतिः परीषहा व्याख्याताः । अथ यनिधर्मो दशधा— दशप्रकारः । क्षमामार्द्वार्जवनिर्लोभतातपःसंयमसत्यशौचाकिंचनत्वब्रह्मस्वरूपः । तत्र क्षमा क्रोधजयः, स उपशमेन स्यात् । १, मार्दवं मृदोर्भावः मार्दवं, अहंकारपरिहारः । २, आर्जवं ऋजोर्भावः, मायात्यागः । ३, निर्लोभता लोभपरिहारः । ४, तपः बाह्यांतरभेदैर्द्वादशधा । ५, संयमः प्राणातिपातविरमणरूपः । ६, सत्यं सद्भ्यो जीवेभ्यो हितं पथ्यं सत्यं । ७, शौचं सर्वजीवेषु सुखकारि वर्त्तनं शौचं, अदत्तादानपरिहारः । ८, अकिंचनत्वं न विद्यते किंचन यस्य सः अकिंचनः अकिंचनस्य भावः अकिंचनत्वं सर्वपरिग्रहत्यागः । ९, ब्रह्म औदारिकवैक्रियसंबन्धिमैथुनपरिहारः । १०, अथ भावना द्वादश । अनित्यभावना १,

अशरणभावना २, भवभावना ३, एकत्वभावना ४, अन्यत्वभावना ५, अशौचभावना ६, आश्रयभावना ७, संवरभावना ८, निर्जराभावना ९, धर्मभावना १०, लोकस्वभावभावना ११, बोधिभावना १२, । तत्र संसारे सर्वपदार्थानां अनित्यता यत् चिंत्यते सा अनित्यभावना । १, अशरणं देहिनां मरणादिभये संसारे शरणं किमापनास्ति इत्यादिचित्तं अशरणभावना । २, जीवानां चतुरशीतिलक्षजीवयोनिपरिश्रमणचित्तं भवभावना । ३, एकाक्येव जीवः उत्पद्यते विपद्यते कर्माण्युपाज्यति भुंक्ति चेत्यादि चित्तं एकत्वभावना । ४, जीवानां देहात् पृथक् सति पुत्रकलत्रादियनोदिपदार्थेभ्योऽत्यंतभेद एकत्वम्, अतः 'तत्त्ववृत्त्या कोपि कस्यापि संबंधी नास्ति' इत्यादि चित्तं अन्यत्वभावना । ५, देहस्य सप्तधातुमयस्य नव स्रोतांसि निरंतरं स्रवन्ति मलमूत्रश्लेष्मादिवस्तूनि बीभत्सानि सहचारीणि संति, अनः शुचित्वं कुतः स्यात्, इति चित्तं अशौचभावना । ६, संसारमध्यस्थितसमस्तजीवानां मिथ्यात्वकषायाविरतिप्रमादार्त्तरौद्रध्यानादिहेतुभिः निरंतरं कर्माणि बध्यमानानि सन्ति इति चित्तं आश्रयभावना । ७, मिथ्यात्वादीनां बंधहेतुभूतानां संवरणोपायाः सम्यक्त्वादयः तेषां चित्तं संवरभावना । ८, निर्जराभावना कर्मनिर्जराख्या द्विधा सकामा अकामा च । तत्र सकामा साधूनां । अकामा च अज्ञानकष्टजनिता जीवानां । तत्र सकामा द्वादशप्रकारतपोविहितकर्मक्षयरूपा । १, अकामा पुनः तिर्यगादिजीवानां तृषाबुभुक्षाछेदनभेदनमारोहहनाद्यकामकष्टसहननयः कर्मक्षयः तद्रूपा ज्ञातव्या । एवंविधायामिर्जरायाः चित्तं निर्जराभावना । ९, दुस्तरसंसारसागरसमुत्तारणप्रवहणप्रायश्चोजिनप्रणीतश्रीधर्मप्रभावचित्तं धर्मभावना । १०, चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्य कटिसंस्थापितकरतिर्यक्प्रसारितपादपुरुषाकारस्य धर्माधर्मस्तिकायादिषट्द्रव्यैः परिपूर्णस्य लोकस्य चित्तं लोकभावना । ११, अनंतानंतकालदुर्लभमनुभ्यादिसामग्रीयोगेऽपि दुःप्रापं प्रायो बोधिवीजं जीवानां इत्यादि चित्तं बोधिभावना । १२, एवं द्वादशभावनाः व्याख्याताः । १५, अथ चारित्राणि पंच । चारित्राणि पंच सामायिकश्छंदोपस्थानीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायण्यथाख्यातनामानि । तत्र सामायिकं सर्वसाधकव्यापारपरित्यागनिरवद्यव्यापारासेवनरूपं ज्ञातव्यं । १,

छेदोपस्थापनीयं गणाधिपेन प्रदत्तं प्राणातिपातविरमणादिष्वम-
हात्रतरूपं । २, परिहारविशुद्धिकं नव साधवो गच्छात्पुथग भू-
त्वा अष्टादशमं सान् यावत् यत्सिद्धांतप्रोक्तरीत्या तपः कुर्वति तत्प-
रिहारविशुद्धिकं ज्ञेयं । ३, सूक्ष्मसंपरायं सूक्ष्मसंपरायाख्यदश-
मगुणस्थानकप्राप्तानां साधूनां यच्चारित्रं तत् सूक्ष्मसंपरायं । ४,
यथाख्यातं सर्वेषु कथायेषु सर्वथा क्षयं प्राप्तेषु साधूनां यच्चारित्रं तत्
यथाख्यातं । ५, एतेषां चारित्राणां मध्ये सांप्रतं प्रथमचारित्रद्वयं
विमानमस्ति, द्वेषाणि त्रीणि चारित्राणि व्युच्छिन्नानि । एवं चा-
रित्रपंचकं व्याख्यातं । एवं समितीनां पंच भेदाः, गुप्तीनां त्रयः,
परीषहाणां द्वाविंशतिः, यनिधर्मस्य दश, भावनानां द्वादश, चारि-
त्राणां पंच भेदाः, इति सप्तपंचाशद्भेदाः संवरतत्त्वस्य संज्ञाताः ।
इति षष्ठं संवरतत्त्वं संक्षेपतो व्याख्यातम् । अथ सप्तमं निर्जरातत्त्वं
व्याख्यातयति ।

[इरियाभासेसणादाणे, उच्चारं समिहसु य ।

मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती तहेव य ॥ २६ ॥] ॥ ४२ ॥

[खुहा पिवासा सीउहं, दंसाचेलारइत्थीओ ।

चरिया निसीहिया सिजा, अक्कोसवहजायणा ॥ २७ ॥] ॥ ४३ ॥

[अलाभरोगतणफासा, मलसंस्कारपरीसहा ।

पण्णा अन्नाणं सम्मत्तं, इयं बावीस परीसहा ॥ २८ ॥] ॥ ४४ ॥

[खंतीमद्वअज्जव, मुत्ती तवसंजमे अ बोद्धव्वे ।

सच्चं सोयं आकिं-चणं च बंभं च जइधम्मो ॥ २९ ॥] ॥ ४५ ॥

[पढममणिच्चमसरणं, संसारो एयया य अन्नत्तं ।

असुइत्तं आसव, संवरो य तह निज्जरा नवमी ॥ ३० ॥] ॥ ४६ ॥

[लोगसहावी बोही, दुल्लहा धम्मस्स साहंगा अरिहा ।

एयाओ भावणाओ, भावेयवा पयत्तेणं ॥ ३१ ॥] ॥ ४७ ॥

[सामाइयत्थं पढमं, छेओवट्ठावणं भवे बीयं ।

परिहारविसुद्धीयं, सुहुमं तह संपरायं च ॥ ३२ ॥] ॥ ४८ ॥

(४२) ॥ श्रीमद्यतस्वपरिशिष्टानि. नं. व थी ज. (६ थी १०) ॥

[ततो अ अहक्खायं, खायं सव्वंमि जीवलोमंमि ।
जं चरिऊण सुविहिया, वच्चंति अयरामरं ठाणं ॥३३॥]४९

[(अ०) एता अष्टापि व्यावर्णितस्वरूपा इति सुगमाः ॥]

[अणसणमूणोयरिया, वित्तिसंखेवणं रसच्चाओ ।
कायकिलेसो संलीण-या य बज्झो तवो होइ ॥३४॥]५०॥

[पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव सज्झाओ ।
झाणं उस्सग्गोवि अ, अप्पिभतरओ तवो होइ ॥३५॥]५१

[(अ०) एते व्यावर्णयिष्यमाणस्वरूपे ॥]

[आलोयण १ पडिक्कमणने २-भय ३ विवेग ४ मुसग्गो ५ ।
तवच्छेय ७ मूल ८ अणव-द्वया य ९ पारंचित १० चेव
॥३६॥] ॥५२॥

[(अ०) आलोचनं १, प्रतिक्रमणं २, उभयं मिश्रं ३, विवेक-
स्त्यागः ४, उत्सर्गः कायोत्सर्गः ५, तपः ६, छेदः पर्यायांशवि-
नाशः ७, मूलं सर्वपर्यायच्छेदः ८, अनवस्थाप्यता ९, पारंचितं
१० चेति दशधा प्रायश्चित्तानि ॥ प्रायश्चित्तभेदानुक्त्वाथ विनयभेदा-
नाह—]

[भत्ती १ बहुमाणो २ वन्न-जणणं ३ भासणमवन्नवायस्स ४।
आसायणपरिहाणी ५, विणओ संखेवओ एसो ॥३७॥]५३

[(अ०) भक्तिर्बाह्यप्रतिपत्तिः १, बहुमानो मानसी प्रीतिः २,
वर्णः श्लाघा तत्करणं ३, अवर्णवादस्य निराकरणाय भाषणं प्रतिश-
ब्दनं ४, आशतनापरिहाणिरिति सङ्क्षेपतो विनयः पञ्चधा ॥]

[नाणस्स दंसणस्स य, चरणस्स य तह ति विहजोगस्स
विणओ लोणुवयारो, सत्तविहो विसयभेणं ॥३८॥]५४

[(अ०) पुनः प्रकारान्तरेण विनयभेदानाह—ज्ञानदर्शनचारित्र्यमनोवचकायलोकोपचाररूपविषयभेदत्सप्तविधोपि विनयः प्रतिपादितः ॥]

[भक्ती तह बहुमाणो, तद्दिदृत्थाण सम्मभावणयं ।
विहिगहणभासो वि अ, एसो विणओ जिणुद्दिदो३९]५५

[(अ०) ज्ञानविनयमाह—ज्ञानज्ञानिनोर्भक्तिबहुमानो । तद्दृष्टार्थानां सम्यग् भावनं चिन्तनं, विधिर्योगोपधानादिकोनेकप्रकारः, तत्पुरःसरं ज्ञानग्रहणं, अभ्यासः परिचयश्चेति, एवं भक्तिबहुमानभावनग्रहणाभ्यासभेदात् विनयो ज्ञानविनयः पञ्चधा जिनोद्दिष्टः तीर्थंकरप्रतिपादित इति ॥]

[सुस्सूसणा अणासा-यणा य विणओ अ दंसणे दुविहो ।
दंसणगुणाहिणसु, कज्जई सुस्सूसणा विणओ ॥४०॥]५६।

[(अ०) दर्शनविनयमाह—दर्शनविनयो मूलतस्तावच्छुश्रूषाऽनाशातनाभेदाद्विधा, इदमेवाह—शुश्रूषणाऽनाशातना चेति दर्शनविषयो विनयो द्विभेदः । तत्र शुश्रूषणोचितप्रतिपत्तिसेवनात्मको विनयो दर्शनगुणाधिकेषु विशिष्टसम्यग्दर्शनेषु क्रियत इति भावः]

[सत्कारब्भुद्वाणे, सम्माणासणपरिगहे तह य ।
आसण अणुप्पयाणं, किइकम्मं अंजलिगहो अ ॥४१॥]५७।

[(अ०) शुश्रूषाविनयभेदानाह—शुश्रूषाविनयो दशधा, ते चैवं, सत्कारः १, अभ्युत्थानं २, सन्मानः ३, आसनपरिग्रहः ४, तथा च आसनानुप्रदानं ५, कृतिकर्म ६, अञ्जलिग्रहः हस्तयोजनमित्यर्थः ७ ॥]

[इंतस्स हिगच्छणया, ठिअस्स तह पज्जवासणा भणिआ
गच्छंताणुवयणं, एसो सुस्सूसणाविणओ ॥४२॥]५८ ॥

[(अ०) आगच्छतोऽभिगमनं ८, स्थितस्य तथा पर्युपासनं]

(४४) ॥ श्रीमद्वतस्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

सेवकम् १, गच्छतोऽनुव्रजनम् १०, एष दशविधः शुश्रूषाविनयो
भणितः । तदासेवनादर्शनशुद्धिः स्थिरता च जायते इत्येष दर्शन
विनय उच्यते ॥]

[तित्थयरधम्मआयरिय-वायगे थेरकुलगणे संवे ।

संभोइअ किरियाण, मइनाणाईण य तहेव ॥ ४३ ॥ ॥ ५० ॥

[(अ०) अनाशातनाविनयं पञ्चचत्वारिंशद्भेदमाह—तीर्थ-
करः १, धर्मः २, आचार्यः ३, वाचक उपाध्यायः ४, स्थविरो वयः-
पर्यायश्रुतैः ५, कुलमेकाचार्यसन्ततिः ६, गणो मिथःसापेक्षकुलत्रय-
समूहः ७, संघः ८, सम्भोगः समानधर्मिकाणां परस्परेण भक्ता-
दिदानग्रहणरूपः, तद्वान् साम्भोगिकः ८, क्रिया अस्ति परलोकोऽ-
स्त्यात्माऽस्ति च सकलकेशकलङ्कितं मुक्तिपदमित्यादिप्ररूपणा-
त्मिका १०, मतिज्ञानादीनि पञ्च ज्ञानानि १५, इत्येतानि पञ्चदश-
पदानि, तेषाम् ॥]

[आसायणवज्जणथा, एणसिं तह य भत्तिवहुमाणो ।

वण्णस्स य संजलणं, होइ अणासायणाविणओ ॥ ४४ ॥ ॥ ५० ॥

[(अ०) आशातनवर्जना १, भक्तिबहुमानः, भक्तिर्वाद्या पर्यु-
पासना, तत्सहिभो बहुमान आन्तरः प्रीतियोंगः २, वर्णसञ्ज्वलनं
च सद्भूतगुणकीर्त्तनेन यशोदीपनम् ३, पूर्वोक्तानां पञ्चदशानां आ-
शातनवर्जनादित्रितयकरणेन भवत्यनाशातनाविनयः पञ्चचत्वा-
रिंशद्भेदः ॥ एतेनापि भवति दर्शनशुद्ध्यादिरिति ॥ उक्तो दर्शन-
विनयो द्विभेदोऽपि ॥]

[सामाइआइचरणस्स, सदहाणं तहेव काएण ।

संफासणा पस्सवण—मह पुरओ भवसत्ताणं ॥ ४५ ॥ ॥ ५१ ॥

[(अ०) चारित्रविनयः सामायिकादिचारित्र्यभेदेन पञ्चधा
भणितोपि श्रद्धानादिभेदैर्गुणितः पञ्चदशधा, तत्र सामायिकादेः
श्रद्धानं रुचिः १, कायेन स्पर्शनं पालनम् २, भव्यानां पुरतस्तसद्-
गुणवर्णनाद्युपदेशेन प्ररूपणमिति ३ ॥]

[मणययकाइअविणओ, आयरिआईण सवकालंप्पि ।

अकुसलमणाईरोहो, कुसलाण उदीरणं तह य ॥४६॥६२

[(अ०) सदैवाचार्यादीनां प्रत्यक्षुभमनआदीनां निरोधः शुभानां च प्रेरणं, स मनोवचःकायिकविनयः, एते मनोवचःकाय-विनयाः प्रत्येकं प्रशस्ताप्रशस्तभेदेन द्विभेदाः, प्रशस्तस्य प्रवर्तनं निर्जराहेतुः, अप्रशस्तस्य च निवर्तनम् । तावपि प्रत्येकं सप्तभेदौ । प्रशस्तमनोविनयस्य तत्रापापसत्ताप्रम-क्रियनिरूपकेशानाश्रवकरा-क्षपिकराभूताभिशङ्कनानि भेदाः, तदितरे चाप्रशस्तस्य । एवं वचसोपि द्विभेदस्य । प्रशस्तकायस्य चायुक्तगमनस्थाननिषदन-त्ववर्तनोल्लंघनप्रलंघनसर्वेन्द्रिययोगयुञ्जनानि । इतरस्य त्वना-युक्तानि ॥]

[अब्भासत्थण छंदोणु-वत्तणं कयसुपडिकई ।

तह य कारिअमित्तकरणं, दुक्खवत्तणवेसणा तह य ॥४७॥६३

[(अ०) लोकोपचारविनयः सप्तधा, तत्राभ्यासासनं गौर-वाहस्य समीपवृत्तिना १, छन्दोऽनुवर्तनं आराध्यस्य छन्दोऽभि-प्रायस्तदनुसरणम् २, कृतसुप्रतिकृति विनयात्प्रसादिता गुरवः श्रुतं दास्यन्तोत्यभिप्रायेणाशनादिदानप्रयत्नः ३, कार्यं ज्ञानादि, तन्निमित्तं कर्णं भक्तादिदानम् ४, दुःखार्तस्य ग्लानीभूतस्य श्रेष्ठ-ज्यादिना गवेषणं दुःखार्तगवेषणा ५ ॥]

[तह देसकालजाणण, सवत्थेसु तहाणुकूलत्तं ।

लोगोवचारविणओ, सत्तविहो होइ विण्णोओ ॥४८॥६४

[(अ०) देशकालज्ञानं अवसरोचितार्थसम्पादनम् ६, सर्वा-र्थेषु तथातुकूलत्वं आराध्यसम्बन्धिषु सर्वप्रयोजनेष्वप्रातिकूल्यम् ७, एष लोकोपचारविनयः सप्तविधो विज्ञेयो भवति ॥]

[आयरिय उवज्झाप, थेरत्तवस्सी मित्ताणसेहाणं ।

साहम्मिअ कुलणमत्तं-पवेआवच्चं हवइ दसहा ॥४९॥६५

(४६) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. ष थो ज. (६ थो १०) ॥

[(अ०) वैयावृत्यभेदानाह—आचार्योपाध्यायौ प्रतीतौ, स्थ-
विरः पूर्वोक्तः, तपस्वी अष्टमादिविकृष्टतपोवान्, ग्लान आर्त्तः,
शैक्षो नवदीक्षितः, साधर्मिकः समानाचारवान्, कुलगणसंघाः प्रा-
गुक्ताः, एतेषां दशानां विषयभेदात् वैयावृत्यमपि दशधा भवति ॥]

[आयरियउवज्झाये, तवस्सिसेहे गिलाणसाहसु ।

समणुन्नसंघकुलगण-वेयावच्चं हवइ दसहा ॥ ५० ॥] ६६ ॥

[(अ०) एषा शब्दपरावृत्त्या व्याख्यातस्वरूपैव ॥]

[वायणा पुच्छणा चेव, तहा य परिअट्ठणा ।

अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाओ होइ पंचहा ॥ ५१ ॥] ६७ ॥

[(अ०) स्वाध्यायभेदानाह—वाचना सूत्रार्थपठनपाठनादि
१, पृच्छना सन्दिग्धसूत्रार्थस्य गुर्वादेः प्रश्नः २, परिवर्तना पूर्वप-
ठितसूत्रार्थस्यावर्तनम् ३, अनुप्रेक्षा अर्थचिन्तनम् ४, धर्मकथा ध-
र्मोपदेश इति स्वाध्यायः पञ्चधा भवति ५ ॥]

[ज्ञाणं चउविहं खलु, अट्ठं रुहं तहेव धम्मं च ।

सुक्कं पुण पत्तेयं, चउविहं चेव नायवं ॥ ५२ ॥] ॥ ६८ ॥

[(अ०) ध्यानं चतुर्विधं, खल्विति निश्चये, आर्त्तं रौद्रं तथैव
धर्म्यं च शुक्लमिति । पुनः प्रत्येकं चतुर्विधमेव ज्ञातव्यम् । लक्ष-
णादीनामपि चतुर्विधत्वं ध्यानशतकादेरवलोक्यम् । आर्त्तरौद्रयो-
र्निवृत्तिकरणेन धर्म्यशुक्लयोश्च प्रवर्तनेन निर्जराहेतुत्वमिति ।

[पढमं अट्ठज्झाणं, बीअ रुहं इमे भवफलाइं ।

तइअं धम्मं तुरिअं, सुक्कं दो सुक्खहेऊइं ॥ ५३ ॥] ॥ ६९ ॥

[(अ०) प्रथमं आर्तध्यानं, द्वितीयं रौद्रं, इमे भवफले संसा-
खवर्धने, रागद्वेषमोहात्मकत्वादेतयोरिति । तृतीयं धर्म्यं, तुर्यं शुक्लं
द्वे मोक्षहेतू संवरनिर्जरारूपत्वादनयोः ॥]

[दब्बे गणदेहोवहि, अइरित्ता सुद्धभत्तपाणाणं ॥

उस्सग्गो भावे अह, कसायभवकम्म उस्सग्गो ॥ ५४ ॥] ७० ॥

[(अ०) उत्सर्गस्त्यागः, स च द्विविधः द्रव्यतो भावतश्च । द्रव्यतश्चतुर्धा । गणदिहोपप्यतिरिक्ताशुद्धभक्तपानोत्सर्गभेदात् । गणः पूर्वोक्तः, तस्य ज्ञानार्थं परगणोपसम्पत्तौ त्यागः, जिनकल्पाद्यर्थं वा । देहः सचित्ताचित्तात्मकः, तत्रानाभोगादेः कारणतो वा गृहीतस्य सचित्तदेहस्य, कलेवरस्य चेतस्य । अनयनेन स्वदेहस्य वा । उपधेर्वक्षपात्रादिकस्य । असंनिधिसंचयत्वान्मुनिधर्मस्य दानस्य च साध्वपेक्षयाऽनेकदोषशबलत्वादधिकयोरशुद्धयोरनेषणीयादिदोषयुजोर्भक्तपानयोश्चेति । भावतस्त्रिधा कषायाणां भवस्य कर्मणश्चोत्सर्गस्त्यागः । अभ्यन्तरतपोभेदानां विनयादीनां विशेषतः स्वरूपं भगवतीपञ्चविंशतकषष्ठोद्देशकादवसेयम् ॥]

बारसविहं तवो नि-ज्जरा य बंधो अ चउविगप्पो य ।
पयइ ठिइअणुभाग-प्पएसभेएहिं नायवो ॥१७॥ ॥७१॥

(प्रा० अ०)—‘बारस’० द्वादशविधं तपोविधानं निज्जरा स्यात् । “अणसणमूणा०” १ “पायच्छित्तं विण०” । अभ्यन्तरकं मध्यवर्त्ति तपो भवति, अन्तःकरणव्यापारप्राधान्यादन्यतीर्थिकानभ्यस्तत्वात् बाह्यद्रव्यानपेक्षत्वाच्च । अथ बन्धभेदानाह-बन्धश्चतुर्विकल्पश्चतुष्प्रकारः प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशबन्धभेदात् । मिथ्यात्वादिभिर्हेतुभिः कर्मयोग्यवर्गणापुद्गलैरात्मनः क्षीरनीरवद्वन्ध्ययःपिण्डवद्वान्योन्यानुगमाभेदात्मकः सम्बन्धो बन्धः । तत्र स्थितिरसप्रदेशरूपाणां बन्धानां यः समुदायः स प्रकृतिबन्धः १ । अध्यवसायविशेषगृहीतस्य कर्मदलिकस्य यत् स्थितिकालनियमनं स स्थितिबन्धः २ । कर्मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा घात्यघातो वा यो रसः सोऽनुभागबन्धः ३ । कर्मपुद्गलानामेव यद् ग्रहणं स्थितिरसानिरपेक्षदलिकसङ्ख्याप्राधान्येनैव करोति स प्रदेशबन्धः ४, । उक्तं च—“प्रकृतिः समुदायः स्यात्, स्थितिः कालावधारणम् । अनुभागो रसो ज्ञेयः, प्रदेशो दलसंचयः ॥ १ ॥” इदं प्रकृत्यादिस्वरूपं मोदकदृष्टान्तेन भाव्यम् । यथा वातविनाशि-द्रव्यनिष्पन्नो मोदकः, प्रकृत्या वातमुपशमयति, एवं कफपित्तयोरपि भावना कार्या । एवंस्वभावा प्रकृतिः । स्थितिस्तस्यैव कस्यचिद्दिनमेकं, अपरस्य तु दिनद्वयं, एवं कस्यचिन्मासादिकमपि कालं

भवति । रसः पुनः स्निग्धमधुरादिः तस्यैव कस्यचिदेकगुणोऽन्य-
स्य द्विगुणोऽन्यस्य त्रिगुण इत्यादिकः । प्रदेशाश्च कणिकादिरूपः
कस्यचिदेकप्रसूतिप्रमाणाः । यावदपरस्य सेतिकादिप्रमाणाः । एवं
कस्यचित्कर्मणोऽपि ज्ञानाच्छादनस्वभावा, अपरस्य दर्शनावरणरू-
पादिका प्रकृतिः । स्थितिः कस्यचित् त्रिशत्सागरकोटीकोटीरूपा,
अपरस्य सप्ततिरित्यादि । रस एकस्थानद्विस्थानादिरूपः । प्रदेशा
अल्पबहुबहुतरबहुतमादिरूपाः ॥ अथ सत्पदादिभिनवभिन्नैः सि-
द्धप्ररूपणामाह—मोक्षे प्रस्तुते सिद्धप्ररूपणायाः कोऽवसरः ? ।
उच्यते—जीवस्य कृत्स्नकर्मक्षयेण यत्स्वरूपावस्थानं तन्मोक्ष उच्यते.
स च जीवस्यैव धर्मः । धर्मधर्मिणोश्च कथञ्चिद्वदनन्यत्वात्सिद्धप्ररूप-
णायां मोक्षप्ररूपणेन नाप्रस्तुतमिधानम् ॥

(वृ०)—द्वादशविधा निर्जरा, तत्र उपवासादिकरणं अन-
शनं १, कवलादिपरिहारेण ऊर्नोदरिका २, सादिमपरिहारो वृत्ति
संक्षेपः ३, विकृत्यादिपरिहाराद्रसत्यागः ४, अनुपानद्रमनलो-
चादिकरापणात्कायक्लेशः ५, वर्षाकालादौ कूर्मवदङ्गोपाङ्गसङ्कोच-
करणात् संलीनता ६, इति षड्विधस्तपः प्रायोवाहुल्येन चित्तं जीवं
मनोवा यच्छोधयति, पापं छिनत्तीति वा प्रायश्चित्तं ७, गुरुजनवन्द-
नेन वैयावृत्यादिको धिनयः ८, आचार्योपाध्यायतपस्वि
शिष्यगलानकुलगणसङ्घसाधुसाधर्मिकेभ्यो वस्त्रपात्राद्युपशृम्भकरणेन
वैयावृत्यं ९, वाचनापृच्छनानुप्रेक्षाम्नायधर्मोपदेशदानतः स्वाध्यायः
१०, आर्त्तसौद्रपरिहारेण धर्मशुक्लध्यानसेवनेन च ध्यानं ११, ग-
मनाममनादिकायव्यापारपरिहारेण कायोत्सर्गः १२, आन्तरं तपः
षड्विधमाभ्यन्तरं तपः । एवंद्वादशभिर्भेदैः कर्मणां निर्जरा शब्दो-
भवतीति प्रथमपादार्थः ॥ निर्जरातत्त्वमुक्त्वाऽष्टमबन्धतत्त्वस्वरू-
पमाह—अष्टानामपि कर्मणां बन्धः प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशैश्चतुर्विं-
ल्यो ज्ञातव्यः । तत्र कर्मणामष्टपञ्चाशच्छतप्रमाणाः प्रकृतयः स्युः,
तद्यथा—ज्ञानात्रस्ये पञ्च ५, दर्शनावरणे ९ नव, वेदनीयद्विकं २,

मोहनीयेऽष्टाविंशतिः २८, आयुष्के चतस्रः ४, नाम्नि त्र्युत्तर शतं १०३, गोत्रे २, अन्तरायपञ्चकं ५, एवमष्टपञ्चाशच्छतप्रकृतीनां मध्ये काश्चनापि प्रकृतीः प्रत्यहं जीवो बध्नातीति । 'ठिइ'स्थितिः— कालावधारणं, जीव एकेन कषायोदयात् कार्यानुक्रमेण कर्मोत्कृष्टां स्थितिं करोति, तथाहि—ज्ञानावरणदर्शनावरण-वेदनीयान्तरायेषु त्रिंशत्सागरकोटाकोटीः, आयुषस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानिति । नाम-गोत्रयोर्विंशतिकोटाकोटीः । मोहनीये सप्ततिकोटाकोटीः । जघन्या तु वेदनीये द्वादशमुहूर्तान्, नामगोत्रयोरष्टावष्टौ । शेषाणामन्तर्मुहूर्तमिति । 'अणुभागमिति'— अनुभागो रसविपाकः, तत्राशुभप्रकृतीनां घोषा-तकीर्तिवद्वित्रिचतुःस्थानकषायवदत्यन्तकटुकविपाकः । शुभप्रकृतीना-मिष्टुक्वाथन्मधुरो विपाको जीनानुभूयते । 'पएस'त्ति प्रदेशव-न्धस्तु कर्मणां दलपाटकं, तत्र तेषां प्रदेशानां वेदनीये सर्वोत्कृष्टो विभागः, यतस्तस्य स्वल्पैः प्रदेशैः प्रकटता न भवति । ततोऽन्येषां कर्मणां निजनिजस्थितितारतम्यानुसारेण दलपाटकवृद्धिरिति । बन्ध४श्चतुष्प्रकार इति गार्थः॥ बन्धतत्त्वमुक्त्वा नवमं मोक्षतत्त्वमाह-

(सा० अ०) 'वारसविहं' इति । तत्र वारसविहं इति— गाथामध्यात् पदमेकं ब्राह्मं, द्वादशप्रकारं तपो निर्जरा प्रोच्यते । तत् तपो ब्राह्म्याभ्यन्तरभेदाभ्यां द्विधा स्यात् । तत्र बाह्यं तपः षड्विधं अनशनोऽनोदरताः २ वृत्तिसंक्षेपः ३ रसत्यागः ४ कायक्ले-शः ५ संलीनतादलक्षणं । तत्र अनशनं आहारपरित्यागरूपं द्विधा इत्वरं यावत्कथिकं च । १, इत्वरं चतुर्थषष्ठाष्टमादि, याव-त्कथिकं यावज्जीवमनशनग्रहणरूपं । अनोदरता एकद्वित्र्यादिक-वलहान्या ज्ञेया । २, वृत्तिसंक्षेपः द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयाभिग्रहण रूपः । ३, यथा श्रीमहावीरस्य चतुर्विधाभिग्रहश्चंदनबालया पू-रितः । रसत्यागो विकृतिपरित्यागः । ४, कायक्लेशो लोचादिक-प्रसहनं । ५, संलीनता चतुर्विधा इंद्रियकषाययोगनिवारणद्वयादि-विवर्जितोपाश्रयनिवसनभेदैर्ज्ञातव्या । ६, एवं बाह्यं तपः षड्विधं लोकप्रसिद्धं व्याख्यातम् । अथ आभ्यन्तरं तपः षड्विधं । प्राय-

श्चित्त-१ विनय २ वैयावृत्त्य ३ स्वाध्याय ४ ध्यानो ५ उत्सर्ग ६ नामकं । तत्र
 प्रायश्चित्तं निजानि पातकानि यथालभानि गुरुणां पुर-
 स्तात् यत् आलोच्यते गुरुप्रदत्तं च तपः समाचर्यते तत्
 प्रायश्चित्तम् । १, विनयः सप्तप्रकारः ज्ञानदर्शनचारित्र्य-
 मनोवचनकायदलोकोपचारिकभेदैर्ज्ञातव्यः । २, वैयावृत्त्यं
 व्याचार्योपाध्यायतपस्विगलानादीनां अन्नपानादिसंपादनविश्राम-
 णादिरूपं । ३, स्वाध्यायः वाचना-पृच्छना-परावर्त्तना-
 नुप्रेक्षा-धर्मकथालक्षणः पंचभेदः । ४, ध्यानं आर्त्तौघ्रधर्म-
 शुक्लरूपं । ५, तत्र आर्त्तौघ्रयोः परिहारः, धर्मशुक्लयोः स्वीकारः,
 यतो परिहारस्वीकारौ ध्यानं कथ्यते । उत्सर्गो द्रव्यभावभेदाद्
 द्विधा । तत्र आद्यः चतुर्धा गणदेशोत्पत्तिभेदः ४त्याग-
 भेदात् १ । भावतः पुनः क्रोधादिपरित्यागो ज्ञातव्यः २।६, एवं
 षट्प्रकारं आभ्यंतरं तपः प्ररूपितं । आभ्यंतरं कस्मात्प्रोच्यते ।
 यतो मोक्षप्राप्तौ अंतरंगकारणमिदं ततः आभ्यंतरं कथ्यते ।
 सप्तमं निर्जरातत्त्वं व्याख्यातं । अथ अष्टमं बंधतत्त्वं 'प्ररूपयति' ।
 'बंधो इति' बंधः कर्मभिः सह जीवानां संश्लेषः, यथा क्षीर-
 नीरयोः अश्रयः पिंडयोर्वा । स चतुर्धा प्रकृतिस्थित्यनुभाग-
 प्रदेशभेदैर्ज्ञातव्यः । एतानेव चतुरो भेदान् व्याख्यानयति ।
 प्रकृतिः स्वभावः परिणाम इति भावः । स्थितिबंधः कालप-
 रिमाणं । अनुभागो रसः कथ्यते । प्रदेशः पुद्गलपरिमाण-
 रूपः । एते चत्वारोऽपि भेदा मोदकवृष्टांतेन ज्ञातव्याः । यथा
 कश्चिन्मोदकः तत्तद्द्रव्यसंयोगनिष्पन्नो वातं पित्तं श्लेष्माणं वा येन
 स्वरूपेण हंति स स्वभावः कथ्यते । १, यथा पुनः स एव मोदकः
 अक्षं मांसं त्रिमांसं चतुर्मासादि यावत् यत्तेनैव रूपेण
 तिष्ठति सा स्थितिः कथ्यते । २, यथा पुनः स एव मोदकः क-
 श्चिन्मधुरो भवति कश्चित्पुनः कटुर्भवति कश्चित्तीव्रो भवति यत् स
 रसः कथ्यते । ३, यथा पुनः स एव मोदकः कश्चित् अल्पदलपरि-
 माणनिष्पन्नः कश्चित्पुनः बहुदलनिष्पन्नः कश्चिद् बहुतरदलनिष्पन्नः
 एवं मोदकेषु पुद्गलपरिमाणं स्यात् स प्रदेशः । ४, एवं कर्मणां
 बंधोऽपि चतुःप्रकारो ज्ञातव्यः । तथाहि । कानिचित् ज्ञानावर-
 णीयादीनि कर्माणि ज्ञानं दर्शनं चारित्र्यं वा हंति येन स्वभावेन
 स 'प्रकृतिबंधः' प्रोच्यते । तान्येव पुनः कर्माणि कानिचित् जघन्यतः

अंतर्मुहूर्तस्थितिकानि भवन्ति, उत्कृष्टतश्च कानिचित् विंशतिकोटा-
कोटिसागरोपमप्रमाणस्थितिकानि भवन्ति । कानिचित् त्रिंशत्कोटा-
कोटीसागरप्रमाणस्थितिकानि भवन्ति, कानि पुनः सप्ततिकोटाको-
टीसागरप्रमाणस्थितिकानि भवन्ति । एवं यावन्तं कालं बद्धानि
कर्माणि तिष्ठन्ति स 'स्थितिबंधः' कथ्यते । तथा तेषामेव पुनः कर्मणां
केषांचिन्मधुररसः स्यात् केषांचित् कटुकरसः स्यात् केषां पुनस्ती-
व्ररसः स्यात् स 'रसबंधः' कथ्यते । तेषामेव पुनः कर्मणां यत्पुद्-
गलपरिमाणं भवति स 'प्रदेशबंधः' कथ्यते । यदुक्तं " पगई
होई सहावो, ठिइबंधो होई कालपरिमाणं । अणुभागो होई रसो,
पपसबंधुत्ति परिमाणं ॥ १ ॥ " एषमष्टमं बंधतत्त्वं व्याख्यातम् ।
अथ नवमं मोक्षतत्त्वं व्याख्यानयति ॥

[पयइठिइरसपएसा, तं चउहा मोयगस्स दिट्ठता ।

मूलपगइट्ठ उत्तर—पगई अडवन्नसयमेयं ॥ ५५ ॥] ॥ ७२ ॥

[(अ०) प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशानाश्रित्य तत् कर्म चतुर्धा,
शेषं स्पष्टं व्याख्यातस्वरूपश्च ॥]

[इहनाणदंसणावरण-वेय मोहाउनामगोयाणि ।

विग्धं च पणनव दु अ-ट्ठवीस चउ तिसय दुपणविहं ५६] ७३

[(अ०) सुगमा, कर्मणोऽष्टौ मूलप्रकृतयस्तदुत्तरभेदसंख्या
च भणिता इति ॥]

[पड१पडिहार२सि३मज्ज४-हड५चित्त६कुलाल७भंडगा-
रीणं ८ ।

जह एएसिं भावा, कम्माण वि जाणतह भावा ५७] ७४

[(अ०) पटप्रतिहार्यसिमद्यहडिचित्रकरकुलालभाण्डागा-
रिणां यथैषां भावाः स्वभावाः, कर्मणामपि जानीहि तथा भावा-
न् । पटस्याच्छादकत्वं स्वभावः, प्रतिहारिणो निरोधः, असिपदेन
मधुलिप्तासिग्रहणम्, तस्य च सुखदुःखदानम्, मद्यस्य विह्वलीक-
रणम्, हर्देर्निगन्नुमनसोपि प्रतिबन्धकत्वम्, चित्रकरस्य शुभाशु-

(५२) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

भरूपनिष्पादनम्, कुलालस्येष्टानिष्टभाण्डकरणम्, भाण्डागारिणो दानादिकरणप्रवणस्यापि राजादेर्निरोधनम्, एवमेवाष्टकर्मणामपि भावा इति ॥ दृष्टान्तान्प्रतिपाद्य दार्ष्टान्तिकैर्योजयति—]

[सरउगगयससिनिम्मल-यरस्स जीवस्स छायाणं जमिह।
नाणावरणं कम्मं, पडोवमं होइ एवं तु ॥ ५८ ॥] ॥ ७५ ॥

[(अ०) शरदुद्रतशशिनिर्मलतरस्य जीवस्य यदिह पटो-
पमं छादकं तदेवं ज्ञानावरणं कर्म भवति ॥]

[दंसणसीले जीवे, दंसणघायं करेइ जं कम्मं ।
तं पडिहारसमाणं, दंसणावरणं भवे जीवे ॥ ५९ ॥] ॥ ७६ ॥

[(अ०) यत्कर्म दर्शनशीलस्य जीवस्य दर्शनावातं करोति
तत्प्रतिहारसमानं जीवस्य दर्शनावरणं कर्म भवति ॥]

[मधुलित्तनिसिअकरवाल-धार जीहाई जारिसं लिहणं ।
तारिसयं वेयणिअं, सुहदुहउप्पायसमुयाणं ॥ ६० ॥] ७७

[(अ०) मधुलित्तनिशितकरवालधाराया जिह्वया यादृशं लेहनं
तादृशं सुखदुःखोत्पादनिमित्तं वेदनीयं कर्म भवति ॥]

[जह मज्जपानमूढो, लोए पुरिसो परवसो होइ ।
तह मोहेण विमूढो, जीवो अ परवसो होइ ॥ ६१ ॥] ७८

[(अ०) यथा मद्यपानमूढः पुरुषो लोके परवशो भवति
तथा मोहमूढो जीवस्तत्त्वातत्त्वविचारणायां परवशो भवति ॥]

[दुक्खं न देइ आऊ, नवि अ सुहं देइ चऊसु वि गइसु ।
दुक्खसुहाणाहारं, धरेइ देहट्टिअं जीवं ॥ ६२ ॥] ॥ ७९ ॥

[(अ०) आयुष्कर्म दुःखं सुखं वा नैव ददाति, अपि तु सुखदुः-
खयोराधारं देहस्थितं जीवं तासु तासु चतसृष्वपि गतिषु धारयति]

[जह चित्तयरो निउणो, अणेगरूवाइं कुणइ रूवाइं ।
सोहणमसोहणाइं, लु(चु)क्खमलु(चु)क्खेहिं वण्णेहिं ॥ ६३ ॥] ८०

[(अ०) यथा निपुणश्चित्रकरो ऋ (चो) क्षारः (चो) श्लैर्बर्जः शोभनाशोभनाभ्यनेकरूपाण्यनेकाकाराणि रूपाणि करोति ॥]

[तह नामं पि ह्नु कम्मं, अण्णेरुवाइ कुणइ जीयस्स ।
सोहणमसोहणाइं, इट्ठाणिट्ठाइं लोअस्स ॥ ६४ ॥] ॥ ८१ ॥

[(अ०) तथा नामापि कर्म लोकस्येष्टानिष्टानि प्रियाप्रियाणि शोभनाशोभनानि च जीवस्थानेकरूपाण्यनेकाकाराणि करोति ॥]

[जह कुंभारो भंडाइं, कुणइ पुज्जेअराइ लोअस्स ।
इअ गोत्तं कुणइ जीअं, लोए पुज्जेअरावत्थं ॥ ६५ ॥] ॥ ८२ ॥

[(अ०) यथा कुम्भकारः लोकस्य पूज्येतराणि भाण्डानि करोति, इत्येवं गोत्रं कर्माणि लोके पूज्येतरावस्थं जीवं करोति ॥]

[जह राया दाणाइ, न कुणइ भंडारिए विकूलंमि ।
एवं जेणं जीवो, कम्मं तं अंतरायंति ॥ ६६ ॥] ॥ ८३ ॥

[(अ०) यथा भाण्डागारिके श्रीगृहिके प्रतिकूले राजा दानादि न करोति, एवं येन कर्मणा जीवोपि दानादि न कर्तुं शक्नोति तत्कर्म अन्तरायमिति भण्यते ॥ (इति प्रकृतिबन्धः)

[नाणे अ दंसणावरणे, वेअणिए चेव अंतराए य ।
तीसं कोडाकोडी, अयराणं ठिइ य उक्कोसा ॥ ६७ ॥] ॥ ८४ ॥

[(अ०) ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायेषु चतसृषु प्रकृतिषु त्रिंशत्कोटाकोट्यः, अतराणां सागरोपमाणां स्थितिरुत्कृष्टा, सत्ताकाल इत्यर्थः । अबाधान्यूनश्चोदयकालः, केचिदबाधाद्धामतिरिकां ब्रुवन् इति भावः ॥]

[सत्तरि कोडाकोडी, मोहणिए वीस नामगोएसु ।
तित्तोसं अयराइं, आउट्ठिइबन्ध उक्कोसा ॥ ६८ ॥] ॥ ८५ ॥

[(अ०) सत्तरिः कोटाकोट्यो मोहनीये कर्मणि, विंशति-

(५४) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

नामगोत्रयोः, त्रयस्त्रिंशदतराणि सांगरोपमाणि, उत्कर्षादायुःस्थितिबन्धः ॥]

[बारस मुहुत्त जहन्ना, वेयणिए अहु नामगोएसु ।
सेसाणंतमुहुत्तं, लहुट्ठिई स नायवा ॥ ६९ ॥] ॥ ८६ ॥

[(अ०) उत्कर्षतस्तावदष्टानामपि कर्मणां स्थितयोऽभिहिताः, जघन्यतस्त्वाह—तत्र वेदनीयस्य जघन्या द्वादशमुहूर्ताः, इयं चैर्यापथिकं वेदनीयं विरहय्य, तदाश्रित्य तु प्रथमे बद्धघते द्वितियसमये वेद्यते तृतीये च निर्जीर्यत इति द्विसामायिक्येव स्थितिः । केचिदन्तर्मुहूर्तमपीच्छन्ति । नामगोत्रयोश्च जघन्याऽष्टौ मुहूर्ताः, शेषाणां च ज्ञानावरणीयादीनां पञ्चानामपि अन्तर्मुहूर्तमेव, एषा लघुस्थितिर्ज्ञातव्या ॥] (इति स्थितिबन्धः)

[तिव्वो असुहसुहाणं, संकेसं विसोहिओ विवज्जयओ ।
मंदरसो गिरिमहिरय—जलरेहासरिसकसाएहिं ॥ ७० ॥ ८७

[(अ०) स्थितिबन्धस्वरूपमुक्त्वा रसबन्धस्वरूपमाह, तत्र रसस्तावद्द्विविधः अशुभः शुभश्च । आद्योऽशुभानां, शुभः शुभानां । प्रत्येकं स च तीव्रमन्दभेदाद् द्विभेद एकस्थानकादिभेदश्च । अथैतेषां बन्धविधिमाह—‘तिव्वो’ इत्यादि, तीव्र उत्कटो रसः, अशुभशुभानां संक्लेशविशुद्धितः, अयं भावः, अशुभानां द्व्यशीतेः पापप्रकृतीनां संक्लेशेन तीव्रकषायोदयेन तीव्रो रसो भवति । शुभानां पुनर्द्विचत्वारिंशतः पुण्यप्रकृतीनां विशुद्ध्या ॥ विपर्ययतो मन्दरसः, अयमर्थः, अशुभानां विशुद्ध्या मन्दरसः, शुभानान्तु संक्लेशेनेति ॥ अथैकस्थानकादिरसो यैः प्रत्ययैर्भवति तदाह—गिरिरेखा महीरेखारजोरेखा जलरेखा सदृशैः कषायैः । अथैतान्प्रत्ययानशुभशुभानुवृत्त्यैकस्थानकादिभिर्याजयन्नाह ॥]

[चउठाणाई असुहो, सुहन्नहा विग्घदेस आवरणा ।
पुमसंजलणिगदुति चउ—ठाणरसा सेस दुगमाई ॥ ७१ ॥ ८८

[(अ०) चतुःस्थानकादिरशुभः, शुभोन्यथा विपर्ययेण ।

अयं भावः, अशुभानां प्रकृतीनां गिरिमहीरजोजलराजिसदृशैः कषायैः क्रमशश्चतुस्त्रिद्वयेकस्थानिका रसा भवन्ति । शुभानां पुनरजो-जलराजिसदृशैश्चतुःस्थानिकः, गिरिमहीराजिसमैस्तु क्रमाद्वित्रि-स्थानिकः, एकस्थानिकस्तु शुभासु नास्त्येव । अथ याश्चतुर्विधस्थानरसा याश्चान्यथा ता आह—विघ्नाः पञ्चान्तरायाः, देशावरणानि मत्पावरणादीनि चत्वारि ज्ञानावरणानि, चक्षुर्दर्शनावरणादीनि त्रीणि दर्शनावरणानि चेति सप्त, पुं देदः, सञ्ज्वलनाश्चत्वारः कषायाः, पनाः सप्तदश एकद्वित्रिचतुःस्थानरसाः, शेषा द्विस्थानकादयः, अशुभास्वपि सप्तदशवर्जितास्वेकस्थानिको रसो न लभ्यते तथाधि-धाध्यवसायबद्धयमानत्वात् ॥ अथ शुभाशुभरसस्वरूपमुपमानैश्चतुः-स्थानकादिकञ्च व्युत्पादयितुकाम आह ॥]

[निवुड्छुरसो सहजो, दुति चऊभागकढि इक्कभागंतोः ।
इगठाणाई असुहो, असुहाण सुहो सुहाणं तु ॥७२॥] ८९

[(अ०) निम्बेश्वरसः कटुर्मधुरश्च, सहजोऽकथितः, द्वित्रि-चतुर्भागकथितैकभागान्तः, एकस्थानकादिः, अशुभः अशुभानां, शु-भस्तु पुनः शुभानां पुण्यप्रकृतीनामित्यक्षरार्थः । अर्थभावः, अक-थितः सहजो निम्बरसो यथा कटुस्तद्वदेकस्थानिकोऽशुभरसः, अर्ध-कथितो यथा कटुतरस्तथा द्विस्थानिकः, तृतीयो भागो यथा कटुतम-स्तथात्रिस्थानिकः, अतिकटुतमचतुर्थभागवच्च चतुःस्थानिकः ॥ एवमिश्वरसस्यापि भावना, नवरं स शुभरसस्यौपम्यम् । विशेषतश्च रसस्वरूपजिज्ञासुना पञ्चसङ्ग्रहपञ्चमकर्मग्रन्थविवरणादयो विरो-क्याः ॥] (इति रसबन्धः)

[अन्तिमचउफासदुगंध—पंचवन्नरसकम्मखंधदलं ।

सवजिअणंतगुणरस—मणुजुत्तमणंतयपएसं ॥७३॥] ९०

[(अ०) अन्तिमचतुःस्पर्शं शीतोष्णस्निग्धरूक्षस्पर्शयुतं, बृहच्छतकटीकायां तु मृदुलघुस्पर्शद्वयं सूक्ष्मद्रव्येऽवस्थितमेव, अ-न्यौ द्वौ शीतस्निग्धौ शीतरूक्षौ उष्णस्निग्धावुष्णरूक्षौ वाऽविरुद्धा-विति चतुःस्पर्शः । पतेनौदारिकादिदलिकमष्टस्पर्शयुतमेव गृह्यते । द्विगन्धं, पञ्चवर्णं, पञ्चरसञ्च कर्मस्कन्धदलं, किंविधं तदित्याह—सर्व-

(५६) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं घ थी ज. (६ थी १०) ॥

जीवानन्तगुणरसाणयुक्तं, अनन्तप्रदेशं च, तद्गृह्णाति जीव इत्यने-
नोत्तरगाथायां सम्बन्धः । अथ कुत्र स्थितं तद् गृह्णातीत्याह—]

[एगपएसोगाढं, निअसवपएसओ गहेइ जीवो ।

थोवो आउतदंसो, नामे गोए समो अहिओ ॥ ७४] ११

[(अ०) एकप्रदेशावगाढं, अयमर्थः, यथा ह्यग्निः स्वप्रदेश-
स्थान्योग्यपुद्गलानात्मसाद्विदधाति तथाऽयं जीवो येष्वाकाशप्रदेशो-
ष्ववगाढस्तेष्ववस्थितं यत्कर्मपुद्गलद्रव्यं तद्रागादिगुणयोगादाददाति,
नत्वनन्तरपरम्परप्रदेशस्थितं, इदमपि निजसर्वप्रदेशतां गृह्णाति
सर्वेषामपि जीवप्रदेशानां शृङ्खलावयववत्परस्परसम्बद्धत्वात् ।
अथैकाध्यवसायगृहीतकर्मद्रव्यस्य यावन्मात्रो भागो यस्मिन्कर्मणि
निक्षिपति तदाह—‘थोवो०’ अष्टविधबन्धकस्य चित्रगमैकाध्यवसाय-
गृहीतकर्मदलिकस्याष्टौ भागाः, सप्तविधबन्धकस्य सप्त, षड्विधब-
न्धकस्य षट्, एकबन्धकस्यैक इति । तत्र युषि स्तोत्रः कर्मशः, अयं
भावः, शेषकर्मस्थित्यपेक्षयाऽऽयुवोऽल्पस्थितिकत्वत्तत्राल्पं भागं
क्षिपति । तदपेक्षया नामगोत्रगौरधिकः परस्परं च समः, स्थिते-
रायुरपेक्षयाऽधिकत्वान्मिथश्च समत्वात् ॥]

[विग्धावरणे मोहे, सवोवरि वेअणीइ जेगप्ये ।

तस्स कुडत्तं न हवइ, ठिईविसेसेण सेसाणं॥७५॥] १२॥

[(अ०) नामकर्मभागापेक्षया विघ्नावरणेषु मोहनीये वेदनीये
च क्रमशोऽधिकाधिको भागः, वेदनीयस्याल्पस्थितिकत्वेपि सर्वाप-
रिभागे हेतुमाह, येन अल्पे वेदनोयभागे सति तस्य वेदनीयस्य सु-
खदुःखवेद्यतया स्फुटत्वं न भवति । अयमर्थः, वेदनीयपुद्गलाः प्रचु-
रा एव सन्तः सुखदुःखरूपं स्वकार्यं व्यक्तीकर्तुं प्रभवन्ति, शेषकर्म-
पुद्गलास्तु स्वल्पा अपि । वेदनीयमृते शेषाणां स्थितिविशेषेण
स्थितितारतम्येन भागहीनाधिक्यं बोध्यमिति । अचिन्त्यतवाजी-
वशर्केर्विचित्रत्वाच्च पुद्गलपरिणतेरेकसमयगृहीतस्य कर्मदलिकस्याष्ट-
धाभागतारतम्येन विभजने नारेका हितायेति । अथोत्तरप्रकृतीनां
भागप्ररूपणमाह—]

[निअजाइलद्धदलिआ—णंतंसो होइ सबघाईणं ।

बज्झंतीण विभज्जइ, सेसं सेसाण पइसमयं ॥७६॥] ९३

[(अ०) निजजातिलब्धदलिकानन्तांशः केवलावृत्यादीनां सर्वघातिनीनां कर्मप्रकृतीनां भवति, शेषं सर्वघात्यनन्तभागावशिष्टं प्रदेशाग्रं शेषाणां देशघात्यादीनां बध्यमानानां प्रतिसमयं विमज्ज्यते । अयं भावः, ज्ञानावरणस्य पञ्चोत्तरप्रकृतयस्तत्र केवलज्ञानावरणं सर्वघातिनी प्रकृतिः, शेषा देशघातिन्यः, तत्र ज्ञानावरणीये यहलिकमायाति तदनन्ततमो भागः सर्वघातिरसयुक्तः केवलज्ञानावरणे क्षिपति, शेषं च विभज्य शेषासु, एवं सर्वत्र, आयुषस्त्वेकस्यैव बध्यमानत्वात्सर्वेषु भागस्तत्र बध्यमान एवायाति ॥] (इति प्रदेशबन्धः) (इति बन्धतत्त्वम् ८)

संतपयपरूवणया, दवपमाणं च खित्त फुसणा य ।

कालो य अंतर भाग, भावे अप्पाबहुं चेव ॥ १८ ॥ ९४॥

(प्रा० अ०) 'संत'० सत्ताभिधायकं पदं सत्पदम्, तस्य प्ररूपणं निरूपणं सत्पदप्ररूपणं, सत्पदप्ररूपणमेव सत्पदप्ररूपणता । गत्यादिमार्गणास्थानेषु सिद्धानां सत्तानिरूपणं कार्यम् १, । सिद्धद्रव्याणां प्रमितिः कार्या २, । क्षेत्रमित्यनुस्वारो गाथानुलोम्यान्नोक्तः, क्षेत्रमाकाशं तच्च प्रस्तावात् सिद्धानामवगाहरूपम्, ३, । स्पर्शनं स्पर्शना सिद्धानां वाच्या ४, । क्षेत्रस्पर्शनयोर्विशेषोऽयं, यदवगाढं तत् क्षेत्रं, यदनवगाढमपि स्पृष्टं सा स्पर्शनेति, । यथैकदेशावगाढस्य परमाणोः सप्तप्रदेशा स्पर्शना । उक्तं च— “जं दव्वं जेसु पपसेसु ओगाढं तावइआ पपसा खित्तं, जं पुण तं चेव दव्वं तस्स चेव खित्तस्स छसु दिसासु एगं एगं आगासप्पपसपयरं सव्वओ समं तादहिअं परिप्फुसइ सा फुसणत्ति ॥ ” ४, कालः सिद्धानां सांख्यनन्तरूपः कथ्यः । ५, अन्तरमुत्पत्तिमाश्रित्य सिद्धानां वाच्यम् ६, । भागः शेषजीवानां कतितमे भागे सिद्धाः ७ । भावः क्षायिकादिः, तन्मध्ये कस्मिन्—भावे सिद्धाः ८, । अल्पबहुत्वं सिद्धानां वाच्यम् ९ । एतानि नव द्वाराणि पर्वसूरिव्याख्यानगाथाभिव्याख्याति

(वृ०) सत्पदप्ररूपणा १, द्रव्यप्रमाणं २, क्षेत्रप्रमाणं ३,

(५८) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

स्पर्शना ४, कालः ५, अन्तरं ६, भागः ७, भावः ८, अल्पाबहु-
त्वं ९ चेति द्वारगाथार्थः ॥ सत्पदप्ररूपणामाह—

(सा० अ०) 'संतपय'० इति मोक्षतत्त्वस्य नव भेदा भवन्ति ।
ते च एवं ज्ञातव्याः । सत्पदप्ररूपणा १, द्रव्यप्रमाणं २, क्षेत्रप्रमा-
णं ३, स्पर्शना ४, कालः ५, अंतरं ६, भागः ७, भावः ८, अल्प-
बहुत्वं ९, । अथ एतेषां नवानां मोक्षतत्त्वभेदानां स्वरूपं प्ररूपयति।

संतं सुद्धपयत्ता, विज्जंतं खकुसुमं व न असंतं ।

मुक्खत्ति पयं तस्स उ, परूवणा मग्गणाईहिं ॥१९॥१५॥

(प्रा० अ०) 'संतं सुद्धपयत्ता विज्जंतं०' मोक्षइति पदमस्ति
सद्विद्यमानं, शुद्धपदत्वात्, केवलपदत्वात्, एकपदादित्यर्थः, यद्यदे-
कपदं नाम तत्तद्विद्यमानमेव, यथाऽऽकाशं, पुष्पमित्यादि. अशुद्ध-
पदं तु द्विपदादिकं सदसद्वा भवति, यथा सत्कूपजलं धवखदिर-
पलाशाः । असत् खरविषाणम् । तथा मोक्षपदमसन्नं खकुसुममिव ।
तस्य तु निरूपणा चतुर्दशमार्गणास्थानैः कार्या । आदिशब्दात्
द्रव्यप्रमाणस्थानादिभिश्च । अथ प्रत्युपन्ननयमाश्रित्य मार्गणास्था-
नानि भावयन्नाह—

(वृ०)—सन् विद्यमानो मोक्षः, शुद्धपदत्वात्, शुद्धपदत्वमे-
कपदवाच्यत्वम्, किमुच्यते?, विभक्त्यन्तं पदं तत्सद्रूपवक्तृकं यथा
घटः, अत्र पञ्चावयवं वाक्यम्, अस्ति मोक्षः, १ शुद्धपदवाच्यत्वात् २।
यच्छुद्धपदवाच्यं तदस्ति यथा घटः ३। तथा चायं, ४. तस्मादस्ति च
मोक्षः ५। एतावता ये मोक्षपदं न मन्यन्ते तद्व्यवच्छेदः । यच्च
शुद्धपदवाच्यं न स्यात्, पदद्वयसम्बन्धवाच्यं स्यात् तदसदपि स्या-
त् । अत्रार्थे दृष्टान्तमाह—खकुसुमं पुनरसत्, यत् शुद्धपदवाच्यं न भवति,
तत्सदपि न भवति । यथाऽऽकाशकुसुममतोऽन्यन्मोक्षपदमिति
पदसिद्धिः । अस्य मोक्षपदस्य प्ररूपणा वक्तव्यता । गतीन्द्रियका-
ययोगवेदकषायज्ञानसंयमदर्शनलेख्याभव्यसम्यक्तत्त्वसंशयाहाररूपैर्मागि-

णस्थानैर्ज्ञेयेति गार्थार्थः ॥ एतेषां मार्गणास्थानानां मध्ये यानि मोक्षगतौ सम्भवन्ति तान्येवाह—

(सा० अ०) 'संतं सुद्ध'० इति—संतमिति सद् विद्यमानं, मोक्ष इति पदं मोक्ष इति नाम, कस्माद्धेतोः । शुद्धपदत्वात् असंयुक्तपदत्वात् एकपदत्वादित्यर्थः । खकुसुमवत् आकाशपुष्पवत्, 'न असंतं' न असत् अविद्यमानं । अयं भावः, सकलेऽपि जगति यस्य यस्य पदार्थस्य एकपदं नाम भवति स स पदार्थः अस्त्येव, यथा घटपटलकुटादि । एवं मोक्षस्यापि मोक्षइति एकपदं नाम, अतः कारणात् मोक्षोस्त्येव । न पुनः आकाशकुसुमवन्नास्ति । आकाशकुसुमस्य एकपदं नाम नास्ति किंतु द्विपदं नामास्ति । यत् यत् वस्तु द्विपदनामवाच्यं भवति तत् तत् एकांतेन विद्यमानं न भवति । किंतु किंचित् गोशृंगमहिषशृंगादिवत् विद्यमानं, किंचित् पुनः खरशृंगाश्वशृंगाकाशकुसुमादिवत् अविद्यमानं । मोक्षइति पदं पुनः एकपदत्वात् अस्त्येव । अनेन अनुमानप्रमाणेन मोक्षो विद्यमानोऽस्ति इति सिद्धयति । तत्र मोक्षस्य सत्पदरूपस्य, प्ररूपणा विचारणा, गत्यादिमार्गणाद्वारा या विधीयते सा सत्पदप्ररूपणा, एतामेव प्ररूपयति ॥

गइ१ इंदिय२ काये ३, जोए ४ वेए५ कसाय६ नाणे अ ७ ।
संजम ८ दंसण९ लेसा १०, भव ११ सम्मे १२ सन्नि १३
आहारे १४ ॥२०॥१६॥

(प्रा० अ०) पञ्चसु गतिषु सिद्धिगतावेव सिद्धाः सन्ति १, इन्द्रियद्वारेणैकेन्द्रियादिपञ्चेन्द्रियान्तेषु सिद्धत्वं नास्ति । सर्वथा शरीरपरित्यागेनैव सिद्धत्वपर्यायोत्पत्तेः । उक्तं च—“इहं बोद्धं च-इत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झइ ।” अत एवानिन्द्रियाः सिद्धाः । २, 'कायद्वारे' कायः शरीरं तद्योगात् षड्जीवनिकायाः, एषु सिद्धपदं न, तद्विपक्षाकाररूपत्वात् सिद्धानां “असरीरा जीवघणा” इति प्रामाण्यात् । ३, 'योगद्वारे' योगस्त्रिधा, तत्रैकेन्द्रियाणां केवलः काययोगः, कायवाग्योगौ तु समुदितौ द्वौन्द्रियाद्यसंक्षिपञ्चेन्द्रियान्तानां, कायवाङ्मनोयोगाः संक्षिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तानामेव, एषु सिद्धसत्ता ना-

स्ति, अयोगित्वात् सिद्धानाम्, अयोगित्वं च शरीराद्यभाषात्तेषाम् । १४, 'वेदद्वारे' त्रिविधेऽपि सिद्धपदं न । तद्विपक्षवेदस्वभावत्वात्, अवेदत्वं चाशरीरत्वादिति । १५, एवं कषायेऽपि सिद्धासम्भवः, अकषायत्वात्सिद्धानां, अकषायत्वं चाकर्मत्वात् । १६, 'ज्ञानद्वारे' आद्येषु चतुर्षु त्रिष्वज्ञानेषु च सिद्धत्वं न, तेषां क्षायोपशमिकत्वात्, केवलज्ञानेस्ति, तस्य क्षायिकत्वात् । १७, 'संयमद्वारे' संयमश्चारित्र्यं, तच्च सामायिकच्छेदोपस्थापनीयाद्यं देशसंयमासंयमौ च, एषु न सिद्धपदं, तेषां शरीरादिभावे भावात्, सिद्धानां च तद्विपरीतत्वात् । अत एव "सिद्धो नो चारिती नो अचारितीति" व्यवपदिश्यते । १८, 'दर्शनद्वारे' दर्शनानि चत्वारि चक्षुरादीनि, एषामाद्यत्रिके न सिद्धाः, केवलदर्शने तु केवलज्ञानवच्चिन्तेति । १९, 'लेश्या' कृष्णनीलकापोततेजःपद्मशुक्लाः, षट्स्वपि सिद्धपदाभावः, भवस्थजीवपर्यायत्वात्तासां, अलेश्यत्वं च सिद्धानामिति । २०, 'भवद्वारे' भवसिद्धिका अभव्याः तत्र सिद्धपदं न । यतः, 'सिद्धे नो भव्ये नो अभव्ये' इत्याप्तवचनम् । २१, 'सम्यक्त्वद्वारे' तानि पञ्च क्षायिकक्षायोपशमिकौपशमिकसास्वादनवेदकभेदात् । तद्विपक्षस्तु मिथ्यात्वमिश्रौ । क्षायिकवर्जितेष्वेषु षट्सु न सिद्धत्वं, क्षायोपशमिकादिभाववर्तित्वात् तेषाम् । क्षायिकसम्यक्त्वे त्वस्ति । यतस्तद् द्विविधं शुद्धमशुद्धं च, तत्र शुद्धं अपायसद्व्यरहितं भवस्थकेवलानां सिद्धानां च, शुद्धजीवस्वरूपं साधनन्तं, अशुद्धं चापायसहचारि श्रेणिकादेरेव सादिसान्तं, तत्राशुद्धक्षायिकेऽपि न सिद्धसत्ता, तस्यापायसहचारित्वेन भवस्थकाल एव भावात् । शुद्धक्षायिकसम्यक्त्वे त्वऽस्ति, तस्य सिद्धावस्थायामप्यप्रतिघातात् । अपायस्य मतिज्ञानांशस्य सद्रव्याणां च शुद्धसम्यक्त्वदलिकानामभावात् एव तस्य भावादिति तात्पर्यम् । २२, 'संज्ञिद्वारे' संज्ञा यद्यपि त्रिधा हेतुवादोपदेशिकी दीर्घकालिकी द्रष्टृवादोपदेशिकी चेति, तथाऽपि रूढत्वादीर्घकालिक्येव ग्राह्या, संज्ञिन इदं कृतमिदं करोमीदं करिष्यामीति त्रिकालविषयमनोज्ञानवन्तः, तद्विपरीतास्त्वसंज्ञिनः, द्वयेऽपि न सिद्धपदं, 'सिद्धो नो सन्नी नो असन्नीति' वचनात् । २३, 'आहारकद्वार' आहारस्त्रिधौजोलोमप्रक्षेपाहारभेदात्, स विद्यते येषां ते आहारकाः । न तेषु सिद्धत्वं भवस्थानामेव तद्भावात् । अनाहारके

त्वस्ति 'सिद्धा य अणाहारा' इति वचनात् । १४, तदेवं सम्भवासम्भवकथनपरेण चतुर्दशस्वपि गत्यादिमार्गणास्थानेषु कृता सत्पद-प्ररूपणा । अथ पूर्वपर्यायसारनयालम्बनेन तामाह—

नरगइपणिंदि तस भव, सन्निअहक्खाय खइयसम्मत्ते ।
मुक्खोणहार केवल-दंसणनाणे न सेसेसु ॥ २२ ॥ ९६ ॥

(प्रा० अ०) 'नर०' चरमभवान्ते शैलेश्यवस्थायामतीतनय-माश्रित्य नरगतिपञ्चेन्द्रियादावेव मोक्ष इति सिद्धपदं विलोकनीय-म्, न तिर्यग्गत्येकेन्द्रियादिषु, यत एषु स्थिता न सिद्ध्यन्तीति । 'न सेसेसु'ति न शेषेषु योगलेस्यावेदकषायमार्गणास्थानेषु सिद्ध-सत्ता । यतः शैलेश्यवस्थाया अर्वाक्षिप्तत्वात्तेषाम् । अथ सिद्धानां द्रव्यप्रमाणमाह—

(वृ०)—नरगतिः, 'पणिंदि' पञ्चेन्द्रियजातिः, त्रसभव्यसंज्ञि-यथाख्यातचारित्रं क्षायिकसम्यक्त्वं तथा अनाहारकेवलज्ञान केवलदर्शनानि, मार्गणस्थानेभ्य एतेषु मोक्षः संभवति, न शेषेष्वेते-भ्योऽवशिष्यमाणेषु मार्गणास्थानेषु मोक्ष इति गार्थार्थः । सत्पदस्व-रूपमुक्त्वा द्वितीयं द्रव्यप्रमाणं गार्थार्थेनाह—

(सा० अ०) 'नरगइ इति'—गतिः ४ नरकगतिः तिर्यग्गतिः मनुष्यगतिः देवगतिः, तत्र मनुष्यगतौ मोक्षो भवति न शेषगति-त्रयेऽपि । १, इन्द्रियमार्गणास्थानं पञ्चधा एकैन्द्रियादिभेदात् ज्ञात-व्यं, तत्र पञ्चेन्द्रियद्वारे मोक्षो भवति एकैन्द्रियादिचतुष्टये न भवति । २, कायमार्गणास्थानं षड्विधं पृथ्वीकायापकायतेजस्कायवा-युकायवनस्पतिकायत्रसकायभेदैर्ज्ञातव्यं । तत्र त्रसकायवर्तिनो जीवा योग्यतात्वां मोक्षं यांति, शेषपञ्चकायस्था जीवा मोक्षं न यांति । ३, भवसिद्धिकमार्गणास्थानं द्विधा । ४, भवसिद्धिका अभवसि-द्धिकाश्च । तत्र भवसिद्धिकाः भव्या एतद्विपरीता अभवसिद्धि-काः । तत्र भवसिद्धिका मोक्षं यांति अभवसिद्धिका स्तु न सिद्ध्यन्ति । ५, संज्ञिमार्गणास्थानं द्विधा संज्ञिनः असंज्ञिनश्च । तत्र सं-ज्ञिनां मोक्षो भवति न असंज्ञिनां । ६, चारित्रमार्गणास्थानं पञ्चधा ।

६, सामायिकचारित्रं १, छेदोपस्थानीयं २, परिहारविशुद्धिकं ३, सूक्ष्मसंपरायं ४, यथाख्यातचारित्रं ५, तत्र श्राद्धसाधूनां सामायिकं द्वेधा देशसामायिकं च सर्वसामायिकं । तत्र देशसामायिकं श्रावकाणां भवति । सर्वसामायिकं यावज्जीवं सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूपं । इदं सर्वतीर्थवर्तिसाधूनां । १, द्वितीयं छेदोपस्थापनीयं तच्च प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थवर्तिसाधूनां पूर्वपर्यायच्छेदेन पंचमहाव्रतेषु उपस्थापनरूपं । २, तृतीयं परिहारविशुद्धिकं, तत् नवसाधूनां समुदायेऽष्टादशमासान् यावत्तपोविशेषरूपं, पश्चात् जिनकल्पं प्रतिपद्यते स्थावरविरकल्पिकं वा । ३, चतुर्थं सूक्ष्मसंपरायं ईषन्मात्रसंज्वलनलोभाणुमात्रोदयरूपं दशमगुणस्थानवर्तिसाधूनां भवति । ४, पंचमं यथाख्यातं सर्वमोहनीयाष्टाविंशतिप्रकृतीनां षोडशकषायनवनोकषायमिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वत्रिपुञ्जरूपाणां उदयाभावाद् भवति । ५, तत्र यथाख्यातचारित्रेण मोक्षो भवति न शेषचतुश्चारित्रेषु । ६, सम्यक्त्वमार्गणास्थानं पंचधा । औपशमिकं १ सास्वादनं २ क्षायोपशमिकं ३ वेदकं ४ क्षायिकं ५ । तत्र औपशमिकसम्यक्त्वलाभः एवं स्यात् । ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-वेदनीयान्तरायकर्मणां त्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थितिप्रमाणानां एकोनत्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थितेः क्षये मोहनीयकर्मणः सप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थितिकस्य एकोनसप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थितेः क्षयात् नामगोत्रयोर्विंशतिकोटाकोटीसागरोपमप्रमाणयोरेकोनविंशतिकोटाकोटीसागरोपमस्थितेः क्षयात् तेषां एकैककोटाकोटीसागरोपमस्थितिमध्यप्रविष्टानां यथाप्रवृत्तिकरणेन निबिडरागद्वेषपरिणामरूपो दुर्भेदो योऽग्रंथिदेशस्तं प्राप्तो जीवः अपूर्वकरणेन ग्रंथिदेशं भिनत्ति, समयं समयं प्रति अनंतविशुद्ध्या विशुद्धचमानो जीवः तत्र अंतरकरणेन मिथ्यात्वस्थितरेककोटाकोटीसागरोपमस्थितिप्रमाणायाः स्थितिद्वयं करोति । प्रथमा स्थितिः आन्तर्मुहूर्तिकी द्वितीया तदूना शेषस्थितिः । प्रथमस्थितौ प्रतिसमयं मिथ्यात्वपुद्गलाननुभवेन क्षीणायां सत्यां अंतरकरणस्य आद्यसमय एव औपशमिकसम्यक्त्वं लभते जीवः । १, तत् अपौद्गलिकं ज्ञेयं अंतर्मुहूर्त्तकालं यावद्भवति । या द्वितीया स्थितिः मिथ्यात्वस्य वर्तते तत्र पुंजत्रयं करोति शुद्धं अर्द्धविशुद्धं अशुद्धं च । यथा कोद्रवाणां गोमयपानीयादिभिः उत्तारितमदनभावानां शुद्धपुंजः ।

अर्द्धोत्तारितमदनानां अर्द्धशुद्धपुंजः अनुत्तारितमदनानां अशुद्धः पुंजः एवं मिथ्यात्वदलिकस्यापि क्षपितमिथ्यात्वानुभावस्य यः पुंजः स शुद्धः क्षायोपशमिकसम्यक्त्वरूपः कथ्यते । यः अर्द्धशुद्धपुंजः स मिश्रः कथ्यते । योऽशुद्धपुंजस्तन्मिथ्यात्वं । तत्र औपशमिकसम्यक्त्वकालस्य जघन्यतः एकसमयशेषे उत्कृष्टतः षडावलिकाशेषे अनन्तानुबन्धुदयो भवति । येन औपशमिकसम्यक्त्वं कलुषीभवति । तदा सम्यक्त्ववमनकाले सास्वादन् भवति । २, पूर्वोक्तपुंजत्रयमध्ये यदा शुद्धपुंजोदयस्तदा क्षायोपशमिकसम्यक्त्वं भवति । ३, मिथ्यात्वमिश्रलक्षणपुञ्जद्वयक्षये सति तृतीयस्य क्षयकालस्य चरमसमये वेदकसम्यक्त्वं भवति । ४, क्रोधमानमायालोभानां अनन्तानुबन्धिनां वतुर्णां क्षये मिथ्यात्वमिश्रपौद्गलिकसम्यक्त्वरूपपुंजत्रयक्षये क्षायिकं सम्यक्त्वं लभते जीवः तदपि अपौद्गलिकं । ५, तत्र क्षायिकसम्यक्त्वे भवति मोक्षः, न शेषसम्यक्त्वचतुष्टये । ७, अनाहारमार्गणास्थानं द्विधा आहारकानाहारकभेदात् । तत्र अनाहारकस्य मोक्षो भवति, न आहारकस्य । ८, ज्ञानमार्गणास्थानं पञ्चधा मतिज्ञानं श्रुतज्ञानं वधिज्ञानं स्मरणपर्यवज्ञानं केवलज्ञानं भेदात् । तत्र केवलज्ञाने मोक्षो भवति, न शेषज्ञानचतुष्टये । ९, दर्शनमार्गणास्थानं चतुर्धा चक्षुर्दर्शनं चक्षुर्दर्शनं वधिदर्शनं केवलदर्शनं भेदात् । तत्र केवलदर्शने मोक्षो भवति, न शेषदर्शनत्रयेऽपि । १०, इति सत्पदप्ररूपणाद्वारं व्याख्यातं । १, अथातः परं द्रव्यप्रमाणं कथ्यते ।

द्वयप्रमाणे सिद्धाण, जीवद्व्याणि ह्रंतणंताणि ।

लोगस्स असंखिज्जे, भागे एगो अ सवे वि ॥ २२ ॥ ९८ ॥

(प्रा० अ०) 'द्वय'० सिद्धद्रव्यप्रमाणे चिन्त्यमाने जीवद्रव्याणि भवन्ति अनन्तानि । अभव्येभ्योऽनन्तगुणाः । सर्वजीवानामनन्तभाग इत्यर्थः । २, लोकस्यासङ्ख्येयभाग एकः सर्वे वाऽवगाढाः । यद्यपि चेदमुक्तं तथापि सर्वाविगाहचिन्तायां वृहत्तमोऽसङ्ख्यभागः, एकावगाहे लघुतम इति । असङ्ख्यातराशेरसङ्ख्यातभेदभिन्नत्वादुभयत्राप्यसङ्ख्यातत्वं न विरुद्धं ॥ ३,

(वृ०) द्रव्यप्रमाणे जीवसङ्ख्यायां क्रियमाणायां सिद्धानामष्टकर्मरहितानां जीवद्रव्याण्यनन्तानि भवन्ति । सिद्धानामानन्त्या-

दिति गाथाप्रथमार्थार्थः ॥ २, द्रव्यप्रमाणमुक्त्वा तृतीयं क्षेत्रस्वरूपं
गाथोत्तरार्द्धेनाह— चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्यासङ्ख्यांशे क्षेत्रे एकः
सिद्धः, न केवलमेकः सिद्धः, सर्वेऽपि सिद्धाः । ३, यतोऽसङ्ख्या-
तस्य तारतम्येनासङ्ख्यभेदत्वात्, इति गाथार्थः ॥ क्षेत्रस्वरूपमुक्त्वा
चतुर्थे स्पर्शनाद्वारं गाथाप्रथमपादार्द्धेनाह—

(सा० अ०) ‘द्व० इति’ द्रव्यप्रमाणद्वारे चित्यमाने सि-
द्धानां जीवद्रव्याणि अनंतानि भवन्ति । इति द्रव्यप्रमाणद्वारं
समाप्तं । २, क्षेत्रद्वारे चित्यमाने लोकाकाशस्य असंख्येयतमे भागे
एकः सिद्धो वर्तते । सर्वे वा सिद्धा लोकाकाशस्य असंख्येयतमे
भागे वर्तन्ते । परं एकसिद्धव्याप्तक्षेत्रापेक्षया सर्वसिद्धव्याप्तक्षेत्रमधि-
कप्रमाणं । इति क्षेत्रद्वारं समाप्तम् । ३, अथ स्पर्शनादि द्वारत्रयं कथ्यते ।

फुसणा अहिआ कालो, इगसिद्धपडुच्च साइओणंतो ।
पडिवायाभावाओ, सिद्धाणं अंतरं नत्थि ॥ २३ ॥ ९९ ॥

(प्रा० अ०) ‘फुस’ क्षेत्रावगाहतः स्पर्शनाधिका भवति ।
अयमर्थः, यावति क्षेत्रे सर्वे सिद्धा अवगाढा एको वा सिद्धोऽव-
गाढस्तावतः क्षेत्रस्य येऽनन्तराः सर्वे दिक्षु प्रदेशास्ते तैः स्पृश्यन्त
इति तावती क्षेत्रस्पर्शनेति । ४, ‘काल’ एकसिद्धं प्रतीत्य साधनंतः,
सर्वसिद्धापेक्षया त्वनन्तोऽनदिश्चाभणितोऽपि स्वयमभ्युह्यः । ५, प्रति-
पाताभावात्सिद्धानामन्तरं च्यवनस्य नास्ति । उत्पातमाश्रित्या-
न्तरमस्ति । यथा जघन्यतः एकः समयः, उत्कर्षतः षणमासाः ॥

(वृ०) यावदेकेन सिद्धेन सिद्धिक्षेत्रं व्याप्तं तदनन्तैः सिद्धै-
र्व्याप्तं, यदुक्तमागमे— “जत्थ एगो सिद्धो, तत्थ अणंता सिद्धा”
इति पादार्थार्थः ॥ स्पर्शनास्वरूपमुक्त्वा पञ्चमं कालद्वारस्वरूपं गाथा-
प्रथमार्द्धेनाह— ‘अइयाकालो, इगसिद्धमविकख साइओणंतो ॥’ अतीता-
दिकः काल एकसिद्धापेक्षया साधनन्तः । यथा—भगवान् श्रीमहा-

वारः सिद्धः सादिस्तत्तत्त्रयवनाभावादनन्तं कालं यावत्तत्रावस्थाना-
दिति साधनन्तता, सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्तश्च, पूर्वमनन्ता अ-
नादिकालं यावत्सिद्धाः तत्तस्तेषां च्यवनाभावादनन्तता । इति
सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्ता, इति गाथाद्यार्द्धार्थः ॥ कालद्वारमु-
क्त्वा षष्ठमन्तरद्वारं गाथोत्तरार्द्धेनाह— ‘ पडिवायाभावाओ, सि-
द्धाणं अंतरं नत्थि ॥ ’ प्रतिपाताभावाच्च्यवनाभावात्, सिद्धाना-
मन्तरं नास्ति । सर्वेऽपि समन्ता इति गार्थः । अन्तरद्वारमुक्त्वा
सप्तमं भ्रमद्वारं गाथापूर्वार्द्धेनाह—

(सा० अ०) ‘ फुसणा इति ’ क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका । यथा
एकस्मिन् आकाशप्रदेशे स्थितस्य परमाणोः सप्ताकाशप्रदेश-
स्य स्पर्शना भवति । एवं सिद्धानामपि क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका
भवति ॥ एवं स्पर्शनाद्वारं व्याख्यातं ॥ अथ कालद्वारं व्याख्या-
यते । एकं सिद्धं प्रतीत्य आश्रित्य कालः सादिः अनंतश्च वर्त्तते ।
सर्वसिद्धानाश्रित्य कालः अनादिः अनंतः । यत्र ये केचन सिद्धाः
यदा सिद्धास्तदा तेषां आदिः, तदनु प्रतिपाताभावात् अंतो न
भवति ॥ एवं कालद्वारं व्याख्यातं ॥ अथ अंतरद्वारं कथ्यते ॥ प्र-
तिपातस्य अभावात् सिद्धानां अंतरं नास्ति । यतः अंतरं तदुच्यते
यत् तं भावं प्राप्य पुनरन्यत्र गत्वा पुनरपि स एव भावः प्राप्यते ।
एवंविधं अंतरं सिद्धानां नास्ति । प्रतिपाताभावात् । एवं अंतर-
द्वारं समाप्तम् ॥ अथ भागादिद्वारं लिख्यते—

सव्वजिआणम्मणंते, भागे ते तेसिं दंसणं नाणं ।

खइए भावे परिणा-मिए अ पुण होइ जीवत्तं॥२४॥१००॥

(प्रा० अ०) ‘ सव्व० ’ अभव्येभ्योऽनन्तगुणा अपि सर्वजी-
वानामनन्ततमे भागे ते सिद्धाः स्युः ॥ ‘ भावद्वारे ’ क्षायिकपारिणा-
मिकयोर्भावयोः सिद्धा भवन्ति । विशेषचिन्तायां तेषु सिद्धेषु
पुनर्ज्ञानं दर्शनं च क्षायिके भावे वर्त्तते, जीवत्वं पारिणामिके
भावे च । अयं भावः, क्षायिको भावो नवधा— दानलाभभोगोप-
भोगवीर्यस्वरूपलब्धिपञ्चकं चारित्रसम्यक्त्वे केवलज्ञानदर्शने च,
आद्याः सप्त भेदा मोक्षेऽसम्भविनः, केवलज्ञानदर्शनभेदौ सम्भविनौ

(६६) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. व थी ज. (६ थी १०) ॥

गृहीतौ स्तः । पारिणामिकस्त्रिधा भव्याभव्यत्वजीवत्वानि । भव्या-
भव्यत्वरूपौ सिद्धासम्भविनौ भेदौ । जीवत्वं भवति । एषामना-
द्यनन्तः पारिणामिको भावः । इत्थमेव सदापरिणामित्वात् । न जीवो-
ऽजीवत्वं, अजीवो जीवत्वं वा परिणमति । एवं भव्याभव्ययोर्भावेना
कार्या । अथाल्पबहुत्वद्वारमाह— ॥

(वृ०) तेषां सिद्धानां ज्ञानं दर्शनं च सर्वेषां जीवानामन-
न्ततमे भागे विद्यते । ‘नो चे जीवोऽजीवत्तणं पाविज्जइ’ति । अतः
केवलज्ञानस्यानन्ततमो भागो निगोदेष्याप्यत इति । तदभावे
तेषामजीवता स्यात् ॥ इति गाथाप्रथमार्द्धार्थः ॥ भागद्वारमुक्त्वाऽष्टमं
भावद्वारमाह— औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिकौ ३ दयिक ४ पा-
रिणामिक ५ सान्निपातिकरूपाः षड्भावाः ६ । तत्र कषायाणा-
मुपशमादौपशमिकं सम्यक्त्वं, किञ्चित्क्षयेण किञ्चिदुपशमाच्च क्षा-
योपशमिकं सम्यक्त्वं भवति । एकभगतित्यागाद् द्वितीयगतिग-
मनोदयेन औदयिको भावः । स च चातुर्गतिकभवाभ्रमणैः सम्भ-
वति । एकस्माद्भवाद्भवान्तरगमनेन पारिणामिको भावः । उक्तं
च— “परिणामो ह्यर्थान्तर-गमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च
सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विदामिष्टः” ॥ १ ॥ इति । द्विक्रिक-
चतुष्कपञ्चकभवयोगात् सान्निपातिको भावः । इत्येतेषां भावानां
मध्यात् क्षायिकं सम्यक्त्वं सिद्धेषु सम्भवति । अतः क्षायिके भावे
पारिणामिके च भावे वर्तमानानां सिद्धानां पुनर्जीवत्वं भवति ।
एतदभावे तेषामजीवतापत्तेरिति गाथोत्तरार्द्धार्थः ॥ भावद्वारमुक्त्वा
नवममल्पबहुत्वस्वरूपमाह—

(सा० अ०) ‘सर्वजियाण इति’ सर्वजीवानां अनन्ततमे
भागे वर्तते सर्वेऽपि सिद्धाः ॥ एवं भागद्वारं समाप्तं ॥ अथ
भावद्वारं लिख्यते ॥ तेषु सिद्धेषु केवलज्ञानं केवलदर्शनं च क्षा-
यिके भावे वर्तते । पारिणामिके च भावे जीवितत्वं वर्तते ॥ एवं
भावद्वारं समाप्तं ॥ अथ अल्पबहुत्वद्वारं लिख्यते ॥

थोवा नपुंससिद्धा, थीनरसिद्धा कमेण संख्यगुणा ।

इअ मुक्खतत्तमेअं, नवतत्ता लेसओ भणिआ (वुत्ता)

॥ २५ ॥ १०१

(प्रा० अ०) 'थोवा०' नपुंसकसिद्धाः स्तोकाः, ततः स्त्री-
सिद्धाः सङ्ख्येयगुणाः, ततो नरसिद्धाः संख्येयगुणा इति ॥

(वृ०) नपुंसकसिद्धाः सर्वस्तोकाः । ननु नपुंसका मिथ्या-
दृशः, अतः कथं तेषां सिद्धत्वं ? उच्यते— ये स्वभावनपुंसकास्तेषां
न सिद्धत्वं, किन्तु ये पश्चान्नपुंसकीकृता भवन्ति तेषां सिद्धत्वं जा-
यते इति । तेभ्यो नपुंसकसिद्धेभ्यः स्त्रीसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः,
तेभ्यः स्त्रीसिद्धेभ्यः पुरुषसिद्धाः सङ्ख्यातगुणा इति ॥ मोक्षतत्त्वमे-
तत् ॥ इति नञापि जीवादीनि तत्त्वानि, लेशतः सङ्क्षेपतः । उक्तानि
कथितानीति गार्थः ॥ पुंत्वं प्राकृतत्वात्तन् दोषाय ॥ एतेषु नवेषु
तत्त्वेषु ज्ञातेषु किं स्यादित्याह—

(सा० अ०) 'थोवा इति'—मोक्षगमनभवे नपुंसकत्वं अनु-
भूय ये सिद्धाः ते स्तोकाः जन्मनपुंसकानां चारित्रमपि न भवति
कुतो मोक्षगमनं । एते नपुंसका ये पश्चात् वर्द्धितादिविशेषेण
कृतास्ते ज्ञेयाः । नपुंसकसिद्धेभ्यः स्त्रीवेदमनुभूय ये सिद्धास्ते
संख्यातगुणाः । स्त्रीसिद्धेभ्योऽपि ये पुरुषवेदमनुभूय सिद्धास्ते
संख्यातगुणाः ॥ इति अल्पबहुत्वद्वारं समाप्तम् ॥ एतावता ग्रंथेन
संतपयपरूषणयेत्यादिगाथा सकलापि व्याख्याता ज्ञेया ॥ इति
मोक्षतत्त्वमेतद् ज्ञातव्यम् ॥ मोक्षतत्त्वभणनेन नवतत्त्वानि लेशतो
भणितानि ज्ञातव्यानि ॥ अथ नवतत्त्वपरिज्ञानफलमाह ॥

जीवाइनवपयत्थे, जो जाणइ तस्स होइ सम्मत्तं ।

भावेण सहहंते, अयाणमाणे वि सम्मत्तं ॥ २६ ॥ १०२ ॥

(प्रा० अ०) 'जीवा०' स्पष्टा ॥

(वृ०) जीवादिनवपदार्थान् यो जानाति सम्यग्गच्छति ।

तस्य देहिनः सम्यक्त्वं 'अहं देवः साधुर्गुरुर्जिनः प्रणीतो धर्मः' इति-
लक्षणं भवति । तदभावात् सर्वा अपि क्रियाः निष्कारणा निर-

(६८) ॥ श्रीनवत्तवपरिशिष्टानि. नं. व श्री ज. (६ थी १०) ॥

वर्षकाः, उक्तं च—“भट्टेण चरित्ताउ, । सुद्धयरं दंसणं गहीयव्वं ।
सिज्झन्ति चरणरहिया, दंसणरहिया न सिज्झन्ति” ॥ १ ॥ भावेन च
मनोवाकायैन, तत्सम्यक्त्वं श्रद्धयतौऽजानानस्यापि अर्थात्त्वानि
‘एसमं एस परमट्टे सेसे अणट्टे’ इति श्रद्धयतः सम्यक्त्वं भवतीति
गाथार्थः ॥ तस्यैव सम्यक्त्वस्य निश्चलतास्वरूपमाह—

(सा० अ०) ‘जीवाइ इति’ जीवादिनवपदार्थान् यो जा-
नाति श्रद्धते च तस्य भवति सम्यक्त्वं । भावेन “तमेव सच्चं
नीसकं जं जिणेहिं पवेईयं” इत्यादि शुभात्मपरिणामरूपेण श्रद्-
धति कोऽर्थः श्रद्धानं कुर्वति । ‘अजानन्’, जीवादीन्नव पदार्थान-
जानन्नपि । कोऽर्थः । जीवादिपदार्थज्ञानरहितेऽपि जीवे सम्यक्त्वं
भवति ॥ अथ सम्यक्त्वस्वरूपं कथयति ॥

सखाइ जिभेसरभा-सियाइं वयणाइं नन्नहा हुंति ।

इअ बुद्धी जस्स मणे, सम्मत्तं निचलं तस्स ॥ २७ ॥ १०३ ॥

(प्रा० अ०) ‘सव्वा०’ सुगमा ॥

(वृ०) सर्वाणि साङ्गोपाङ्गानि, जिनेश्वरभाषितानि वच-
नानि, नान्यथा भवन्ति, किन्तु यथार्थानि स्युः । इति यस्य भव्य-
स्य नरस्य चित्ते बुद्धिर्भवति, तस्य सम्यक्त्वं निश्चलम् । देवासुर-
नरयक्षैरपि तस्य सम्यक्त्वं न चालयितुं शक्यते इति गाथार्थः ॥
तस्मिन् सम्यक्त्वे प्राप्ते के गुणा इत्याह—

(सा० अ०) ‘सव्वाइ इति’ सर्वाणि जिनेश्वरभाषितानि
वचनानि न अन्यथा भवन्ति । इति बुद्धिर्यस्य मनसि सम्यक्त्वं
निश्चलं तस्य भवति । अथ सम्यक्त्वफलमाह ॥

अंतो सुद्धमिच्चं पि, फासियं जेहिं हुज्ज सम्मत्तं ।

तेसिं अवहुपुग्गल—परिअट्टो चेव संसारो ॥ २८ ॥ १०४ ॥

(प्रा० अ०) ‘अंतो०’ अपगतमर्हं यस्मादसावपार्हं, अपा-
र्हं आसौ पुद्गलपरावर्त्तश्च अपार्हपुद्गलपरावर्त्तः । “लोगागासप-
पसा, जया मरंतेण इत्थ जीवेण । पुट्ठा कमुक्कमेणं, खिसपरट्टो

भवं शूलो ॥ १ ॥ जीवो जइया एगे, खित्तपप्सम्मि संठिप मरइ । पुणरवि तस्सान्तर-वीअपप्सम्मि जइ मरइ ॥ २ ॥ एवमणंतर-मरणेण, सव्वे खित्तम्मि जइ मओ होइ । सुहुमो खित्तपरट्ठो, अणुक्रमेणं नणु गणिज्जा ॥ ३ ॥ अत्र क्षेत्रप्रदेशाननुक्रमेणैव प्रथमप्रदेशानुबद्धप्रदेशपरम्परापरिपाटयैव गणयेत् । न पुनः पूर्वस्पृष्टाद् व्यवहितान् प्रदेशान् गणयेत् ॥ इयमत्र भावना ॥ यद्यपि जीवस्यावगाहना जघन्यतोऽपि असङ्ख्यातप्रदेशात्मिका । तथापि विवक्षिते कस्मिंश्चित्प्रदेशे प्रियमाणस्य विवक्षितः कश्चिदेकः प्रदेशोऽवधिरूपो विवक्ष्यते । तस्मात् प्रदेशादन्यत्र प्रदेशान्तरे ये नभः-प्रदेशा मरणेन व्याप्तः भवन्ति ते न गण्यन्ते, किंत्वनन्तेऽपि काले गते विवक्षितात्प्रदेशादनन्तरो यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तः स गण्यते । इदमत्र सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तार्द्धं गृह्यते ॥

॥ चिरन्तनाचार्यप्रणीता नवतत्त्वाचूर्णिः समाप्ता ॥

(वृ०) अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमपि घटिकाद्वयमपि यैर्विवेकिभिर्जीवैः स्वसारसम्बन्धत्वं स्पृष्टं स्यात्, तेषां जीवानामपार्द्धपुद्गलपरावर्त्त एव संसारो भवति । कोऽर्थः, चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकाकाशप्रदेशानां मध्ये (यं) एकं प्रदेशं जीवो मरणेन क्षणं स्पृशति, स लेख्ये गण्यते । ततो यदा पुनस्तस्मादेकप्रदेशादनन्तरं द्वितीयं प्रदेशं मरणेन स्पृशति । सोऽपि तदा लेख्यके गण्यते । अन्तरालभवाश्च न लेख्यके गण्यन्ते । एवं क्रमेण (यदा) तृतीयादिप्रदेशादारभ्य सर्वलोकप्रदेशान् स्पृशति तदा सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः ॥ एवंस्वरूपश्च पुद्गलपर्वतः ॥ एवंस्वरूपस्य पुद्गलपरावर्त्तस्यार्द्धं ततोऽप्यप किञ्चिद्व्यूना-र्द्धपुद्गलो भवति । एतावत्कालमध्येऽवश्यं सुतयङ्गनास्तनतटल-ठनपरः स्यादिति गायार्थः ॥

॥ तपागच्छाधिपतिश्रीदेवेन्द्रसूरिविनिर्भिता

नवतत्त्ववृत्तिः समाप्ता ॥

(७०) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. च थी ज. (६ थी १०) ॥

(सा० अ०) 'अंतोमुहुत्त-इति' अंतर्मुहूर्तमपि कालं यैः स-
म्यक्त्वं स्पृष्टं भवति । तेषां अपार्द्धः अपगतः अधो यस्मात्सः अ-
पार्धः अर्द्धपुद्गलपरावर्त्तरूपः संसारो भवति । आशातनावहुलाना-
मपि न अधिकः संसारः स्यात् । शुद्धसम्यक्काराधनेन केचन
तेनैव भवेन सिद्धवन्ति, केचन द्वितीये तृतीये वा, सप्ताष्टभवान्नाति-
कामन्ति, किंतु सिद्धत्वं शीघ्रं प्राप्नुवन्ति ॥

[दव्वे? खित्ते २ काले, भावे ४ चउह दुह बायरो सुहुमो ॥
होइ अणंतुस्सप्पिणी-परिमाणो पुग्गलपरियट्ठो ॥७७] १०५॥

[पुग्गलपरिअट्ठो इह, दव्वाइ चउव्विहो मुणेअव्वो ।

थूलेअरभेएहिं, जह होइ तह निसामेह ॥ ७८ ॥] ॥ १०६

[(अ०) द्रव्यविषयः, क्षेत्रविषयः, कालविषयः, भावविष-
यश्चेति चतुर्धा पुद्गलपरावर्तः, पुनः प्रत्येकं द्विधा वादरः स्थूलः,
सूक्ष्मश्च । सामान्यतश्चायं पुद्गलपरावर्तः अनन्तोत्सर्पिणीकालप-
रिमाणो भवति । अयमेवाथः प्रतिशब्दगाथयाऽऽह—पुद्गलपरा-
वर्त इह द्रव्यादिचतुर्विधो ज्ञातव्यः स्थूलेतरभेदाभ्यां, यथा स भ-
वति तथा निशामयत शृणुत ॥]

[उरालविउव्वातेअ-कम्मभासाणुपाणमणएहिं ।

कासेति सव्वपुग्गल, मुक्का दव्वबायरपरट्ठो ॥७९॥] १०७

[(अ०) औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणभाषाप्रमाणमनोभिस्त-
त्तद्योग्यसत्तवर्गणाभिः स्पृष्ट्वा सर्वपुद्गला मुक्का यावता कालेन
स द्रव्यवादरपरावर्तः । आहारकवर्गणाया ग्रहणसद्भावेऽपि आहा-
रकशरीरस्याभवमुत्कर्षतश्चतुर्वारमेव ग्रहणात्तद्भावेन सर्वपुद्गलानां
स्वीकारोत्सर्जनाभावादौदारिकादिवर्गणासप्तकग्रहणम् ॥]

[उरलाइ सत्तगेणं, एग जिओ सुअइ कुसिअ सव्वअणू ।

जत्तिअकालि स थूले, दव्वे सुहुमो सगन्नयरा ॥८०॥] १०८

[(अ०) औदारिकादिसप्तकेन औदारिकादियोग्यवर्गणा-
सप्तकभावेन, मतान्तरेण औदारिकाधंगचतुष्कभावेन, चतुर्द-
शरज्वात्मकसप्तस्तलोकवर्तिसर्वपुद्गलस्पर्शनमोचने. यावता कालेन
स वादरः द्रव्यविषयः, सप्तानां मतान्तरेण चतुर्णां मध्यादन्यत-

॥ अव० वृत्त्यादिसमेतं नवतत्त्वप्रकरणम् ॥ (७१)

मेनैकेन केनचित्सर्वपुद्गलस्पर्शनमोचनेन शेषस्पृष्टानामगणनेन सूक्ष्मः
द्रव्यपुद्गलपरावर्तः ॥]

[दध्वे सुहुमपरट्टो, जाहे एगेण अह सरीरेण ।

फासेति सध्वपुग्गल-अणुक्कमेणं नणु गणिज्जा ॥८१ ॥] १०९

[(अ०) द्रव्यविषयः सूक्ष्मपरावर्तः यदा एकेनौदारिकाद्य-
न्यतमेनाथ शरीरेण सर्वपुद्गलान् स्पृशति अनुक्रमेण ननु गणयेत् ।
अयं भावः । आहारकशरीरस्याभवं चतुर्वारमेवोपलब्ध्वेस्तद्विरहय्य
चतुर्णामन्यतमेन शरीरेण मतान्तरेण सप्तानामौदारिकादीनामन्य-
तमेन सर्वान् पुद्गलाननुक्रमशः परिणमय्य स्पृशति तदा द्रव्यसूक्ष्म-
पुद्गलपरावर्तो भवति ॥]

[लोगागासपएसा, जया मरंतेण इत्थ जीवेण ।

पुद्वा कमुक्कमेणं, खित्तपरट्टो भवे थूलो ॥ ८२ ॥] ११० ॥

[(अ०) यदैकेन जीवेन प्रियमाणेन सर्वलोकाकाशप्रदेशाः क्र-
मोत्क्रमाभ्यां यावता कालेन स्पृष्टा भवन्ति तावान्कालविशेषः स्थूलो
बादरः क्षेत्रपरावर्तो भवति ॥]

[जीवो जइआ एगे, खित्तपएसम्मि संठिओ मरइ ।

पुणरवि तस्साणंतर—बीअपएसम्मि जइ मरइ ॥८३ ॥] १११

[एवमणंतरमरणेण, सध्वखित्तंमि जइ मओ होइ ।

सुहुमो खित्तपरट्टो, अणुक्कमेणं नणु गणिज्जा ॥८४ ॥] ११२

[(अ०) यदा जीव एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे संस्थितो प्रियते,
पुनरपि तस्यानन्तरद्वितीयप्रदेशे यदि प्रियते, एवमनन्तरमरणेन
सर्वक्षेत्रे यदि मृतो भवति, तदा सूक्ष्मः क्षेत्रपरावर्तः, अनुक्रमेण ननु-
गणयेत् ॥ अयमर्थः ॥ अनन्तभवभ्रमणशीलो जन्तुर्यदाऽनन्तरे-
षु निरन्तरेषु वाऽन्यान्याकाशप्रदेशेषु प्रियमाणः चतुर्दशरज्ज्वात्म-
कान्सर्वानपि नभःप्रदेशान्स्पृशति तदा बादरः क्षेत्रपरावर्तो भव-
ति । अप्रापूर्वस्पृष्टा गणयन्ते पूर्वस्पृष्टास्तु न । अथ च विवक्षित एक-
स्मिन्प्रदेशे मृतस्ततस्तदव्यवहिते प्रदेशे यदि प्रियते स प्रदेशो गण-
नामायाति पुनरव्यवहिते तृतीये इत्यादिक्रमेण मरणेन सर्वे लोकात्र-
प्रदेशा यदि स्पृश्यन्ते तदा सूक्ष्मो भवति । यद्यपि जीवस्यैकाकाशप्र-
देशावगाहाभावस्तथाप्यवधीकृत एकः कश्चिद्विवक्ष्यते इति भावः ॥]

(७२) ॥ श्रीनवतस्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

[उस्सप्पिणीइ समया, जावइआ ते अ निअयमरणेणं ।
पुढा कम्मुकमेणं, कालपरदो भवे थूलो ॥८५॥] ॥११३॥

[(अ०) एवमुत्सर्पिण्या यावन्तः समयास्ते क्रमोत्क्रमेण
निजमरणेन स्पृष्टाः, स स्थूलः कालपरावर्तो भवति । उत्सर्पिण्या उ-
पलक्षणार्थत्वादवसर्पिण्यपि ग्राह्येति पूर्णं कालचक्रं दृश्यम्]

[सुहुमो पुण उस्सप्पिणि—पढमे समयंमि जइ मओ होइ ।
पुणरवि तस्साणंतर—बीए समयंमि जइ मरइ ॥८६॥] ११४

[(अ०) सूक्ष्मः पुनरुत्सर्पिणीप्रथमे समये यदि मृतो भवति
पुनरपि तस्यानन्तरे द्वितीये समये यदि म्रियते तदा भवति ॥]

[एवमणंतरमरणेण, सन्वसमएसु चेव एसु ।

जइ कुणइ पाणचायं, अणुकमेणं नणु गणिज्जा ॥८७॥] ११५

[(अ०) एवमनन्तरमरणेन सर्वसमयेष्वेवैतेषु यदि करोति
प्राणः प्राणमनुक्रमेण ननु गणयेत् ॥ अयं भाषः, कालचक्रस्य विंशतिको-
टाकोटिसागरमितस्य सर्वसमयैर्निरनुक्रमं मरणस्यैर्बाह्वरः कालपरा-
वर्तः । प्रथमं यदा कदाचित्कालचक्रप्रथमसमये मृतः स गण्यते,
ततस्तस्य द्वितीयसमये यदा म्रियते स गण्यते, मध्यभाविनो मरण-
समया लेख्यके न गण्यन्ते । एवं मरणस्पृष्टाः कालचक्रसर्वसमया
यावता कालेन, भवति स सूक्ष्मः कालपरावर्तः ॥]

[एगसमयम्मि लोए, सुहुमगणिजीएसु जे उ पविसंति ।

ते हुंतसंखलोग—प्पएस तुल्ला असंखिज्जा ॥८८॥] ॥११६॥

[(अ०) पूर्वं तावत्प्रवचनसारोद्धाराद्यभिप्रायेण सूक्ष्मवाद-
भावपुद्गलपरावर्तिरुपणायोपक्रमते । लोके ये पृथ्व्यादयो जीवा
एकसमये सूक्ष्माग्निजीवेषु प्रविशन्ति ते प्रमाणतोऽसंख्यलोकप्रदेश-
तुल्या असंख्येया भवन्ति, अत्राग्निजीवायेऽग्निकायिकेषु तस्मिन्स-
मये प्रविशन्ति ते न गण्याः, पूर्वप्रविष्टत्वात्तेषाम् ॥]

[तत्तो असंखगुणिआ, अगणिकायाओ तेसिं कायठिई ।

तत्तो संजमअणुभाग — बंधठाणाणसंखाणि ॥८९॥] ११७

[(अ०) ततोऽसंख्यगुणिता अग्निकायाः पूर्वप्रविष्टाः, जघ-
न्यतोऽप्येतेन्तर्मुहूर्तस्थितिकाः, अनुक्षणं चासंख्येया उत्पद्यन्ते, ततस्ते-

॥ अव० वृत्त्यादिसमेतं नवतत्त्वप्रकरणम् ॥ (७३)

षां कायस्थितिरसंख्येयगुणिता एकैकस्याग्निजीवस्योः कर्षतोऽसंख्येय-
कालचक्रप्रमाणत्वात् । ततः संयमस्थानान्यनुभागबन्धस्थानानि चासं-
ख्यगुणितानि, यतो ह्येकैकस्यां कायस्थितावसंख्येयाः स्थितिबन्धाः,
जघन्यतोपि प्रथमाऽन्तर्मुहूर्तप्रमिता, ततो द्वितीया समयाधिका, या-
वद्संख्येयानि कालचक्राणि । एकैकस्मिंश्च स्थितिवन्त्रेऽसंख्येयान्यनु-
भागबन्धस्थानानि । तत्स्वरूपं चान्यत्र प्रपञ्चितमिति तत एवावसेयम् ।]

[ताणि मरंतेण जया, पुट्टाणि कमुक्केण सवाणि ।

भावेण वायरो सो, सुहुमो जं कमेण बोद्धवो ॥९०॥ ११८

[(अ०) अथैतानि सर्वाण्यनुभागबन्धस्थानानि क्रमोक्तमा-
भ्यां त्रियमाणेनैकजीवेन यदा यावता कालेन स्पृष्टानि तावान्स कालः
भावेन भावापेक्षया बादरः परावर्तः । क्रमेण क्रमरूपशपिष्यया
बोद्धव्यः सूक्ष्मः भावपुद्गलपरावर्तः ॥]

[लोगपएसोसप्पिणि-समया अणुभागबन्धठाणे य ।

जह तह कममरणेणं, पुट्टा खित्ताइ थूलियरा ॥९१॥ ११९

[(अ०) लोकप्रदेशः, अवसर्पिणीत्युपलक्षणादुत्सर्पिण्यव-
सेया, ततः कालचक्रसमयाः, अनुभागबन्धस्थानानि च, एतानिय-
थातथा मरणेन स्पृष्टान्याश्चित्य क्षेत्रादयः स्थूलाः, क्रममरणेन च
सूक्ष्माः परावर्ताः ॥]

[उस्सप्पिणी अणंता, पुग्गलपरिअट्ठओ मुण्येयवो ॥

तेणंता तीअद्धा, अणागयद्धा अणंतगुणा ॥९२॥ १२०॥

[(अ०) सामान्यतः पुद्गलपरावर्तः अनन्तोत्सर्पिण्यवसर्पि-
णीकालप्रमितो ज्ञातव्यः, तेचानन्ता अतीतकालः, अनागतस्त्व-
नन्तगुणः ॥]

[जिणअजिणतित्थतित्था, गहिअन्नसल्लिगथीनरनपुंसा ।

पत्तेय सयंनुद्धा, बुद्धबोहिक्कणिक्काय ॥ ९३ ॥ १२१ ॥

(सा० अ०) 'जिण'—इति तीर्थकराः संतो ये सिद्धाः ते
तीर्थकरसिद्धाः । अतीर्थकरसिद्धाः सामान्यकेवलिनः । अतीर्थ-
सिद्धाः भगवतीमरुदेव्यादिवत् । स्वर्लिगे रजोहरणादिरूपे व्यव-
स्थिताः संतो ये सिद्धास्ते स्वर्लिंगसिद्धाः । तथा अन्यर्लिगे परि-

(७४) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १०) ॥

ब्राजकादिसंबन्धिनि बल्कलचीयादिवत् द्रव्यलिङ्गे सिद्धाः ते अन्य-
लिङ्गसिद्धाः । यदा अन्यलिङ्गिनो भावतः सम्यक्त्वादिप्रतिपन्नाः
केवलज्ञानं प्रतिपद्यन्ते तदान्यलिङ्गतत्वं द्रष्टव्यं अन्यथा यदि दीर्घमायु-
ष्कमात्मनः पश्यन्ति ज्ञानेन ततः साधुलिङ्गमेव प्रतिपद्यन्ते । तथा
स्त्रिया लिङ्गं स्त्रीलिङ्गं शरीरनिर्वृतिः, वेदे सति सिद्धश्चभावात्,
तस्मिन् स्त्रीलिङ्गे वर्तमानाः संतो ये सिद्धाः प्रत्येकबुद्धवर्जिताः
केचित् स्त्रीलिङ्गसिद्धाः । तथा पुरुषलिङ्गे शरीरनिर्वृतिरूपे व्यव-
स्थिताः संतो ये सिद्धाः ते पुरुषलिङ्गसिद्धाः । तथा नपुंसकलिङ्गे
वर्तमानाः संतो ये सिद्धास्ते नपुंसकलिङ्गसिद्धाः । गृहस्थाः संतो-
ये सिद्धास्ते गृहस्थसिद्धाः भरतादयः । प्रत्येकं किञ्चिद् वृषभादिकं अ-
नित्यतादिभावनाकारणं वस्तु बुद्ध्वा बुद्धवन्तः परमार्थमिति प्रत्ये-
कबुद्धाः संतो ये सिद्धाः ते प्रत्येकबुद्धाः । तथा एकैकसमये एकैका
एव संतो ये सिद्धास्ते एकसिद्धाः । एकसमये ऋषभादिवदष्टोत्तरशत-
स्य सेधनादनेकसिद्धाः । बुद्धा आचार्याः तैर्बोधिता ये सिद्धाः ते
बुद्धबोधितसिद्धाः । इति पंचदशभेदाः ॥

श्री साधुरत्नसूरिविरचिता नवतत्त्वाचूर्णिः समाप्ता ॥

॥ १६४४ माघशु० ११ रविवारे सूर्यपुरे लिखिता ॥

[(अ०) सिद्धा अनन्तरपरम्परभेदाभ्यां द्विविधाः, परम्प-
रसिद्धास्त्वनन्तभेदाः, अनन्तरसिद्धान्पञ्चदशभेदैराह, ते च जिन-
सिद्धा इत्यादि व्यक्तम् ॥]

[जिणसिद्धा अरिहंता, अजिणसिद्धा य पुंडरियपमुहा ।
गणहारितित्थसिद्धा, अतित्थसिद्धा य मरुदेवी॥९४॥१२२

[(अ०) अथैतान् पञ्चदशापि सिद्धभेदान्निदर्शनैः शिष्यान्
व्युत्पादयितुं काम्य आह— 'जिनसिद्धा' इत्यादि जिनसिद्धाः तीर्थ-
स्थापयित्वा सिद्धिपदं प्राप्ताः, ते च अर्हन्तस्तीर्थविधातारो नाभि-
भूषभृतयः, अजिनसिद्धाश्च सामान्यकेवलिनः, पुण्डरीकप्रमुखाः ग-
णधारिणस्तीर्थसिद्धाः, मरुदेवादयः अतीर्थसिद्धाः ॥]

[गिहिलिंगसिद्धभरहो, वक्कलचीरी य अन्नलिंगम्मि ।

साहू सलिंगसिद्धा, थीसिद्धा चंदणापमुहा ॥९५॥॥१२३॥

[(अ०) गृहिलिङ्गसिद्धो भरतः, वक्कलचीरो चान्यलिङ्गः
साधुः खलिङ्गसिद्धः, चन्दनवालाप्रमुखाश्च स्त्रीसिद्धाः ॥]

[पुंसिद्धा गोयमाई, गांगेयाई नपुंसया सिद्धा ।

पत्तेयसयंबुद्धा, भणिया करकंडुकविलाई ॥९६॥ ॥१२४॥

[(अ०) पुंसिद्धाः गौतमादयः, गाङ्गेयो भोष्मस्तदादयः न-
पुंसकाः सिद्धाः, प्रत्येकस्वयंबुद्धाः भणिताः क्रमेण करकण्डुकपि-
लादयः ॥]

[तिह बुद्धबोहिगुरुबो- हिया इगसमय एगसिद्धा य ।

इगसमय धि अणेगा, सिद्धा तेणेगसिद्धा य ॥९७॥॥१२५॥

[(अ०) तथा ये गुरुबोधितास्ते इह बुद्धबोधिताः, एकस्मिन्
समये एकका ये सिद्धास्ते एकसिद्धाः, ये चानेककास्तेऽनेकसिद्धा इति ॥]

[जइआइ होइ पुच्छा, जिणाण मग्गंमि उत्तरं तइया ।

इक्कस्स निगोयस्स, अणंतभागो य सिद्धिगओ ॥९८॥॥१२६॥

[(अ०) यदा यदा भवति पृच्छा, जिनानां मार्गं, उत्तरं,
तदा तदा एकस्य निगोदस्यानन्ततमो भागः सिद्धिं गतः ॥]

[लोए असंखजोयण- माणे पइजोयणमं गुलसंखा ।

पइ तं असंखअंसा, पइ अंसमसंखया गोला ॥९९॥॥१२७॥

[(अ०) अस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वाजात्मके लोके योजनविचारण-
याऽसंख्येयानि योजनानि भवन्ति, प्रतियोजनं अंगुलानि ७६८०००
संख्यानि भवन्ति । प्रत्यङ्गुलं चासङ्ख्येया अंशा भागाः, यद्यपि
अनन्ता अपि ते द्रव्यरूपाङ्गुलस्य भवन्ति, तथापि, गोलकादिविचार-
णायाः प्रकृतत्वान्नानन्ततमे भागे तद्वगाह इत्यसंख्यग्रहणं, क्षेत्रप्रदे-
शानां च तत्रासङ्ख्यत्वात् प्रत्यंशं चासंख्येया गोलकाः ॥]

[गोलो असंखनिगोओ, सोणंतजिओ जिअं पइ पएसा ।

असंखे पइपएसे, कम्माणं वग्गणाणंता ॥१००॥॥१२८॥

[(अ०) गोलश्चासंखनिगोदरूपः स चानन्तजीवः, अनन्त
जीवशरीरं निगोद इत्यर्थः, प्रतिजीवं चासङ्ख्येयाः प्रदेशाः निर्विभा-

(७६) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. व थी ज. (६ थी १०) ॥

व्यभागाः, प्रतिप्रदेशं च कर्मणामनन्ता वर्गगाः, अयमर्थः, एकैकस्मिन् गोलके असङ्ख्येया निगोदाः, निगोदश्चानन्तानां सूक्ष्मनामकर्मोदयवर्त्तिनां जीवानामेकं साधारणं शरीरमित्यर्थः, ते च चतुर्दश रज्ज्वात्मके लोके यत्र स्थाने चिन्त्यन्ते तत्र असङ्ख्याता एव प्राप्यन्ते, एकैकस्मिन् निगोदेऽनन्ता जीवाः, तेषां सर्वेषां जीवानां तेजःशरीरं कार्मणशरीरं च पृथक् २ वर्त्तते, प्रतिजीवं च प्रदेशा असङ्ख्येयाः, तांश्च यद्येको जीवः स्वशक्त्या विरलीकरोति, तदा एकस्यापि जीवस्य प्रदेशैः सर्वोऽपि चतुर्दशरज्ज्वात्मको लोकः पूर्यते । प्रदेशश्च निर्विभाज्यो भागः अतिसूक्ष्मोऽंश इत्यर्थः, संसारिजीवानां चैते प्रदेशाः ॥]

[पङ्चवर्गगणमणंता, अणू पङ्चअणु अणंतपज्जाया ।

एवं लोगसरूवं, भाविज्जइ तहत्ति जिणवुत्तं ॥१०१॥१२९

[(अ०) प्रतिवर्गणां चानन्ता अणवः परमाणवः, प्रतिपरमाणुस्वपरभेदवन्तः द्रव्याद्यपेक्षया भूतभविष्यद्वर्त्तमानकालभाविनोऽनन्ताः पर्यायाः, एवं लोकस्वरूपं जिनोक्तमिति तथेति यथार्थप्रतीत्या भावयेत् ॥]

[*पुढवाईया सत्ता, सव्वे रुक्खा हवंति भूआवि ।

पाणा वित्तिचउरिंदी, चउहा पंचिंदिया जीवा ॥१०२॥१३०

[(अ०) 'पृथ्व्यादयः' पृथ्व्यप्तेजोवायुकायिकाश्चत्वारः, 'सत्त्वा' इति, सत्त्वशब्देनोच्यन्ते, 'सर्वे वृक्षाः' वनस्पतिकायिकाः, भवन्ति 'भूता अपि' इति, भूतशब्देनाभिधीयन्ते । द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः, 'प्राणा' इति, प्राणाभिलापेन प्रतिपाद्यन्ते । 'चतुर्धा पञ्चेन्द्रिया' नारकतिर्यग्भ्ररनाकिमेदात्, 'जीवा' इति, जीवशब्दवाच्याः । तथैवागमे 'सव्वे पाणा, सव्वे भूआ, सव्वे जीवा, सव्वे सत्ता' इत्याद्यालापकेन सर्वसंसारिजीवग्रहणं दृश्यत इति ॥]

[सत्तविराहणपावं, अणंतगुणियं च एगभूअस्स ।

भूअस्स असंखगुणं, पावं एगस्स पाणस्स ॥१०३॥॥१३१॥

* गाथाश्रैताः कुत्रचिन्नवतत्त्वादशो जीवतत्त्वे दृश्यन्ते पञ्चादुपलब्ध-
वाद्वा न्यस्ता इत्यवधेयम् ॥

[बेहंदियतेहंदिय—चउरिंदिय तहेव पंघिंदी ।

लक्खं सहस्सं तह सय—गुणं च पावं मुण्येव्वी॥१०४॥१३२

[(अ०) यथोत्तरं जीवषधे पापवृद्धिसूचिके गाथे इमे व्यक्ते॥]

[जीवो१ संवर२ निज्जर३ मुखो४ चत्तारि हुंति अरूवी।

रूवी बंधासवपुन्न—पावा मिस्सो अजीवो यं॥१०५॥१३३॥

[(अ०) अथ नवसु मूलेषु तत्त्वेषु रूप्यरूपिविभागमाह—जीवः संवरो निज्जरा मोक्षश्चत्वारो भवन्त्यरूपिणः, बन्धाश्रवपुण्यपापाश्चत्वारो रूपिणः, अजीवश्च मिश्रः रूप्यरूपी चेत्यर्थः । अथ त्रिश-तषट्सप्ततिभेदेषु नवतत्त्वप्रभेदेषु तमेवाह—]

[धम्माधम्मागासा, तियतिय अध्धा अजीवदसगा य ।

सत्तावन्नं संवर—निज्जरदुदस मुत्ति नवगा य॥१०६॥१३४

[(अ०) धर्माधर्माकाशानां त्रिकं त्रिकमिति नव, अद्धा १ इत्यजीवदशकं, सप्तपञ्चाशत्संवरभेदाः, निज्जराया द्वादश, मोक्षस्य नव चेति १०-५७-१२-९ ॥]

[अट्ठासी य अरूवी, संपइ उ भणामि जे य रूवीणं ।

परमाणुदेसपएसा, खंधा चउ अजीवरूवीणं ॥१०७॥१३५

[(अ०) अष्टाशीतिश्चारूपिणः, सम्प्रति ये रूपिणां भेदास्तान् भणामि । परमाणुदेशप्रदेशस्कन्धाश्चेति चत्वारो रूपिणोऽजीवाः ॥]

[जीवे दस चउ दु चउ, बासी बायाल हुंति चत्तारि ।

मय अट्ठासी य रूवी, दुसय छसत्त नवतत्ते ॥१०८॥१३६

[(अ०) कर्मणसंयुतानां जीवानां चतुर्दश पुण्यपापाश्रवबन्धतत्त्वानां क्रमेण ४२-८२-४२-४ इति शतमष्टाशीत्यधिकं रूपिणः, सर्वाग्रं नवतत्त्वे द्वेदशे षट्सप्तत्यधिके ॥]

[हेया बंधासवपुण्णपावा, जीवाऽजीवा य हुंति विन्नेया ।

संवरनिज्जरमुखो, हवंति एए उवाएया॥१०९॥॥१३७॥

[(अ०) बन्धाश्रवपुण्यपापा जीवमालिन्यहेतुत्वाद्देयास्त्याज्याः, जीवाजीवौ च तत्त्वरूपत्वाद् भवतो विज्ञेयौ ज्ञपरिज्ञाविषयौ, संवरनिज्जरामोक्षा भवन्त्येते उपादेयाः, जीवनैर्मल्यापादकत्वात् ॥]

(७८) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. घ थी ज. (६ थी १० ॥

[ननु पूर्वमुक्तं यदज्ञानस्यापि भावतः श्रद्धतो भवति सम्य-
क्तत्वं तत्राविजानतः कीदृशं श्रद्धानं ? कथं च सम्यक्तत्वं ? तदाक्षे-
पपरिहाररूपेणाह—]

[अवियाणओ पयत्थे, सदहणं तेसु केरिसं होइ ? ।

तम्हा वित्थरणाणे, सम्मत्तमणुत्तरं होइ ? ॥ ११० ॥ १३८॥

[(अ०) आक्षेपदर्शिका ग्राथेयं स्पष्टा ॥]

[वित्थरणाणावेक्खं, अज्ञाणं एत्थ होइ दट्ठवं ।

तेणेह सदहंते, अयाणमाणेवि सम्मत्तं ॥ १११ ॥ १३९ ॥

[(अ०) यदेतदज्ञानमिहोक्तं न तज्ज्ञानाभावमाश्रित्य,
किन्तहि ? विस्तरज्ञानापेक्षं, यथा सनृद्धिमन्तं कश्चिदपेक्ष्य स्वल्प-
धिकः सनृद्धिकोपि भण्यते, यथा वा जोर्णपरिशदितप्रायवस्त्रसज्जा-
वेप्यसेलत्वं लोके शास्त्रेऽपि पठ्यते, तेन विस्तरज्ञानविकलस्यापि
'तमेव सच्चं णीसंकं जं जिणेहि' पवेइयं' 'इणमेव णिग्गथं पावयणं
सच्चे णं एसमट्ठे एस परमट्ठे सेसे अणट्ठे' इत्यादिना शुभाध्यवसा-
येन श्रद्धानवतः सम्यक्तवम् ॥ तदेव दृष्टान्तेन प्रत्याययति ॥]

[एत्तोच्चिय निदिट्ठा, मासतुसप्पभिईओ सुदिट्ठित्ति ।

एत्तो चिय चारित्ती, एत्तोच्चिय सिद्धिगामित्ति ॥ ११२ ॥ १४० ॥

[(अ०) 'इतपव' श्रद्धानमात्रादेव, अन्यथा 'नादर्शनानो
ज्ञानं नाज्ञानिनश्चारित्रं' इतिवचनाच्चारित्राभाव आपद्येत, तदभावे
च मोक्षाभावः स्यात्, नचैतदिष्टं, आगमे मासतुषप्रभृतीनामपि
मुनिपुङ्गवानां मुक्तिश्रवणादित्यलमतिपल्वितेन अथ सम्यक्तवफल-
माहात्म्यं सङ्क्षेपस्वरूपं चाह—]

[सम्मं च मोल्लखबीयं, तं पुण भूयत्थसदहणरूवं ।

पसमाइल्लिगगम्मं, सुहायपरिणामरूवंतु ॥ ११३ ॥ १४१ ॥

[(अ०) जिनाभिहितत्वेनावितथानां भूतार्थानां जीवाजीवा-
दीनां पूर्वभणिताकारश्रद्धानस्वरूपम्, प्रशमसंवेगनिर्वेदानुक्म्पा-
स्तिक्यलिङ्गलक्ष्यं शुभात्मपरिणामरूपं तत्, 'तदेष सकलकल्या-
णावहो दर्शनमोहनीयकर्मक्षयोपशमादिनाऽऽविर्भूतः खल्व्वात्मप-
रिणाम एव विशुद्धसम्यग्दर्शनमभिधीयते' तच्च सम्यक्तत्वं मोक्षबीज-
म् ॥ तन्महिमादर्शकानि चैतानि पद्यानि ॥ "अन्तर्मुहूर्तमपि यः

॥ अव० वृत्त्यादिसमेतं नवतत्त्वप्रकरणम् ॥ (७९)

समुपास्य जीवः, -सम्यक्वरत्नममलं विजहाति सद्यः ॥ बम्भ्रम्यते
भवपथे सुचिरं न सोऽपि, तद्विभ्रतश्चिरतरं किमुदीरयामः ॥ १ ॥
असंप्राप्ते बोधिरत्ने, चक्रवर्त्यपि रङ्गवत् । संप्राप्तबोधिरत्नस्तु र-
ङ्गोपि स्यात्ततोऽधिकः ॥ २ ॥ सर्वे भावाः सर्वजीवैः, प्राप्तपूर्वा अ-
नेकशः । बोधिर्न जातुचित्प्राप्तो भवभ्रमणदर्शनात् ॥ ३ ॥ दातॄणां
मौलिमाणिक्यं, सहर्शनमिदं खलु ! यस्य दानं विमुक्तिश्री-दाना-
वधि विजृम्भते ॥ ४ ॥ मूलं बोधिद्रुमस्यैतत्, द्वारं पुण्यपुरस्य
च । पीठं निर्वाणहर्म्यस्य, निधानं सर्वसम्पदाम् ॥ ५ ॥ इत्यादि”]

॥ इतिसकलस्वपरसमयपारिवारपारीण-जगदनुग्रह-
विहितानेकग्रन्थ-संयमभृच्छिरोरत्न-जङ्गमयुगप्रधान त-
पोगच्छाधिपति भट्टारक श्री विजयनेमिसूरिश्वर विने-
याणुसिद्धान्तवाचस्पति--न्यायविशारद--अनुयोगाचार्य
महोपाध्याय श्री-उदयविजयगणिधिनिर्मिता बृहन्नवत-
त्त्वप्रक्षेपगाथावचूर्णिः समाप्ता ॥

सारस्फारसुवर्णराशिकलितं सर्वार्थसिद्धिप्रदं,
विस्तीर्णैर्नवभिः सुतत्त्वनिधिभिः संपूरितं सर्वदा ।
प्रस्फूर्जद्गुणसाधुवृत्तविलसद्रत्नाञ्चितं श्रीपदं,
शास्त्रं भव्यजनोपकृत्यभिमतं विश्वे चिरं नन्दतात् ॥ १ ॥
यदुत्सृज्यं मयालेखि, राभस्थान्मतिमौढयतः ।
कृपां विधाय संशोध्यं, तद्बुधैर्विंशदाशयैः ॥ २ ॥

समाप्तं श्रीचिरन्तनाचार्यविरचितावचूर्णि-श्री-
साधुरत्नसूरिकृतावचूर्णि-श्रीदेवेन्द्रसूरिप्र-
णीतवृत्ति-बृहन्नवतत्त्वप्रक्षेपगाथा-
तदवचूर्णिपञ्चरत्नविभूषितं ॥

॥ नवतत्त्वप्रकरणम् ॥

(८०) ॥ श्रीनवतत्त्वपरिशिष्टानि. नं. ष थो ज. (६ थो १०) ॥

॥ अथैतेषु नवसु तत्त्वेषु जीवाजीवरूप्यरूपिज्ञेयहेयोपादेय
विभागयन्त्रकम् ॥

९ तत्त्वनामानि	प्रति भेद	जीव	अजी- व	रूपि०	अरु- पि	हेय	ज्ञेय	उपा- देय
जीवतत्त्वम्	१४	१४	०	१४	०	०	१४	०
अजीवतत्त्वम्	१४	०	१४	४	१०	०	१४	०
पुण्यतत्त्वम्	४२	०	४२	४२	०	४२	०	०
पापतत्त्वम्	८२	०	८२	८२	०	८२	०	०
आश्रतत्त्वम्	४२	०	४२	४२	०	४२	०	०
संवरतत्त्वम्	५७	५७	०	०	५७	०	०	५७
निर्जरातत्त्वम्	१२	१२	०	०	१२	०	०	१२
बन्धतत्त्वम्	४	०	४	४	०	४	०	०
मोक्षतत्त्वम्	९	९	०	०	९	०	०	९
	२७६	९२	१८४	१८८	८८	१७०	२८	७८

॥ अथ षट्सु द्रव्येषु परिणाम्यादिविभागयन्त्रकम् ॥

६ द्रव्यनामानि	परिणा०	जीव	मृत	सप्रवे०	एक	द्व	सक्रिय	निश्च	कारण	कृती	सर्वना०	कृम
धर्मास्तिकाय	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१
अधर्मास्तिकाय	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१
आकाशास्तिकाय	०	०	०	१	१	१	०	१	१	०	१	१
जीवास्तिकाय	१	१	०	१	०	०	१	०	०	१	०	१
पुद्गलास्तिकाय	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	०	१
काल	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	१

॥ कलिकालसर्वज्ञभगवत्पादश्रीहेमचन्द्रसूरिप्रणीतं ॥

॥ सप्ततत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरोपेतं) परिशिष्ट नं. झ. (११)

जीवाजीवावाश्रवश्च, संवरो निर्जरा तथा। बन्धो मोक्षश्चेति सप्त,
तत्त्वान्याहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥ तत्र जीवा द्विधा ज्ञेया, मुक्तसंसारिभे-
दतः । अनादिनिधनाः सर्वे, ज्ञानदर्शनलक्षणाः ॥ २ ॥ मुक्ता एक-
स्वभावाः स्युर्जन्मादिक्लेशवर्जिताः। अनन्तदर्शनज्ञान-वीर्यानिन्दमयाश्च
ते ॥ ३ ॥ संसारिणो द्विधा जीवाः, स्थावरत्रसभेदतः । द्वितयेऽपि
द्विधा पर्या-प्तापर्याप्तविशेषतः ॥ ४ ॥ पर्याप्तयस्तु षडिमाः, पर्याप्त-

ला० शुद्धिमातो तीर्थङ्कर, गणधरो, ज्ञव, अज्ञव, आश्रव, संवर, निवर्त्तर,
बंध, अने मोक्ष ऐ सात तत्त्वो कहे छे (१) त्यां मुक्त अने संसारी
भेदथी ज्ञवो जे प्रकारना ज्ञानुवा. जे सर्वे ज्ञवो अनादि अनन्त अने स्था-
वर्शनश्च लक्षणुवाणा छे (२) मुक्त ज्ञवो जेके सरणा स्वभाववाणा,
जन्मादि क्लेश रहित, अनन्त दर्शन ज्ञान वीर्य अने आनंदवाणा छे. (३)
स्थावर अने त्रस भेदथी संसारी ज्ञवो जे प्रकारना छे, वणी जे अने भेद
पशु पर्याप्त अने अपर्याप्त भेदथी जे जे प्रकारना छे (४) पर्याप्तपञ्चम
कारणभूत ऐनी आहार-शरीर-इन्द्रिय-उच्चास-लापा-अने मन जे

નિવન્ધનમ્ । આહારો વપુરક્ષાણિ, પ્રાણો ભાષા મનોઽપિ ચ ॥૫॥
 સ્યુરેકાક્ષવિકલાક્ષ-પશ્ચાક્ષાણાં શરીરિણામ્ । ચતસ્રઃ પશ્ચ ષટ્ ચાપિ,
 ધર્યાપ્તયો યથાક્રમમ્ ॥ ૬ ॥ એકાક્ષાઃ સ્થાવરા ભૂમ્ય-પ્તેજોવાયુમ-
 હીરહઃ ॥ તેષાં તુ પૂર્વે ચત્વારઃ, સ્યુઃ સૂક્ષ્મા બાદરા અપિ ॥ ૭ ॥
 અત્યેકાઃ સાધારણાશ્ચ દ્વિપ્રકારા મહીરહઃ । તેઽત્ર પૂર્વે બાદરાઃ સ્યુ-ર-
 ચ્ચરે સૂક્ષ્મબાદરાઃ ॥ ૮ ॥ ત્રસા દ્વિત્રિચતુષ્-ચ્ચેન્દ્રિયત્વેન ચતુર્ધિધાઃ
 તત્ર પશ્ચેન્દ્રિયા દ્વેધા, સંજ્ઞિનોઽસંજ્ઞિનોઽપિ ચ ॥ ૯ ॥ શિક્ષોપદેશા-
 લ્લાપાન્ યે, જાનતે તેઽત્ર સંજ્ઞિનઃ । સમ્પ્રવૃત્તમનઃપ્રાણા-સ્તેભ્યોઽન્યે સ્યુર-
 સંજ્ઞિનઃ ॥ ૧૦ ॥ સ્પર્શનં રસનં ઘ્રાણં, ચક્ષુઃ શ્રોત્રમિતોન્દ્રિયમ્ ।
 તસ્ય સ્પશ રસો ગન્ધો, રૂપં શબ્દશ્ચ ગોચરઃ ॥ ૧૧ ॥ દ્વીન્દ્રિયાઃ
 ક્રુમયઃ શઙ્ખા, ગણ્ડૂપદા જલૌકસઃ । કપર્દાઃ શુક્તિકાઘ્રાશ્ચ, વિવિધાઃ
 ક્રુમયો મતાઃ ॥ ૧૨ ॥ યૂકામત્કુળમત્કોટ-લિક્ષાઘ્રાક્ષીન્દ્રિયા મતાઃ ।
 પતન્ગમક્ષિકામૃજ-દંશાઘ્રાશ્ચતુરિન્દ્રિયાઃ ॥ ૧૩ ॥ તિર્યગ્યોનિભવાઃ શેષા,

પર્યાપ્તિઓ છે (૫) એકેન્દ્રિય વિદ્યલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોને અનુક્રમે
 ચાર પાંચ અને છ પર્યાપ્તિઓ હોય છે (૬) પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ,
 અને વનસ્પતિ એ પાંચ એકેન્દ્રિયો સ્થાવર છે, એમાંના પહેલા ચાર ભેદ
 (વનઃ વિના) સૂક્ષ્મ અને બાદર પણ છે (૭) વનસ્પતિ પ્રત્યેક અને
 સાધારણ એમ બે પ્રકારની છે, તેમાં પહેલી (પ્રત્યેક) વનસ્પતિ બાદર છે,
 અને આગળની (સાધાઠ) વનસ્પતિ સૂક્ષ્મ અને બાદર છે (૮) ત્રસ-
 જીવો દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-અને પંચેન્દ્રિય એમ ૪ પ્રકારના છે, ત્યાં
 પંચેન્દ્રિય જીવો સંજ્ઞિ અને અસંજ્ઞિ એમ ૨ પ્રકારના છે (૯) જે પ્રવૃત્ત
 અપેક્ષ મનઃપ્રાણવાળા, જેઓ શિક્ષા ઉપદેશ અને આશય (વચનો) ને
 બાણ છે તે જીવો અહિં સંજ્ઞિ કહેવાય છે, અને તેથી બીજા જીવો અસંજ્ઞિ
 છે (૧૦) સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, અને શ્રોત્ર એ દ્વીન્દ્રિયો છે, અને
 (અનુક્રમે) સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ, અને શબ્દ એ તેના વિષયો છે (૧૧)
 ક્રુમી, શંખ, ગંડાલા, જળો, કોટીઓ, છીપો વિગેરે અનેક પ્રકારના એ
 દ્વીન્દ્રિય જીવો માનેલા છે (૧૨) જૂ, માંકડ, મકોડ, લીપ વિગેરે ત્રી-
 ન્દ્રિય જીવો માનેલા છે, અને પતંગીઆં, માખી, ભચરા, ડાંસ વિગેરે

जलस्थलस्वचारिणः । नारका मानवा देवाः, सर्वे पञ्चेन्द्रिया मताः ॥ १४ ॥ मनोभाषाकायबल-त्रयमिन्द्रियपञ्चकम् । आयुरुच्छ्वासनिः-
श्वास-मिति प्राणा दश स्मृताः ॥ १५ ॥ सर्वजीवेषु देहायु-रुच्छ्वासा
इन्द्रियाणि च । विकलासंज्ञिनां भाषा, पूर्णानां संज्ञिनां मनः ॥ १६ ॥
उपपादभवा देव-नारका गर्भजाः पुनः । जरायुःपोताण्डभवाः, शेषाः
सम्मूर्च्छनोद्भवाः ॥ १७ ॥ सम्मूर्च्छिनो नारकाश्च, जीवाः पापा नपुं-
सकाः । देवाः स्त्रीपुंसवेदाः स्यु-र्वेदत्रयजुषः परे ॥ १८ ॥ सर्वे जीवा
व्यवहार्य-व्यवहारितया द्विधा । सूक्ष्मनिगोदा एवान्त्या-स्तेभ्योऽन्ये
व्यवहारिणः ॥ १९ ॥ सचित्तः संवृतः शीत-स्तदन्यो मिश्रितोऽपि
वा । विभेदैरान्तरैर्भिन्नो, नवधा योनिरङ्गिनाम् ॥ २० ॥ प्रत्येकं सप्त
लक्षाश्च, पृथ्वीवार्यग्निवायुषु । प्रत्येकानन्तकायेषु, क्रमाद्दश चतुर्दश

ચતુરિન્દ્રિય જીવો છે (૧૩) શેષ તિર્યંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જલચર
સ્થલચર ખેચર તથા નારક મનુષ્ય અને દેવ એ સર્વે પંચેન્દ્રિય માનેલા છે
(૧૪) મન ભાષા અને કાય એ ૩ બલ, ૫ ઇન્દ્રિય, આયુષ્ય અને ઉ-
ચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ એ ૧૦ પ્રાણ કહેલા છે (૧૫) કાયખળ, ઉચ્છ્વાસ,
આયુષ્ય, અને ઇન્દ્રિયો એ પ્રાણો સર્વે જીવોમાં હોય, પર્યાપ્ત વિકસેન્દ્રિય
અને અસંજિતે ભાષા પ્રાણ (અધિક), અને પૂર્ણ (પર્યાપ્ત) સંજિ જીવોને
મનઃ પ્રાણ (અધિક) છે. (૧૬) દેવ અને નારકો ઉપપાત જન્મવાળા છે,
ગર્ભજ જીવો જરાયુ પોત અને ઇંડાથી જન્મવાળા છે, અને શેષ જીવો
સમ્મૂર્ચન જન્મવાળા છે (૧૭) સમ્મૂર્ચિત્ત અને નારક જીવો પાપવાળા
અને નપુંસક વેદી છે, દેવો સ્ત્રી-પુરુષવેદી છે, અને શેષ જીવો ત્રણે વેદવાળા
છે (૧૮) સર્વે જીવો વ્યવહારી અને અવ્યવહારીપણે બે પ્રકારના છે, તેમાં
(બાહરપણું નહિ પ.મેલા) સૂક્ષ્મનિગોદ જીવોજ અવ્યવહારી છે, અને (એક
વાર બાહરપણું પામી પુનઃ સૂક્ષ્મનિગોદમાં ગયેલા તથા) સૂક્ષ્મનિગોદ સિવા-
યના જીવો વ્યવહારી છે. (૧૯) જીવોની સચિત્ત-સંવૃત-શીત, અચિત્ત-
વિવૃત-ઉષ્ણ, સચિતાચિત્ત-વિવૃતવિવૃત-અને શીતોષ્ણ એ પ્રમાણે અન્તર્ગત
ત્રણા ભેદ વડે ભિન્ન (એટલે સચિતાદિ ૩ યોનિઓમાં પણ સંવૃતાદિ ભેદ
પ્રાપ્ત થાય) એવી યોનિ ૯ પ્રકારની છે. (૨૦) પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, અને
વાયુની દરેકની સાત સાત લાખ યોનિ છે, પ્રત્યેક તથા સાધારણ વનસ્પ-

॥ ૨૧ ॥ ષટ્ પુનર્વિકલાક્ષેષુ, મનુષ્યેષુ ચતુર્દશ । સ્યુશ્વતસશ્વતસશ્વ,
 શ્વઘ્નિતિર્યક્સુરેષુ તુ ॥૨૨॥ એવં લક્ષણિ યોનીના—મશ્ચીતિશ્વતુરુત્તરા ।
 કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટાનિ, સર્વેષામપિ જન્મિનામ્ ॥ ૨૩ ॥ એકાક્ષા બાદરાઃ
 સૂક્ષ્માઃ, પશ્ચાક્ષાઃ સંશ્યસંજ્ઞિનઃ । સ્યુદ્વિત્રિચતુરક્ષાશ્ચ, પર્યાપ્તાં ઇતરેઽપિ
 ચ ॥ ૨૪ ॥ એતાનિ જીવસ્થાનાનિ, મયોક્તાનિ ચતુર્દશ । માર્ગેણા
 અપિ તાવત્યો, જ્ઞેયાસ્તા નામતો યથા ॥૨૫॥ ગતીન્દ્રિયકાયયોગ-
 વેદજ્ઞાનક્રુધાદયઃ । સંયમાહારદૃગ્લેહ્યા—ભવ્યસમ્યક્સંજ્ઞિનઃ ॥૨૬॥
 મિથ્યાદૃષ્ટિઃ સાસ્વાદન-સમ્યગ્મિથ્યાદૃશાઃ ત્રિપિઃ । અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ-ર્ત્રિ-
 રતાવિરતોઽપિ ચ ॥ ૨૭ ॥ પ્રમત્તશ્ચાપ્રમત્તશ્ચ, નિવૃત્તિવાદરસ્તતઃ ।
 અનિવૃત્તિવાદરશ્ચ—થ સૂક્ષ્મસમ્પરાયકઃ ॥૨૮॥ તતઃ પ્રશાન્તમોહશ્ચ,
 ક્ષીણમોહશ્ચ યોગવાન્ । અયોગવાનિતિ ગુણ-સ્થાનાનિ સ્યુશ્વતુર્દશ
 ॥ ૨૯ ॥ મિથ્યાદૃષ્ટિર્ભવેન્મિથ્યા—દર્શનસ્યોદયે સતિ । ગુણસ્થાનત્વ-
 મેતસ્ય, ભદ્રકત્વાદ્યપેક્ષયા ॥૩૦॥ મિથ્યાત્વસ્યાનુદયે—ઽનન્તાનુબન્ધ્યુ-

તિકાયમાં અનુક્રમે દશ લાખ તથા ચૌદ લાખ યોનિઓ છે (૨૧) વિકલે-
 ન્દ્રિઓમાં (દ્વીન્દ્રિયાદિ પ્રત્યેકની બેએ લાખ હોવાથી) છ લાખ, મનુષ્યોમાં
 ચૌદ લાખ તથા નારક તિર્યચ અને દેવોની ચારેચાર લાખ યોનિ છે. (૨૨)
 એ પ્રમાણે કેવળ જ્ઞાનીઓના કથનાનુસાર સર્વ જીવોની ૮૪ લાખ યોનિઓ
 કહેલી છે (૨૩) બાહર એકેન્દ્રિય, સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, સંજિ પચેન્દ્રિય, અ-
 સંજિ પચેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિય એ (સાતે) પર્યાપ્ત
 અને અપર્યાપ્ત (૨૪) એ ૧૪ જીવસ્થાન મેં કહ્યાં, અને માર્ગેણાઓ પણ
 તેટલીજ (૧૪) જાણવી. તે માર્ગેણાઓનાં નામ આ પ્રમાણે—(૨૫)
 ગતિ—ઇન્દ્રિય—કાય—યોગ—વેદ—જ્ઞાન—ક્રોધાદિકપાય—સંયમ—આહારી—દર્શન—લેશ્યા
 —ભવ્ય—સમ્યક્ત્વ—અને સંજિ. (૨૬) મિથ્યાદૃષ્ટિ, સાસ્વાદન, મિશ્ર, અ-
 વિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ, દેશવિરત, પ્રમત્ત, અપ્રમત્ત, નિવૃત્તિબાહર, અનિવૃત્તિ-
 બાહર, સૂક્ષ્મસંપરાય, સ્વારબાહ ઉપશાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ, સયોગી, અને
 અયોગી એ ૧૪ ગુણસ્થાન છે. (૨૭—૨૮—૨૯) મિથ્યાદર્શનનો ઉદય હોતે
 જત મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, એને ગુણસ્થાનપણું તે ભદ્રકપણાદિકની અપેક્ષાએ
 છે. (૩૦) મિથ્યાત્વનો અનુદય અને અનન્તાનુબંધિનો ઉદય હોવાથી
 સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ તે ઉત્કૃષ્ટથી ઃ આવલિકા સુધી હોય. (૩૧) સમ્ય-

દયે સતિ । સાસ્વાદનંસમ્યગ્દૃષ્ટિઃ, સ્યાદુત્કર્ષાત્ ષડાવલીઃ ॥ ૩૧ ॥
 સમ્યક્ત્વમિધ્યાત્મયોગા-ન્મુહૂર્તમિશ્રદર્શનઃ । અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ-રપ્ર-
 ત્યાખ્યાનકોદયે ॥ ૩૨ ॥ વિરતાવિરતસ્તુ સ્યાત્, પ્રત્યાખ્યાનોદયે
 સતિ । પ્રમત્તસંયતઃ પ્રાપ્ત-સંયમો યઃ પ્રમાદ્યતિ ॥ ૩૩ ॥ સોઽપ્રમત્ત-
 સંયતો યઃ, સંયમી ન પ્રમાદ્યતિ । ઉભાવપિ પરાવૃત્ત્યા, સ્યાતામાન્તર્મુ-
 હૂર્તિકૌ ॥ ૩૪ ॥ કર્મણાં સ્થિતિઘાતાદી-નપૂર્વાન્ કુરુતે યતઃ । ત-
 સ્માદપૂર્વકરણઃ, ક્ષપકઃ શમકશ્ચ સઃ ॥ ૩૫ ॥ યદ્વાદરકષાયાણાં,
 પ્રવિષ્ટાનામિમં મિથઃ । પરિણામા નિવર્તન્તે, નિવૃત્તિવાદરોઽપિ સઃ
 ॥ ૩૬ ॥ પરિણામા નિવર્તન્તે, મિથો યત્ર ન યત્નતઃ । અનિવૃત્તિવાદરઃ
 સ્યાત્, ક્ષપકઃ શમકશ્ચ સઃ ॥ ૩૭ ॥ લોભાભિયઃ સમ્પરાયઃ, સૂક્ષ્મકિ-
 ટ્વીકૃતો યતઃ । સ સૂક્ષ્મસમ્પરાયઃ સ્યાત્, ક્ષપકઃ શમકોઽપિ ચ ॥ ૩૮ ॥
 અથોપશાન્તમોહઃ સ્યા-ન્મોહસ્યોપશમે સતિ । મોહસ્ય તુ ક્ષયે જાતે,

કેવળ અને મિથ્યાત્વના યોગથી મુહૂર્ત (અન્તર્મુહૂર્ત) પર્યન્ત મિશ્રદૃષ્ટિ હોય
 છે, અને અપ્રત્યાખ્યાન કષાયના ઉદયથી અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે. (૩૨)
 પ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ઉદય હોવાથી દેશવિરતિ હોય, અને પ્રાપ્તસંયમ એવા
 જે મુનિ પ્રમાદ કરે તે પ્રમત્તસંયત કહેવાય. (૩૩) જે મુનિ પ્રમાદ ન
 કરે તે અપ્રમત્તસંયત છે. એ બન્ને પરાવૃત્તિએ અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત હોય છે
 (૩૪) જે કારણથી કર્મોના અપૂર્વ સ્થિતિઘાતાદિ (કરણ) કરે છે, તેથી
 અપૂર્વકરણ કહેવાય છે, અને તે ક્ષપક અને ઉપશમક હોય છે (૩૫) જે
 એમાં (એક સાથે) પ્રવેશ કરેલા પણ બાદરકષાથી જીવોના અધ્યવસાયો
 પરસ્પર નિવર્તે છે (તદાવતવાળા હોય છે) તેથી એ જીવ (અપૂર્વે વર્તી
 જીવ) નિવૃત્તિબાદર પણ કહેવાય છે (૩૬) જેમાં પ્રયત્નથી (એક સાથે
 પ્રવેશ કરેલા જીવોના) અધ્યવસાયો પરસ્પર નિવર્તતા નથી (અર્થાત્ તુલ્ય
 રહે છે) તે અનિવૃત્તિબાદર ક્ષપક અને ઉપશમક (એમ બે પ્રકારે) છે.
 (૩૭) જે કારણથી લોભ નામનો કષાય સૂક્ષ્મકિટિ રૂપે કારાયલો હોય છે,
 તે સૂક્ષ્મસંપરાય ક્ષપક અને ઉપશમક (એમ બે પ્રકારે) છે. (૩૮) વળી
 મોહનો ઉપશમ થયે જતે ઉપશાન્તમોહ હોય, અને મોહનો ક્ષય થયે ક્ષી-
 ભમોહ કહેવાય છે. (૩૯) ધાતિકર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ કેવળ જ્ઞાન

ક્ષીણમોહં પ્રચક્ષતે ॥૩૯॥ સયોગિકેવલી ઘાતિ-ક્ષયાદુત્પન્નકેવલઃ ।
યોગાનાં ચ ક્ષયે જાતે, સ એવાયોગિકેવલી ॥ ૪૦ ॥

(ઇતિ જીવતત્ત્વમ્ ?)

અજીવાઃ સ્યુર્ધર્માધર્મ-વિહાયઃકાલપુદ્ગલાઃ। જીવેન સહ પશ્ચાપિ,
દ્રવ્યાણ્યેતે નિવેદિતાઃ ॥ ૪૧ ॥ તત્ર કાલં વિના સર્વે, પ્રદેશપ્રચયાત્મ-
કાઃ । વિના જીવમચિદ્રૂપા, અકર્તારશ્ચ તે મતાઃ ॥ ૪૨ ॥ કાલં વિ-
નાસ્તિકાયાઃ સ્યુ-રમૂર્તાઃ પુદ્ગલં વિના । ઉત્પાદવિગમધ્રોવ્યા-ત્માનઃ
સર્વેઽપિ તે પુનઃ ॥૪૩॥ પુદ્ગલાઃ સ્યુઃ સ્પર્શરસ-ગન્ધવર્ણસ્વરૂપિણઃ ।
તેઽણુસ્કન્ધતયા દ્વેષા, તત્રાવદ્દાઃ કિલાણવઃ ॥ ૪૪ ॥ વદ્દાઃ સ્કન્ધા
ગન્ધશબ્દ-સૌક્ષ્મ્યરથૌલ્યાકૃતિરપૃશઃ। અન્ધકારાતપોદ્યોત-ભેદચ્છા-
યાત્મકા અપિ ॥૪૫॥ કર્મકાયમનોભાષા-વેષ્ટિતોચ્છ્વાસદાયિનઃ ।
મુસ્વદુઃસ્વજીવિતવ્ય-મૃત્યૂપગ્રહકારિણઃ॥૪૬॥ પ્રત્યેકમેકદ્રવ્યાણિ, ધ-

વાળો (આત્મા) સયોગી કેવળી, અને યોગીનો ક્ષય થયે તેજ હવે અયોગી
કેવળી હોય છે (૪૦) (ઇતિ જીવતત્ત્વમ્ ૧ ॥)

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાળ, અને પુદ્ગલા-
સ્તિકાય (એ પાંચ) અજીવ છે, અને આ પાંચે પણ હવે સહિત દ્રવ્ય (પ-
દદ્રવ્ય) કહેલાં છે. (૪૧) તેમાં કાળ વિના સર્વે (પાંચે દ્રવ્ય) પ્રદેશ સમુદાય
રૂપ છે, અને હવે વિના એ (પાંચે) દ્રવ્યો અજીવ અને અકર્તા માનેલાં
છે. (૪૨) કાળ વિના (પાંચે) અસ્તિકાય છે, પુદ્ગલ વિના (પાંચે) અરૂપી
છે, અને એ સર્વે (છએ) દ્રવ્યો ઉત્પત્તિ વિનાશ અને ધ્રુવતા સ્વરૂપ વાળાં
છે. (૪૩) પુદ્ગલો સ્પર્શ રસ ગંધ અને વર્ણ સ્વરૂપી છે, વળી એ પુદ્ગલો
પરમાણુ અને સ્કંધપણે બે પ્રકારના છે, લાં અગ્નિ (સ્કંધરૂપે સમુદિત
નહિ થયેલા) તે નિશ્ચયે પરમાણુઓ છે. (૪૪) અને (પરસ્પર) બદ્ધ થ-
યેલા તે સ્કંધો, તે ગંધ, શબ્દ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂળતા, અને આકારવાળા તથા
અધકાર, આતપ, ઉદ્યોત, ભેદ, અને છાયાવાળા પણ હોય છે. (૪૫)
વળી તે કર્મ કાયા મન અને ભાષાની યેષ્ટા તથા ઉચ્છ્વાસ આપનાર,
તેમજ સુખ દુઃખ જીવિત મરણમાં ટેકા (સહાય) આપનાર (પુદ્ગલો) છે.
(૪૬) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશ એ પ્રત્યેક એકેક દ્રવ્ય

મર્મધર્મૌ નમોઽપિંચ । અમૂર્તાનિ નિષ્ક્રિયાણિ, સ્થિરાણ્યપિ ચ સર્વદેહ
 ॥૪૭॥ એકજીવપરિમાણ-સદ્ભૂત્યાતીતપ્રદેશકૌ । લોકાકાશમધિ-
 વ્યાપ્ય, ધર્માધર્મૌ વ્યવસ્થિતૌ ॥૪૮॥ સ્વયં ગન્તું પ્રવૃત્તેષુ, જીવાજી-
 વેષુ સર્વતઃ । સહકારી ભવેદ્ધર્મઃ, પાનીયમિવ યાદસામ ॥ ૪૯ ॥
 જીવાનાં પુદ્ગલાનાં ચ, પ્રપન્નાનાં સ્વયં સ્થિતિમ્ । અધર્મઃ સહકાર્યેષુ,
 યથા છાયાધ્વયાયિનામ્ ॥ ૫૦ ॥ સર્વગં સ્વપ્રતિષ્ઠં સ્યા-દાકાશ-
 મવકાશદમ્ । લોકાલોકૌ સ્થિતં વ્યાપ્ય, તદનન્તપ્રદેશભાક્ ॥૫૧॥
 લોકાકાશપ્રદેશસ્થા, ભિન્નાઃ કાલાણવસ્તુ યે । ભાવાનાં પરિવર્તાય,
 મુખ્યકાલઃ સ ઇચ્યતે ॥ ૫૨ ॥ જ્યોતિઃશાસ્ત્રે યસ્ય માન-મુચ્યતે
 સમયાદિકમ્ । સ વ્યાવહારિકઃ કાલઃ, કાલવેદિભિરામતઃ ॥૫૩॥
 નવજીર્ણાદિરૂપેણ, યદમી શુદ્ધનોદરે । પદાર્થાઃ પરિવર્તન્તે, તત્ કાલ-
 સ્યૈવ ચેષ્ટિતમ્ ॥૫૪॥ વર્તમાના અતીતત્વં, ભાવિનો વર્તમાનતામ્ ।

છે, તેમજ સર્વદેહ અધર્મી-અક્રિય અને સ્થિરપણે છે (૪૭) ધર્માસ્તિકાય
 અને અધર્માસ્તિકાય એક જીવ પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા (અર્થાત્ એક
 જીવના બેટલા પ્રદેશ તેટલાજ ધર્માં ના અને અધર્માં ના પણ) છે,
 અને (એ બન્ને) લોકાકાશમાં વ્યાપીને રહેલા છે. (૪૮) ગમન કરવાને
 સ્વતઃ પ્રવૃત્ત થયેલા જીવ અજીવને માછલાઓને જલની માફક સર્વ જાગૃત્થી
 સહકારી (રહાયક) ધર્માસ્તિકાય છે (૪૯) છાયા જેમ વટેમાર્ગુઓને (સ્થિર
 થવામાં રહાયક છે) તેમ પોતાની મેળે સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થયેલા જીવ અને
 પુદ્ગલોને આ અધર્માસ્તિકાય સહકારી (રહાયક) છે. (૫૦) અવકાશ આપનાર
 આકાશાસ્તિકાય સર્વ વ્યાપ્ત અને સ્વપ્રતિષ્ઠ (પોતાની મેળે પોતામાંજ રહેલું)
 છે, અને અનંત પ્રદેશવાળું તે આકાશ લોકાલોકમાં વ્યાપી રહેલું છે. (૫૧)
 લોકાકાશના પ્રદેશમાં રહેલા અને ભાવોની પરિવર્તના (નવપુરાણતા) ને મટે
 લિપ્ત એવા જે કાળના પરમાણુઓ તે મુખ્યકાળ (નિશ્ચયકાળ) કહેવાય છે.
 (૫૨) અને જ્યોતિષ્શાસ્ત્રમાં જોતું પ્રમાણ સમય ઇત્યાદિ કહેવાય છે, તેને
 કાળજ્ઞાનીઓએ (શ્રી સર્વજ્ઞોએ) વ્યાવહારિક કાળ માનેલો છે (૫૩) તથા
 જીવનમાં જે આ પદાર્થો નવા જૂના પણે પરિવર્તન પામે છે, તે કાળનું
 ચેષ્ટિત (કાર્ય) છે. (૫૪) કાળની ક્રીડાવડે વિટંબણા પામેલા પદાર્થો વર્ત-

વદાર્યાઃ પ્રતિપદ્યન્તે, કાલક્રીડાવિઢમ્બિતાઃ ॥ ૫૫ ॥

(ઇતિ અજીવતત્ત્વમ્. ૨)

મનોવચનકાયાનાં, યત્સ્યાત્ કર્મ સ આશ્રવઃ શુભઃ
શુભસ્ય હેતુઃ સ્યા-દશુભસ્ત્વશુભસ્ય સઃ ॥ ૫૬ ॥ મનોવાક્કા-
યકર્માણિ, યોગાઃ કર્મ શુભાશુભમ્ । યદાશ્રવન્તિ જન્તૂના-મા-
શ્રવાસ્તેન કીર્તિતાઃ ॥ ૫૭ ॥ મૈત્ર્યાદિવાસિતં દેતઃ, કર્મ સૂતે શુ-
ભાત્મકમ્ । કષાયવિષયાક્રાન્તં, દિતનોત્યશુભં પુનઃ ॥ ૫૮ ॥ શુભાર્જ-
નાય નિર્મિથ્યં, શ્રુતજ્ઞાનાશ્રિતં વચઃ । વિપરીતં પુનર્જય-મશુભાર્જનહેતવે
॥ ૫૯ ॥ શરીરેણ સુગુપ્તેન, શરીરી ચિનુતે શુભમ્ । સતતારમ્ભિણા જ-
ન્તુ-ઘાતકેનાશુભં પુનઃ ॥ ૬૦ ॥ કષાયા વિષયા યોગાઃ, પ્રમાદાવિરતી-
ત્યા । મિથ્યાત્વમાર્ત્તરૌદ્રે ચે-ત્યશુભં પ્રતિ હેતવઃ ॥ ૬૧ ॥ યઃ કર્મપુદ્ગ-
લાદાન-હેતુઃ પ્રોક્તઃ સ આશ્રવઃ । કર્માણિ ચાષ્ટધા જ્ઞાના-વરણીયાદિ-

આન હોય તો અતીતપણુ પામે છે, અને ભવિષ્યકાળના હોય તો વર્તમાન-
પણુ પામે છે. (૫૫) (ઇતિ અજીવતત્ત્વમ્. ૨ ॥)

મન વચન અને કાયાની જે ક્રિયા તે આશ્રવ છે. ત્યાં શુભાશ્રવ તે
શુભ (પુણ્ય) નો હેતુ અને અશુભાશ્રવ તે અશુભ (પાપ) નો હેતુ છે (૫૬)
જે કારણથી જીવોના મન વચન કાયાની ક્રિયાઓ રૂપ યોગો શુભાશુભ ક-
ર્મને શ્રવે છે (જીવ સાથે પ્રાપ્ત કરાવે છે) તે કારણથી આશ્રવ કહેલા છે,
(૫૭) (મનોયોગાશ્રવ) મૈત્ર્યાદિ ભાવનાઓ વડે વાસિત થયેલું ચિત્ત શુભ
કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે, અને કષાય તથા વિષયથી વ્યાપ્ત થયેલું ચિત્ત અશુભ-
કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે (૫૮) (વચનયોગાશ્રવ) શ્રુતજ્ઞાનાશ્રિત સત્યવચન શુભ-
કર્મ ઉત્પન્ન કરવામાં અને તેથી વિપરીત (શ્રુત અનાશ્રિત અસત્ય) વચન
અશુભ કર્મને ઉત્પન્ન કરવામાં કારણ રૂપ બાણુવું. (૫૯) (કાય યોગાશ્રવ)
જીવ સારી રીતે ગોપવેલી કાયાવડે શુભ કર્મ ગ્રહણ કરે છે, અને નિરંતર
આરંભ વાળી જીવહિંસક કાયાવડે અશુભકર્મ ગ્રહણ કરે છે. (૬૦) કષાય,
વિષય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ, અને આર્તધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાન
(અર્થે સર્વ) અશુભકર્મ પ્રત્યે કારણરૂપ છે. (૬૧) કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરવામાં
જે કારણરૂપ, તે આશ્રવ કહેલ છે, અને કર્મ પણ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ભેદથી

भेदतः ॥६२॥ ज्ञानदर्शनयोस्तद्व-त्तद्धेतूनां च ये किल । विघ्ननिहव-
पैशुन्या-शातनाघातमत्सराः ॥६३॥ ते ज्ञानदर्शनावार-कर्महेतव आ-
श्रवाः । देवपूजा गुरुपास्तिः, पात्रदानं दया क्षमा ॥६४॥ सराग-
संयमो देश-संयमोऽकामनिर्जरा । शौचं बालतपश्चेति, सद्देयस्य स्युरा-
श्रवाः ॥६५॥ दुःखशोकवधास्तापा-क्रन्दने परिदेवनम् । स्वान्यो-
भयस्थाः स्युरस-द्वेयस्यामी इहाश्रवाः ॥६६॥ वीतरागे श्रुते सङ्गे, धर्म
संगुणेषु (सर्वसुरेषु) च । अवर्णवादिता तीव्र-मिथ्यात्वपरिणामिता
॥६७॥ सर्वज्ञसिद्धिदेवाप-ह्नवो धार्मिकदूषणमाउन्मार्गदेशनानर्था-ग्रहो-
ऽसंयतपूजनम् ॥६८॥ असमीक्षितकारित्वं, गुर्वादिष्ववमानता । इत्या-
दयो दृष्टिमोह-स्याश्रवाः परिकीर्तिताः ॥६९॥ कषायोदयतस्तीव्र-
परिणामोऽयमात्मनः । चारित्रमोहनीयस्य, स आश्रव उदीरितः
॥७०॥ उत्प्रासनं सकन्दर्पो-पहासो हासशीलता । बहुप्रलापो दैन्यो-
क्ति-ह्रासस्यामी स्युराश्रवाः ॥ ७१ ॥ देशादिदर्शनौत्सुक्यं, चित्रे

८ प्रकारनुं छे. (६२) ज्ञानतो अने दर्शनतो, ज्ञानीतो अने दर्शनीतो,
ज्ञानहेतु तथा दर्शनहेतुतो (अे त्रणे युंभतो) अन्तराय, अपज्ञाप, पैशुन्य,
आशातना, घात अने धर्मा करी ते ज्ञानावरण-दर्शनावरण कर्मा कार-
णरूप आश्रव छे. तथा देवपूजा, गुरुलक्षित, पात्रदान, दया, क्षमा, सरागसंयम,
देशविरति, अशमनिर्जरा, शौच, बालतप, (अे सर्व) शातावेदनीयता
आश्रवो छे. (६३-६४-६५) दुःख, शोक, वध, ताप, (संताप) आक्रंद, विज्ञाप,
अे सर्व स्वस्थ अन्यस्थ अने उलयस्थ (अेम उ प्रकारमांथी यथायोग्य प्र-
कारवाणा) अदि अशातावेदनीयता आश्रवो छे. (६६) वीतराग, श्रुत, संघ,
धर्म, अने संघना गुणोमां (सर्व देवानुं) अवर्णुवाहपणुं, तीव्र मिथ्यात्वपरिणाम-
पणुं, सर्वज्ञ मोक्ष अने देवतो अपज्ञाप, धार्मिकदूषण, उन्मार्गप्रपणुं,
अनर्थतो आग्रह, असंयतनी पूजा, अविचार्यु कार्य, गुर्विगेरेनुं अपमान,
धत्यादि दर्शनभोहनीयता आश्रवो कल्या छे. (६७-६८-६९) कषायता उदय-
थीथेलेो आत्मानो जे तीव्र अध्यवसाय ते चारित्रभोहनीयता आश्रव कहेलो
छे. (७०) उत्प्रासन कामसहित अधिक उपहास्य, हसपुं, अति व्यर्थे. नपुं
अने हीनपयन अे हास्यभोहनीयता आश्रवो छे. (७१) देश विगे

રમણલેલને । પરચિત્તાવર્જનં ચે-ત્યાશ્રવાઃ કીર્તિતા રતેઃ ॥ ૭૨ ॥
 અમૃયા પાપશીલત્વં, પરેષાં રતિનાશનમ્ । અકુશલપ્રોત્સાહનં, ચારતે-
 રાશ્રવા અમી ॥ ૭૩ ॥ સ્વયં ભયપરીણામઃ, પરેષામથ ભાપનમ્ । ત્રાસનં
 નિર્દયત્વં ચ, ભયં પ્રત્યાશ્રવા અમી ॥ ૭૪ ॥ પરશોકાવિષ્કરણં,
 સ્વશોકોત્પાદશોચને । રોદનાદિપ્રસક્તિશ્ચ, શોકસ્યૈતે સ્યુરાશ્રવાઃ
 ॥ ૭૫ ॥ ચતુર્વર્ણસ્ય સદ્ગુણસ્ય, પરિવાદજુગુપ્સને । સદાચારજુગુપ્સા
 ચ, જુગુપ્સાયાઃ સ્યુરાશ્રવાઃ ॥ ૭૬ ॥ ઈર્ષ્યાવિષયગાદ્ધર્ચે ચ, મૃષાવા-
 દોઽતિવક્રતા । પરદારરતાસક્તિઃ, સ્ત્રીવેદસ્યાશ્રવા ઇમે ॥ ૭૭ ॥ સ્વદાર-
 માત્રસંતોષો-ઽનીર્ષ્યા મન્દકષાયતા । અવક્રાચારશીલત્વં, પુંવેદસ્યાશ્રવા
 ઇતિ ॥ ૭૮ ॥ સ્ત્રીપુંસાનન્નસેવોગ્રાઃ, કષાયાસ્તીવ્રકામતા । પાશ્વઙ્ઘ-
 સ્ત્રીવ્રતભ્રંશઃ, પંઠવેદાશ્રવા અમી ॥ ૭૯ ॥ સાધૂનાં ગર્હણા ધર્મો-ન્મુ-

વાની ઉત્સુકતા, ચિત્ર અને કામક્રીડામાં પરના મત્રનું આકર્ષણ કરવું એ
 રતિભોહુનીયના આશ્રવો કહ્યા છે. (૭૨) ઇર્ષ્યા, પાપાચાર, પરના પ્રભેદ-
 ભાવનો વિનાશ અને અશુભ કાર્યમાં ઉત્સાહ એ અરતિભોહુના આશ્રવો
 છે. (૭૩) પોતાનો ભય પરિણામ (પોતે ભય પામવો) બીજાને ભય પમા-
 ડવો, ત્રાસ આપવો અને નિર્દયપણું એ ભયભોહુના આશ્રવો છે. (૭૪)
 બીજાને શોક પ્રગટ કરવો, પોતાને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું, ચિંતા કરવી, અને
 રૂદન વિગેરેમાં આસક્તિ. એ સર્વે શોક ભોહુનીયના આશ્રવો છે. (૭૫)
 ચતુર્વર્ણી સંધની નિંદા જુગુપ્સા કરવી અને સદાચારની જુગુપ્સા કરવી એ
 જુગુપ્સાભોહુના આશ્રવો છે. (૭૬) ઇર્ષ્યા, વિષયાસક્તિ, મૃષાવાદ, અતિવક્રતા,
 અને પરદારગમનાસક્તિ, એ સ્ત્રીવેદના આશ્રવો છે. (૭૭) સ્વદારામાંજ
 કેવળ સંતોષ રાખવો, ઇર્ષ્યા ન કરવી, મંદકષાયપણું, અને અવક્રાચારીપણું
 એ પુંવેદના આશ્રવો છે. (૭૮) સ્ત્રી અને પુરુષ સાથે કામક્રીડા કરવી,
 ઉગ્રકષાય, તીવ્ર વિષયાભિલાષ, પાખંડ, અને સ્ત્રીવ્રતનો (શીલ વ્રતનો)
 ભંગ કરવો એ નપુંસક વેદના આશ્રવો છે. (૭૯) સાધુઓની નિંદા, ધર્મ
 સન્મુખ થયેલાને વિદ્ધ કરવું, મધુ માંસના અવિરતિઓને અવિરતિ (કાયમ
 રહે તેવી રીતે) વર્ણન કરવું, દેશવિરતને વારંવાર અન્તરાય કરવો, અવિ-
 રતિનું ગુણવર્ણન કરવું, ચારિત્રદૂષણ, તથા બીજા જીવોમાં રહેલા કષાય
 નોકષાયોને ઉદીપન કરવા એ સર્વે સામાન્યથી ચારિત્રભોહુનીયના આશ્રવો

खानां विघ्नकारिता । मधुमांसाविरताना-मविरत्यभिवर्णनम् ॥ ८० ॥
विरताविरतानां चा-न्तरायकरणं मुहुः । अचारित्रगुणाख्यानं, तथा
चारित्रदूषणम् ॥ ८१ ॥ कषायनोकषायाणा-मन्यस्थानामुदीरणम् ।
चारित्रमोहनीयस्य, सामान्येनाश्रवा अमी ॥ ८२ ॥ पञ्चेन्द्रियप्राणिवधो,
बह्वारम्भपरिग्रहौ । निरनुग्रहता मांस-भोजनं स्थिरवैरता ॥ ८३ ॥ रौ-
द्रध्यानं मिथ्यात्वन-न्तानुबन्धिकषायते । कृष्णनीलकपोताश्च, लेश्या
अनृतभाषणम् ॥ ८४ ॥ परद्रव्यापहरणं, मुहुर्मैथुनसेवनम् । अवशे-
न्द्रियता चेति, नरकायुष आश्रवाः ॥ ८५ ॥ उन्मार्गदेशना मार्ग-प्रणाशो
गूढचित्ता । आर्त्तध्यानं सशल्यत्वं, मायारम्भपरिग्रहौ ॥ ८६ ॥
शीलव्रतैसातिचारे, नीलकापोतलेश्यता । अप्रत्याख्यानकषाया-स्ति-
र्यगायुष आश्रवाः ॥ ८७ ॥ अल्पौ परिग्रहारम्भौ, सहजे मार्दवार्जवे ।
कापोतपीतलेश्यत्वं, धर्मध्यानानुरागिता ॥ ८८ ॥ प्रत्याख्यानकषा-
यत्वं, परिणामश्च मध्यमः । संविभागविधायित्वं, देवतागुरुपूजनम्
॥ ८९ ॥ पूर्वालापप्रियालापौ, सुखप्रज्ञापनीयता । लोकयात्रासु मा-
ध्यस्थ्यं, मानुषायुष आश्रवाः ॥ ९० ॥ सरागसंयमो देश-संयमोऽका-

छे. (८०-८१-८२) पञ्चेन्द्रिय ज्वनो वध करवो, ण्डु आरंभ, ण्डु
परिग्रह, अनुग्रह रहितपण्डु (निर्दयता), मांस भोजन, स्थिरवैर, रौद्र-
ध्यान, मिथ्यात्व, अनन्तानुबन्धिकषाय, कृष्ण नील कापोत लेश्या, असत्यभाषण,
पर द्रव्यनु हरण, वारंवार मैथुन सेवन, छन्द्रीयोनु अवशपण्डु, ये सर्व
नरकायुष्यना आश्रवो छे. (८३-८४-८५) उन्मार्गोतो उपदेश, सन्मार्ग-
तो विनाश, गूढ हृदय, आर्त्तध्यान, सशल्यपण्डु, माया, आरंभपरिग्रह,
अतिथारताणु शीयण अने (अहिंसादि) व्रतो, नील अने कापोत लेश्या,
अने अप्रत्याख्यानी कषायो ये तिर्यंयायुष्यना आश्रवो छे. (८६-८७)
अल्प परिग्रह, अल्प आरंभ, स्वभावथीज निर्मदता अने ऋजुता, कापोत
लेश्या, पीतलेश्या, धर्मध्यानतो अनुराग, प्रत्याख्यानी कषाय, मध्यम
अध्यवसाय, संविभागकरण, (दान) देवयुक्तं पूजन, पूर्वालाप, प्रियालाप,
वियारतु-सुप्तो मार्ग जलुववो, अने लोकयात्राभां (लौकिकइतिभां)
मध्यस्थता ये मनुष्यायुष्यना आश्रवो छे. (८८-८९-९०) सराग

मनिर्जरा । 'कल्याणमित्रसंपर्को, धर्मश्रवणशीलता ॥९१॥ पात्रे दानं
तपः श्रद्धा, रत्नत्रयाविराधना । मृत्युकाले परीणामो, लेख्ययोः पद्मपी-
तयोः ॥९२॥ बालतपोऽग्नितीयादि-साधनोल्लम्बनानि च । अव्य-
क्तसामायिकता, दैवस्यायुष आश्रवाः ॥ ९३ ॥ मनोवाक्यवक्रत्वं,
परेषां विप्रतारणम् । मायाप्रयोगो मिथ्यात्वं, पैशुन्यं चलचित्तता
॥९४॥ सुवर्णादिप्रतिच्छन्द-करणं कूटसाक्षिता । वर्णगन्धरसस्पर्शा-
द्यन्यथापादनानि च ॥ ९५ ॥ अङ्गोपाङ्गच्यावनानि, यन्त्रपञ्जरकर्म
च । कूटमानतुलाकर्मा-न्यनिन्दात्मप्रशंसनम् ॥९६॥ हिंसानृतस्तेया-
ब्रह्म-महारम्भपरिग्रहाः । परुषासम्भवचनं, शुचिवेषादिना मदः ॥९७॥
मौखर्याक्रोशौ सौभाग्यो-पघातः कार्मणक्रिया । परकौतूहलोत्पादः,
परिहासविहम्बनैः ॥९८॥ वेश्यादीनामलङ्कार-दानं दावाग्निदीपनम् ।

संयम, देशविरति, अक्रामनिर्जरा, कल्याणकारी-मित्रतो संपर्क, धर्म-
श्रवण, पात्रभां दान, तप, श्रद्धा, रत्नत्रयीनी अविराधना, मृत्यु
वन्तते पद्म अने पीत लेख्याने परिणाम, अज्ञान तप, अग्निभरण,
जलभरण विगेरे (शुभ भावे आपघात वा अक्रान्त भरण),
उल्लंघन (झंसा), अने अव्यक्त सामायिक ऐ देवायुधना अश्रवा
छे. (८१-८२-८३) मन वयन आयानुं वक्रपाणुं, भीमते डगनुं, माया
प्रयोग, मिथ्यात्व, पैशुन्य, यणयित्त, सुवर्णादिकनुं प्रतिच्छन्द क्रणु (परने
डगवा नकली सुवर्णादि जनाववां), जोटी साक्षी, वर्णु गंध रस स्पर्शने
अन्यथा करवा (डगवादि भाटे वर्णादि जहली देवा), अंगोपांग गणाववां,
यन्त्रधर्म, पिंजरधर्म, जोटां माप, जोटुं तोल, जोटी क्रिया, अन्यनिन्दा,
आत्मप्रशंसा, हिंसा, असत्य, योरी, अप्रह्म, महारंल, महापरिग्रह, डोरे
असंख्य वयन, पवित्रवेपादि वडे मद करवा, वायाणता, आक्रोश, सौभा-
यने उपघात, क्रामणक्रिया, परने कुतूहल उपजवनुं, दुःखदुःखनुं, वेश्या-
दिकने अलङ्कार आपवा, दावाग्नि सणगाववा, देवपूजदिकना जहाने गंधा-

१ अनेक जतिना डोष्ट पणु उपाये करी संसार ३५ डेहभांनामां
भंघायेवा आत्माने धर्मभां प्रेरणा करे ते डल्याणुमित्र. "चोण्ड नणु जो
धम्मे, विविहेण केणइ नणुण । संसारचारगगणं, सो नणु कल्लणमित्तीत्ति॥१॥"

देवादिव्याजाद्वन्धादि-चौर्यं तीव्रकषायता॥९९॥चैत्यप्रतिश्रयाराम-
प्रतिमानां विनाशनम् । अङ्गारादिक्रिया चैवा-शुभस्य नाम्न आश्रवाः
॥१००॥एत एवान्यथारूपा-स्तथा संसारभीरता । प्रमादहानं सद्भा-
वा-र्पणं क्षान्त्यादयोऽपि च॥१०१॥दर्शने धार्मिकाणां च, सम्भ्रमः
स्वागतक्रिया । आश्रवाः शुभनाम्नोऽथ तीर्थकृन्नाम्न आश्रवाः॥१०२॥
भक्तिरर्हत्तु सिद्धेषु, गुरुषु स्थविरेषु च । बहुश्रुतेषु गच्छे च, श्रुतज्ञाने
तपस्विषु॥१०३॥ आवश्यकं व्रतशीले-ष्वप्रमादो विनीतता । ज्ञाना-
भ्यासस्तपस्त्यागौ, मुहुर्ध्यानं प्रभावना॥१०४॥सङ्ख्ये समाधिजननं,
वैयावृत्यं च साधुषु । अपूर्वज्ञानग्रहणं, विशुद्धिर्दर्शनस्य च ॥१०५॥
आद्यन्ततीर्थनाथाभ्या-मेते विंशतिराश्रवाः । एको द्वौ वा त्रयः सर्वे,
वान्यः स्पृष्टा जिनेश्वरैः॥१०६॥ परस्य निन्दावज्ञोप-हासाः सद्गुण-
लोपनम् । सदसद्दोषकथन-मात्मनस्तु प्रशंसनम्॥१०७॥ सदस-गु-

द्विद्वि श्रवणां, तीव्रकषाय, यैल संघंधि आराम अने प्रतिभाओनो विनाश
करवो, अने अंगार कर्मादि व्यापार, ओ सर्व अशुभ नामना (नाम कर्मनी
अशुभ प्रकृतिना) आश्रवो छे. (९४ थी १००) पूर्वे कहेला (अशुभ ना-
मना) आश्रवोथी विपरीत भावो तथा संसारभीरता, प्रमादना विनाश,
सद्भावार्पण (सद्भाव=सत्यभाव ज्ञाववो) अने क्षमा विगेरे पण,
साधमिदने हेमतां ज संभ्रम (औत्सुक्य) थवो, तेओनी स्वागतक्रिया करवी
ओ शुभ नामना (नाम कर्मनी शुभ प्रकृतिओना) आश्रवो छे. हवे तीर्थ-
कर नाम कर्मना आश्रव (कहेवाय छे). (१०१-१०२) अरिहंत, सिद्ध, गुरु,
स्थविर, गुरुयुत, गच्छ, श्रुतज्ञान, अने तपस्वीओमां लक्षित, आवश्यकमां
अने व्रत शील विगेरेमां अप्रमाद, विनीतपण, ज्ञानाभ्यास, तप, त्याग,
वारंवार ध्यान, प्रभावना, संघमां समाधि करवी, साधुओनुं वैयावृत्य करवुं, अपूर्व
ज्ञान ग्रहण, सम्यक्त्वनी विशुद्धि, ओ २० आश्रवो (स्थानो) रहेला अने छेला
तीर्थकरे स्पर्शेला छे, अने अन्य जनेश्वरोओ (ओ वीसमांथी कोष्ठ पण)
ओक ओ त्रय वा सर्व आश्रवो स्पर्श्या छे (१०३थी १०६) परती निंदा,
अपज्ञा, हास्य, छता गुणुनुं ढांकवुं, छता अछता दोष कहेवा, आत्मप्रशंसा
करवी, पोताना छता अछता गुणुनी प्रशंसा करवी, पोताना दोष ढांकवा

શંસા ચ, સ્વદોષાચ્છાદનં તથા । જાત્યાદિભિર્મદશ્ચેતિ, નીચૈર્ગોત્રાશ્રવા
અમી ॥૧૦૮॥ નીચૈર્ગોત્રાશ્રવવિપ-ર્યાસો વિગતર્ગવતા । વાક્યાચિ-
તૈર્વિનય, ઉચ્ચૈર્ગોત્રાશ્રવા અમી ॥૧૦૯॥ દાને લાભે ચ વીર્યં ચ, તથા
ભોગોપભોગયોઃસવ્યાજાવ્યાજવિદ્યોન્ત-રાયકર્મણ આશ્રવાઃ॥૧૧૦॥

(ઇત્યાશ્રવતત્ત્વમ્ ૩)

સર્વેષામાશ્રવાणां यो, रोधहेतुः स संवरः । (सर्वेषामा-
श्रवाणां तु, निरोधः संवरः स्मृतः) स पुनर्भिद्यते द्वेधा,
द्रव्यभावविभेदतः ॥ १११ ॥ यः कर्मपुद्गलादान-च्छेदः स
द्रव्यसंवरः । भवहेतुक्रियात्यागः, स पुनर्भावसंवरः ॥ ११२ ॥
येन येन ह्युपायेन, रुध्यते यो य आश्रवः । तस्य तस्य निरो-
धाय, स स योज्यो मनीषिभिः॥११३॥ क्षमया मृदुभावेन, रुजुत्वेना-
प्यनीहया । क्रोधं मानं तथा मायां, लोभं रुन्ध्याद्यथाक्रमम्॥११४॥
असंयमकृतोत्सेकान्, विषयान् विषसन्निभान् । निराकुर्यादस्वप्नेन, सं-
यमेन महामतिः॥११५॥ तिसृभिर्गुप्तिभिर्योगान्, प्रमादं चाप्रमादतः ।

અને જાતિમદ વિગેરે આઠ પ્રકારનો મદ કરવો એ નીચગોત્રના આશ્રવો
છે. (૧૦૭-૧૦૮) નીચગોત્રના આશ્રવોથી વિપરીત આશ્રવો, ગર્વરહિતપણું,
મન વચન કાયાવડે વિનય, એ ઉચ્ચગોત્રના આશ્રવો છે. (૧૦૯) દાન લાભ
વીર્ય ભોગ અને ઉપભોગમાં બહાના સહિત કે બહાના વિના જે અન્તરાય
કરવો તે અન્તરાય કર્મના આશ્રવો છે. (૧૧૦) ॥ક્રતિ આશ્રવતત્ત્વમ્ ૩॥

જે સર્વ આશ્રવોને રોકવામાં કારણરૂપ હોય તે સંવર, તે પુનઃ દ્રવ્ય
અને ભાવના ભેદથી (દ્રવ્ય સંવર અને ભાવ સંવર એમ) બે પ્રકારનો છે.
(૧૧૧) જે કર્મપુદ્ગલના અહણુનો ઉચ્છેદ કરવો તે દ્રવ્ય સંવર, અને સંસાર-
હેતુક ક્રિયાઓનો ત્યાગ તે ભાવસંવર છે. (૧૧૨) જે જે ઉપાય વડે જે જે
આશ્રવ રોકાય તે તે આશ્રવના નિરોધ માટે તે તે ઉપાય બુદ્ધિમાનોએ
પ્રયોજવો. (૧૧૩) ત્યાં અનુક્રમે ક્ષમાવડે ક્રોધને, નમ્રતાવડે માનને, સરળ-
તાવડે માયાને, અને નિઃસ્પૃહતાવડે લોભને રોકવો (૧૧૪) વળી મહાબુદ્ધિમાન
જીવ અસંયમવડે થયેલા વિષસરખા ઉત્કૃષ્ટ વિષયોને અખંડ સંયમ વડે વિ-
નાશ પમાડે ! (રોકે) (૧૧૫) ત્રણ ગુપ્તિવડે ત્રણયોગને, અપ્રમાદથી પ્રમાદને

सावध्ययोगહાનિન, વિરતિં ચાપિ સાધયેત્ ॥૧૧૬॥સદર્શનેન મિથ્યાત્વં,
શુભસૈર્થેયેણ ચેતસઃ । વિજયેતાર્ત્તરૌદ્રે ચ, સંવરાર્થં કૃતોદયમઃ ॥૧૧૭॥
યથા ચતુષ્પથસ્થરય, બહુદ્વારસ્ય વેશ્મનઃ । અનાવૃત્તેષુ દ્વારેષુ, રજઃ પ્રવિ-
શતિ ધ્રુવમ્ ॥૧૧૮॥ પ્રવિષ્ટં સ્નેહયોગાચ્ચ, તન્મયત્વેન બદ્ધયતે । ન વિ-
શેષ્ચ ચ બદ્ધયેત, દ્વારેષુ સ્થગિતેષુ ચ ॥૧૧૯॥ યથા વા સરસિ કાપિ,
સર્વેર્દ્વારૈર્વિશેજ્જલમ્ । તેષુ તુ પ્રતિરુદ્ધેષુ, પ્રવિશેષ્ચ મનાગપિ ॥૧૨૦॥
યથા વા યાનપાત્રસ્ય, મધ્યે રન્ધ્રૈર્વિશેજ્જલમ્ । કૃતે રન્ધ્રપિધાને તુ, ન
સ્તોકમપિ તદ્વિશેત્ ॥૧૨૧॥ યોગાદિષ્વાશ્રવદ્વારે-ષ્વેવં રુદ્ધેષુ સવતઃ ।
કર્મદ્રવ્યપ્રવેશો ન, જીવે સંવરશાલિનિ ॥૧૨૨॥ સંવરાદાશ્રવદ્વાર-નિ-
રોધઃ સંવરઃ પુનઃ । ક્ષાન્ત્યાદિભેદાદ્બહુધા, તથૈવ પ્રતિપાદિતઃ ॥૧૨૩॥
ગુણસ્થાનેષુ યો યઃ સ્યા-ત્સંવરઃ સ સ ઇત્યતે । મિથ્યાતાનુદયાત્પ-
ર-સ્થેષુ મિથ્યાત્વસંવરઃ ॥૧૨૪॥ તથા દેશવિરત્યાદૌ, સ્યાદવિરતિ-
સંવરઃ । અપ્રમત્તસંયતાદૌ, પ્રમાદસંવરો મતઃ ॥૧૨૫॥ પ્રશાન્તક્ષીણમો-

રોકવા, અને સાવધ યોગના લાગવડે વિરતિ પણ ઝડપ કરે ! (૧૧૬) સદર્શન
વડે મિથ્યાત્વને જીતે અને સંવર માટે કરેલ ઉદયમવાળો જીવ મનની શુભ
સ્થિતતાવડે આર્તરાદ્રધ્યાનને જીતે. (૧૧૭) જેમ ચહુટામાં રહેલા ઘણા દ્વા-
રવાળા ઘરનાં દ્વારો બંધ નહિ કરવાથી ધૂળ અવશ્ય પ્રવેશ કરે છે, અને
પ્રવેશેલી ધૂળ ચીકાશના યોગથી તન્મયપણે બંધાય (ચોંટી) જાય છે, અને દ્વારો
ઢાંકવાથી ધૂળ પ્રવેશ કરતી નથી તેમ ચોંટીજતી પણ નથી. (૧૧૮-૧૧૯)
અથવા જેમ ઢાંઈ તળાવમાં સર્વ દ્વારોએ જળ પ્રવેશ કરે, અને તે દ્વારો
બંધકરવાથી (જળ) લગારમાત્ર પણ પ્રવેશ કરે નહિ. (૧૨૦) અથવા
જે વહાણમાં છીંદ્રોદ્વારા જળ પ્રવેશ કરે, અને છીંદ્રો પૂરી દીધાથી જળ
લગાર પણ પ્રવેશ ન કરે (૧૨૧) તેમ યોગ વિગેરે આશ્રવદ્વારો સર્વબાળુએ
રોકવાથી સંવરવાળા જીવમાં કર્મદ્રવ્યનો પ્રવેશ ન હોય (૧૨૨) સંવરથી
આશ્રવદ્વારોનો નિરોધ થાય છે, તેમજ વળી સંવર ક્ષમાદિભેદે ઘણા પ્રકારનો
કહેલો છે (૧૨૩) જે ગુણ સ્થાનોમાં જે જે સંવર થાય છે તે કહેવાય
છે. મિથ્યાત્વનો ઉદય નહિં હોવાથી બીજાં (સાસ્વાદનાદિ) ગુણસ્થાનોમાં
મિથ્યાત્વ સંવર છે. (૧૨૪) તથા દેશવિરતિ વિગેરેમાં અવિરતિ સંવર છે,
અપ્રમત્તાદિકમાં પ્રમદ સંવર કહ્યો છે. (૧૨૫) ઉપશાન્તભોલ અને ક્ષીણ-

હાદૌ, ભવેત્ કષાયસંવરઃ । અયોગ્યાલ્યકેવલિનિ, સમ્પૂર્ણો યોગ-
સંવરઃ ॥ ૧૨૬ ॥ (ઇતિસંવરતત્ત્વમ્ ૪)

કર્મણાં ભવહેતૂનાં, જરણાદિહ નિર્જરા । (સંસારબીજમૂ-
તાનાં, કર્મણાં જરણાદિહ ।) નિર્જરા સા સ્મૃતા દ્વેષા, સકા-
મા કામવર્જિતા ॥ ૧૨૭ ॥ જ્ઞેયા સકામા યમિના-મકામા ત્વ-
ન્યદેહિનામ્ । કર્મણાં ફલવત્ પાકો, યદુપાયાત્ સ્વતોઽપિ ચ
॥ ૧૨૮ ॥ સદોષમપિ દીપ્તેન, સુવર્ણં વહ્નિના યથા તપોઽગ્નિના
તપ્યમાન-સ્તથા જીવો વિશુદ્ધયતિ ॥ ૧૨૯ ॥ અનશનમૌનોદર્ય,
વૃત્તેઃ સદ્ભ્રૂષેપણં તથા । રસત્યાગસ્તનુક્લેશો, લીનતેતિ વહિસ્તપઃ
॥ ૧૩૦ ॥ પ્રાયશ્ચિત્તં વૈયાવૃત્યં, સ્વાધ્યાયો વિનયોઽપિ ચ । વ્યુત્સર્ગો-
ઽથ શુભધ્યાનં, ષોઢેત્યાભ્યન્તરં તપઃ ॥ ૧૩૧ ॥ દીપ્યમાને તપોવહ્નો,
બાહ્યે ચાભ્યન્તરેઽપિ ચ । યમો જરતિ કર્માણિ દુર્જરાણ્યપિ ત-
ત્ક્ષણાત્ ॥ ૧૩૨ ॥ (ઇતિ નિર્જરાતત્ત્વમ્ ૫)

મોહ વિગેરેમાં કષાયસંવર છે. અને અયોગીકવલીમાં સંપૂર્ણ યોગસંવર
(સર્વસંવર) છે (૧૨૬) (ઇતિ સંવરતત્ત્વમ્ ૪)

સંસારનાં બીજભૂત કર્મેને નિર્જરવાથી (ખેરવવાથી) અહિં નિર્જરા
કહેવાય છે તે સકામ અને અકામ એમ બે પ્રકારની છે (૧૨૭) ત્યાં યમવા-
લા (યમ નિયમવાળા) ને સકામ, અને બીજા જીવોને અકામ નિર્જરા
છે. કારણ કે ક્ષણની માફક કર્મેનો પાક પણ ઉપાયથી અને સ્વતઃ (વિના
ઉપાયે) પણ હોય છે (૧૨૮) જેમ પ્રદીપ્ત થયેલા અગ્નિવડે દોષવાળું સુવર્ણ
(શુદ્ધ થાય), તેમ તપરૂપ અગ્નિવડે તપતો જીવ શુદ્ધ થાય છે (૧૨૯)
અનશન, ઊનોદરતા, વૃત્તસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સંલીનતા એ ૬
બાહ્યતપ છે. (૧૩૦) પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વિનય, વ્યુત્સર્ગ, અને
શુભધ્યાન, એ ૬ પ્રકારનો અભ્યન્તર તપ છે (૧૩૧) બાહ્ય અને અભ્યન્તર
તપરૂપ અગ્નિ પ્રગ્વલિત થતાં મુનિ દુર્જર કર્મેનો પણ શીઘ્ર વિર્જર છે
(૧૩૨) (ઇતિ નિર્જરાતત્ત્વમ્ ૫)

सकषायतया जीवः, कर्मयोग्यांस्तु पुद्गलान् । यदादत्ते स बन्धः
स्या-ज्जीवास्वातन्त्र्यकारणम् ॥ १३३ ॥ प्रकृतिस्थित्यनुभाव-प्रदेशा
विधयोऽस्य तु प्रकृतिस्तु स्वभावः स्या-ज्ज्ञानावृत्त्यादिरष्टधा ॥ १३४ ॥
ज्ञानदृष्ट्यावृत्ती वेद्यं, मोहनीयायुषी अपि । नामगोत्रान्तरायाश्च, मूल-
प्रकृतयो मताः ॥ १३५ ॥ निकर्षोत्कर्षतः काल-नियमः कर्मणां
स्थितिः । अनुभावो विपाकः स्यात्, प्रदेशोऽज्ञाप्रकल्पनम् ॥ १३६ ॥
मिथ्यादृष्टिरविरति-प्रमादौ च क्रुधादयः । योगेन सह पञ्चैते, विज्ञेया
बन्धहेतवः ॥ १३७ ॥ (इति बन्धतत्त्वम् ६)

अभावे बन्धहेतूनां, धातिकर्मक्षयोद्भवे । केवले सति मोक्षः स्या-
च्छेषाणां कर्मणां जये ॥ १३८ ॥ सुरासुरनरेन्द्राणां यत् सुखं भुवन-
त्रये । स स्यादनन्तभागोऽपि, न मोक्षसुखसम्पदः ॥ १३९ ॥ स्वस्व-

७७ सङ्घायपक्षे कर्मयोग्य पुद्गलेने ने अदृष्ट करे ते ७७ना
अस्वतंत्रपक्षानां कारणरूप अर्थ कहेलो छे. (१३३) अना (भंधना)
प्रकृति अर्थ, स्थिति अर्थ, अनुभाव अर्थ अने प्रदेश अर्थ
ये चार प्रकार छे, त्यां प्रकृति अदृष्टे ज्ञानावरणदि आठ प्रकारनो
स्वभाव छे (१३४) ज्ञानावरण, दर्शनावरण, वेदनीय, मोहनीय, आयुष्य,
नाम, गोत्र अने अन्तराय ये आठ मूलप्रकृतिओ कहेलो छे (१३५)
कर्मनो अर्थ-नय के उत्कृष्ट कारण नियम ते स्थिति, अनुभाव ते
विपाक अने प्रदेश ते अंशनी प्रकल्पना (कर्मण्युक्तानो समुदाय)
छे. (१३६) मिथ्यादृष्टि (मिथ्यात्व), अविरति, प्रमाद, क्रोधादि कषाय,
योग सहित ये पांच कर्मभंधनाहेतु ज्ञानुवा (१३७) इति अन्धतत्त्वम् । ६।

भंधहेतुओनो अभाव थये अने धाती कर्मना क्षयथी देवणतान
उत्पन्न थये (त्यागना) शेष कर्मनो क्षय (नय) थये मोक्ष होय छे
(१३८) त्रलु भुवनमां देवदानवं अने राज्ञओने ने सुख छे, ते मोक्षसुख-
संपत्तिनो अनंतभो भाग पण नथी (१३९) ने कारणथी मोक्षमां स्वस्वभा-

(૧૮) ॥ શ્રીનવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૩ (૧૧) ॥

ભાવજમત્યક્ષં, યદસ્મિન્ શાશ્વતં સુખમ્ । ચતુર્વર્ગાગ્રણીત્વેન, તેન મોક્ષઃ
પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧૪૦ ॥ (ઇતિ મોક્ષતત્ત્વમ્ ૭)

॥ ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિપ્રણીતં સતતત્ત્વપ્રકરણમ્ (ઉદ્ધૃતમ્) ॥

॥ જોવાજીવાદિષુ સતસુ તત્ત્વેષુ જ્ઞેયહેયોપાદેયાદિ-
વિચારણાધારણાયન્ત્રકમ્ ॥

જ્ઞેયહેયોપાદે- યાદિ.	ક્રિય	અક્રિય	આશ્રય	સંચર	વચ્ચ	નિર્જરા	મોક્ષ
જ્ઞેય	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૦
હેય	૦	૦	૧	૦	૧	૦	૦
ઉપાદેય	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧
રૂપ્યરૂપી	રૂ.	રૂ.	રૂ.	અ.	રૂ.	અ.	અ.

વધી ઉત્પન્ન થયેલું, ઇન્દ્રિયને અગોચર, અને શાશ્વત સુખ છે માટે મોક્ષને
ચાર વર્ગમાં અગ્રેસરી કહેવો છે (૧૪૦) (ઇતિ મોક્ષતત્ત્વમ્ ૭)

॥ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય પ્રણીત સતતત્ત્વ પ્રકરણ શબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ श्री देवानन्दसूक्तं ॥

॥ सप्ततत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरોपेतम्) परिशिष्ट नं. अ. (१२)

सर्वान् મોક્ષમકર્ણંતિ, ચડવ્વગમિ ઉત્તમં । સુહં જઓ તિવ-
ગમ્મિ, દિદ્ધમેગંતિઅં ન હુ ॥ ૧ ॥ ધમ્માડ હેમનિઅલો-વમં જીવા
સમજ્જિડં । પુણ્ણકમ્મં ભવે ઠંતિ, સુહાભાસેણ ગવ્વિઆ ॥ ૨ ॥ અ-
ત્યાડ પયડં ચેવ, વહવંધાઈઅં દુહં । લહંતા કિર દીસંતિ, અજ્જણે
રક્કલ્લેડવિ અ ॥ ૩ ॥ લસંતસુહલેસરસ, પેરંતવિરસરસ ય । કહં
પસંસા કામરસ, જુત્તા દુગ્ગહેડળો ? ॥ ૪ ॥ તમ્હાડળંતસુહં સ્વીણ-

શબ્દાર્થ—ચાર વર્ગ—ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષમાં સર્વજ્ઞ ભગવાન
મોક્ષનેજ ઉત્તમ કહે છે; કેમકે મોક્ષ સિવાયના ત્રણ વર્ગમાં એકાન્તિક (અક્ષય-
અવિનાશી અને અખાધિત) સુખ નિઃચે તેમણે જોયું નથી, (૧) દાનાદિક
ધર્મથી સોનાની ખેડી સમાન પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને સુખાભાસ (કલ્પિત
સુખ) વડે ગર્વિષ્ટ જીવે સંસારમાં ભટકે છે. (૨) પૈસાથી તેને મેળવતા,
સાચવવામાં અને ખોવા થકી પ્રગટ રીતે વધ અધનાદિક દુઃખ પામતા
જીવે ખરેખર નજરે પડે છે. (૩) લેશ માત્ર સુખનો ભાસ આપનાર
(વિનોદ પમાડી) પરિણામે શોચ (શોક) ઉપજવનાર અને દુર્ગતિદાયક
એવા કામ-ભોગની પ્રશંસા કરી રીતે વ્યાજખી ગણાય ? (૪) તેથી અનંત

સમગ્ગદુહસંતંડં । મોક્ષં ચિઅ પસંસંતિ, જરામરણવજ્જિઅં ॥ ૫ ॥
લહંતિ તં પુણો સમ્મ-ન્નાણદિટ્ઠિચરિત્તઓ । આરાહિયાઽ કાઠ્ઠણ,
સચ્ચકમ્મકલ્લયં જિઆ ॥ ૬ ॥

તત્થ સચ્ચન્નપરુવિઆણં જહટ્ઠિયાણં તત્તાણં જે અવબોહે તં
સમ્મન્નાણંતિ ભણ્ણહ ॥ તત્તાણિ પુણ સત્ત પણ્ણત્તાણિ, તંજહા-જીવા,
અજીવા, આસવે, બંધે, સંવરે, નિજ્જરા, મોક્ષવે અ ॥ તત્થ જીવા દુવિહા,
તંજહા-સિદ્ધા સંસારિણો અ ॥ તત્થ સિદ્ધા અણંતનાણદંસણવીરિ-
અસોક્કલલક્કલ્લણ્ણસહાવભાવાઓ ણ્ણવિહાવિ અણંતરપચ્છિમમવ-
રુવોવાહિમેઆઓ પન્નરસવિહા, તંજહા—તિત્થસિદ્ધા ૧, અતિત્થ-
સિદ્ધા ૨, તિત્થગરસિદ્ધા ૩, અતિત્થગરસિદ્ધા ૪, સયંબુદ્ધસિદ્ધા ૫,

(અવધિ રહિત) સુખપૂર્ણ, સમસ્તં દુઃખ પરંપરા રહિત અને જન્મ,
જરા, મરણથી મુક્ત એવા મોક્ષ (વર્ગ) નેજ (શાસ્ત્રકારો) પ્રશંસે
છે. (૫) તેઓ મોક્ષ તો સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને સંપૂર્ણ સેવી
(આરાધી), સઙ્ગ કર્મ-મળનો ક્ષય કરીને લબ્ધ થવો મેળવી શકે છે.
(૬) સર્વત્ર કથિત યથાર્થિત તત્ત્વ (વસ્તુ સ્વરૂપ) નો જે અવબોધ થવો
તેને સમ્યગ્ (યથાર્થ) જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તત્ત્વ પદાર્થો તીર્થકર દે-
વોયે સાત કહેલા છે, તે આ રીતે-જીવ, ૧ અજીવ, ૨ આશ્રવ, ૩ મંથ, ૪
સંવર, ૫ નિર્જરા, ૬ અને મોક્ષ. ૭ તેમાં જીવ એ પ્રકારના છે. ૧ સિદ્ધ અને
૨ સંસારી. તેમાં સિદ્ધ અનંત જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય અને સુખ લક્ષણ એક
સ્વભાવથી એક જ પ્રકારના છતાં પાછલા ચરમ ભવરૂપ ઉપાધિભેદ (સંબંધ)
ચક્રી પંદર પ્રકારના કહેલા છે. તે આ પ્રમાણે-૧ તીર્થ સિદ્ધ, ૨ અતીર્થ
સિદ્ધ, ૩ તીર્થકર સિદ્ધ, ૪ અતીર્થકર સિદ્ધ, ૫ સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ ૬ પ્રત્યેક

૧ સુખ દુઃખ ઉપયોગ લક્ષણવંત જીવ. ૨ તેથી વિપરીત લક્ષણવંત
અજીવ. ૩ જેવડે કર્મ આવે તે શુભાશુભ કર્મ ઉપાદાન હેતુક હિંસા, અ-
સત્યાદિક આશ્રવ, ૪ જીવ કર્મનો અત્યંત સંબંધ તે બંધ. ૫ સમિતિ
ગુપ્તિ વડે આશ્રવનિરોધ તે સંવર, ૬ સ્થિતિ પરિપાકથી કે તપ ચક્રી
કર્મોત્તું અંશતઃ પપતું તે નિર્જરા. ૭ સઙ્ગ કર્મ ક્ષયચક્રી સ્વ આત્મામાં
અવસ્થાન તે મોક્ષ. ૧ ચતુર્વિધ શ્રમણ સંઘ ઉત્પન્ન થયે છતાં જે સિદ્ધ

पत्तेअबुद्धसिद्धा ६, बुद्धबोहिअसिद्धा ७, इत्थिलिंगसिद्धा ८, पुरिस-
लिंगसिद्धा ९, नपुंसगलिंगसिद्धा १०, सलिंगसिद्धा ११, अन्नलिंग-
सिद्धा १२, गिहिलिंगसिद्धा १३, एगसिद्धा १४, अणेगसिद्धा य १५ ॥
संसारिणो पुण एगविहदुविहाइभेएहिं अणेगहा पण्णत्ता ॥ तंजहा-
एगविहा सव्वेसिपि सामन्नेणं उवओगलक्खणभावाओ ॥ १॥ दुविहा

બુદ્ધ સિદ્ધ, ૭ બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ, ૮ સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ, ૯ પુરુષ લિંગ સિદ્ધ,
૧૦ નપુંસક લિંગ સિદ્ધ, ૧૧ સ્વલિંગ સિદ્ધ, ૧૨ અન્યલિંગ સિદ્ધ, ૧૩
ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, ૧૪ એક સિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ.

સંસારી જીવો તો એકવિધ, દ્વિવિધાદિક ભેદે અનેક પ્રકારના કલ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે-સર્વે જીવોનું સામાન્ય રીતે ઉપયોગ લક્ષણ હોવાથી તે

થયા તે તીર્થ સિદ્ધ અને ૨ તેના અભાવે સુવિધિનાથ પ્રમુખ
તીર્થકરોના આંતરે ધર્મ વ્યવસ્થેદ થયે છતે અથવા નહી ઉત્પન્ન
થયે છતે જ્ઞાતેરમરણાદિવૃત્તે નેમને મોક્ષ માર્ગ પ્રાપ્ત થયો તે
અતીર્થ સિદ્ધ. ૩ તીર્થકર પદવી પામીને સિદ્ધ થયા તે તીર્થકર સિદ્ધ અને
૪ તે પદવી પામ્યા વગર સામાન્ય કેવળી થઇને મોક્ષપદ પામ્યા તે અતી-
ર્થકર સિદ્ધ ૫ ગુરૂના ઉપદેશ વગર સ્વયં બોધ પામીને સિદ્ધ થયા તે
સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ. ૬ એકાદ વસ્તુ-અધ્યારંગાદિક દેખીબોધ પામી સિદ્ધ થયા
તે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ. ૭ આચાર્યાદિકના ઉપદેશથી બોધ પામી સિદ્ધિ પામ્યા
તે બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ. ૮ ઉપરોક્ત પ્રત્યેકબુદ્ધ સિવાય જે કોઈ સ્ત્રી લિંગે
સિદ્ધ થયા તે સ્ત્રીસિદ્ધ. ૯ જે કોઈ પુરુષલિંગે સિદ્ધ થયા તે પુરુસિદ્ધ.
૧૦ તીર્થકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ સિવાય જે કોઈ (કૃત્રિમ) નપુંસક લિંગે સિદ્ધ
થયા તે નપુંસકસિદ્ધ. ૧૧ રંગેહરણાદિક દ્રવ્યલિંગ આદરી જે સિદ્ધ
થયા તે સ્વલિંગસિદ્ધ અને ૧૨ અન્ય પારિવાજકાદિક લિંગેજ (સમકિત
પ્રમુખ પામી, કેવળજ્ઞાન ઉપાઈ તત્કાળ) નિર્વાણ પામે તે અન્ય લિંગ-
સિદ્ધ. (કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી દીર્ઘ આયુષ્ય હોય તો તે પણ સાધુ લિંગ
જ આદરે છે.) ૧૩ મરદેવી માતાની પેરે ગૃહસ્થ લિંગે અંતરૂત કેવળી
થઈ મોક્ષ પામ્યા તે ગૃહસ્થ લિંગ સિદ્ધ. ૧૪ એક એક સમયે એક એક
મોક્ષ જાય તે એક સિદ્ધ અને ૧૫ એક સમયમાં બેથી માંડીને ૧૦-
પર્યન્ત અનેક મોક્ષ જાય તે અનેક સિદ્ધ જાણવા.

તસા થાવરા ય ॥ અહવા સંવવહારિઆ અસંવવહારિઆ ય ॥ તત્થ
જે અણાકાલાઓ આરબ્ધ સુહુમનિગોણું ચિઅ ચિદંતિ ન કયાઈ
તસાઈમાવં પત્તા તે અસંવવહારિઆ ॥ જે પુણ સુહુમનિગોણંહિતો
નિગ્ગયા સેસજીવેસુ ઉપ્પન્ના તે સંવવહારિઆ । તે અ પુણોઽવિ સુ-
હુમનિગોઅત્તં પત્તાવિ સંવવહારિઅ ચ્ચિઅ ભળંતિ^૧ ॥ તિવિહા થીપું-
નપુંસગવેઅમેણં ॥ સંજયઅસંજયસંજયાસંજયમેણ વા ॥ ભવ્વાભ-
વ્વજાઈભવ્વધિગપ્પેણ વા ॥ તત્થ ભવ્વા સિદ્ધિગગ્ગોગ્ગા, ઇઅરે અ-
ભવ્વા, જાઈભવ્વા પુણ તે જે જાઈએ ભવ્વા ન ઉણ કયાવિ સિદ્ધિ-
હિતિ । મણિઅં ચ—“ સામગ્ગિઅભાવાઓ, વવહારિઅરાસિઅપ્પ-
વેસાઓ । ભવ્વાવિ તે અણંતા, જે સિદ્ધિસુહં ન પાવંતિ ॥ ૧ ॥ ”^૨
ચઉવ્વિહા નારયાગ્ગઈચુક્કમાવઓ^૩ ॥ પંચવિહા ઇગદુતિચઉપંચિદિ-
અત્તેણં^૪ ॥ છવ્વિહા પુઠ્ઠવીઆડતેઉવાડવળપ્પફટ્તસકાયકપ્પણા^૫ ॥

એક પ્રકારના (લેખાય). ૧. એ પ્રકારના—ત્રસ અને સ્થાવર અથવા સં-
વ્યવહારિક અને અસંવ્યવહારિક. તેમાં જેઓ અનાદિકાળથી સુક્ષ્મ
નિગોદમાંજ રહેલા છે, કદાપિ ત્રસાદિક ભાવને પામ્યાજ નથી તે અસંવ્ય-
વહારિક જાણવા અને જે જીવો સુક્ષ્મનિગોદમાંથી નીકળી શેષ જીવોમાં
(જીવ્યોનિમાં) ઉત્પન્ન થાય તે સંવ્યવહારિક. તે સંવ્યવહારિક જીવો
કરી પણ સુક્ષ્મ નિગોદપણને પામે તો પણ તે સંવ્યવહારિક જ કહેવાય છે.
૨. ત્રણ પ્રકારના જીવો સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક બેદે કરી અથવા વિરતિ,
અવિરતિ અને દેશવિરાત બેદે કરી અથવા ભવ્ય, અભવ્ય અને જા-
તિભવ્ય બેદે કરીને જાણવા. તેમાં મોઝ વહેલા સિદ્ધિ શ્રતિ પામવા યોગ્ય
હોય તે ભવ્ય, તેથી વિપરીત હોય તે અભવ્ય, અને જાતિ વડે ભવ્ય
છતાં કદાપિ સિદ્ધ થશે નહિ તેમને જાતિભવ્ય જાણવા. કહ્યું છે કે—‘સા-
મગ્રીના અભાવથી, વ્યવહાર રાશિમાં નહિ પ્રવેશવાથી જે સિદ્ધિસુખ પામશે
નહિ એવા ભવ્ય (જાતિભવ્ય) પણ અનંતા છે.’ ૩. નારક, દેવ, મનુષ્ય અને
તિર્યચગતિ બેદ થકી ચાર પ્રકારના; ૪. એક, બે, ત્રણ ચાર અને પાંચ ઇ-
ન્દ્રિયોવાળા હોવાથી પાંચ પ્રકારના; ૫. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ
અને ત્રસ બેદની કલ્પનાથી છ પ્રકારના; ૬. કૃણાદિ છ લેશ્યા પરિણામવાળા

सचविहा जहा—किण्हाइछलेसापरिणया, अजोगिकेवलित्ते अलेसा य^{१०} ॥ अट्टविहा जहा—अंडया १ पोअया २ जराउआ ३ रसया ४ संसेइमा ५ संसुच्छिमा ६ उब्बिआ ७ उववाइआ य ८ ॥ नवविहा जहा—पुढवी १ आऊ २ तेऊ ३ वाऊ ४ वणस्सई ५ बित्तिचउपं-
चिदिआ ९ य ॥ एए च्चिय पंचिदिआणं सन्निअसन्निमेअचिंताए दसविहा^{१०} ॥ एकारसहा जहा—सुहुमवायरत्तेणं दुभेआ एगिदिआ २ बित्तिचउरिदिआ ५ जलथलनहयरमेआ पंचिदिअतिरिआ ८ मणुआ ९ देवा १० नारया य ११ ॥ बारसविहा पुण पुव्वदंसि-
आणं छक्कायाणं पज्जत्तापज्जत्तेणं १२ ॥ तेरसविहा जहा—एगे सुहुमनिगोअरूवे असंववहारिणं भेए बारस संववहारिआ य । ते अ

अने अयोगी डेवणीपणु लेख्या रहित (अलेशी) अमे सात प्रकारना छुवे
जणुवा. ७ आठ प्रकारना छुवे आ प्रमाणे—१ अउज्ज (छंडाथी उत्पन्न थयेवा
पक्षी, धरोणी, मच्छ, सर्पादिक); २ पोतज्ज (नरायु रहित गर्ल थकी
नन्ने ते हाथी, घोडा, शश, विगेरेविगेरे); ३ नरायुज्ज (गर्लवेष्टनथी
विंदायेडा-मनुष्य, गौ, भेन्श प्रमुण); ४ रसज्ज (भट्ठा, छाश प्रमुण
रसमां उत्पन्न थता डोडा); ५ संसेवेदज्ज (परसेवाथी उत्पन्न थता लु,
मांछणु प्रमुण); ६ समूअिआ (तीड, भाप्पी, डोडी प्रमुण); ७ उद्द-
लेदज्ज (लूमिलेदथी उत्पन्न थता पतंगदिक) अने ८ उपपातज्ज (देव-
शय्यदिकमां उत्पन्न थता देवताओ अने नारडा) अथवा देव, नर, तिरिय
अने नारडना पर्याप्त अने अपर्याप्तपणुवडे करीने पणु छुवे आठ प्रका-
रना समज्जवा. ८ नव प्रकारना—पृथ्वी, अप, तेड, वाउ, वनरपति (स्थावर-
अकेन्द्रिय) अने २-३-४-५ इन्द्रियोवाणा छुवे; ६ अमेमां पंचेन्द्रिय छुवेना
संज्ञी, असंज्ञी भे लेद गणुतां दश प्रकारना जणुवा; १०. अयोगीयर प्रकारना—
सूक्ष्म आदर अकेन्द्रिय २ त्रणु विकलेन्द्रिय ५ जलयर, स्थलयर, जेयर
८, मनुष्य, देव अने नारड ११. पार प्रकारना छुवे—प्रथम दशावेला
पट्ठाय छुवे पर्याप्तापर्याप्त लेदे जणुवा; १२. तेर प्रकारना छुवे—सूक्ष्म निगोद
३५ अके असंख्यवहारिक अने पार संख्यवहारिक ते आ पृथ्वी, अप,
तेड, वायु अने निगोद अे पांचे सूक्ष्म आदरपणु अने लेदे १० कुल ११,
प्रत्येक वनरपति १२ अने तस १३. चौद प्रकारना छुवे—सूक्ष्म अने

ઇમે—પૃથ્વીઆત્મેઽવાઽનિગોઆ સુહુમવાયરત્તેણં દુદુમેઆ પત્તેય
વળખ્ફઈ તસા ય ૧૩ ॥ ચઽદ્વસવિહા જહા—સુહુમવાયરા ઇગિંદિઆ
૨ ચિત્તિચરિંદિઆ ૫ અસન્નિસન્નિમેઆ પંચિદિઆ ૭ ઇષ સ-
ત્તવિ પજ્જત્તા અપજ્જત્તા ય ૧૪ ॥ અહવા મિચ્છદિદ્દી ? સાસા-
યણસમ્મદિદ્દી ૨ સમ્મામિચ્છદિદ્દી ૩ અવિરયસમ્મદિદ્દી ૪ દેસવિ-
રણ ૫ પમત્તસંજણ ૬ અપમત્તસંજણ ૭ નિઅટ્ઠિવાયરસંપરાણ ૮ અ-
નિઅટ્ઠિવાયરસંપરાણ ૯ સુહુમસંપરાણ ૧૦ ડવસંતકસાયવીઅરાય-
છઽમત્થે ૧૧ સ્વીળકસાયવીઅરાયછઽમત્થે ૧૨ સજોગિકેવલી ૧૩
અજોગિકેવલી અત્તિ ૧૪ ચઽદ્વસગુણદ્વાણવટ્ઠિત્તેણં ચઽદ્વસહા જીવા^{૧૬}
॥ એવં બુદ્ધિમન્નેહિં સિદ્ધાન્તાણુસારેણ અણેગહા જીવમેઆ પરુ-
વિઅવ્વા(૧) ॥ અહ ઇણંસિં જીવણં સંસ્વેણં ભવટ્ઠિઈ પરુવિજ્જહ,
તંજહા—પૃથ્વીણ વાઘીસવાસસહસ્સાઈં ટિઈ પળ્લણ્ણત્તા, જલસ-
સત્તવાસસહસ્સા, અગ્નિસસ તિણ્ણિ દિણ્ણાણિ, વાઽસસ પત્તેઅવ-
ળસસણ્ણો અ તિણ્ણિ દસ ય વાસસહસ્સાઈં ॥ ઇસા સઽવાવિ વાય-

આદર એકેન્દ્રિય ૨ ત્રણ વિદ્યેન્દ્રિય ૫ અપ્રતી અને સંતી ૭ એ
સાતે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ; અથવા મિથ્યા દષ્ટિ ૧, સાસ્વાદન ૨,
મિથ્ર ૩, અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ૪, દેશવિરત ૫, પ્રમત્તમંથત ૬ અ-
મત્તમંથત ૭ નિવૃત્તિ આદર સંપરાય ૮, અનિવૃત્તિ આદર સંપરાય ૯,
સૂક્ષ્મસંપરાય ૧૦, ઉપશાન્ત કપાય વીતરાગ છન્નસ્થ ૧૧, ક્ષીણકપાય
વીતરાગ છન્નસ્થ ૧૨, અયોગીકેવળી ૧૩ અને અયોગીકેવળી ૧૪; એમ
ચૌદ ગુણસ્થાનકવર્તિપણાવડે જીવો ચૌદ પ્રકારના બાણવા. ૧૪. એવી રીતે
બુદ્ધિમંતોએ સિદ્ધાન્તાનુસારે અનેક પ્રકારે જીવભેદો પ્રરૂપવા ચોગ્ય છે. (૧)

હવે ઉક્ત જીવોની સંક્ષેપે ભવસ્થિતિ પ્રરૂપવામાં આવે છે—

પૃથ્વીકાયની ૨૨ હજાર વર્ષની, અપકાયની ૭ હજાર વર્ષની, અગ્નિ-
કાયની ત્રણ અહોરાત્રિની, વાયુકાયની ૩ હજાર વર્ષની અને પ્રત્યેક વન-
સ્પતિકાયની દશ હજાર વર્ષની—આ સર્વપણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આદર પર્યાપ્ત
સર્વ એકેન્દ્રિયોની ત્રણી (સૂક્ષ્મ જીવોની આગળ કહેવાશે.)

रपज्जत्ताणं एएसिं उक्कोसा ठिई ॥ अह पज्जत्ताणं वेईदियाईणं
 भण्णइ—वेईदिआणं बारस वासा, तेईदिआणं अउणावन्नदिणाणि,
 चउरिंदिआणं छम्मासा ॥ असन्निपंचिदिअतिरियाणं जलयराणं
 पुव्वकोडी, थलयराणं खयरराणं च चउरासीई वावत्तरी अ वास-
 सहस्साई ॥ सन्निपंचिदिअतिरियाणं जलयरथलयरखयरराणं जहा-
 संखं पुव्वकोडी, पलिओवमतिगं, पलिओवमासंखभागे अ ॥
 गम्भयमणुआणं तिन्नि पलिओवमाणि ॥ जहन्ना पुण सव्वेसिंपि
 अंतोमुहुत्तं ॥ सव्वेसिं अपज्जत्ताणं उक्कोसावि अंतोमुहुत्तं ॥ सव्वे-
 सिं सुहुमाणं निगोआणं तु वायरराणं पज्जत्ताणं पित्तेव ॥ सुर-
 नेरइआणं उक्कोसा तिच्चीसं सागरोवमाणि, जहन्ना दसवाससह-
 स्साणि(२)॥ ओगाहणा पुण पत्तेअवणप्फइवज्जाणं सव्वेसिं एगिं-
 दिआणं अंगुलस्स असंखिज्जे भागे ॥ पत्तेअवणप्फईणं जोअणसह-
 स्सं साहिअं ॥ वेईदिआणं बारस जोअणाणि ॥ तेईदियाणं तिण्णि

હવે પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિયાદિકના ભવસ્થિતિ કહે છે.

એકેન્દ્રિયની આર વર્ષની; ત્રીન્દ્રિયની ૪૯ દિવસની; ચઉરિન્દ્રિયની ૭
 માસની; અગ્રંતી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જળચરની પૂર્વકોડીની; સ્થલચરની ૮૪
 હજાર અને એચરની ૭૨ હજાર વર્ષની, સંત્રીપંચેન્દ્રિય તિર્યચ જળચર,
 થલચર અને એચરની અનુક્રમે પૂર્વકોડ, ત્રણ પલ્લોપમ અને પલ્લોપમના
 અસંખ્યાતમા ભાગની; ગર્ભજ મનુષ્યની ત્રણ પલ્લોપમની ઉત્કૃષ્ટ ભવ-
 સ્થિતિ જાણવી અને જઘન્ય ભવસ્થિતિ સર્વેની પણ અંતર્મુહૂર્તની. સર્વે
 અપર્યાપ્ત જીવોની તો ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્તની સમજવી. સર્વે સૂક્ષ્મ જીવો
 તેમજ બાહર નિર્ગોદ, એ જીવોમાં) પર્યાપ્તોની પણ તેટલી જ (અંતર્મુહૂર્ત)
 જાણવી. દેવ, નારદોની ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની અને જઘન્ય ૧૦ હજાર
 વર્ષની ભવસ્થિતિ સમજવી. “અવગાહના (દેહમાન.)”

પ્રત્યેક વનસ્પતિ સિવાય સર્વે એકેન્દ્રિયની અવગાહના આંગળના અ-
 સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને પ્રત્યેક વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 સાષ્ટિક એક હજાર યોજનની હોય છે. એકેન્દ્રિયની આર યોજનની, ત્રીન્દ્રિયની

કોસા ॥ ચરિંદિઆણં ચરો કોસા ॥ અસન્નિસન્નિર્પચિદિઅતિ-
રિઆણં જોઅણસહસં ॥ સન્નિમણુઅણં તિણિ કોસા ॥ એસા
સન્વાવિ પજ્જત્તાણં ઉકોસા ઓગાહણા મ્હણિઆ । પજ્જત્તાણં
જહન્ના અપજ્જત્તાણં તુ દુવિહાવિ અંગુલાસંસેજ્જભાગે ॥ દેવાણં
સત્ત રયણી । નેરહઆણં પંચધણુસયાણિ^૩ ॥ ઠિહંઓગાહણાવિસયા
વિસેસા, કાયઠિહં, પાણા, પજ્જત્તીઓ, લેસાઓ, ઇચ્છાઇઅં સુઅસાગરાઓ
વિઆણિઅવ્વં ॥ ઇઆણિં મિચ્છહિદ્ધિમ્હિર્મિર્મિણં ચડહસહં ગુણઠા-
ણાણં ઠિહકાલે દંસિજ્જહ ॥ મિચ્છત્તસ્સ તિવિહે ઠિહકાલે પણત્તે,
તંજહા—અણાઇઅણંતે ૧ અણાઇસંતે ૨ સાઇસંતે અ ૩ ॥ તત્થ અ-
મ્હવા પઢમે મ્હે, મ્હવા દુહઅત્તહમ્હુ ॥ અણાઇમિચ્છાદિદ્ધિસ્સ
મ્હવસ્સ સમ્મત્તલામે મિચ્છત્તસ્સ અંતમાવાઓ અણાઇસંતત્તં । જે

ત્રણ કોસની, ચરિન્દ્રિયની ચાર કોસની, અસંતી અને સંતી પંચેન્દ્રિય
તિર્યચની એક હજાર ચોળનની અને સંતી મનુષ્યોની ત્રણ કોસની. આ
સર્વ ત્રણ અવગાહના પર્યાપ્તાઆશ્રી ઉત્કૃષ્ટ સમજવી.

પર્યાપ્તાની જ્ઞાન્ય અવગાહના અને અપર્યાપ્તની જ્ઞાન્ય ઉત્કૃષ્ટ અને
પ્રકારની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

દેવતાની (સ્વાભાવિક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના) સાત હાથની અને નાર-
કોની પાંચસો ધનુષ્યની સમજવી (જ્ઞાન્ય અવગાહના તે ઉત્પાદ કાળે
આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે સમજવી).

પૂર્વોક્ત ભવસ્થિતિ અને અવગાહના આશ્રી વિશેષ હકીકત, કાય-
સ્થિતિ, પ્રાણ, પર્યાપ્તિઓ અને લેશ્યાઓ દ્વારા દક સંખ્યા વિશેષ અધિકાર
શ્રુતસાગર (વિશાળ આગમો) થી જાણવા યોગ્ય છે. હવે મિથ્યાદષ્ટિ પ્રમુખ
ચૌદ ગુણસ્થાનકોનો સ્થિતિકાળ બતાવે છે. તેમાં મિથ્યાત્વનો ત્રણ પ્રકારે
સ્થિતિકાળ શાસ્ત્રકારે બતાવ્યો છે તે આ પ્રમાણે—૧ અનાદિ અનંત, ૨
અનાદિ સાન્ત અને ૩ સાદિ સાન્ત. તેમાં અલગ્યો પહેલા ભાગે, અને
લગ્યો બીજા ત્રીજા ભાગે જાણવા. અલગ્યોને મિથ્યાત્વની આદિ તેમજ
અત નથી માટે અનાદિ અનંત ભાગે તેમને લાગુ પડે છે ૧ અને અ-
નાદિ મિથ્યાદષ્ટિ લગ્યને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયે છતે મિથ્યાત્વનો અંત થવાથી
અનાદિ સાન્ત (બીજો) ભાગે, ૨ તેમજ સમકિત પામેલા જે લગ્યો મિ-

पुण लद्धसम्मत्ते मिच्छत्तं गच्छइ, मिच्छत्ते अ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं
 उकोसेणं देसूणबद्धपुण्णलपरिअट्टं ठाऊणं पुणोवि सम्मत्तं पयाइ, तस्स
 साइसंतं मिच्छत्तं ति ॥ सासायणं छादलीपमाणं, तं च अणंताणु-
 बंधिकसाओदए उवसमिअसम्मत्तं दमंतस्स मिच्छत्तमपत्तस्स भवइ
 ॥ अविरयसम्मत्तस्स ठिइकाले साहिआइं तिच्चीसं सागरोवमाइं ॥
 देसविरयस्स सज्जोगिकेवल्लिणो अ देसूणा पुव्वकोडी ॥ अजोगिके-
 वल्लिस्स लहुपंघववरुच्चारमेत्तं ॥ मीसस्स पमत्ताईणं च सत्तण्हं
 अंतोमुहुत्तं ॥ एसे उकोसओ ठिइकाले ॥ जहन्नओ पुण सासाय-
 णस्स पमत्ताईणं च छण्हं एके समए ॥ अजोगिकेवल्लिस्स अजहन्न-
 कोसे पुव्वुत्ते च्चिअ काले ॥ सेसाणं छण्हं अंतोमुहुत्तं ॥^४

॥ इइ जीवतत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स
 पढमो अज्झाओ ॥ १ ॥

ध्यात्व પામે અને જઘન્યથી. અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કંઠક ન્યૂન અર્થ
 પુદ્ગલ પરાવર્ત પર્થત મિધ્યાત્વમાં રહીને ફરી સમકિત પામે તેમને આશ્રી
 સાદિ સાન્ત ભાગી બળુવો. ૨. સાસ્વાદન (સમકિત) નો છ આવળી
 પ્રમાણુ સ્થિતિકાળ ઉત્કૃષ્ટ બળુવો. તે (સાસ્વાદન) અનન્તાનુબંધી કપા-
 યનો ઉદય થયે છતે ઉપશમ સમકિતને વમતો મિધ્યાત્વ નહિ પ્રાપ્ત થયે-
 લાને હોઇ શકે છે. અવિરત સમકિત દૃષ્ટિનો (ઉત્કૃષ્ટ) સ્થિતિકાળ
 સાધિક તેત્રીશ સાગરોપમ કહ્યો છે. દેશવિરતિ અને સયોગી કેવળીનો
 સ્થિતિકાળ કંઠક ન્યૂન પૂર્વકોડ, અયોગી કેવળીનો સ્થિતિકાળ, અ, ઇ,
 ઉ, ઋ, લૃ લક્ષણુ પાંચ હ્રસ્વ સ્વર ઉચ્ચાર પ્રમાણુ, મિશ્ર અને પ્રમ-
 ત્તાદિક સાતે ગુણુસ્થાનકનો સ્થિતિકાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ બળુવો. ઉપર
 કહેલો સ્થિતિકાળ ઉત્કૃષ્ટથી સમજવો. જઘન્યથી તો સાસ્વાદન અને
 પ્રમત્તાદિક છ ગુણુ સ્થાનકનો સ્થિતિકાળ એકસમયનોજ બળુવો. અયોગી
 કેવળીનો અબધન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ પૂર્વોક્ત પાંચ હ્રસ્વ સ્વર ઉચ્ચાર
 પ્રમાણુજ સમજવા, અને પાકીનાં છ ગુણુ સ્થાનકા મિધ્યાત્વ, મિશ્ર,
 અવિરત, દેશવિરત, ક્ષીણભોહ અને સયોગી કેવળીનો જઘન્ય સ્થિતિકાળ
 અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ બળુવો.

॥ જીવતત્તનિરૂપણનામપ્રથમાધ્યાયશબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

અજીવા પંચવિહા પળ્લતા, તંજહા—ધમ્મત્થિકા ૧ અધ-
મ્મત્થિકા ૨ આગાસત્થિકા ૩ પુગ્ગલત્થિકા ૪ કાલે ૫ અ ॥
એ પંચવિ જીવત્થિકાણ સમં છ દઢ્ઢાઈં મળ્લંતિ ॥ સઘ્ઢેઢિ
ઉપ્પાયનાસઢિઢસહાવા ॥ કાલં વિના પપ્પસવાહુલ્લેખં અત્થિકાયા ॥
પુગ્ગલવજ્જં અરુવિળો ॥ જીવવજ્જં અચેઅળા અક્કતારા ॥ તત્થ
ગઈપરિણયાળં જીવપુગ્ગલાળં ગઈવવટ્ઢમિનિમિત્તં ધમ્મત્થિકા ॥
ઢિઈપરિણયાળં ઢિઈવવટ્ઢમહેઝ અધમ્મત્થિકા ॥ અવગાહદાયગમા-
ગાસં ॥ પૂરળગલળધમ્માળો પુગ્ગલા ॥ તે અ ફરિસરસગંધવળ્લોવ-
વેઆ ॥ સઢ્ઢંધમેઅસંઢાળઅંધયારાયવુજ્જોઅચ્છાયાસુહુમત્તથૂલ્લત્તસ-
રૂવા ॥ કમ્મસરીરમળભાસાઆળપાળસુહદુક્ખજીવિઅમરળોવગ્ગહ-
હેઝ નાયવ્વા ॥ કાલે વટ્ઢળાપરિણામાઢલક્ષણે ॥ જીવા નાળદંસળ-

તીર્થંકર દેવે અજીવ પાંચ પ્રકારના ઢહ્યા છે તે આ રીતે—

૧ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, ૩ અકાશસ્તિકાય, ૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને ૫ કાળ. એ પાંચેને જીવાસ્તિકાય સાથે જોડતાં છ દ્રવ્યો ઢહેવાય છે.

એ સર્વે દ્રવ્યો ઉત્પાદ (નવા પર્યાયપણે ઉપજવું), નાશ (વર્તમાન પર્યાયનું નાશ પામવું) અને સ્થિતિ (મૂળ દ્રવ્યપણે જન્યુ રહેવું તે) સ્વભાવવાળા છે.

કાળ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો ઘણા પ્રદેશવાળા હોવાથી અસ્તિકાય ઢહેવાય છે. પુદ્ગલ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો અઢ્ઢપી છે. જીવ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો અચેતન જડ અને અકર્તા છે. તે છએ દ્રવ્ય મધ્યે ગતિ-પરિણામ પામેલા જીવ અને પુદ્ગલોને ગતિસહાયક ધર્માસ્તિકાય છે. સ્થિતિ પરિણામ પામેલા જીવ પુદ્ગલોને સ્થિતિસહાયક અધર્માસ્તિકાય છે. સ્થાન-અવકાશ આપનાર આકાશ છે. વઢ્ઢિ હાનિ પામનારા પુદ્ગલો છે. તે પુદ્ગલો સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, વાળા છે. શબ્દ, બંધ, ભેદ, સંસ્થાન, અંધકાર, આતપ, ઉષોત, ઢાયા, સૂક્ષ્મતા અને સૂક્ષ્મતા સ્વરૂપવાળા, અને કર્મ, શરીર, મન, ભાષા, શ્વાસોશ્વાસ, સુષ્પ, દુઃષ્પ અને જીવિત મરણ પ્રસંગે જીવને ઉપકારક હેતુ જાણવા. વર્તના પરિણામાદિ લક્ષણ કાળ; અને જ્ઞાનદર્શન

લક્ષણા ॥ ધમ્માધમ્માગાસાણિ દઢ્વદ્વયાણ્ એકિકાણિ ॥ પુગ્ગલા
અદ્દાસમયા જીવા ય અણંતા ॥ પપ્પસદ્વયાણ્ ધમ્માધમ્માણં એગ્ગી-
વસ્સ ય લોગાસાસતુલ્લા અસંત્વા પપ્પસા ॥ આગાસરસ અણંતા ॥
પુગ્ગલાણં પરમાણુવજ્જાણં સંસિજ્જા અસંસિજ્જા અણંતા ય ॥ ધમ્મા-
ધમ્મા કસિણે લોગે ચિટ્ઠંતિ ॥ આગાસં લોગે અલોગેઽપિ ॥ જોડ્-
સિઅગ્ગિકિરિઆકણ કાલે મણુસ્સલોગે ॥ પુગ્ગલા જીવા ય સઢ્ઢ-
લોગે ॥ એગ્ગાપ્પસાવગાહિણો પુગ્ગલા, લોગાસંસિજ્જમાગાહિઅવ-
ગાહિણો જીવા ॥ એ એ ચિઅ ધમ્માહિઆ પંચ અજીવા સપ્પદિમેઆ
ચરુદ્ધસ હવંતિ, તંજહા—ધમ્માધમ્માગાસાણં દઢ્વ ? દેસ ૨ પદેસ
૩ કપ્પણાણ્ તિણિણ તિણિણ મેઆ, એવં નવ, દસમે કાલે, પુગ્ગલાણં

લક્ષણવાળા જીવ જાણના.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશ એ ત્રણ દ્રવ્યાર્થતાએ
(દ્રવ્યપણે) એક એક દ્રવ્ય છે. પુદ્ગલો, કાળના સમયો અને જીવો અનંત
છે. પ્રદેશાર્થતાએ (પ્રદેશપણે) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને એક
જીવના પ્રદેશ લોકાકાશના પ્રદેશતુલ્ય અસંખ્યાત છે. (લોક અને અલોક)
આકાશના પ્રદેશ અનંતા છે. પરમાણુ સિંવાયના પુદ્ગલ (કણો) ના પ્ર-
દેશ સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા, અને અનંતા હોય છે. ધર્માસ્તિકાય અને અ-
ધર્માસ્તિકાય આખા લોકમાં (લોકાકાશ પ્રમાણુ) છે. અને આકાશ લોકમાં
તેમ જ અલોકમાં પણ છે.

સૂર્યચંદ્રાદિકની ગતિક્રિયાવડે થયેલ સમય, આવલી, મુદ્ગર્તાદિક કાળ
મનુષ્યલોકમાં પ્રવર્તે છે (કેમકે તેથી આગળ સૂર્ય ચંદ્રાદિક સ્થિર-નિ-
શ્ચળ છે). પુદ્ગલો અને જીવો સમસ્ત લોકાકાશમાં વર્તે છે. પુદ્ગલો
એકાદિ (લોકાકાશ) પ્રદેશોને અવગાહી રહે છે; અને જીવો લોકાકાશના
અસંખ્યાતમા ભાગાદિકને અવગાહીને રહે છે એ સર્વ ધર્માસ્તિકાયાદિક
પાંચે અજીવના ઉત્તર ભેદ ચૌદ થાય છે, તે આ રીતે—ધર્માસ્તિકાય, અધ-
ર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણેના ૧ દ્રવ્ય,^૧ ૨ દેશ^૨ અને ૩
પ્રદેશની^૩ કલ્પના વડે ત્રણ ત્રણ ભેદ ગણતાં ૯ ભેદ થાય છે; દશમો કાળ

૧ અખંડ વસ્તુ—ધર્માસ્તિકાયાદિક.

૨ કલ્પનાવડે કલ્પેલા તેના એ ચાર વિભાગ તે દેશ.

૩ અનિર્વિભાજ્યવિભાગ તે પ્રદેશ.

॥ ઓનવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૩ (૧૨) ॥

ચ સ્વંથ ૧ દેસ ૨ વપ્સ ૩ પરમાણુ ૪ લક્ષણા ચરો મેઆ ॥

॥ ઇહ અજીવતત્ત્વનિરૂવણો નામ સમયસારસ્સ
વીઓ અજ્ઞાઓ ॥ ૨ ॥

સુભાસુભકમ્મોવાદાણનિદાણં આસવે ॥ સં વાયાલીસવિહે
પણ્ણત્તે, તંજહા—પંચ ઇંદિઆણિ, ચરો કસાયા, પંચ અવ્વયાણિ,
તિણિ જોગા, પળવીસં કિરિઆઓત્તિ ॥ તત્થ ઇંદિઆણિ ફરિ-
સનાઈણિ ॥ કસાયા કોહાદઓ ॥ અવ્વયાણિ હિંસાઈણિ ॥ જોગા
મળવયળકાયાણં વાવારા ॥ કિરિઆઓ જહા—કાઠા ૧ અહિગર-
ણિઆ ૨ પાઓસિઆ ૩ પારિતાવણિઆ ૪ પાળાઠ્ઠાવાઈઆ ૫

અને પુદ્ગલોના ૧ સ્કંધ, ૨ દેશ, ૩ પ્રદેશ અને ૪ પરમાણુ ૧૫ આર
બોદો છે. એ સર્વને એકત્ર ગણતાં ૧૪ ભેદ થાય છે.

॥ અણુવતત્ત્વનિરૂપણનામાદ્વિતીયાધ્યાયશબ્દાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨ ॥

શુભાશુભ કર્મ (પુણ્ય-પાપ) ઉપાર્જન કરવામાં નિદાન (કારણ)
૩૫ આશ્રય કહેવાય છે. તે આશ્રય ૪૨ પ્રકારના (જ્ઞાનીઓએ) કહ્યા છે.
તે આ રીતે ૫ ઇન્દ્રિયો, ૪ કષાય, ૫ અવરોધ, ૩ યોગ (મન, વચન, ક્રિયા)
અને ૨૫ ક્રિયાઓ. તેમાં ઇન્દ્રિયો-સ્પર્શન, રસનાદિક; કષાય-દ્વેષાદિક;
અવરોધ-હિંસા, અસત્યાદિક; યોગ-મન, વચન, ક્રિયાના વ્યાપારરૂપ, રૂઢિયા-
ઓ-૧ કાયિકી, ૨ અધિકરણકી, ૩ પ્રદેષકી, ૪ પારિતાપનિકી, ૫ પ્રાણ-

૧ સ્કંધચક્રી છુટા નહિ પડેલા પરમાણુ તે પ્રદેશ અને એજ છુટા
ચક્રી ગયેલા તે પરમાણુઓ કહેવાય છે.

૨ ક્રિયાને અન્યથાએ પ્રવર્તાવતાં લાગે તે કાયિકી ૧, અગ્નાદિક
શસ્ત્રોને પિંધે મુદ્ધિ વિગેરેનું બોધનું તે અધિકરણકી ૨, જીવાણુ વિષય
દ્વેષ કરવાથી પ્રાદેષિકી ૩, પુત્ર કલત્રાદિના વિયોગ દુઃખથી હૃદયતાડન શી-
સ્ત્રોટનાદિ કરવું. અથવા પરને પરિતાપ ઉપજાવવો તે પારિતાપનિકી ૪.
સ્વર્ગાદિ નિમિત્તે પોતાના અથવા ક્રોધ લોભાદિયે પરના પ્રાણુનો વિયોગ
કરાવવો તે પ્રાણુતિપાતિકી ૫,

आरंभिआ ६ पास्मिहिआ ७ मायावत्तिया ८ मिच्छादंसणवत्तिया
९ अप्पच्चक्खवाणकिरिआ १० दिट्ठिआ ११ पुट्ठिआ १२ पाडुच्चिआ
१३ सामंतोवणिवाइआ १४ नेसत्थिआ १५ साहत्थिआ १६ आ-
णवणिआ १७ वेआरणिआ १८ अणाभोगवत्तिआ १९ अणवकं-
खवत्तिया २० पओगकिरिआ २१ समुदाणकिरिआ २२ पेज्जव-
वत्तिया २३ दोसवत्तिया २४ इरियावहिआ २५ य ॥ एवं साम-

तिपातिङी, ६ आरंभिङी, ७ पारिअलिङी, ८ मायाप्रत्ययङी, ९ मिथ्यादर्शन
प्रत्ययङी, १० अप्रत्याख्यानङी, ११ दष्टिङी, १२ पृष्टिङी अथवा स्पृष्टिङी,
१३ प्रातीत्यङी, १४ सामंतोपनिपातिङी, १५ नैसष्टिङी, १६ स्वाहस्तिङी,
१७ आज्ञापनिङी, १८ वैदारणिङी अथवा वैतारणिङी, १९ अनाभोगप्र-
त्ययिङी, २० अनवकांक्षप्रत्ययिङी, २१ प्रायोगिङी, २२ सामुदानिङी, २३
प्रेमिङी, २४ द्वेषिङी, २५ अय्योपधिङी.

ज्वाज्जव संभंधी आरंभ करवा ते आरंभङी ६, ज्वाज्जव विषय
परिअलुथी थाय ते पारिअलिङी ७, परने ङगवाथी मायाप्रत्ययिङी ८,
जिनवयनमां अग्रहा करवाथी मिथ्यादर्शन प्रत्ययिङी ९, संयमादितो विधात
करनारा उपायादिते न तज्जवाथी अप्रत्याख्यानङी १०, ज्वाज्जवादि पदा-
र्थाने कुतल्लवउडे ज्जेवाथी दष्टिङी ११, रागद्वेषादिवडे ज्वाज्जव स्वरूप पृष्ठ-
वाथी पृष्टिङी अथवा रागादिवडे स्त्रीयादिते २पर्थ करवाथी स्पृष्टिङी १२,
ज्वाज्जवने आश्रिते कर्मबंध थाय ते प्रातित्यङी १३, पोताना गाय अश्रा-
दित्थनी डोर्ध प्रशंसा करे तेथी रज्ज थवुं ते सामंतोपनिपातिङी १४,
रागदित्थना आदेशथी मनुष्यादि ज्जवोतुं अथवा पापाणादि अज्जवोतुं यंत्रो-
वडे निसर्जन करवुं ते नैसृष्टिङी १५, पोताने हाथे ज्वाज्जवने ताडना
करवाथी स्वाहस्तिङी १६, ज्वाज्जवने आज्ञा करवाथी आज्ञापनिङी १७,
ज्वाज्जवतुं विदारणु करवाथी वैदारणिङी अथवा ज्वाज्जवना विक्रयमां परने
ङगवाथी वैतारणिङी १८, अप्रमार्जित प्रदेशमां शरीर उपकरण्णादि मूडवाथी
अनाभोग प्रत्ययिङी १९, छह, परलोड विरुद्ध कार्यना सेवनथी अनवकांक्ष
प्रत्ययिङी २०, मन-वयन-झायावडे सावध कार्य करवाथी प्रायोगिङी २१,
आठे अक्षरना कर्म समझणे आंध्याथी सामुदानिङी २२, मायालोभनिश्चित
अथवा रागात्पादक वयन जोखवाथी प्रेमिङी २३, क्रोधमाननिश्चित अथवा
क्रोधनी उपर द्वेष करवाथी द्वेषिङी २४, अकृपाथी अवेा उपशांतमोहादिते भाव
जे समयनी स्थितिना कर्म भाव आययोगवडे ज्जे नंधाय ते अय्योपधिङी २५.

ત્રેણં પરુષિઆ આસવા । ઈર્ણિં વિસેસેણં નાણાવરણાઙ્ગનિસ્સાપ
પરુવિજ્જંતિ ॥ તંજહા—નાણદંસણવિસયા પઓસનિઢ્ઢમચ્છરંત-
રાયાસાયણોવધાયા નાણદંસણાવરણાણં આસવા ॥ દેવપૂઆગુરુ-
મત્તિસરાગસંજમદેસસંજમપત્તદાણદયાસ્વમાવાલતવઅકામનિજ્જરાઓ
સાયવેઅણીસ્સ ॥ દુક્ખસોગતાવઅકંદણવહપરિદેવણાણિ સપરોમ-
યત્થાણિ અસાથવેઅણીસ્સ ॥ જિણસુઅસંયદેવધમ્માવણવાયડ-
મ્મગ્ગદેસણમગ્ગનાસણાણિ દંસણમોહસ્સ ॥ કસાઓદયાઓ તિવ્વે
પરિણામે ચારિત્તમોહસ્સ ॥ પંચિંદિઅવહમંસાહારવહુઆરમપરિગ્ગહા

એમ સામાન્ય રીતે (કર્મ આગમન નિદાનરૂપ) આશ્રવો મરૂપ્યા
દેવે વિશેષે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ સંબંધી-આશ્રવો સંબંધી વર્ણન કરે છે.
જ્ઞાન-જ્ઞાની દર્શન-દર્શની પ્રત્યે પ્રદેપ, ઇચ્છાપલાપ, રેમચ્છર, (ભાતપાણીનો)
અંતરાય, અવિનયાદિ આશાતના અને ઉપદ્રવત(મારણાદિ)એ જ્ઞાનાવરણીય
તથા દર્શનાવરણીય કર્મના આશ્રવ સમજવા. દેવપૂજા, ગુરુભક્તિ, સરાગ સં-
યમ, દેશવિરતિ સંગ્રમ, પાત્રદાન, દયા, ક્ષમા, યાજ(અત્તાન)તપ અને અક્રામ
નિર્જરા એ સર્વ શાતા વેદનીય કર્મના આશ્રવો છે. દુઃખ, શોક, સંતાપ,
આક્રંદ, વધ અને અક્રસોસ સ્વપર ઉભય સંબંધી એ બધાને અશાતા
વેદનીય કર્મના આશ્રવ જાણવા.

દેવળી, શ્રુત, સંધ, તીર્થંકર અને ધર્મસંબંધી અવર્ણવાદ (નિંદા),
ઉન્માર્ગદેશના અને સન્માર્ગ લોપન એ દર્શન મોહનીય કર્મના આશ્રવ
છે. ક્રોધાદિક કપાયના ઉદયથી તીવ્ર મંદિગ્નષ્ટ પરિણામ થાય તે ચારિત્ર મોહ-
નીય કર્મના આશ્રવ જાણવા.

પંચેન્દ્રિય વધ, માંસાહાર અને બહુ આરંભ પરિશ્રદ એ નારકીના
આયુષ્ય સંબંધી આશ્રવ જાણવા.

૧ જ્ઞાની ગુરુ વિગેરેનું નામ જોપવવું-છુપાવવું-પ્રકાશવું નહિં.તે.

૨ તેમનો ગુણગૌરવ સહી ન શકાય તે, તેમની પૂજન-ભક્તિ થતી
બેઇતે મનમાં ખેદ ધરી બળવું તે.

નેરહઆડઅસ્સ । અટ્ટજ્ઞાણસલ્લત્તગૂઢચિત્તતાણિ તિરિઆડઅસ્સ ।
અપ્પારંભપરિગ્ગહત્તમહવઅજ્જવમજ્જિમપરિણામા મણુઆડઅસ્સાસ-
રાગસંજમદેસસંજમઅકામનિજ્જરાબાલતવકલ્લાણમિત્તસંજોગસમ્મ તા-
ણિ દેવાડઅસ્સ ॥ સરલત્તસંસારમીસ્તસાહમ્મિઅમત્તિસ્વમાઓ
સુહનામસ્સ, વિવરીઆ અસુહનામસ્સ ॥ અરિહંતવચ્છલ્લાઈ વીસં
આસવા તિત્થગરનામસ્સ ॥ મયરહિઅત્તવિળીઅત્તગુણવંતપસંસાઓ
ઉચ્ચગોઅસ્સ, વિવરીઆ નીઅગોઅસ્સ ॥ જિણપૂઆવિગ્ધકરણહિં-
સાઈઆ વિગ્ધસ્સ ॥ એ અ પડકમ્મં પડિનિઅયા આસવા ટિઙ્ગણુ-
ભાગવંધાવિક્ષાણ વિળ્ણેઆ । પગ્ગપ્પેસવંધાવિક્ષાણ પુણ અવિસે-

આત્મધ્યાન, સશત્યપણું^૧ અને ગૂઢ ચિત્તપણું^૨ એ તીર્થંચ આયુષ્યના
આશ્રવ છે. અદ્ય આરંભ-પરિગ્રહપણું, મૃદુતા (નરમાશ), સરલતા અને
અતિ ઉત્કૃષ્ટ કે નિકૃષ્ટ નહિ એવા મધ્યમ પરિણામ એ મનુષ્ય આયુષ્યના
આશ્રવ છે. સરાગ સંજમ દેશવિરતિ સંજમ, અકામનિર્જરા, આળ (મિથ્યા-
ત્વ યુક્ત) તપ, ઈકલ્યાણ મિત્રતા સમાગમ અને સમ્યક્ત્વ એ દેવ આયુ-
ષ્યના આશ્રવ ગણવા. સરલપણું ભવભીરૂપણું, સાધર્મિક ભક્તિ અને ક્ષમા
શુભ નામકર્મના આશ્રવ છે, તેથી વિપરીત (માયાવીપણું વિગેરે) અશુભ
નામકર્મના આશ્રવ છે. અરિહંત વાત્સલ્ય (દેવભક્તિ) પ્રમુખ વીશ સ્થા-
નકા તીર્થંકર નામકર્મના આશ્રવ છે. મદ-અભિમાન રહિતપણું, વિનીત-
પણું (નમ્રતા,) અને ગુણવંતની પ્રશંસા એ ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના અને એથી
વિપરીત નીચ ગોત્રકર્મના આશ્રવ છે. જિનપૂજનમાં અંતરાય કરવો, જીવ-
હિંસાદિકમાં તત્પર રહેવું એ અંતરાય કર્મના આશ્રવ ગણવા, પૂર્વોક્ત પ્રતિ-
કર્મ (એક એક કર્મ આશ્રયી) પ્રતિનિયત (ચોક્કસ) આશ્રવો સ્થિતિમંધ અને
સમધનની અપેક્ષાએ સમજવા; પ્રકૃતિમંધ અને પ્રદેશમંધની અપેક્ષાએ તો

૧ મૂળ ઉત્તર ગુણમાં લાગેલા અતિચારાદિ દોષની આલોચના નિંદા
ન કરવી તે. ૨ ઉદારી રાગનું ખુન કરનારની પેરે જેના મનનો ગૂઢ અભિ-
પ્રાય કળાય નહિ તે. ૩ સંબલન કળાયતો જેમાં ઉદય વર્તે છે તે. (વીતરાગ
મંચમ નહિ.) ૪ સંસારરૂપી કેદખાનામાં પડેલા આત્માને વિવિધ ઉપદેશો
વડે ધર્મમાં જે પ્રેરણા કરે તે કલ્યાણમિત્ર.

સેણં સત્ત્વેઽવિ સત્ત્વકમ્માણં આસવા ભવંતિ ॥ જઓ સિદ્ધંતે અદ્ધ-
વિહે સત્ત્વિહે છવ્વિહે ઇગ્ગવિહે વા વંધે મણિણ, નો પુણ પઢિનિઅ-
યસ્સ કમ્મસ્સ વંધે ॥ તત્થ મિચ્છદ્દિટ્ઠિપમિર્ણં અપમત્તંતાણં મીસ-
વજ્જાણં આઠવંધે અદ્ધવિહે, અન્નહા સત્ત્વિહે ॥ મિસ્સનિયદ્ધિઅ-
નિયદ્ધિવાયરાણં સત્ત્વિહે ॥ સુહુમસંપરાયસ્સ મોહાઠ્ઠવજ્જે છ-
વ્વિહે ॥ ઠવસંતમોહાર્ણં તિણ્હં સાયસ્સ ચ્ચિઅ વંધાઓ ઇગ્ગવિહે ॥
અજોગિકેવલી અવંધમે ॥

॥ ઇહ આસવતત્ત્વનિરૂપણો નામ સમયસારસ્સ
તદ્ધઓ અજ્ઞાઓ ॥ ૩ ॥

મિચ્છાદંસણઅવિરૂપમાયકસંયજોગેહિં વંધહેઋહિં જીવસ્સ
કમ્મપુગ્ગલાણં સિલેસે વંધે ॥ સે ચઠ્ઠવિહે પળ્લગત્ત, તંજહા—પગડ-

સામાન્ય રીતે પૂર્વોક્ત સર્વે સર્વ કર્મના આશ્રવ હોઈ શકે છે, કેમકે સિદ્ધાન્તમાં
આઠ પ્રકારનો, સાત પ્રકારનો, છ પ્રકારનો અથવા એક પ્રકારનો બંધ કહેલો
છે. પરંતુ પ્રતિનિયત કર્મનો બંધ કહેલો નથી. તેમાં મિશ્રગુણુસ્થાનક વર્ણિત
મિથ્યાત્વગુણુસ્થાનકથી માંડી અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનક પર્યંત આયુષ્ય બંધ હોય તે
સમયે અષ્ટવિધ (આઠે) કર્મનો બંધ અને આયુષ્ય બંધ સિવાયનો સપ્તવિધ
(સાત) કર્મનો બંધ કહ્યો છે. મિશ્ર, નિવૃત્તિ આદર અને અનિવૃત્તિ આદર
એ ત્રણ ગુણુસ્થાનકે સાત પ્રકારનો કર્મબંધ; સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણુસ્થાનકે
મોહનીયકર્મ અને આયુષ્યકર્મ સિવાય છ પ્રકારનો કર્મબંધ; ઉપશાન્તમોહ,
ક્ષીણ મોહ અને સયોગી ગુણુસ્થાનકે કેવળ એક સાતા વેદનીયનોજ બંધ
હોવાથી એક કર્મનોજ બંધ અને અયોગી કેવળાને કાષ્ઠપણુ કર્મના બંધનો
અભાવ હોવાથી અખંધક કહેલા છે.

॥ આશ્રવતત્ત્વ નિરૂપણુનામા તૃતીય અધ્યાય શબ્દાર્થ સંપૂર્ણ. ॥

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને મત વચન કાયાના યોગ-
રૂપ બંધ હેતુઓવડે જીવનો કર્મપુદ્ગલો સંગાતે સંબંધ થાય તે બંધ
કહેવાય છે. તે બંધ ચાર પ્રકારનો છે. ૧ પ્રકૃતિબંધ, ૨ સ્થિતિબંધ,

बंधे १ ठिईबंधे २ अणुभागबंधे ३ पएसबंधे ४ अ ॥ तत्त्य नाणा-
वरणदंसणावरणवेयणिज्जमोहआउनामगोत्तंतरायाणं नाणच्छाय-
णाई जे सहावे सा पगई ॥ ठिई कम्मदलिअस्स कालनिअमणं,
जहा—“नाणदंसणावरणवेअणिज्जंतरायाणं उक्कोसा ठिई पत्तेअंती-
सं सागरोवमकोडाकोडीओ, सत्तरी मोहरस्स, वीसं नामगोआणं, आ-
उस्स पुण तित्तीसं सागरोवमाणि ॥ जहन्ना ठिई वेअणीअस्स
बारस मुहुत्ता, नामगोत्ताणं अट्ठ, सेसाणं अंतोमुहुत्तं ॥” सुहासु-
हाणं सुरनरतिरिआउवज्जाणं सद्धानं कम्मपयडीणं त्तिट्ठिट्ठिई अइसं-
किलेसेण वज्झइ, जहन्ना विसोहीएत्ति ॥ अणुभागे अणुभावे विवागे
रसेत्ति एगट्ठा ॥ से असुहाणं पयडीणं निंव व्व असुहे, सुहाणं उच्छ
व्व सुहे त्ति पयडीणं सुहासुहविभागे परूविज्झइ ॥ सायवेअणीअं
? । सुरनरतिरिआणं आउआइं ? । उच्चगोअं ? । सत्तत्तीसं नाम-

३ २सअंध, ४ प्रदेशअंध. तेमां ज्ञानावरणी, दर्शनावरणी, वेदनीय, मोह-
नीय, आयु, नाम, गोत्र अने अंतराय कर्मेना जे ज्ञान-आच्छादतादिक
स्वभाव ते प्रकृतिअंध; कर्मनां दणियां अंधी डाण निर्माण ते स्थिति-
अंध; ते आवी रीते “ज्ञानावरण; दर्शनावरण, वेदनीय अने अंतराय अे
आरे कर्मनी प्रत्येक उत्कृष्ट स्थिति त्रीश कोडाकोड सागरोपमनी, मोहनीय
कर्मनी ७० कोडाकोड सागरोपमनी, नाम अने गोत्रकर्मनी २० कोडाकोड
सागरोपमनी अने आयुष्य कर्मनी तेत्रीश सागरोपमनी उत्कृष्ट स्थिति
गणुवी. जघन्य स्थिति वेदनीयकर्मनी आर मुहूर्तनी, नाम गोत्रनी आठ
आठ मुहूर्तनी अने आश्रीनां कर्मेनी अंतर्मुहूर्त प्रमाण (जघन्य स्थिति)
गणुवी.” देव मनुष्य अने तिर्य्य आयु वर्ज्जने शुभाशुल सर्व कर्म प्रकृति-
नी उत्कृष्ट स्थिति अती संकलेशवडे अंधाय छे अने जघन्य स्थिति (परि-
णामनी) विशुद्धिवडे अंधाय छे.

अनुभाग, अनुभाव, विपाक अने २स अे अंधाय अेक अर्थवाजा
पर्याय शब्दो छे. ते २स-विपाक अशुल कर्म-प्रकृतिअेना क्षीमजानी जेवे
अशुल अने शुल प्रकृतिअेना शेषजीनी जेवे शुल छे. तेथी शास्कार
कर्मप्रकृतिअेना शुभाशुल विभाग अतावे छे-१ शातावेदनीय, ३ देव

પયડીઓ, તંજહા—મણુઆળં ગઈ ? આણુપુઁવી અ ૨, દેવાળં ગઈ
૩ આણુપુઁવી અ ૪, પંચિંદિઅજાઈ ૫, ઓરાલિઆઈણિ પંચ સરી-
રાણિ ૧૦, આઈછાળં તિણ્હં તિણિ અંગોવંગાણિ ૧૩, પઢમં સંહ-
ળળં ૧૪, પઢમં સંઠાળં ૧૫, સુહા વળ્ળ ૧૬ ગંધ ૧૭ રસ ૧૮
ફાસા ૧૯, સુહવિહગઈ ૨૦, અગુલ્લહુ ૨૧ પરાવાય ૨૨ ઝસાસા
૨૩ ડડયવુ ૨૪ જ્ઞોઅ ૨૫ નિમ્માળ ૨૬ તિત્યયરાણિ ૨૭, તસદ-
સગં ચ ૩૭, અઆઓ સુહાઓ બાયાલીસં 'પુળ્ળપયડીઉત્તિ'રુઢા-
ઓ ॥ પંચ નાળાવરણાણિ ૫, નવ દંસળાવરણાણિ ૯, મિસ્સસમ્મ-
તાળં બંધામાવાઓ છઁવીસમેળ મોહે ૨૬, પંચ અંતરાયાણિ ૫, અ-
આઓ પળયાલીસં ૪૫ ઘાઙ્ઙચઙ્ઙપયડીઓ । અસાયવેઅળીઅં ? ।
નેરઙ્ઙઆઙ્ઙઅં ? । નીઅગોઅં ? । ચઙ્ઙત્તીસં નામપયડીઓ, તંજહા—

મનુષ્ય અતે નિર્વ્યયનાં આયુષ્ય, ૧ ઉચ્ચ ગોત્ર તથા નામકર્મની ૮૭ પ્રકૃતિ-
ઓ—મનુષ્યગતિ અતે આનુપૂર્વી (૨), દેવગતિ અતે આનુપૂર્વી (૪), પંચે-
ન્દ્રિય જાતિ (૫), ઔદારિકાદિક ૧૫ાંય શરીર (૧૦), પ્રથમના ત્રણ શરી-
રના ત્રણ અંગોપાંગ (૧૩), ૩પ્રથમ સંધયણુ (૧૪), ૪પ્રથમ સંસ્થાન (૧૫),
શુભ વર્ણ, ગંધ, રસ અતે રપર્શ (૧૮), શુભ વિહાયાગતિ (૨૦), અગુ-
રૂધધુ (૨૧), પરાધાત (૨૨), ઉછ્વાસ (૨૩), આતપ (૨૪), ઉઘોત (૨૫),
નિર્મોણુ ૨૬, તીર્થકર (૨૭), અતે ૫ત્રસ દશકો (૩૭) એ ૪૨ પુન્ય (શુભ)
પ્રકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ છે. (હવે ૮૨ (અશુભ) પાપ પ્રકૃતિઓ વર્ણવે છે).

પાંચ જ્ઞાનાવરણ, નવ દર્શનાવરણ, મિશ્રમોહનીય અતે સમકિત મો-
હનીયના બધેનો અભાવ હોવાથી બાકીની ૨૬ મોહનીય પ્રકૃતિ, પાંચ
અંતરાય એ રીતે ૪૫ પ્રકૃતિઓચાર ઘાતિકર્મની કહી; અતે અસાતાવેદ-
નીય, નારકાનું આયુષ્ય, નીચ ગોત્ર અતે ૩૪ નામકર્મની પ્રકૃતિ, તિર્થય-

૧ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અતે કાર્મણુ. ૨ ઔદારિક
અંગોપાંગ, વૈક્રિય અંગોપાંગ અતે આહારક અંગોપાંગ જાણવા. ૩ વજ્ર-
રૂપભનારાય. ૪ સમયતુરસ. ૫ ત્રસ, બાદર, પર્વામિ, પ્રત્યેક, સ્થિર,
શુભ, સુભગ (સૌભાગ્ય), સુસ્વર, આદેય, અતે યશનામકર્મ.

તિરિઆણં ગઈ ૧ આણુપુઁવી અ ૨, નેરડઆણં ગઈ ૩ આણુપુઁવી
અ ૪, ઇગિદિઆઈઓ ચરો જાઈઓ ૮, પદમવજ્ઞાણિ પંચ સંઘન-
નાણિ ૧૩, પંચ સંઠાનાણિ અ ૧૮, અસુહા વળ્ણગંધરસફાસા ૨૨,
અસુહાવિહગઈ ૨૩, ઉવઘાયં ૨૪,^૧ યાવરદસગં ચ ૩૪ । એવં સવ્વ-
ગેણં અસુહાઓ વાસીઈ 'પાવપયહિઉત્તિ' મળ્ણંતિ ॥ નિંબુચ્છુપસુ-
હાણં^૨ સહજે રસે એકદ્વાણિ, સે ચ્ચિ અ દુતિચઙ્ગાભાગપમાણે કઢિ ઇ-
કભાગાવસેસે દુદ્વાણિ આઈ ઇ હોઈ, એસા ઉવમા પયહિરસસ્સ મળિ આ ॥
પવ્વયભૂમિવાલુયાજલરેહાતુલ્લેહિં કસાઈ અસુહાણં જહાકમં ચઙ-
તિદુડકદ્વાણિ રસે વજ્ઞઈ । સુહાણં તુ વાલુઆજલરેહાતુલ્લેહિં ચઙ-
દ્વાણિ, ભૂમિરેહાતુલ્લેહિં તિદ્વાણિ, પવ્વયરેહાતુલ્લેહિં દુદ્વાણિ, એકદ્વા-

ગતિ અતે આનુપૂર્વી (૨), નરકગતિ અતે આનુપૂર્વી (૪), એકેન્દ્રિયાદિ.
ચાર જાતિ (૮); પ્રથમ સિવાયનાં પાંચ સંઘયણુ (૧૩), પાંચ સંસ્થાન
(૧૮), અશુભ વર્ણુ, ગંધ, રસ અતે સ્પર્શ (૨૨), અશુભ વિહાયોગતિ
(૨૩) ઉપધાત (૨૪), અતે ૧સ્થાવરદશકા (૩૪) એ રીતે સર્વે મળીને
૮૨ અશુભ પાપ પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે.

લીમડાનો તથા શેલડી પ્રમુખનો સ્વાભાવિક રસ એક ઠાણીઓ.
લેખાય અતે તે રસ બે, ત્રણ, ચાર ભાગ પ્રમાણુ કઢાયે છતે એક ભાગ
અવશેષ રહે છતે બે ઠાણીઓ વિગેરે કહેવાય. એ ઉપમા પ્રકૃતિના
રસની જાણવી.

પર્વત અતે ભૂમિની કાટ, વેળુ અતે જળમાંની રેખા સમાન કપા-
ચોવડે અશુભ કર્મોનો અનુક્રમે ચાર, ત્રણ, બે અતે એક ઠાણીઓ. રસ
અંધાય છે, સારે શુભ કર્મોનો રસ વેળુ અતે જળરેખા સમાન કપાયવડે

૧ સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભાગ
(દૌર્ભાગ્ય) દુસ્વર, અનાદેય અતે અપ્રયશ નામકર્મ એ સ્થાવરદશકા જાણવો.

૨ સહજ રસ (કઢયા વગરનો મીઠો કે કડવો) એક ઠાણીઓ, તેનેજ
કઢતાં (ઉકાળતાં) અર્થો ખાકી રહે તે બે ઠાણીઓ, બે ભાગ બળી જાય
ત્રીજો ભાગ શેષ (ખાકી રહે) એવો રસ ત્રણ ઠાણીઓ અતે ત્રણ ભાગ
બળી જાય એથો ભાગ ખાકી રહે તે ચોઠાણીઓ જાણવો.

ણિં નત્થિ ॥ ચડસંજલણપંચંતરાયપુંવેઅમડસુયઓહિમળનાણચક્કુ-
અચક્કુઓહિંદંસળાવરણરૂવાઓ સત્તરસપયડીઓ ઇગદુતિચડદ્વાણિ-
અરસાઓ, સેસાઓ સુહાઓ અસુહાઓ અ દુતિચડદ્વાણિઅરસાઓ
નિહિદ્વાઓ ॥ સંકિલેસેણં અસુહાણં પયડીણં તિવ્વે રસે ભવદ્, વિ-
સોહીઈ મંદે ॥ સુહાણં પુણ વિસોહીઈ તિવ્વે, સંકિલેસેણં મંદેત્તિ ॥
પણસા કમ્મવગ્ગણાદલિઅસરૂવા ॥ ઇહ સ્વલુ જીવે નિઅસવ્વપણેસેહિં
અભવ્વાણંતગુણપણસનિપ્પન્ને સવ્વજીવાણંતગુણરસચ્છેઓવ્વેણ પગ-
પણસોગાદે અભવ્વાણંતગુણે કમ્મવગ્ગણાસ્વંધે પડસમયં ગિણ્હે ॥
ગિણ્હિત્તા તમ્મજ્ઞાઓ થોવંદલિઅં આડસ્સ, તઓ વિસેસાહિઅં પરો-
પ્પરં તુલ્લં નામગોત્તાણં, તઓ વિસેસાહિઅં પરોપ્પરં તુલ્લં નાણાવર-

(વિશુદ્ધ પરિણુભે) અઠિઠાણીયો; ભૂમિક્ષાટ સમાન કપાયવડે (મધ્યમ પરિ-
ણુભે) ત્રણ ઠાણીયો અને પર્વતની ક્ષાટ સમાન કપાયવડે યે ઠાણીયો બં-
ધાય છે. એક ઠાણીયો શુભ રસ બંધાતો નથી; (૨-૩-૪ ઠાણીયોજ
બંધાય છે.) ચાર સંઘવલન (કપાય). પાંચ અંતરાય (દાન-દાહ-ભોગ-ઉપભો-
ગ-નીચ અંતરાય), પુરૂષવેદ, મતિ-શ્રુત-અવધિ-મનઃપર્યવસાનના આવરણ,
અક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિદર્શનના આવરણરૂપ ૧૭ પ્રકૃતિઓ ૧-૨-૩-૪ સ્થા-
નિક રસવાણી અને બાકીની અશુભ તેમજ શુભ પ્રકૃતિઓ ૨-૩-૪
સ્થાનિક રસવાણી કહી છે. સંકલેશ (મલીન અધ્યવસાય) વડે અશુભ પ્રકૃતિ-
ઓનો તીવ્ર (આકરો) રસ થાય છે અને અધ્યવસાયની શુદ્ધિ થતાં મંદ
રસ થાય છે. શુભ પ્રકૃતિઓનો તો અધ્યવસાયની શુદ્ધિવડે તીવ્ર રસ
થાય છે અને અધ્યવસાયની મલીનતા થતાં તે રસ મંદ પડી જાય છે.

પ્રદેશ બંધ તે કર્મવર્ગણાનાં દળીયાં (મેળવત્તા) રૂપ સમજવો.

આ પારાવાર સંસારમાં ભમતાં જીવ પોતાના સર્વ (લોકાકાશ પ્ર-
માણુ અપ્રખ્ય) પ્રદેશોવડે, અભવ્યોથી અનંતગુણા પ્રદેશ-દળથી અનેલા
અને સર્વ જીવથી અનંતગુણા રસચ્છેદે કરી યુક્ત, સ્વપ્રદેશમાંજ રહેલા
(બહારના નહિ), અભવ્યોથી અનંતગુણા (અને સિદ્ધથી અનંતમા ભાગના)
કર્મ વર્ગણાના રૂકંધો પ્રતિસમય ગ્રહણ કરે છે. ગ્રહણ કરીને તેમથી
થોડાં દળીયાં આયુકર્મને, તેથી વિશેષાધિક અને પરસ્પર તુલ્ય દળીયાં નામ.

णदं सणावरणंतरायणं, तओ विसેसाहियं मोहस्स, तओ विसેसा-
हिअं वेअणीयस्स विभइत्ता निअपएसेसु खीरनीरनाएणं अगिलो-
हपिडनाएणं वा संबंधेइ ॥ एसा कम्मदलिअस्स अट्टभागकप्पणा
अट्टविहंबंधेसु । सत्तविहाइबंधेसु सत्तभागाइकप्पणा कायव्वा ॥
पयडिपएसबंधाणं जोगाहेअ । ठिइअणुभागबंधाणं कसाया ॥
पुट्ट १ बद्ध २ निधत्त ३ निकाइअ ४ भेअभिन्ने वा चउव्विहे बंधे ॥

॥ इइ बंधतत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स

चउत्थो अज्झाओ ॥ ४ ॥

आसवाणं निरोहे संवरे पणत्ते ॥ से अ समिइगुत्तिपरीसहज-
इधम्मभावणाचरित्तेहि कम्मपुग्गलादाणसंवरेणाओ सत्तावन्नविहे

અને જોત્તકર્મને, તેથી વિશેષાધિક અને પરસ્પર તુલ્ય દળીયાં જ્ઞાનાવરણ,
દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મને, તેથી વિશેષાધિક મોહનીય કર્મને અને
તેથી વિશેષાધિક વેદનીય કર્મને વહેંચી આપી નિજ આત્મપ્રદેશમાં ક્ષીર
નીરની પેરે અથવા લોહ અગ્નિની પેરે તે કર્મવર્ગણના સ્કંધો સાથે
મળી જાય છે. કર્મદળીયાંની આ આઠ ભાગની કલ્પના અષ્ટવિધ કર્મબંધકો
આશ્રયી સમજવી. સાત, છ અને એકવિધ બંધકોને વિષે તેટલાજ ભાગની કલ્પ-
ના કરવી. પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધના હેતુ (મન, વચન અને કાયાના) યોગ
જાણવા. સ્થિતિબંધ અને રસબંધના હેતુ ક્રોધાદિક કષાયો જાણવા. તેમજ
વળી ૧૮પૃષ્ઠ, બદ્ધ, નિધત્ત અને નિકાચિત એ રીતે પણ ચાર પ્રકારનો
બંધ શાસ્ત્રમાં કહેલો છે. (ઇતિ બંધવિચાર.)

(બંધતત્ત્વ નિરૂપણનામા ચતુર્થ અધ્યાય શબ્દાર્થ: સંપૂર્ણ.)

આશ્રયોનો નિરોધ કરવો તે સંવર કહ્યો છે. સમિતિ, યુક્તિ, પરી-
સહ, યતિધર્મ, ભાવનાઓ અને ચારિત્રવડે કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાનો નિ-
રોધ (અટકાવ) થવાથી તે સંવર સત્તાવન પ્રકારનો થાય છે. તેમાં

૧ છુટી સોયો, સૂત્રથી બાંધેલી સોયો, લોઢાના બંધનથી બાંધેલી
સોયો અને હથોડે ટીપો નાંખેલી સોયોના દૃષ્ટાન્તથી સ્પૃષ્ટાદિ બંધો જાણવા.

(૪૦) ॥ શ્રીનવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. જ (૧૨) ॥

ભવઈ ॥ તત્થ ઈરિયાઈઓ સમિઈઓ પંચ ॥ જોગનિગ્ગહરૂઆઓ
ગુત્તીઓ તિણ્ણ ॥ સુહાઈઆ પરીસહા બાલીસં ॥ સંતિપ્પમ્મુદે
દસવિહે જઈધમ્મે ॥ અણિચ્ચયાઈઆઓ દુવાલસ ભાવનાઓ ॥
સામાઈઆઈઆઈ પંચ ચારિત્તાઈ ॥

॥ ઈઈ સંવરતત્તનિરૂવળો નામ સમયસારસ્સ
પંચમો અજ્ઞાઓ ॥ ૫ ॥

અણુભૂઅરસાણં કમ્મપુગ્ગલાણં પરિસદ્ડણં નિજ્જરા ॥ સા દુવિ-
હા પણ્ણત્તા, સકામા અકામા ય ॥ તત્થ અકામા સવ્વજીવાણં ॥ તહા-
હિ—એગિંદિઆઈઆ તિરિઆ જહાસંભવં છે અમેયસીઉળ્હવાસજં-
લગ્ગિલ્હાપિવાસાકસંકુસાર્શિહિં, નારગા તિવિહાએ વેઅણાએ, મણુઆ
લ્હાપિવાસાવાહિદાલિદ્ધચારગનિરોહાઈણા, દેવા પરાભિઓગકિવ્વિ-

ધર્માદિક સમિતિ^૧ પાંચ; મન, વચન, ક્રિયાના યોગ (વ્યાપાર) નિગ્રહરૂપ
ગુપ્તિઓ^૨ ત્રણ; ક્ષુધાદિક પરીસહો ભાવીસ; ક્ષમા પ્રમુખ યતિધર્મ
દશવિધ; અનિલાદિક ભાવનાઓ બાર અને સામાયકાદિ ચારિત્ર પાંચ.
(સંવરતત્ત્વ નિરૂપણનામા પંચમ અધ્યાય શબ્દાર્થ: સમાપ્ત:)

ભોગવાદ ગયેલા રસવાળા કર્મપુદ્ગલોનું પરિશાદન થવું (ખરી જવું)
તે નિર્જરા કહેવાય છે. તે બે પ્રકારની ૧ સકામ, ૨ અકામ ભેદે કરીને
જાણવી. તેમાં અકામ^૪ નિર્જરા સર્વ જીવોને હોય તે આ રીતે—એકેન્દ્રિ-
યાદિક તિર્થેયો યથાસંભવ છેદન ભેદન, શીત, તાપ, વર્ષાજળ, અગ્નિ, ક્ષુધા,

૧ ધર્મા—ગમનાગમન, ભાષા, એષણા, આદાન, નિક્ષેપ અને મજો-
ત્સર્ગ પ્રસંગે ઉપયોગ સહિત પ્રવર્તન.

૨ અસત્ યોગનો નિગ્રહ અને સત્ (કુશળ) યોગનું ઉદીરણ.

૩ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સદ્ધમ સંપરાય
અને યથાખ્યાન.

૪ અકામ—ધર્મજા વગર કષ્ટાદિ સહન કરતાં.

सिअत्ताइणा असायवेअणीअं कम्ममणुभविउं परिसाडित्ति त्ति तेसिं
अकामनिज्जरा ॥ सकामनिज्जरा पुण निज्जराहिलासीणं अण-
सण १ ओमोअरिआ २ भिक्खायरिआ ३ रसच्चाय ४ कायकिलेस ५
पडिसंलीणया ६ भेअं छन्विहं बाहिरं, पायच्छित्त १ विणय २
वेआवच्च ३ सज्झाय ४ ज्ञाण ५ विजस्सग्ग ६ भेअं छन्विहमब्भंतरं
च तवं तवेताणं ॥

॥ इह निज्जरातत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स
छट्ठो अज्झाओ ॥ ६ ॥

धाइचउक्खवणं उप्पन्नकेवलनाणदंसणस्स कसिणकम्मक्खण
मोक्खे पण्णत्ते ॥ खीणकम्माणो अ गउरवाभावाओ नाहो गच्छंति ॥

तृषा, याशुक अने अंकुशादिवउ; नारडी (नरकना) शुवो त्रलु प्रकारनी^१
वेदनावउ; भनु^२धो क्षुधा, तृषा, आधि, दारिद्र अने अधीप्पानादिवउ; अने
देवताओ परवशता अने किरियपणुादिवउ अशाता वेदनीय कर्म्मने अ-
नुबनी (भोगवी) अपावे छे. तेथी तेभने अकामनिज्जरा^३ जालुवी. सकाम-
निज्जरा तो अनशन^४, जालुहरी^५, लिक्षावर्या (वृत्ति संक्षेप), रसत्याग,
कायकेश (लोयादिवउ देहभन) अते प्रतिमंलीनता (कायप्पानी पेरे अं-
गोपांगने संकोयी राप्पवा) ओ छ प्रकारना आहृत^६ तथा प्रायश्चित्त^७,
विनय, वैयावच्य, सज्जाय, ध्यान अने व्युत्सर्ग^८ ओ छ प्रकारना अल्य-
तर तपने तपतां निर्जराबिज्जापीने थवा पाभे.

(निर्जरातत्त्व निरूपणनामा षष्ठ अध्याय शब्दार्थः संपूर्णः)

(ज्ञानावरणादि) चार धातिकर्म्मना (सर्वथा) क्षयउ केवणज्ञान-दर्शन
प्राप्तने सभरत कर्म्मनो क्षय थये मोक्ष कखो छे. क्षीणकर्म्मओ गौरव (भा-

१ नरकक्षेत्रान्य, अन्य उद्धारित अने परमाधामी कृत. २ उपवास छड
अकृयादि. ३ जर करतां ओछो आहार करवो ते. ४ पाप आलोचना
(आलोचणु) ५ देहादिक भभत्त त्याग.

(૬૨) ॥ શ્રીનવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૩ (૧૨) ॥

જોગપઓગાભાવાઓ ન તિરિઅં ગચ્છંતિ ॥ નિસ્સંગતાંઓ ગયલે-
વાલાડફલં વ, બંધચ્છેદાઓ ઇરંડફલં વ, પુવ્વપઓગાઓ ધણુચિ-
મુકુડસુ વ્વ, તહાગઇપરિણામાઓ ધૂમ વ્વ ઉઢું ગચ્છતિ ॥ લોગંતે
અ ચિદંતિ ॥ ધમ્મત્થિકાયાભાવેણં ન પરઓ ગઈ ॥ તત્થ ય સા-
સયં નિરુવમં સહાવજં મુક્કસ્વ અણુહવંતિ ॥ મુરામુરનરાણં સવ્વદ્ધા-
પિંડિઆઈં સોક્કલાઈં જસાણંતભાગે ન ભવંતિ ॥ તે અ સિદ્ધા
સંતપયપરુવણાઈંહિં નવહિં અણુઓગદારેહિં પરુવિઅવ્વા ॥

॥ इह मोक्खतत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स
सत्तमो अज्झाओ ॥ ७ ॥

રેપણુ) ના અભાવે નીચા જતા નથી; યોગ પ્રયોગના અભાવથી તીવ્ર
જતા નથી, પરંતુ નિઃસંગતાથી મળ-લેપ વગરના તુંબડાની પેરે, કર્મ-
અધનના છેદાવાથી એરંડના ફળની પેરે, પૂર્વ પ્રયોગથી ધનુષ્યમાંથી છૂટેલા
આણુની પેરે તથા ગતિ પરિણામથી ધૂમાડાની પેરે ઉંચા (ઉર્ધ્વગતિએ)
જ જાય છે અને લોક (આકાશ) ના અંતે રહે છે. ધર્માસ્તિકામના અભા-
વથી આગળ (અલોકમાં) ગતિ (ગમન) થતા પામે નહિ. (તેથી) લાંજ
(લોકના અગ્રભાગેજ) રહ્યા છતાં, શાશ્વત-નિરૂપમ-સ્વાભાવિક સુખને અ-
નુભવે છે. સુર, અસુર અને મનુષ્યસંબંધી સર્વ કાળનાં એકાં કરેલાં સુખો
સિદ્ધ ભગવાનના અનંતમા ભાગે આવતાં નથી. (સિદ્ધ ભગવાનનું સુખ
અનંત છે-વચન અગોચર છે.) ૧અંતપદ પ્રરૂપણુદિક નવ અનુયોગદ્વારોવડે
તે સિદ્ધોની વ્યાખ્યા કરવી.

(મોક્ષતત્ત્વ નિરૂપણનામા સપ્તમ અધ્યાય શબ્દાર્થ: સમાપ્તઃ)

૧ સત્પદપ્રરૂપણુતા ૧ દ્રવ્ય પ્રમાણુ ૨ ત ૩ સ્પર્શના ૪ કાલ ૫ અંતર
૬ ભાગ ૭ ભાવ ૮ અસ્પૃશ્યહુત્વ ૯.

एआणि सत तत्ताणि बंधंतम्भूआणं पुण्णपावाणं
विभिन्नत्तविवक्खाए नवावि भणंति ॥ संखेवेणं वित्थ-
रेण वा तेसि अवबोहे सम्मन्नाणं ॥

॥ सिरिदेवानन्दसूरिइयं सत्ततत्त-
पगरणं संमत्तं ॥

અધતત્ત્વમાં સમાવેશિત કરેલાં પુન્ય અને પાપને જૂદાં ગણીએ
તો ઉક્ત સાત તત્ત્વો (ને બદલે) નવતત્ત્વો પણ કહેવાય છે. સંક્ષેપે
કે વિસ્તારે તે તત્ત્વોનો અવબોધ થયો તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે.

॥ श्रीदेवानन्दसूरि रचित सप्ततत्त्वप्रकरण
शुद्धार्थः संभाष ॥

॥ श्री गूर्जरभाषानुवादविभूषितं ॥

॥ कलिकालसर्वज्ञ-भगवत्पाद-श्रीहेमच-
न्द्राचार्य-श्रीदेवानन्दसूरिप्रणीतं ॥

॥ सप्ततत्त्वप्रकरणयुगलम् ॥

॥ संस्कृतप्राकृतभाषामयः ॥

॥ चिन्तनाचार्यवर्यप्रणीतः ॥

॥ भाषानुवादसमलङ्कृतः ॥

॥ श्रीनवतत्त्वसाहित्यसङ्ग्रहः ॥

Surya Prakash Prlting Press

॥ श्रीभाग्यविजयजीकृत ॥

॥ श्रीनवતત્ત્વસ્તવનમ્ ॥

(દોષક-ચતુષ્પદિકા છન્દોબદ્ધ.)

॥ પરિશિષ્ટ નં. ટ (૧૩) ॥

(દુહા.) શ્રીઅરીહંતના પાય યુગલ, પ્રણમી પરમાણુંદ; નવતત્ત્વ
વિવરણુ કહું, જે ભાખ્યા વીર જિણુંદ. ॥ ૧ ॥ નવનિધાન ચક્ર-
તિના, જિમ ધન પાર ન હોય; તેમ નવ તત્ત્વ વિચારનો, પાર
ન પામે હોય. ॥ ૨ ॥ નવ નદે નવ ડુંગરી, કનક તણી જલ
નિધ; તેમ નવ તત્ત્વ વિચારણા, રાખો હમડા સનિધ. ॥ ૩ ॥
ગિવા નવ ઐવેક છે, લોક નાલ પ્રજ્ઞાંડ; મુખ મંડળ કંઠે ધરે,
તત્ત્વ નવનીજ (ત) પિંડ. ॥ ૪ ॥ નવ વાડ રક્ષા કરો, પ્રજ્ઞાયર્થ તિજ
પ્રજ્ઞ; તિમ નવ તત્ત્વજ રાખજો, વિનય મૂલ જિન ધર્મ. ॥ ૫ ॥
(ચૌપાઈ.) શ્રીપાસ જિનેશ્વર પ્રણમી પાય, સદ્ગુરુ દાનતણે સુપસાય,
નવતત્ત્વનો કહું વિચાર, સાંભલજો ચિત્ત દઈ નરનાર ॥ ૧ ॥ જીવ
અજીવ, -પુણ્ય-પાપજ-જોય, આશ્રવ-સંવર-નિર્જરા હોય; અન્ધ,
મોક્ષ, -નવ તત્ત્વ એ સાર, હવે કહું એહનો વિસ્તાર. ॥ ૨ ॥ જીવ-
તત્ત્વ એતન લક્ષણુ જાણુ, ચઉદ લેહ એહના પરમાણુ; અજીવ
અથેતન લક્ષણુ જોય, ચોદ લેહ એહના પશુ હોય. ॥ ૩ ॥ પુણ્ય
કર્મ શુભ કર્મનો સંચ, જેતાલીસ લેહે તેહનો સંચ; પાપ કર્મ
અશુભ કર્મનો ઉદે, આશી લેહે જિનવર વહે ॥ ૪ ॥ આશ્રવ

તત્ત્વ કર્મ આવવાનો કાંમ, બેંતાલીશ ભેદે તે તામ; સંવર
 તત્ત્વ આશ્રવ રૂંધવો, સતાવન ભેદે સંસ્તબ્યો. ॥ ૫ ॥ નિર્જરા
 તત્ત્વ અપાવે તામ, બારે ભેદે તે અભિરામ; અંધ વત્ત્વના ચાર
 પ્રકાર, દેવ નર તિરિ નરક ત્રિચાર. ॥ ૬ ॥ મોક્ષ તત્ત્વ કર્મ ક્ષય
 કરી બાય, નવ ભેદે તેહજ કહેવાય; બસે છોંતેર ભેદ વખાણ,
 શ્રાવક તે જે એહના બાણ. ॥ ૭ ॥ (જીવતત્ત્વ.) ચેતન લક્ષણ
 એક પ્રકાર, ત્રસથાવર દોય વિધ સાર; ત્રણ વિધ પુરૂષ સ્ત્રી
 નપુંસકે, સુર નર તિરિ નારકી ચૌ થાનકે ॥ ૮ ॥ પાંચ પ્રકારે
 જીવજ કહું, એકેંદ્રિ બેઇંદ્રિય લહું; તેઇંદ્રિય ચૌરેંદ્રિય
 સાર, પંચેંદ્રિયના બહુ પ્રકાર. ॥ ૯ ॥ ૫૬ વિધ પૃથ્વી અપ
 તેભિકાય, વાયુ વનસ્પતિ છઠ્ઠી ત્રસકાય; પાંચસે ત્રેસક ભેદે જીવ,
 જિનવરજી ભાષે સહીવ. ॥ ૧૦ ॥ જે ભેદે એકેંદ્રિય બેય, સુક્ષ્મ
 બાહર એ બે હોય; સંજી અસંજી પંચેંદ્રિય કહ્યા, ગુરૂ વચને
 આગમથી લહ્યા ॥ ૧૧ ॥ બેઇંદ્રિ તેઇંદ્રિય સાર, ચૌરેંદ્રિ એ સાત
 પ્રકાર; એ સાતે પર્યાપ્તા કહ્યા, સાતે ઈમ અપર્યાપ્તા લહ્યા. ॥ ૧૨ ॥
 પર્યાપ્તા તે કહીએ જેહ, પર્યાપ્તિ પૂરી કરે એહ; અપર્યાપ્તા પૂરી
 નવી કરે, ચોથી પર્યાપ્તિ કીધા વિણ મરે ॥ ૧૩ ॥ એ છે જી-
 વના ચૌદ પ્રકાર, ધારે સમ્મદિકૃતિ નરનાર; જીવ બાણ્યા વિના
 સમકીત નહિ, એહવી વાત જિનવરે કહી. ॥ ૧૪ ॥ હવે કહું
 પર્યાપ્તિ જ્ઞાન, જેણે દારે આવે વિજ્ઞાન; સંસારી જીવને પર્યાપ્તિ
 કહી, સિદ્ધ જીવને પર્યાપ્તિ નહિ. ॥ ૧૫ ॥ આહાર પર્યાપ્તિ પહેલી
 બાણ, શરીર પર્યાપ્તિ બીજી વખાણ; ઈંદ્રિય પર્યાપ્તિ ત્રીજી કહી,
 શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ચોથી લહી. ॥ ૧૬ ॥ ભાષા પર્યાપ્તિ પાંચમી સહી,
 મનઃ પર્યાપ્તિ છઠ્ઠી લહી; એકેંદ્રિયને પર્યાપ્તિ ચાર, આહાર શરીર
 ઈંદ્રિય ઉદાર. ॥ ૧૭ ॥ શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ચારે બાણ, વિગલેંદ્રિયને
 પાંચ પ્રમાણ; પાંચમી ભાષા તે વધી સાર, સંજીને મનનો વિ-
 સ્તાર. ॥ ૧૮ ॥ એકેંદ્રિયને ચારજ પ્રાણ, સ્પર્શેંદ્રિય ને કાય-
 બલ બાણ; શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આઉખો, પ્રાણ ચાર એમજ ઓળખો.

॥ १६ ॥ प्राण षट् ऐर्धद्रियने होय, स्पर्श रस ने कायभल होय,
 वयन भल श्वासोर्ध्वास आयु जल, भाज्यो सिद्धान्ते ज्ञेय प्रमाण
 ॥ २० ॥ तेर्धद्रियने सातज प्राण, स्पर्शरसनघ्राणेंद्रि जल; काय वयन
 भल श्वासोर्ध्वास, सातमो आयु भाज्यो तास ॥ २१ ॥ प्राण
 आठ यत्तिरिन्द्रिये होय, स्पर्शरसनघ्राण यक्षु ज्ञेय; तनुभलवाग्भल
 जल ज्ञेय, श्वासोश्वासने आयु तेह ॥ २२ ॥ पांचे 'र्ध'न्द्रिय ते
 पांचे प्राण, मनभल वयन कायभल जल; श्वासोर्ध्वास अने
 आठिजो, संज्ञी असंज्ञी नव दश ज्ञेयजो ॥ २३ ॥ ज्व ते जे
 प्राणज धरे, प्राण विना ते निश्चे भरे; जे नर ज्वना प्राणज
 हरे, तिष्ठेहिंसा (ते) नरके संचरे ॥ २४ ॥ (अज्वतत्त्व) धर्म
 अधर्म अने आकाश, त्रण त्रण लेह जेहना परकाश; अंध, देश
 अने प्रदेश, दशमो काल कह्यो सविशेष ॥ २५ ॥ यलज सहाय
 धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय ते स्थिर सहाय; अवकाश लक्षज
 आकाश कह्यो, गुडपसाय आगमथी लह्यो ॥ २६ ॥ काल ते जे
 समयादिक जल, हुवे कहुं तेहुतुं प्रमाण; असंज्यात समये आ-
 वलीका ज्ञेय, कोडी जेक संतसक लज होय ॥ २७ ॥ सत्योतेर
 सहसने जशे सोलज्ये, जेटली आवलिकाजे सुद्धुर्त होय; त्रीश
 सुद्धुर्ते दिन रात्री जय, त्रीशे द्विवसे मासज थाय ॥ २८ ॥ जारे
 मासे वर्षज गल्यो, पांचे वर्षे जुग धर्म सुल्यो; वीश जुग सो
 वर्षंतुं नाम, काल असंज्य जेष्ठी परे जल ॥ २९ ॥ पुद्गलना
 ते चार प्रकार, अंध, देश, प्रदेश जे सार; ज्योथो लेह ते पर-
 माल्यो; अंध, देश, प्रदेशथी जुज्यो. (जुहो) ॥ ३० ॥ जे
 यत्ति लेह अज्वना जल, सम्भद्विद्धि ते करे प्रमाण; (पुद्गलतत्त्व)
 हुवे नव विध पुद्गलना सार, उपाजवानो कहुं विचार ॥ ३१ ॥
 दान मांडे उत्तम अन्नदान, जीजे पुद्गल पाष्ठी प्रधान; था-
 नक पुद्गल ते त्रीजे सहि, शय्या पाट ते ज्योथुं अही ॥ ३२ ॥
 वस्त्र दान दीजे शीतकाल, पुद्गले द्वे मनोरथ माल; मन पुद्गल
 वय पुद्गल काय पुद्गल जल, नवमो नमस्कार पुद्गल वजाल ॥ ३३ ॥

(૪) . ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્, નં. ૮ (૧૩) ॥

એ નવ પુણ્ય ઉપજવાના કામ, તેહનાં કહ્યાં જુજુઆ નામ; પુણ્ય
ભોગવવાનો કહું પ્રકાર, એતાલીશ ભેદે તે સાર. ॥ ૩૪ ॥ સાતા
વેદની સુખ જેહથી થાય, ઉંચ ગોત્ર ઘર આસન લહેવાય; મનુ-
ષ્ય ગતિ મનુષ્યાનુપૂરવી, ગતિ જાતો નહિ ભુલો ભમી. ॥ ૩૫ ॥
દેવગતિ દેવાનુપૂર્વિ જાણ, પંચેન્દ્રિય જાતિ પ્રમાણ; આદારિક શ-
રીર મનુષ્ય તિથેય, વૈક્રિય દેવતા નારકી સંચ. ॥ ૩૬ ॥ આહાર-
રક ચઉદ્ધર્વિને હોય, તેજસ આહાર પચાવે સોય; કાર્મણ તે
કોદાળાડપ, આદારિક અંગોપાંગ સ્વરૂપ. ॥ ૩૭ ॥ વૈક્રિય અંગો-
પાંગ થુણું, આહારક અંગોપાંગજ ભણું; વજ્ર રૂપભ નારાય સંઘ-
યણ, જિનજીનાં એ સાચા વચણ ॥ ૩૮ ॥ વજ્ર કહેતાં ખીટી
ભણ, રૂપભ તેહ પાટોજ વખાણ; નારાય જેહ પાસે મર્કટ અંધ,
પ્રથમ સંઘયણ એણી પરે સંઘ. ॥ ૩૯ ॥ વામઢિંચણથી જમણે
ખણો, દાહિણ ઢિંચણથી ડાબો ખણો; મસ્તક અંગથી પલાડી
અંત, જમણા ઢિંચણથી ડાબો ઢિંચણ જંત. ॥ ૪૦ ॥ સમ ચૌરસ
કહિએ સંસ્થાન, ચિહું ભાગે એ સરિખો માન; શુભ વર્ણ રાતો
ખીળાદિક કહ્યો, શુભ રસ તે મધુરાદિક લહ્યો ॥ ૪૧ ॥ શુભ ગંધ કપુર
અંપાદિક જેહ, શુભ સ્પર્શ સુંવાલો તેહ; અગુરુ લઘુ ભારે હળવું
નહિ, પરાઘાત તે અન્ય સહે (જીપે) નહિ. ॥ ૪૨ ॥ શ્વાસોર્ધ્વાસ
મુખે લેવાય, ચૌવીશમો તે એ કહેવાય; આતપ તે સુર્યની પરે,
ઉદ્યાત તે અજવાળું કરે. ॥ ૪૩ ॥ નિર્માણ કર્મ તે સૂત્રધાર,
અંગોપાંગ રૂડો આકાર; રૂડી ગતિ હંસ સરીખી જાણ, ત્રસ શાક્ટ
ચાલવાની આણ. ॥ ૪૪ ॥ બાહર આવે દૃષ્ટિગોચરે, પચાંખેતો
પચાંમિ પૂરી કરે; પ્રત્યેક શરીરે એકજ જીવ જોય, સ્થિર નામે
અંગોપાંગ નિશ્ચય હોય. ॥ ૪૫ ॥ શુભ નામિ ઉપરી રૂડો ભણું,
સુભગ તે લોકને સોહામણું; સુસ્વર બોલે મીઠું સ્વરે, આદેય વચન
જે પ્રમાણજ કરે. ॥ ૪૬ ॥ જસ કર્મ જેહનો જસ બોલાય, સુર
નર તિરિ આયુ અંધાય; તીર્થકર નામ કર્મ જે જાણ, એ ભેદ
એતાળીશ પુણ્ય પ્રમાણ. ॥ ૪૭ ॥ (પાપતત્ત્વ-દુહા.)

ચોથું તત્ત્વ હવે સાંભળો, પાપ તથા ઉદય એહ; જ્યારે લેદ
 જનવરે કહ્યા, મન (તિ) શું ધારો તેહ. ॥ ૪૮ ॥ મતિ શ્રુત
 અવધિ મનઃપર્યવ, કેવળ જ્ઞાન એ પંચ; આવરણ હાંકતાં હોય
 તે, પાપ તથા ફલ સંચ. ॥ ૪૯ ॥ (ચોપાઈ) દાનાંતરાયે
 દાન ન દેવાય, લાભાંતરાયે લાભ નવી થાય; લોગાંતરાય છતે
 લોગ વિયોગ, ઉપલોગાંતરાયે નવી નવી યોગ ॥ ૫૦ ॥ હવે કહું
 તે વીર્ય અંતરાય, જળ પરાક્રમ નવી ફોરવાય; ચક્ષુ દર્શનાવરણે
 નેત્ર નવી હોય, અચક્ષુ દર્શનાવરણે ઇંદ્રો બલ નવી ભેય. ॥ ૫૧ ॥
 અવધિ દર્શનાવરણે અવધિ નવી નીપજે, કેવલ દર્શનાવરણે કેવળ
 ન સંપજે; સુખે જાગે તે નિદ્રા ભેય, કષ્ટે જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા
 હોય. ॥ ૫૨ ॥ જોડા નિદ્રા આવે જેહ, પ્રચલા નિદ્રા કહીએ
 તેહ; વાટે ચાલતાં ઉંઘતો જાય, પ્રચલા પ્રચલા તે કહેવાય. ॥ ૫૩ ॥
 નિદ્રા માંહે કરે સર્વ કામ, થીણદી નિદ્રા તેહનું નામ; નીચ
 ગોત્ર તે નીચી જાત, અસાત્તવેદની પામે ઘાત. ॥ ૫૪ ॥ મિથાત્વ
 જે માને કુદેવ, કુધર્મ કુચુરની કરે સેવ; હાલ્યા ચાલ્યાની શક્તિ
 ન હોય, થાવરપણું તે કહીએ સોય. ॥ ૫૫ ॥ દૃષ્ટિ યોચરે ન
 આવે જીવ, તેહ કહીએ સૂક્ષ્મ સદીવ; પર્યાપ્તિ પૂરી નવી હોય,
 અપર્યાપ્તો તે કહીએ સોય. ॥ ૫૬ ॥ એક શરીરે જીવ અનંત,
 સાધારણ તે કહીએ જંત; દાંત હાડ અંગ હાલે ઘણું, પાપ ઉદય
 તે અથિરજપણું. ॥ ૫૭ ॥ નાભી ઉપર પાડુઓ આકાર, અશુભ-
 પણું તે પાપ પ્રકાર; ભુંડા બોલે લોક સહુ કોય, દુર્ભાગ્યપણું તે
 સહિ હોય. ॥ ૫૮ ॥ સ્વર બોલે જે અમુદામણું, પાપ ઉદય તે
 દુસ્વરપણું; વચન ન માને જેહનો કોય, અનાદેય વચન એહજ
 હોય. ॥ ૫૯ ॥ રૂઠું કરતાં જસ ન બેલાય, અપમશ્વપણું તેહજ
 કહેવાય; નરકમતિ નરકાનુપૂર્વિ, નરક આયુ એ પાપ અનુ-
 ભવી ॥ ૬૦ ॥ કોષ, માન, માયા, લોભજ જાણ, સંજ્વલનો એ
 પક્ષ પ્રમાણ; કોષ, માન, માયા, લોભ વિચાર, પ્રત્યાખ્યાની માસજ
 ચાર. ॥ ૬૧ ॥ કોષ, માન, માયા ને લોભ, વરસ એક લેએ

(૬) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૮ (૧૩) ॥

એહનો થોભ; અપ્રત્યાખ્યાની એ કહેવાય, પાપ ઉદય ત્યારે નવી
જાય. ॥ ૬૨ ॥ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, જીવિતવ્ય લગે એ-
હીજ થોભ; અનંતાનુબંધી એહિજ ચાર, પાપ ઉદયે રોલે સંસાર.
॥ ૬૩ ॥ હાસ્ય રતિ અરતિ ભય શોક, છટ્ટો તે દુઃખ છા થોક;
પુરૂષ સ્ત્રી નપુંસક વેદ, ગતિ તિર્યંચ એકસકમે ભેદ. ॥ ૬૪ ॥
તિર્યંચની અનુપવિં જાણુ, એકેન્દ્રિય તે પાપ પ્રમાણુ; એકેન્દ્રિય તે-
ઈન્દ્રિય સહિ, ચૌરિન્દ્રિય તે પાપપ્રકૃતિ કહી. ॥ ૬૫ ॥ કુત્સિત
ગતિ રાસભની જાણુ, ઉપધાત પડજીવી નાણુ; વર્ણ, ગંધ, રસ,
સ્પર્શ વિચાર, એ પામે તે અશુભ અસાર. ॥ ૬૬ ॥ પાટો, એહુ દિશે
મર્કટબંધ, રિષભ નારાય સંઘયણુ સંઘ, બિહુ દિશી મર્કટ-
બંધ ખીલી નહિ, નારાય સંઘયણુ એ વાતજ કહી. ॥ ૬૭ ॥
એક દીશી મર્કટબંધજ હોય, અર્ધ નારાય સંઘયણુ એ જોય,
ક્રીલિકા ખીલી વળી જોય, છેવટે સંધી લંગાડી હોય. ॥ ૬૮ ॥
નાભિ ઉપર રૂડો લહો, નિગોહ સંઠાણુ ઇણી પરે લહો. નાભિ
નીચે તે રૂડો જાણુ, ઉંચે ભુંડો તે સાદિ સંઠાણુ ॥ ૬૯ ॥ વામન
સંઠાણુ એણી પરે જોય, મસ્તક ગ્રીવા. હાથ પગ હોય, કુખજ
પુંઠ ઉદર અસાર, એકાશીમે પાપ વિચાર. ॥ ૭૦ ॥ સઘળાં
અંગોપાંગ કુરૂપ, હુંડકનો એ કહ્યો સ્વરૂપ, બાશી ભેદ તે પાપના
જોય, સમ્મદિહી તે છાંડે સોય. ॥ ૭૧ ॥ (આશ્રવતત્ત્વ-દુહા.)
શ્રીજિનવરજી એ ભાષિયા, પ્રશ્નવ્યાકરણુ મોઝાર; પાપ આવે જેણે
ચાનકે, તેહના પંચ પ્રકાર. ॥ ૭૨ ॥ ભેદ એંતાલીસ જે કહ્યા, સૂત્ર-
માંહિ વિસ્તાર; સમકિત ધારી તે સહિ, જાણુ એહ વિચાર. ॥ ૭૩ ॥
(ચોપાઈ.) ઇન્દ્રિય પાંચ તે જિનવરે કહી, પાપ આવે તિણે કરી સહી;
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર, પ્રાણાતિપાત જીવનો સંહાર.
॥ ૭૪ ॥ મૃષાવાદ જ્યૂઠો ઉચ્ચરે, અદત્તાદાન તે ચોરી કરે, મૈથુન
જે પરસ્ત્રીની સેવ, પરિગ્રહ ઉપર મન નિત્યમેવ. ॥ ૭૫ ॥ મન,
વચન, કાયાના જોગ, વિપરીતપણે વર્તાવે લોગ; કાયા અજ્યથાચે

વાવરે તેહ, કાચિકી ક્રિયા કહીએ એહ. ॥ ૭૬ ॥ હલ, જખલ,
ધરદી, કોઠાલ, અધિકરણ ક્રિયા એહિજ ચાલ; જીવ અજીવ ઉપર
કરે રીસ, પાઓસિયા ક્રિયા તે નિશદિસ ॥ ૭૭ ॥ પરિતાપની
ક્રિયા તે ધરે, પર આપણને પીડા કરે; પ્રાણાતિપાતકી જીવનો
નાશ, આરંભીયા કરસણ પ્રકાશ. ॥ ૭૮ ॥ અનેક પદાર્થ ઉપર
મમતા સહી, પરિગ્રહીયા ક્રિયા તે કહી; માયાવત્તિયા ક્રિયા બાણ,
પરની વંચના કરે અબાણ. ॥ ૭૯ ॥ મિથ્યા દર્શન વત્તિયા હેવ,
કુચુર કુદેવની કરે સેવ; અપચ્ચખાણ પચ્ચખાણ નવી ધરે, સ્ત્રી
પ્રશંસા દષ્ટિકી કરે. ॥ ૮૦ ॥ પુષ્ટિકી ક્રિયા ધ્રુમ ઉચરે, ભલો
ભુડો દેખી રાગ દ્રેષજ કરે; પાડુચ્ચિયા ક્રિયા તે કહેવાય, કીણ-
હીકની વસ્તુ દેખી ન જાય. ॥ ૮૧ ॥ સામંતોવણીયા ક્રિયાપા-
તકી, ઠામ ઉઘાડાં રાખ્યા થકી; નેસત્થીઆ અન્ય પાસે શસ્ત્ર ઘડાય,
સાહચ્ચિયા પોતે શસ્ત્ર કરાય. ॥ ૮૨ ॥ જીવ અજીવ વિણસે અ-
ણાય, આણવાણિયા ક્રિયા કહેવાય; વિચારણીયા ક્રિયા તે બાણ,
જીવ અજીવ વિદારે આણ. ॥ ૮૩ ॥ જમતાં ભાણામાં માખી મરે,
અણુભોગ ક્રિયા તે ધરે; જીણ કીધે લોકમાં ભુડો થાય, અણુવકંખ
ક્રિયા કહેવાય. ॥ ૮૪ ॥ અન્ય પાસે જે પાપ કરાય, અન્નાપયોગ
ક્રિયા લગાય; ઘણા જણનો મન એકીજ થાય, સામુદાયિકી ક્રિયા
કહેવાય. ॥ ૮૫ ॥ મિત્રાદિ અર્થ જે કરે કર્મ, પિત્રજવત્તિયા
એહનો મર્મ; અણુખોલે ક્રિયા બંધાય, દ્રેષવત્તિયા તે કહેવાય.
॥ ૮૬ ॥ ઈર્યાપથકી ક્રિયા વિચરંતા જોય, પચ્ચવિશમી ક્રિયા
લાગે સોય; ભેદ બેંતાળીશ આશ્રવના કહ્યા, શુરવચને આગમથી
લહ્યા. ॥ ૮૭ ॥ (સંવરતત્ત્વ-દુહા) ભેદ વીશ સંવરના કહ્યા,
ઠાણાંગ સૂત્ર મોઝાર, ભેદ સત્તાવન જણ કહ્યા, અંથાંતરથી
વિચાર. ॥ ૮૮ ॥ ભેદ સત્તાવન હવે કહું, સંવરના જગ સાર;
મન શુદ્ધે પાળે પ્રેમશું, તે ઉતરે ભવ પાર. ॥ ૮૯ ॥ (ચોપાઈ.)
ધુંસર પ્રમાણે જુએ જેહ, ઈર્યાસમિતિ કહીએ તેહ; સાવધ

દાહી નિઃપથ ઉચ્ચરે, બાપાસમિતિ ઇણીપરે ધરે. ॥ ૬૦ ॥ દોષ
 સહિત જે લીધે આહાર, એમણા સમિતિ કહીએ સાર; લેતાં મૂકતાં
 જગણ કરે, અપ્રદાન નિષેવણ ચિત્તજ ધરે. ॥ ૬૧ ॥ જીવ જ-
 તન કરી પરદે, પદરીઠાવણિયા સમિતિ ઇમ સ્તવે; મન સાથે
 નવી કરે પાપ, મન શુભિ તે ઇણી પરે આપ. ॥ ૬૨ ॥ સાવધ
 વચન તે બોલે નહિ, વચન ગુપ્તિ તે કહીએ સહિ; સંવરી સાથે
 આપણી કથા, કથા ગુપ્તિ તે કહેવાય. ॥ ૬૩ ॥ આરંભ ન કરે
 જૂઠાં રહે, ક્રુધા પરિસહ ઇણી પરે સહે; કાચું પાણી ન પીએ
 સ્નાન, તૃષ્ણ ખમે તૃષ્ણા પરિસહ સાર. ॥ ૬૪ ॥ શીત પરિસહ
 શીતજ ખમે, અગ્નિ ન બાંછે કાયા દમે; ક્રિષ્ણ પરિસહ લાગે
 તાપ, સ્નાન ન વાંછે કહીએ આપ. ॥ ૬૫ ॥ ઠંડા માંખ પરિસહ
 સહી, ઠંડા માંખ ઉઠાડે નહિ; વસ્ત્ર અછતે વસ્ત્ર વાંછે નહિ, અચ્છેલ
 પરિસહ કહીએ સહી. ॥ ૬૬ ॥ અરતિ પરિસહ મન ઉદ્વેગ, સી
 દેખી આણે સંવેગ, ચર્ચા પરિસહ વિહારજ કરે, સંકટ સહે મન
 ધીરજ ધરે. ॥ ૬૭ ॥ સજ્જાય ભૂમી ડાહ્યે નહિ, નિસિદ્ધિયા
 પરિસહ એહજ સહિ; રૂઠો જુઠો સ્થાનક નવી કહે, શય્યા પરિ-
 સહ નિશદીન સહે ॥ ૬૮ ॥ કડવાં વચન અહિગણે જેહ, આ-
 ક્રોશ પરિસહ કહીએ તેહ; મારતાં ક્ષમા સર્વદા કરે, ક્રોધ પરિ-
 સહ ઇણીપરે સહે. ॥ ૬૯ ॥ ભિક્ષા માગતાં ન કરે અભિમાન,
 યાચના પરિસહ ઇણીવિધ બાણ; અણલાધે દીનજ ન થાય, અલાભ
 પરિસહ તે કહેવાય. ॥ ૧૦૦ ॥ રોગ આવ્યે ઔષધ નવિ કરે,
 રોગ પરિસહ એણી પરે ધરે; ડાહ્ય તૃણનો ફરસજ સહે, તૃણ
 ફરસપરિસહ ઇણીવિધ કહે. ॥ ૧૦૧ ॥ શરીરનો મલ ઉતારે નહિ,
 મલપરિસહ એ કહીએ સહી; આદર દેખી ન કરે અભિમાન, સત્કાર
 પરિસહ એહીજ બાણ ॥ ૧૦૨ ॥ ભણ્યાગણ્યાનો ગર્વ નવી કરે, પ્રજ્ઞા
 પરિસહ એણી પરે ધરે; ભણતાં ન આવડે તવ દીન ન થાય, અ-
 ન્યાણ પરિસહ એ કહેવાય ॥ ૧૦૩ ॥ સમક્રિતથી નવી ડાહ્યે જેહ,
 સમક્રિત પરિસહ કહીએ તેહ; એ બાવીસે પરિસહ કહ્યા, શુરે

વચ્ચે આગમથી લહ્યા ॥ ૧૦૪ ॥ ખાતિ ક્ષમા જે કોષ નવી
 કરે, માર્દવપણું તે અભિમાન ધરે; આર્જવપણું કપટ નવી કરે,
 સરળપણનો ચિત્તજ ધરે ॥ ૧૦૫ ॥ મુક્તિ તે લોભને પરિહાર,
 તપ દુભેદે કહ્યો સાર; સંયમ સત્તર ભેદે આણુ, સત્ય સાચો
 ખોલે તે જાણુ ॥ ૧૦૬ ॥ જીણુ ક્રિયાએ કર્મ લાગે નહિ, શો-
 ચપણું તે કહીએ સહિ; અક્રિયનપણે ધન ન રખાય, નવ વાડ
 સહિત બ્રહ્મચર્ય કહેવાય ॥ ૧૦૭ ॥ દશવિધ ચતિધર્મ કહ્યો
 સાર, ચાલીશમો એ સંવર દ્વાર; પ્રથમ અનિત્ય ભાવના કહી,
 બીજી અશરણુ ભાવના લહી. ॥ ૧૦૮ ॥ સંસાર ભાવના ત્રીજી
 જાણુ, ચોથી એકત્વ ભાવના પ્રમાણુ; પાંચમી અન્યત્વ ભાવના
 મુણો, અશુચિ ભાવના છઠી મુણો. ॥ ૧૦૯ ॥ આશ્રવ ભાવના
 કહી સાતમી, સંવર ભાવના લહીએ આઠમી; નવમી નિર્જરા
 ભાવના માન, દશમી લોક ભાવના જાણુ. ॥ ૧૧૦ ॥ બોધિ ભા-
 વના અગ્યારમી કહું, ધર્મ ભાવના બારમી લહું; (બાર પ્રકારે
 ભાવના કહી, પાંચ પ્રકારે ચારિત્ર લહી) સામાયિક ચરિત્ર પહેલો
 કહ્યો, છેદોપસ્થાપનીય બીજો લહ્યો. ॥ ૧૧૧ ॥ પરિહાર વિશુદ્ધિ
 ત્રીજો જાણુ, સૂક્ષ્મ સંપરાય ચોથો વખાણુ; યથાજ્ઞાત ચારિત્ર
 પાંચમો કહ્યો, સંવર ભેદ સત્તાવન લહ્યો. ॥ ૧૧૨ ॥ સત્તાવન
 ભેદે સંવર દ્વાર, શ્રાવક તે ધારે નિરધાર; છ ભેદે તપ બાહ્યજ
 કહ્યો, (નિર્જરાતત્વ) છ ભેદે અભ્યંતર તપ લહ્યો. ॥ ૧૧૩ ॥
 બારે ભેદે નિર્જરા સાર, પાલે તે ઉતરે ભવ પાર; અણુસણુ છઠ
 અઠમાદિ કરે, ઉણોદરી પેટ પુરો નવી ભરે. ॥ ૧૧૪ ॥ વૃત્તિ
 સંક્ષેપ કહ્યો એ સાર, સચિત્ત દ્રવ્યનો કરે પરિહાર; રસત્યાગ જે
 આંખિલ કરે, કાચકલેજ આતાપના ધરે. ॥ ૧૧૫ ॥ અંગોપાંગ
 સંવરીને રહ્ય, લંબીન તપ તે ધણી પરે રહ્ય; દૂષણુ લાગે પ્ર-
 ચશ્ચિત કરે, જ્ઞાન ગુરુનો વિનયજ કરે. ॥ ૧૧૬ ॥ ગુરુને આણી
 આપે આહાર, વૈયવચ્ચ તપ કહીએ સાર; મન વચન કાય ત્રાપી
 કાય, પંચ પ્રકારે કરે સઝાય. ॥ ૧૧૭ ॥ શુકલ ધ્યાન ધર્મ ધ્યા-

(૧૦) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્ નં. ૮ (૧૩) ॥

નજ ધરે, કરમ અપાવવા કાઢસગ કરે; ખારે પ્રકારે નિર્મરા કહી
 પાંચમે અંગે ગુરુ સુખથી લહી. ॥૧૧૮॥ (અંધતત્ત્વ) પ્રકૃતિ
 અંધનો એહિજ પર્યાય, રૂડો પાડુઓ હોય સ્વભાવ; સ્થિતિ બાંધી
 હોય કર્મની જેટલી, તે સહી ભોગવવી તેટલી. ॥ ૧૧૯ ॥ અનુ-
 ભાગ રૂપ રસ કેળવે, પ્રદેશ કર્મનાં દળ મેળવે; એ અંધના ચાર
 પ્રકાર, ટાળે તે પામે ભવપાર. ॥ ૧૨૦ ॥ અથવા અંધ તત્ત્વ ગં-
 ભીર, સૂક્ષ્મ છે પણ તેહનો સાર; કહિશ્યું કરવા પર ઉપગાર,
 અંધતત્ત્વના ચાર પ્રકાર. ॥ ૧૨૧ ॥ એણી પરે મેલો જીવ કર્મ
 અંધ, જીમ એકઠા કર્મ કુલને ગંધ; તિલને તેલ જીમ છે એકઠાં
 દુધ પાણી જીમ મદ્યા સામટા. ॥ ૧૨૨ ॥ તિણે પરે જીવ મિશ્ર
 છે કર્મ, લોક દૈવ કહે છે તે કર્મ; કર્મે લેલો સુખ દુઃખ સહે,
 વૈર ભાવ છે પણ એકઠા રહે. ॥ ૧૨૩ ॥ કાંઈએક થાયે કર્મ ગ-
 લવંત; કાંઈએક જીવ કરે તસ અંત; જીવ કર્મનો એહવો ઢાળ,
 એક એકને ખાળે તત્કાળ ॥ ૧૨૪ ॥ કર્મઅંધતા ચાર પ્રકાર,
 પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ પ્રદેશ અપાર; પ્રકૃતિ કહીએ વસ્તુ સ્વભાવ,
 સ્થિતિ રહેવું આઠખાનો ભાવ. ॥ ૧૨૫ ॥ કડવો મીઠો રસ અ-
 નુભાગ, પ્રદેશ ભેદે દલ સંચે લાગ; મોઢકને દ્રષ્ટાંતે અંધ, અથવા
 વૈધ ગુટિકા સંખંધ. ॥ ૧૨૬ ॥ કોઈક વૈદ્યે વાટી ઔષધિ, બાંધી
 ગુટિકા નવ નવ વિધિ; તેહ તણો અંધ એ ચિદુ ભેદ, પહેલો
 પ્રકૃતિ કહું તે છેદ. ॥ ૧૨૭ ॥ કોઈક ગોળી તો હરે તાવ, કોઈક
 કરે સખલાઈ ભાવ; એક શ્લેષ્મનો હરતી તાપ, એક કોઢનો ટાળે
 પાપ. ॥૧૨૮॥ એક ગોળી ટાળે કાસને શ્વાસ, એક હરસ જલો-
 દરનો વાસ; એક ગોળીથી સંનિપાતજ નય, એક નિવારે પિતને
 ॥૧૨૯॥ વાય; પ્રકૃતિ સ્વભાવે ઈમ ગુણ કરે, બીજી સ્થિતિ આયુ
 ઈમ ધરે; દિન પક્ષ માસ છ માસ તે રહે, પછે વિજુસે ગુણ
 નવી લહે. ॥ ૧૩૦ ॥ ત્રીજે રસ ગોળીનો જેહ, ખાટી ખારી મ-
 ધુરી તેહ; પ્રદેશ ચોથો તોલ પ્રમાણ, એમ કહીએ ગોળીનો માન
 ॥ ૧૩૧ ॥ ઇણે દ્રષ્ટાંતે જીવનો ધર્મ, પુદ્ગલ લેઈ બાંધે કર્મ;

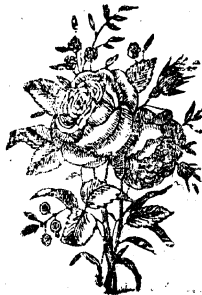
જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આવરે, વારે સુખ દુઃખ અનુસરે. ॥ ૧૩૨ ॥
પ્રાયે તે પ્રકૃતિ બંધનો કહ્યો, પ્રકૃતિ સ્વકર્મ સ્વભાવ સંબંધો;
બીજી સ્થિતિ રહેવાનું આય, નાણુ દર્શના વરણી વેદની અંત-
રાય. ॥ ૧૩૩ ॥ તિસ કોડાકોડી સાગર વિશાલ, તેત્રીશ સાગર
આયુનો કાળ; વીશ કોડાકોડી નામ ગોત્રનું આય, સિત્તેર કોડા-
કોડી મોહની કહેવાય. ॥ ૧૩૪ ॥ જઘન્ય વેદની મુહુર્ત બાર,
નામ ગોત્રને આઠ વિચાર; સ્થિતિ થોડી બીજા કર્મતણી, અંતર
મુહુર્ત પ્રમાણુ લઘુ ગણી. ॥ ૧૩૫ ॥ ત્રીજું અશુભ કર્મ રસ
લિખ, શુભ કર્મ રસ સાકર ટોંખ; કર્મતણે દળ થોથો પ્રદેશ,
એકઠા રહે હલવા લવલેશ. ॥ ૧૩૬ ॥ સોવન આવળિસમ શુભ
કર્મ, લોહ સમાન લહાએ અશુભ કર્મ; બંધતત્ત્વ એ ચાર પ્ર-
કાર, મત બાંધો કોઈ નરનાર. ॥ ૧૩૭ ॥ (મોક્ષતત્ત્વ) મોક્ષ-
તત્ત્વ નવમો એ દાર, તેહ તણે હવે કહું અધિકાર; સકલ કર્મ
તણે ક્ષય કરી, જીવ રહે તીડાં સુખ અનુસરી. ॥ ૧૩૮ ॥ લો-
કાગ્રભાગે તે રહે, નાસ્તિક હોય તે નવી સદેહે; તેહને મોક્ષ થા-
પવા બણી, પહેલો લેદ કહ્યો ત્રીભુવન ધણી. ॥ ૧૩૯ ॥ (છતો
પદ મોક્ષજ છે સહી, આકાશ કુસુમની પરે નહીં;) મોક્ષ પદા-
રથનો એહ મતો, એક પદ નામ માટે છે છતો; જે જે એક
પદ તે છે સહિ, જેમ જગજીવની દયા કહી. ॥ ૧૪૦ ॥ બે પદ
નામ પદારથ જેહ, કેટલા સત્ય અસત્ય હોય તેહ; શ્રીનંદન જીમ
હસ્તિ દંત, રાજપુત્રને લક્ષ્મી કંત. ॥ ૧૪૧ ॥ વૃક્ષ કુસુમ અને
મૃગ શિંગ, એ બેહુ શબ્દ છતાં સરગંગ; બે શબ્દ નામ અછતા
જેહ, શશિસિંગ વંધ્યા પુત્રજ તેહ. ॥ ૧૪૨ ॥ કુરંજમસિંગને રાસ-
ભર્સિંગ, પાડો ગાભણે કરહાસિંગ, આકાશ કુસુમ સંભોગી નામ,
એહનો કિહાંય ન દીસે ઠામ ॥ ૧૪૩ ॥ તેમ એક પદ નામ
મોક્ષ નિઃસદેહ, છે નિશ્ચે મ ધરીશ સદેહ; વળી માર્ગણા દારે
કરી, મોક્ષ પ્રપણા કરે તે ખરી. ॥ ૧૪૪ ॥ બીજો લેદ મોક્ષનો
જેહ, કોણ કોણ જીવ લહે પણ તેહ; માનવપણે પામે મુગતિ,

ત્રિહુંગતિનાને નહિ મુગતિ. ॥ ૧૪૫ ॥ પંચેન્દ્રિય કૌશ્ઠિક સિદ્ધ થાય, બી તી ચૌરેન્દ્રિય નવી કહાય; ત્રસુકાયથી શીવપુર હોય, પાંચ કાય પણ ન લહે સોય. ॥ ૧૪૬ ॥ ભવ્ય જીવ તે પામે એહ, અભવ્ય જીવ પામે નવ તેહ; લહે સત્ત્વિયા મોક્ષજદાર, અસત્ત્વિયા ન લહે નિરધાર. ॥ ૧૪૭ ॥ પાંચમે ચારિત્રે લહે શીવ સુખ, પહિલે ચીહું નવી પામે સુખ; સમક્રીતના ભેદ છે જે પંચ, પહિલાં ચીહું ને નહીં શીવ સંચ. ॥ ૧૪૮ ॥ ક્ષાયિક સમક્રીત જીવ જે લહે; મોક્ષ પામે તે જિનવર કહે; અણાહારી મુક્તિ જર્મ મળે, આહારી તે સંસારમાં રોલે. ॥ ૧૪૯ ॥ કેવળ દર્શન શીવ સુખ સહિ ચક્ષુ અચક્ષુ અવધિ ત્રીહું નહિ; કેવળ જ્ઞાને મોક્ષ સર્વદા, બીજે ચીહું જ્ઞાને નહિ કદા. ॥ ૧૫૦ ॥ એણે દશ સ્થાનકે પામે મુગતિ, પ્રથમ દ્વાર બાણે એ સુંમતિ; છતો ગ્રહિતો મોક્ષજ સહિ, આકાશ કુસુમપરે તે નહિ. ॥ ૧૫૧ ॥ બીજે ભેદે દ્રવ્ય પ્રમાણ, મોક્ષ વિશે સિદ્ધ કેટલા બાણ; જીવ દ્રવ્ય સિદ્ધના અનંત, એહવી વાત કહી ભગવંત. ॥ ૧૫૨ ॥ સિદ્ધક્ષેત્ર તે કેટલો હોય, સિદ્ધ રહ્યા અવગાહી જોય; અસંખ્યાતમે ભાગે લોકને બાણ, સિદ્ધ રહ્યા એક અનંતા માન. ॥ ૧૫૩ ॥ સ્પર્શનાદ્વાર એ ચોથો કહ્યો, સિદ્ધ કેટલો ક્ષેત્ર ફરસી રહ્યો; ક્ષેત્ર થકી માનો નિરધાર, અઝેરી તે ફર્શના સાર. ॥ ૧૫૪ ॥ સિદ્ધને હુવો કેટલો કાળ, તે ભાષ્યોત્તે દીન દયાળ; એક સિદ્ધ આશ્રી સાદિ અનંત, સિદ્ધ સર્વે આશ્રી અનાદિ અનંત. ॥ ૧૫૫ ॥ છટ્ટો કહ્યો અંતર દ્વાર, સિદ્ધિ સિદ્ધમાં અંતર સાર; સિદ્ધ સિદ્ધમાં અંતર નહિ, સિદ્ધ રહ્યા છે માંહોમહિ. ॥ ૧૫૬ ॥ ભાગદ્વાર સાતમો વખાણ, કેટલામે ભાગે સિદ્ધ રહ્યા બાણ; સંસારિ તે સત્ત્વના જીવ, અનંતમે ભાગે સદૈવ. ॥ ૧૫૭ ॥ આઠમા દ્વાર તણો પ્રસ્તાવ, સિદ્ધ રહ્યા છે કેવે ભાવ; જ્ઞાન દર્શન છે ક્ષાયિક ભાવ, જીવતણો પારિણામિક ભાવ. ॥ ૧૫૮ ॥ જીવ શ્રીટી અજીવ ન થાય, અજીવ શ્રીટીને જીવ ન કહાય; ભવ્ય ટપીને અભવ્ય ન હોય, અભવ્યપણું ટપી ભવ્ય ન જોય. ॥ ૧૫૯ ॥

પારિણામિક ભાવ એ બાણવો, બાણીને સમકિત આણવો; સમ-
કેતી પામે સુખ અનંત, એણીપરે ભાખ્યો શ્રી ભગવંત ॥૧૬૦॥
અદ્ય બહુત્વ તે સિદ્ધ તણા, ક્રિયા થોડા ને ક્રિયા ઘણા; નપું-
સક સિદ્ધ તે થોડા બાણ, અસંખ્યાત ગુણ સ્ત્રી સિદ્ધ વખાણ.
સ્ત્રી સિદ્ધથી પુરુષજ કહ્યા, અસંખ્યાત ગુણ અધિકા લહ્યા; એક
સમય સિદ્ધ કેટલા થાય, તે પણ વાત કહી જિનરાય. ॥ ૧૬૨॥
દશ નપુંસક સિદ્ધજ બાણ, વીશ હોય સ્ત્રી સિદ્ધ પ્રમાણ; એકસો
આઠ પુરુષજ કહ્યા, જિનવર વચને આગમથી લહ્યા. ॥ ૧૬૩ ॥
બસે છહોતેર બોલનો સાર, આગમથી કીધો વિસ્તાર; નવતરવની
ચોપાઈ એહ, બણે ગણે સુખ પામે તેહ. ॥ ૧૬૪ ॥ શ્રી તપા-
ગચ્છ તણા શણુગાર, શ્રી વિજયપ્રભુ સૂરિ ગણુધાર; તાસ પાટે
ભિરજે સાર, શ્રી ઉદયવિજય ઉપાધ્યાય હિતકાર. ॥૧૬૫॥ તાસ
શાસનમાંહે શોભતા, શ્રી મણીવિજય પંડિત છતા; તાસ શિષ્ય
ભાગ્યવિજયજી એ કહ્યા એહ બોલ સિદ્ધાંત થકી સંગ્રહ્યા ॥૧૬૬॥
સંવત સત્તર છાસઠો ઉદ્દાસ, નગર પાટણ રહ્યા ચોમાસ; ભાગ્ય-
વિજયજી એ વિનતિ કરી, સંઘ સમક્ષ સૌ ચિતમાં ધરી. ॥૧૬૭॥

શ્રી ભાગ્યવિજયજીકૃતં નવતરવસ્તવનં ॥

॥ સંપૂર્ણમ્ ॥

॥ श्री विवेकविजय विरचितं ॥

॥ नवतत्त्वस्तवनम् ॥

(विविध छन्दोबद्ध.)

परिशिष्ट नं. ठ (१४).

(દુહા) સરસ્વતીને પ્રણમું સદા, વરદાતા નિય મેવ ॥ મુજ મુખ આવી તું વસે, કરું નિરન્તર સેવ ॥ ૧ ॥ આદીશ્વર અરિ-
હંત નમું, તુગલા ધર્મ નિવાર ॥ મરૂ દેવી સુત ચંદ્રલો, એહીજ
મુજ આધાર ॥ ૨ ॥ તાસ તણા પદ યુગ નમી, વર્ણવું તત્ત્વ
વિચાર ॥ ભવિયણુ એક ચિત્તે કરી, નામ કરું હ્રિતકાર ॥ ૩ ॥
જીવ અજીવ પુન્ય પાપ જે, સંવર આશ્રવ જેહ ॥ નિર્જરા બંધ
મોક્ષ જે, જિનજીએ ભાખ્યા તેહ ॥ ૪ ॥ એહના લેહ છે નવ
નવા, આગમમાં અનુરૂપ ॥ શુર મુખથી જે સાંભલી, ભાષું એહ
સ્વરૂપ ॥ ૫ ॥

॥ ઢાલ ૧ લી ॥

(સોલમા શ્રી જિનરાજ એલગમુણે અમતણી લલના) એ દેશી
જીવતત્ત્વના લેહ તે ચઉદે બાણીયે લલનાં, ચઉદ અજીવના લેહ
દો મનમાં આણીયે લલનાં ॥ લેહ ખેંતાદીશ પુન્યના ભવિયણુ
ચિત્ત ધરો લલનાં, ખ્યાસી લેહ તે પાપના મનથી સંવરો લલનાં

॥ १ ॥ आश्रवना जेताલીश ભેદ તે ભાવીયે લ૦, સંવરના સત્તા-
વન ચિત્તમાં ભાવીયે લ૦ ॥ આર ભેદ છે નિર્જરા કર્મને નીર્જર
લ૦, જેહથી પ્રાણી મોક્ષરમણી સુખને વરે લ૦ ॥ ૨ ॥ અંધ તત્ત્વ-
ના ચાર તે અંધને તોડીયે લ૦, મોક્ષ તત્ત્વના નવ તે મુખેથી
જોડીયે લ૦ ॥ સર્વ મળી નવ તત્ત્વના ભેદ તે જાણુએ લ૦, ખસેને
છોંતેર મનમાં આણીયે લ૦ ॥ ૩ ॥ તેહમાં જાણું અરૂપી ભેદ તે
સુખ કરે લ૦, એકસો ચોરાસી રૂપી કહે તે જિનવર લ૦ ॥ ડુંગર
ચુરના ધ્યાનથી સુખને અનુસરે લ૦, ત્રિવેક કહે ભવિ લોક કે
ભવસાચર તરે લ૦ ॥ ૪ ॥

(દુહા) પ્રથમ જીવતત્ત્વના, ભેદ કહું હિતકાર ॥ વિવરીને
તે વર્ણવું એક એક સુખકાર. ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૨ જી ॥ (નદી યમુનાકે તીર ઉડે દોય પંખીયાં)
એ દેશી. એકે ભેદે કહ્યો જીવ દુવિધ ભેદે વડી, ત્રણ પ્રકારે જાણુ
ચઉવિહ કહે દેવડી ॥ પાંચ ષટ્ વિધ જીવ છે છએ ભાખીયા,
અરિહા જિનવર એહ કે સુખથી દાખીયા ॥ ૧ ॥ ચેતના લક્ષણ
જીવ તે એટલે એક છે, ત્રસ અને ખીજો સ્થાવર ઇલાં નહી ખેદ
છે ॥ સ્ત્રી વેદ પુરૂષ નપુંસક ત્રણે વિધ એ સહી, દેવગણ મનુષ્ય
તિર્યચ નારકી કહી ॥ ૨ ॥ પાંચ પ્રકારે જીવ પચેન્દ્રિય પરખીયે
છ પ્રકારે જીવ છ કાયને નિરખીયે ॥ જીવિધ ૭ ભેદે જીવ ધારો
તુમ એક મના, આગલે દશ દશ પ્રાણુ કહે ત્રિભુવન જના ॥ ૩ ॥
પાંચ ઇન્દ્રિય ત્રણ બલશ્વાસોશ્વાસ આઉખું, એ દશ પ્રાણુને હોય
વિવરી કહું પારખું ॥ એકેન્દ્રિય પ્રાણુ ચાર જે ઇન્દ્રિય છ કહ્યા,
તેઇન્દ્રિય સાત જાણુ ચઉરિન્દ્રિય આઠ લહ્યા ॥ ૪ ॥ અસંજી
પચેન્દ્રિયને નવ સંજી દશ ધારજો, એહ વિના અવર ન હોય
સંદેહ મન વારજો ॥ હવે એકેન્દ્રિય જે સૂક્ષ્મ બાદર દોય છે,
પચેન્દ્રિય સંજી અસંજી દોય ભેદે જોય છે ॥ ૫ ॥ એઇન્દ્રિય તે
ઇન્દ્રિય ચૌરિન્દ્રિય જાણુએ એ સાતે ભેદ દોય કે શુભ મન આ-
ણુએ ॥ પજજ અપજજ દોય ચઉદ ભેદ જીવના, ધારો ચિત્તમાં

(૧૬) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૩ (૧૩) ॥

એહકે ભવિઝન એક મના ॥ ૬ ॥ આહાર શરીરે ઇન્દ્રિય શ્વાસ
વચન સહી, મનની છઠી જાણુ એકેન્દ્રિય અહ કહી બિતી ચઉરિં-
દ્રિય અસન્નીને હોયે પાંચએ ષટ્ સંસિને જાણુ વિવેક કહે સાંચ-
એ ॥ ૭ ॥

(દુહા) જીવ તત્ત્વ પૂરણ થયો, હવે અજીવ બિચાર ॥
ભિન્ન ભિન્ન કરીને કહું, સાંભળજો નરનાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૩ જી ॥ (વીરજીરે વચને અમૃતરસ ઝરે) એ
દેશી. ધર્માસ્તિકાય દેશ પ્રદેશ છે રે તિમ અધર્માસ્ત રે કાય ॥
એહના પણુ ત્રણુ ભેદ કહ્યારે, એમ આકાશના ત્રણુ થાય ॥ ૧ ॥
ભવિ તુમે જાણુજેરે અજીવ, તત્ત્વનેરે (આંકણી) એ ત્રણેના નવ
ભેદ સુંદર રે, દશમે ભેદ છે કાલ ॥ ખંધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુ
રે, અજીવના ચઉદ કહ્યા સુવિલાસ ॥ ૨ ॥ ભ૦ ॥ ધર્માસ્તિ અધર્મા-
સ્તિ પુદ્ગલારે, આકાશ કાલ સુંવિહાણુ ॥ એ પાંચ અજીવ જિન
કહ્યારે, કહ્યા કહ્યા ત્રિભુવન લાણુ ॥ ૩ ॥ ભ૦ ॥ ચલણુ સ્વભાવ
ધર્માસ્તિકાયનોરે, અધર્મસ્તિ સ્થિર ઠાણુ ॥ અવકાશ આપે પુ-
દ્ગલ જીવનેરે હવે પુદ્ગલનાં ચાર વિનાણુ ॥ ૪ ॥ ભ૦ ॥
ખંધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુઓરે, પુદ્ગલના ચાર ભેદ ॥ હવે આવ-
લિકા ભેદ તમે કહોરે, અસંખ્ય સમય આવલી મેવ ॥ ૫ ॥ ભ૦ ॥
એક કોડને સડસઠ લાખ છે રે, ઉપર સીતોત્તર સહસ્ર જોય ॥
ખસેં સોલ આવલિકા કહીરે, એટલી આવલી એક મુહૂર્ત હોય
॥ ૬ ॥ ભ૦ ॥ ત્રીસ મુહૂર્ત તે દીવસ રાત્રી કહીરે, પન્નર અહો
રાત્રી એકજ પક્ષ ॥ બે પક્ષે એક માસજ ભાવીયેરે, બારમાસે
એકજ વર્ષ ॥ ૭ ॥ ભ૦ ॥ એહવે વર્ષે હવે પૂર્વ કહુંરે, સ્રીતેર
લાખ કોડી વરસ જે ભાવ ॥ છપ્પન સહસ્ર કોડી વરસ માન કહું
રે, પૂરવ એટલે વર્ષે થાય ॥ ૮ ॥ ભ૦ ॥ અસંખ્યાતે પૂર્વે
એક પદ્યોપમ જાણીયેરે, દશ કોડા કોડી સાગર એક ॥ સાગર
દસ કોડા કોડી ઉત્સર્પિણી રે, અવસર્પિણી કોડા કોડી છેક ॥ ૯ ॥

॥ श्री वि० कृतं नवतत्त्वस्तवनम् ॥ (१७)

ભાગ ॥ વીશ કોડા કોડી સાગર કાલચક્ર છે રે, કાલ અનેક (નંત)
પદ્મગદ પરાવર્તે બાણ ॥ ડુંગર ગુરના પદ શુભ ધ્યાનથીરે, નિત
નિત વિવેક લહે કદાચ ॥ ૧૦ ॥ ભાગ ॥

(દુહા) પુણ્ય તત્ત્વ તણા કહું, ભેદ બેતાલીશ જેહ ॥
એકમના થઈ સાંભલો, આણી અધિક સ્નેહ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૪ થી ॥ સાહેબજી શ્રી વિમલાચલ ભેટીયે હો
લાલ એ દેશી.) સાહેબજી બેતાલીશ ભેદ પુણ્યતત્ત્વના હો લાલ,
શાતા વેદનીય ઉચ્ચ ગોત્ર સાં ॥ સાગ મનુષ્ય ગતિ મનુ આનુ-
પૂર્વી હો લાલ, ચાર ભેદ એ યુક્ત. સાગ ॥ પુણ્ય તત્ત્વ હવે
સાંભળો હો લાલ (એ આંકણી) ॥ ૧ ॥

સાં સુરદુગ પંચેદ્રિયપણે હો લાલ, પાંચ દેહ મનોહાર સાં ॥
સાં ઔદારિક વૈકિય આહારકે હો લાલ, અંગોપાંગે યુક્ત ધાર
। સાં । પુણ્ય ॥ ૨ ॥ સાં પ્રથમ સંઘયણ સંસ્થાન શું હો
લાલ, શુભ વર્ણ શુભ ગંધ । સાં ॥ સાં શુભ રસ શુભ સ્પ-
ર્શને હો લાલ, અગુર લઘુ અદંભ । સાં । પુણ્ય ॥ ૩ ॥ સાં
પરાધાત શ્વાસોશ્વાસની હો લાલ, લેવાની જેહની શક્તિ । સાં ॥
સાં આતપ ભેદ પચવીસમાં હો લાલ, ઉદ્યોત કર્મ તેાં વ્યક્ત
સાં ॥ ૪ ॥ પુણ્ય ॥ સાં સુખગતિ શુભગતિ કરે હો લાલ,
નિર્માણ નામ (ખ) ગઈ । સાં ॥ સાં ત્રસ દશકો દશ ભેદનેા હો
લાલ, આગલ કહું તે સર્વે । સાં ॥ ૫ ॥ પુણ્ય ॥ સાં સુર-
નર તિરિ આઉખું હો લાલ, તીર્થકર નામ કર્મ । સાં ॥ સાં હવે
ત્રસ દશકો વર્ણવું હો લાલ, જેકુથી લહે શિવશર્મ । સાં ॥ ૬ ॥
પુણ્ય ॥ સાં ત્રસ બાદર પર્યાસા હો લાલ, પ્રત્યેક સ્થિર શુભ
નામ । સાં ॥ સાં સાભાગ્ય નામ કર્મથી હો લાલ, જીવ લહે
શુભ ઠામ । સાં ॥ ૭ ॥ પુણ્ય ॥ સાં સુસ્વર આદેય જસ
નામથી હો લાલ, જીવ લહે સુખ નિત્ય । સાં ॥ સાં ડુંગર
ગુર પદ સેવતાં હો લાલ, વિવેક લહે જગ જીત । સાં ॥ ૮ ॥ પુણ્ય ॥

(૧૮) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૩ (૧૩) ॥

(દુહા) પાપ તત્ત્વથી દુઃખ હોય, પામે નરક દ્વાર ॥ તે માટે ચેતન તમે, મનથી એક નીચાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૫ મી ॥ (સુરતી મહીનાની એ દેશી) આવ-
રણ પાંચને તિમવલી અંતરાય, પાંચ પાંચ નિદ્રા કહી દર્શન ચાર
તે ખલખંચ ॥ નીચ ગોત્ર અસાતા તિમવલી મિથ્યાત્વ, સ્થાવર
દ્વંદ્વે આગલ કહે સાંભળો એક વિખ્યાત ॥ ૧ ॥ નરકત્રિક અને
વલી પણવીસ કષાય, તિરિયદુગ એ કહ્યા લેદ ખાસઠ થાય ॥
ધગમિતિ ચઉ જાઈ કુખગર્ષ ઉપધાત, હોય પ્રાણીને તે સહી
નીચ કર્મ વિખ્યાત ॥ ૨ ॥ અશુભ વર્ણ અશુભ રસગંધ અશુભ
જાણુ, ફરસ અશુભ તે કહ્યા આગમમાં જગ ભાણુ ॥ પદમ સંધ-
યણુ વિના નહી પદમ સંસ્થાન, બહોતેર લેદ એક થયા જાણુ
એહનો માન ॥ ૩ ॥ સ્થાવર સુદુમ અપજ્જ સાધારણ અથીર;
અશુભ દુભગ દુસર અનાદેય અપજ્જ ધીર ॥ આગમમાં પાપ
તત્ત્વના લેદ એ ખ્યાસી જાણુ, ડુંગર શુરના સેવક વિવેકને નિત્ય
કલ્યાણુ ॥ ૪ ॥

(દુહા) પાપતત્ત્વ તે એ કહ્યો, હવે આશ્રવનો કામ ॥ પાપ
આવે જે જીવને, આશ્રવ એહતું નામ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૬ ઠી ॥ (શાન્તિજિનેશ્વર કેસર અર્ચિત જગ ધ-
ણીરે કે અં એ દેશી) પાંચ ઈન્દ્રિય કષાય ચાર કે અવત પણ
કહ્યા રે કે અં, જોગ ત્રણ લેદ કે ગુરુ મુખથી લહારે કે ગું ॥
હમે ક્રિયા તે જોય કે પણ વીસ અનુક્રમે રે કે પૂં, તજીયે જે-
હથી હોય કે પુણ્યશું સંક્રમે રે કે પું ॥ ૧ ॥ પહેલી કાયિકી
જાણુ કે બીજી અધિકરણિકી રે કે બીં, ત્રીજી પ્રાદેષિકી હોય
કે ચોથી પારિતાપનિકી રે કે ચોં ॥ પ્રાણુતિપાતિકી પાંચમી છઠી
આરંભિકી રે કે છં, પરિગ્રહિકી સાતમી આઠમી માંચિકી રે કે
આં ॥ ૩ ॥ મિથ્યાદર્શન અપ્રત્યાખ્યાનિકી નવદશ એ કહી રે
કે નં, દિઠી પુઠી પાડુચ્ચિકી ત્રયોદશ એ લહી રે કે તં ॥

સામંત નીસત્થ સ્વહસ્તિકી સોલમી રે કે સ્વ૦, સત્તરમી આ-
ણવણિકી વિદારણ અઠારમી રે કે વિ૦ ॥ ૩ ॥ અણુભોગા અણુ-
વકંખ બે મળી વીશ થઈ રે કે બે૦, અણુ ઉપયોગ સમુદાયિકી
બાવીસ એ લહી રે કે બા૦ ॥ ત્રેવીશમી તે રાગિકી ચોવીસમી
દ્વેષિકી રે કે ચો૦, પણવીસમી ઇર્થાપથિકી કહી વિશેષ કરી રે
કે ક૦ ॥ ૪ ॥ ભેદ બેતાલીશ આશ્રવતત્ત્વના એ કહ્યા રે કે ત૦,
સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કે મનથી સદ્દેહા રે કે મ૦ ॥ ડુંગર ગુરુ શુભ
ધ્યાનથી આશ્રવને તબે રે કે આ૦, વિવેક કહે ભવિલોક કે શિ-
વરમણી ભાજે રે કે શિ૦ ॥ ૫ ॥

(દુહા) સંવર તે છટ્ટા કહું, ભેદ સત્તાવન જેહ; મનથી
સંવર જે કરે, શિવસુખ પામે તેહ ॥ ૧ ॥

॥ ઠા. ૭ મી ॥ (પ્રાણીવાણી જિનતાણી અથવા મુનિમુ-
વ્રત જિન વંદતા. એ દેશી) સંવર તત્ત્વ તે સાંભળો, સંવરીયે
આતમ નીતરે ॥ અરિહા જિનવરે ભાખીયો, આગમમાંહે શુભ
રીતરે ॥ આગમમાંહે શુભ રીત સુચીત સુનીત જગતગુરુ ભાખી-
યો સુખકંદરે સુખકંદ આનંદ અમંદ જગતગુરુ ભાખીયો સુખ-
કંદરે (આંકણી) ॥ ૧ ॥ પાંચ સુમતિ ત્રણ ગુપ્તિ જે, પરિસહ બા-
વીસ નીવાસરે ॥ દશવિધ મુનિવર ધર્મ જે, મુનિજન નિતનિત તુમે
ધારો રે મુનિ૦ જગ૦ સુખ૦ સુ૦ ॥ ૨ ॥ પાંચ સુમતિ વિવરી
કહું, ઇર્થા સમિતિ પ્રથમ વખાણુરે ॥ છકાય રક્ષા જે કરે, ઇર્થા
કહી તેહ સુખાણુરે ઇર્થા૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૩ ॥ ભાષાસમિતિ બીજી
હવે, સહુને સુખ ઉપજે સોયરે ॥ એષણા બેતાલીશ દોષ જે,
મુનિને આહાર ઇમ હોયરે મુ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૪ ॥ આદાન નિશ્લેષણ સ-
મિતિ, લેવે મુકે શુભ યોગરે ॥ પારિષાપનિકા કહી, મલ મૂત્ર નાખે
ઉપયોગરે મ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૫ ॥ ત્રણ ગુપ્તિ હવે ચિત્ત ધરો, મન
વચન કાયા કરે શુદ્ધરે ॥ આઠ પ્રવચન માત જે, મુનિ ધારે તે-
હીજ બુદ્ધિરે મુ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૬ ॥ ક્રુધા પિપાસા શીત જે,
ઉષ્ણ ડંસા પરિસહ અચેહરે ॥ રતિ સ્ત્રિયાદિક તે વધી, ચરિયા

(૧૦)

॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્ નં. ૮ (૧૩) ॥

નિસીદિયાદીક મેલરે ચૌ જ૦ સુ૦ ॥ ૭ ॥ શય્યા અકોસ વહ
બંધણા, અલાભ રોગ તણા કાસરે ॥ મલસક્કર પરિસહ જે, પત્તા
અન્નાણુ સમત્તરે ૫૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૮ ॥ ખંતી રૂદ્ધ અજ્જવ,
સુતી તવ સંજમ મેહરે ॥ સ્વચં સોયં અકિચણ, બંધચેર દસ-
વિધ જેહરે બં૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૯ ॥ પ્રથમ અનિત્યભાવના, અશ-
રણુ સંસાર એકતરે ॥ અન્યત્વભાવના પાંચમી, અશુચિ ભાવના
તત્ત્વરે અ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૦ ॥ આશ્રવ સંવર નિર્જરા, લોકભોધિ
દુર્લભ ભાવરે ॥ ધર્મધ્યાન તે બારમી, એ છે ભવજલ જંતુ ના-
વરે એ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૧ ॥ હવે પાંચલેહ ચારિત્રના, સામાયિક
છેદોપરથાપનરે ॥ પરિહાર સૂક્ષ્મ ચારિત્ર જે, યથાખ્યાત મોક્ષ
નિદાનરે યથા૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૨ ॥ યથાખ્યાત ચરણ જે આચરે,
તે પામે મુક્તિનો ઠાણરે ॥ હુંગર શરના ધ્યાનથી, વિવેક લહે
બહુ નાશરે વિ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૩ ॥

(દુહા) બાર પ્રકારે તપ તપે, નિર્જરા તેહતું નામ ॥
આત્મપ્રદેશ તેહ થકી, કર્મ પુરૂષને ખયડામ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૮ મી ॥ (હુઓ ચારિત્ર જુતો સુમતિનો શુતો
એ દેશી.) અણુસણુ તપ તે અન્ન પાણી લેવે નહી સોભાગી,
વળી છઠ અઠમ તપને બાણો સહી. સો ॥ પુરૂષને ખત્રીસ કવલ
ત્રી અઠાવીશ લહે સો૦, નપુંસકને ચોવીશ કવલ જિનવર કહે
સો૦ ॥ ૧ ॥ દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલભાવ અભિગ્રહ વરે સો૦, ચન્દનગાલા
વીરનો અભિગ્રહ પૂરણુ કરે સો૦ ॥ વૃત્તિ સંક્ષેપણુ તપ એ ત્રીજો
કહ્યો સો૦, પટ રસનોં કરે ત્યાગ, એ ચોથો લહ્યો સો૦ ॥ ૨ ॥
પ્રેમ કરાવે અલુવાણુ પગે સંચરે સો૦, ઇત્યાદિક ભલીભાતશું
કાય કષ્ટ આદરે સો૦ ॥ પાંચ ઈન્દ્રિય ચાર કષાય જોગને શોધવા
ત્રી આદીક સંસર્ગ સર્વથી રોધવા સો૦ ॥ ૩ ॥ ષડ્વિધ બાહ્ય
એ તપ તુમે અણુજો સો૦ શુરુમુખથી નહી ભાવ સંદેહ મન ના-
ણુજો. સો૦ ॥ હવે ષડ્વિધ અભ્યંતર ભવી તમે સાંભડો. સો૦,
પરાયે ચિત્તમાં એહ મુકી મન આંમડો. સો૦ ॥ ૪ ॥ પોતાની

વાતને લોક-તે નવી લહે. સોઁ, હેલામાંહે તે કર્મને જેપવે સોઁ ॥
પાપ લાગ્યો હોય તે ગુરુમુખ આલોવે, સોઁ એણી વિધ પ્રાય-
શ્ચિત્ત તપને જાળવે. સોઁ ॥ ૫ ॥ નાણુ દરસન ચારિત્રનો વિનય
ધણો કરે, સોઁ અરિહંત સિદ્ધ ચૈત્ય વિનય મનમાં ધરે સોઁ ॥
વેચાવચ્ચ તપ ત્રીજો પ્રશ્ન વ્યાકરણુ કહ્યો. સોઁ ચઉદે લેદે વેચા-
વચ્ચ ગુરુમુખથી લેહ્યો. સોઁ ॥ ૬ ॥ હવે ચોથો તપ સજ્જાય
ધ્યાનને મન ખરે. સોઁ સિદ્ધાંત વાંચે પુછે સિદ્ધાંતને નિત્ય ગણે
સોઁ ॥ ચિંતવે ધર્મોપદેશ હૈયે લાવી ચિત્તને. સોઁ જેહુથી પામે
સજ્જાય તપ વિતને. સોઁ ॥ ૭ ॥ સમતાલાવે મન આણુ ધ્યાનમે
સોઁ નિરામય નિરાકાર અવસ્થા જ્ઞાનયે, સોઁ ॥ શુકલ ધ્યાનને
ધ્યાવે રોદ્રને પરીહરે. સોઁ એ પાંચમો તપ ભવિયણુ ચિત્તધરે
સોઁ ॥ ૮ ॥ છઠો હવે કાઉસગ તપ આદરો. સોઁ ક્રોધ અને
માન માયા લોભને પરિહરો. સોઁ ॥ અભ્યન્તર ૫૮ લેદ પ્રાણી મન
ધરો. સોઁ વિવેક કહે ભવિયણુ ભવસાથર તરો. સોઁ ॥ ૯ ॥

(દુહા) બંધતત્ત્વ દૂરે તજો, બંધન તે નિત્યમેવ; ગતિ
દુઃખ પામે ઘણું, કહે જિનવર દેવ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૬ ની ॥ (કપૂર હોય અતિ ઉગલોરે ॥ એ દેશીઁ)
બંધતત્ત્વ હવે સાંભલો રે, ભવિયણુ તુમે ઉમેદ ॥ ચાર પ્રકારે
બંધ છે રે, ભાજે જિન અવેદ રે પ્રાણી સાંભલો તેહ સુખણુ
(એ આંકણી) ॥ ૧ ॥ પ્રકૃતિબંધ પહેલો કહ્યોરે, સહાવ કેહતાં
સ્વભાવ ॥ રિચિતિ તે કાલ જાણુજોરે, એહીજ એહનો ભાવરે ॥
પ્રાણીઁ ॥ ૨ ॥ અનુભાગ બંધ તે શું કહેરે, કટુક અને મીઠો
રસ ॥ પ્રદેશ બંધ ચોથો હવે રે, દલસંચય જાણુ તસરે ॥ પ્રાણીઁ
॥ ૩ ॥ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનોરે, અર્જુનબંધન જેહ ॥ દર્શન તે કહીએ
ખીજોરે, પોળીયા સરખો એહરે ॥ પ્રાઁ ॥ ૪ ॥ વેદનીય તે અસિ
સારીજોરે, મોહનીય મદિરા સમાન ॥ હેક સરીખું આયુ જાણી-
યેરે, ચિતારા સરખો નામરે ॥ પ્રાઁ ॥ ૫ ॥ ગોત્ર તે કુંભાર જે-

હવેરે, ભંડારી સરખો અંતરાય ॥ આઠ કર્મ ભાવ જાણીએ, જોડથી દુર્ગતિ જાયરે ॥ પ્રાં ॥ ૬ ॥ નાણુ દંસણુ વેચણીરે, અંતરાયનું માન ॥ ત્રીશ કોડકોડીનુંરે, સાગર એહ નિદાનરે ॥ પ્રાં ॥ ૭ ॥ વીશ કોડકોડી નામ ગોત્રનીરે, આયુ અચર તેત્રીસ ॥ કાલ ઉત્કૃષ્ટો પુરે થયોરે, (સંતેર કોડકોડી મોહનીરે) ભાંખે શ્રી જગદીશરે ॥ પ્રાં ॥ ૮ ॥ જઘન્યકાલ હવે કર્હુરે, આઠ કર્મનો જોડ ॥ વેદનીય કર્મનો જાણીયેરે, ખાર સુદૂર્ત કહો એહરે ॥ પ્રાં ॥ ૯ ॥ નામકર્મ ગોત્ર કર્મનીરે, આઠ સુદૂરત તિમ હોય ॥ પંચ કર્મની આગલ કહેરે, જઘન્ય કાલ તિમ જોયરે ॥ પ્રાં ॥ ૧૦ ॥ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનીરે, દર્શનાવરણીય અંતરાય ॥ મોહનીય આયુ કર્મનીરે, અંતસુદૂર્ત કહેવાયરે ॥ પ્રાં ॥ ૧૧ ॥ આઠ કરમથી અલગ રહોરે, જિમ લહો સુખ નિર્વાણુ ॥ ડુંગર ગુરના પદ્યકીરે, વિવેકને કોડ કલ્યાણુરે ॥ પ્રાં ॥ ૧૨ ॥

(દુહા) બંધતરવ પૂરણુ થયો, મોક્ષતત્ત્વ સુવિચાર । તે માટે ભવિયણુ તમે, આરાધો હૃતકાર ॥ ૧ ॥

॥ હાલ ૧૦ મી ॥ (ભવિકા સિદ્ધ્યક પદ વંદો એ દેશી) છતા પદનો પ્રથમ પ્રપણુ, દ્રવ્ય પ્રમાણુ ખીજો ॥ ક્ષેત્ર પ્રમાણુ તે ત્રીજો જાણો, ફરસના દ્વારે તે રીઝોરે ॥ પ્રાણી મોક્ષ પડને આરાધો, આરાધી શિવસુખ સાધોરે ॥ પ્રાં મોં (એ આંકણી) ॥ ૧ ॥ કાલદ્વાર તે પાંચમો થુણીયે, અંતર છઠો ધીર ॥ સાતમો ભાગ આઠમો ભાવ; અદ્વૈતદ્વાર કહે વીરરે ॥ પ્રાણી ॥ ૨ ॥ ચારગતિમાંહે મનુષ્યગતિએ, મોક્ષ હોવે નિરધાર ॥ પાંચ ઇન્દ્રિયમાંહે પંચેન્દ્રિયથી, શિવપદ લહે સુખકારરે ॥ પ્રાં ॥ ૩ ॥ પૃથ્વી આદિ પાંચે થાવર, એહને મોક્ષ નવી લહીયે ॥ ત્રસકાયથી મોક્ષે જાવે, એ આણુ સદહીયેરે ॥ પ્રાં ॥ ૪ ॥ ભય અને અભય દુવિધમાં, ભયને હોય-શિવકાણુ ॥ સત્તી અસત્તી બે પદ માંહે, સન્નીયો લહે નિર્વાણુરે ॥ પ્રાં ॥ ૫ ॥ ચારિત્ર પાંચ પ્રકારે ભાખ્યાં, શ્રી જિન આગમમાંડી ॥ યથાખ્યાત

ચારિત્રે તે મોક્ષ, ખીજે ચરણે મોક્ષ નહીરે ॥ પ્રા० ॥ ૬ ॥ પાંચ પ્રકારે સમકિત જાણો, પંચાંગીના જાણુ ॥ ખીજે સમકિતે નવી લહીયે, ક્ષાયિકે હોવે ઠાણુરે ॥ પ્રા० ॥ ૭ ॥ આહાર તે ભવમાંહે ભમાડે, અણુહારી દીયે મોક્ષ ॥ દર્શન ચાર કહ્યા જિનરાજે, કેવલ મોક્ષને માંડેરે ॥ પ્રા० ॥ ૮ ॥ મતિ અને શ્રુત અવધિને જ્ઞાન, મનઃ પર્યવ તે જોવે ॥ કેવલજ્ઞાનથી કેવલજ્યોતે, પ્રથમ દ્વાર એમ હોવેરે ॥ પ્રા० ॥ ૯ ॥ સિદ્ધના જીવ દ્રવ્ય અનંતા, અનંત જીવ પામ્યા ॥ દોડને અસંખ્યાતમે ભાગે, સિદ્ધ તે સવી દુઃખ વામ્યારે ॥ પ્રા० ॥ ૧૦ ॥ ક્ષેત્રથી ફરસના અધિકી જાણો, એક આકાશ પ્રદેશે ॥ એક સિદ્ધ આશ્રી તે આદિ છે, અંત તે પણ નાહીરે ॥ પ્રા० ॥ ૧૧ ॥ પડવાના અભાવથી જાણો, અંતર સિદ્ધ ન કહીયે ॥ સર્વ જીવને અનંતમે ભાગે, સિદ્ધ રહ્યા સવી સહીએરે પ્રા० ॥ ૧૨ ॥ ક્ષાયિક ને પારિણમિકભાવે, જે ભાવે હોવે સિદ્ધ ॥ સર્વથકી થોડાં નપુંસક, સંખ્યાત ગુણી સ્ત્રી-સિદ્ધરે પ્રા० ॥ ૧૩ ॥ તેહથી સંખ્યાતા પુરૂષજ જાણો, સમયે નપુંસક દશ ॥ સ્ત્રી સ્ત્રીએ એક સમયે વીશ, પુરૂષ અઠોત્તર ઇશરે પ્રા० ॥ પ્રા० ॥ અદ્વય બહુત્વ એ નવમો દ્વાર, કહ્યો ગુરુમુખથી મેં આજ ॥ ડુંગર ગુરુપદ કમલનો સેવક, વિવેકનાં સિધ્યાં કાજરે ॥ પ્રા० ॥ ૧૫ ॥

॥ દાલ ૧૧ મી ॥ રાગ ધન્યાશ્રી (ગિરુઆરે ગુણુ તુમ તણા એ દેશી.) હવે પંદર લેક શિદ્ધના, વરણુવું તે સુખકારી રે ॥ જિનસિદ્ધ તે અરિહંતજી, પુંડરિક અજીન બલિહારીરે ॥ ૧ ॥ વારી જાઉં સિદ્ધની એ આંકણી. વિહરમાન તે તીર્થ સિદ્ધ કહીયે, અતીર્થ સિદ્ધ મરૂદેવી માયરે ॥ ગૃહસ્થાવાસે કૂર્માપુત્ર સિધ્યા, અન્યલિંગે વલ્કલ શિવ જાયરે ॥ વા० ॥ ૨ ॥ સ્વલિંગે સાધુ તે સિદ્ધ કહ્યા, ત્રિલિંગે ચંદનખાલારે ॥ પુરૂષલિંગે ગૌતમ જાણવા, નપુંસકલિંગે ગંગેયરે ॥ વા० ॥ ૩ ॥ પ્રત્યેકબુદ્ધ તે નમી થયા, પોતાની મેળે સ્વયંબુદ્ધરે ॥ બુદ્ધબોદ્ધિ સિદ્ધ તે ઉપદેશે, ભરતાદિક બુદ્ધ બોદ્ધિરે ॥ વા० ॥ ૪ ॥ એકજીવ તે એક સિદ્ધ, ઘણા

(૨૪)

॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૪ (૧૩) ॥

સીઝે બનેકરે ॥ એગ્રીપરે પત્તર લેદ સિદ્ધના, વરણ્યા સુવિવે-
કરે ॥ વા૦ ॥૫॥ જીવાદિક એ નવતત્ત્વને, પ્રાણી મદહે જે ભાવેરે ॥
તે નર સમકિત મુરતરૂપમે, પામીને શિવ જીવેરે ॥ વા૦ ॥ ૬ ॥
જીવો સંવર નિર્જરા મોક્ષ, એ ચારે હોવે અરૂપીરે ॥ અંધ આ-
શ્રવ પુણ્ય પાપ જે, એહને કહીયે રૂપીરે ॥ વા૦ ॥૭॥ મિશ્રભાવે
અજીવ છે, અંધ આશ્રવ પુણ્ય પાપરે ॥ એ ચારેને છાંડવા જે-
હથી, લહે પ્રાણી સંતાપરે ॥ વા૦ ॥૮॥ જીવ અજીવ બેને બાણ-
વા, સંવર નિર્જરા મોક્ષરે ॥ આદરવા એ ત્રણ તત્ત્વને, પ્રાણી
લહે શિવશર્મરે ॥ વા૦ ॥૯॥ કાલ અનંત ગયે જિનમાર્ગે, સિ-
દ્ધની પૃચ્છા દેહાસેરે ॥ નિગોદને અનંતમે ભાગે, સિદ્ધ થયા
સુવિલાસરે ॥ વા૦ ॥૧૦॥ એ નવતત્ત્વ તણા શુભ ગાયા. દીનદીન
ચઢત સવાયારે ॥ શ્રી કુંગરવિજય ગુરૂપસાય, વિવેકને નિત મુ-
ખદાયારે ॥ વા૦ ॥ ૧૧ ॥

કલશ.

જગ જંતુતારણ દુઃખનિવારણ આદિ જીનવર મેં થુણ્યો,
સંવત અઢાર બહોતેર વર્ષે ભવિક હિત હેતે ભણ્યો ॥ ૧ ॥
દમ્ભણપુરવર વિજયદશમી આશ્વિન માસ સુમ પક્ષ એ, મુર ગુરૂ-
વારે સુખ વધારે કહે કવિ જનદક્ષ એ ॥ ૧ ॥ તપગચ્છ રાજેવડ
દીવાજે શ્રી વિજય દયા સૂરિશ્વરે, તસ ચરણ સેવી મુકિતવિજય
ભવિક જનમન સુખ કરે ॥ ૩ ॥ તસ શિષ્ય સુંદર શુભ પુરંદર
પંડિત કુંગર મુર્ષીદ એ, તસ શિષ્ય સેવક લણે ભાવે, વિવેક
દહે આણંદ એ ॥ ૪ ॥

॥ इति श्री विवेकविजयजीविरचितं

नवतत्त्वभावगर्भितं स्तवनम् ॥

॥ श्रीज्ञानसारमुनिकृतं छन्दोबद्धम् ॥

॥ भाषानवतत्त्वપ્રકરણम् ॥

परिशिष्टं नं. ६ (१५).

(इह) नभस्कार अरिहंतने, सिद्ध सूरि छवआय साधु सकल प्रभुमी करी, प्रभुमी श्री गुरुपाय ॥ १ ॥ करशुं हुं नवतत्त्वरी, गाथा भाषा ३५ । मंदशुद्धि गुरु सान्निधे, कडिशुं सुगम स्वर्ग ॥ २ ॥

(सुरती भडिनानी नेशी.)

छव अछव पुण्य पाप तिम आश्रवसोय, संवर निज्जर अंध भोक्ष
ओ नवतत्त्व होय । यडिह यडिह आयाल व्यासी वली आयाल, सत्तावन आरे
यडि नव कर्म भेदनी भाव ॥ १ ॥ छगदु ति यडिविह पञ्चविह छविविह छव
कहाय, येतन तस स्थावर वेदगर्भ करणे काय । ओइन्द्रिय सुक्ष्म आदर ओ
दो छवडाणु, सन्नि असन्नि पञ्चिदि मिति यौरिही आणु ॥ २ ॥ ओसम
पञ्जता अपञ्जता यडिह होय, अनुक्रम छवडाणु ओ सूत्र प्रश्ना सोय ।
नाणु दंसणु यारित वीर्य तप तिम छपयोग, ओ पड लक्षणु लक्षित छव
द्रव्य छह लोग ॥ ३ ॥ छग आहार शरीर छद्रिय पञ्जती तीन, सासो-
सास भाषा मन पड ओ अनुक्रमे लीन । यार ओगिही पंच पञ्जती
विगले न्येय, पंच असन्नि सन्नि पड पञ्जती होय ॥ ४ ॥ छद्रिय पञ्च
ओसास आडि अल ओ दस प्राणु, यार छ सात आठ ओगिही विगले न्येय
असन्नि सन्नि पञ्चेद्रि ने नव दस कर्म थाय, प्राणुथी ने विप्रयोग छव
मन्थु कहोवाय ॥ ५ ॥ धर्म अधर्म आकाश तीव्रता मन्थु मन्थु भेद, काम
दसम छम आगम पुद्गल आर विग्रह । अंधा दस पञ्चस परमाणु यडिह

અજીવ, ધમ્મા ધમ્મ પુગ્ગલ નલક્કલ એ પાંચ ન જીવ ॥ ૩ ॥ ચલણુસ-
હાષ ધર્મ ચિર સંઠાણુ અધમ્મ, અવગાહે પુરણુગણુ નલપુગ્ગલ ધમ્મ ।
સમયાવલી ય મુહુત્ત દીઠ પખમાસને સાલ, વર્ષ પલ્લોપમ સાગર ઉત્સપ્પિણ્ણી
સપ્પિણ્ણી કલ ॥ ૭ ॥ ૫૬ ૬ ધગ ૧ દો ૨ સગ ૭ સગ ૭ સગ ૭ ખટ
૬ ધગ ૧ અંક ગણાય, એગ મુહુત્તે આવલી સંખ્યા સૂત્ર કહાય । તીન ૩
સાત ૭ વલી સાત ૭ તીન ૩ ઊસાસે માણુ, કેવલનાણી ભણિયો એહ
મુહુત્તપ્રમાણુ ॥ ૮ ॥ સાતા ઉચ્ચ ઓત્ર મણુ સુરદુગ પંચેન્દ્રિય જ્ઞેય, પાંચ
શરીર આદિમ તિશરીર ઉવંગ કહાય । આદ સંધયણુ સંઠાણુ ચતિવણુ
અગુરુ લહુ હોય, પરધા ઉસાસ તેમવલી આતપને ઉજ્જેય ॥ ૯ ॥ સુભ
ખગમ્મ નિમ્માણુ તસાપદસોની માલ, સુરનર તિરિ આઉ તિત્થંકર પુણ્ય
ખાયાલ । તસ ખાદર પળજત પત્તેયથિરં સુભ સોય, સુભગ સૂપર આપ-
જજ જસે ત્રસદસકો હોય ॥ ૧૦ ॥ નાણુતરાય દશક નર ખીજ નીચ અ-
સાય, મિચ્છ ચાવરદસ નારક ત્રિક પચવીસ કસાય । તિરિજંચ દુગ એકેન્દ્રિય
ખિતિચૌરિન્દ્રિ તેય, કૂખગઈ ઉપધાય અપસત્થ વણુ નૌ ખેય ॥ ૧૧ ॥
પદમ સંધયણુ વિના સંધયણુ તેમ સંઠાણુ, એમ ખ્યાસી પ્રકૃતિ પાપતત-
ની એ જાણુ । ચાવર મુહુમ અપજજ સાહારણુ અથિરે જેય, અસુભ દુભગ
દૂસરજ્ઞાપજજ અજસ દસ ખેય ॥ ૧૨ ॥ પણુ ચક્રિ પણુ તિય ઇન્દ્રિ કસાય
અન્વય તિમ જોગ, ખાયાલીસે શેષ પચીસ ક્રિયા સંજોગ । કાષ્ટ અહિગર-
ણીયા પાહિસિયા પરિતાપ, પ્રાણાતિપાત આરંભિક પરિગ્ગહિયા આલાપ
॥ ૧૩ ॥ આયાપ્રત્યય મિચ્છાદંસણુવત્તિ તેમ, અપચ્ચખાણુકી દિટ્ઠ પુદ્ધિ
પાંડુચ્ચિય જોમ । સામંતોવનિય નેસત્થિ સાહત્થિ જોહ । આજ્ઞાપનકી વેચારણુ
અણુભોગા તેહ ॥ ૧૪ ॥ અનવકંખપચ્ચય અન્નાપઓગી સમુદાય, પ્રેમદ્રેષ
ધરિયાલી કિરિયા એ કહેવાય । સમિતિ શુભિ પરિસહ જમ્મ ધમ્મ ભાવણુ
ચરિત્ત, પણુ તિગ ખાવીસ દસ ખાર પણુ ‘સંવર’ તત્ત ॥ ૧૫ ॥ ભૂખ પિ-
પાંશા શીત ઉષ્ણ ડાંસા નિરવત્થ, ચરતિ ચોષા ચરિઆ નિષદ્ધા સિલ્લમ
સત્ત । અકોસ વહ જાણુ અલાભ ગદ તૂણુનો કાસ, મલ સકાર પન્ના અ-
ન્નાણુ સમ્મત સમાસ ॥ ૧૬ ॥ ખંતિ મદ્વ અજજવ મુત્તી તવ સંજમ
સમ્મ, સત્થ સોય અકિંચન ખંભચેર જમ્મ ધમ્મ । પદમ અનિત્ય અશરણુ
સંસારે એગત્ત અનન્ત । અશુચિ આશ્રવ સંવર નિર્જર ભવિ ભાવો નિત્ય
॥ ૧૭ ॥ લોકે સ્વભાવ ખોધિ દુર્લભ ધગ્યારમ ગાવ, ધરમ સાધક અરિ-
હંત એ ખારે ભાવન ભાવ । સામાયિક છેદોપરથાપન ખીજે સોય, પરિહાર

॥ श्री ज्ञान० कृतं भाषानवतत्त्वप्रकरणम् ॥ (२७)

विशुद्धिं सुहृमसंपरायं यद्विद्यो ज्ञेय ॥ १८ ॥ तिम अहभाय यरित्त सर्व
 निमि लोमप्रसिद्ध, जेह सुविधि आयरजे डै जव पाभ्या सिद्ध । पारविधि
 निर्जर तत्त्व अंधना यार प्रकार, प्रकृति छिद्य अनुभाग प्रदेशे भेद निर-
 धार ॥ १९ ॥ अणुसणु जेणोदर वृत्तिमक्षेप रसनोत्थाग, कायकलेश संधी-
 नना 'आहिर तप' पड़ भाग । प्रायश्चित्त विनय वैयावज्ज तेम सज्जअय,
 ध्यान कडिसग 'अक्यंतर तप' पड़विधि थाय ॥ २० ॥ 'प्रकृति' स्वभाव
 काल अवधारणु 'स्थिति' निरवय, 'अनुभागे' रसतेम 'प्रदेशे' दल-
 नोसंय । पट प्रतिहार धार तरवार मद्य वलि तेम, निगड यित्रकर कुंभकार
 लंगारी जेम ॥ २१ ॥ अनुक्रम आठ नामना बाभ्या जे जे भाव, तिम
 ज्ञानावरणादिक अडना जेह स्वभाव । छम संक्षेपे विवरणु डीना आठ
 तत्त्व, प्रस्तावे पाभ्यो वरणवशुं हवे 'भोक्ष तत्त्व' ॥ २२ ॥ संतपदेय पड़पणु
 द्रव्यने क्षेत्र प्रमाण, स्पर्शन काल पायमो छोडो अंतर गणु । भाग सा-
 तमो भाव आठ तिम अदप अहुत्व, जे नवभेदे भावन करणुं नवमो तत्त्व
 ॥ २३ ॥ भोक्ष जेकपदथी छे जे पद अविनाभाव, ज्योम कुसुमतिम शशक
 शृंग जेम नहीय अभाव । जेहवो जे पद भोक्ष तेहनो भग्गजुहार, विव-
 रणु करी वरणवशुं सुणुण्यो सूक्ष्म विचार ॥ २४ ॥ 'गति' नर 'छिद्रिय'
 पये'दी 'काये' त्रसकाय, 'नाणु' जेहने 'केवल' 'संजमथी' अहभाय ।
 'दंसलुमे' छग केवल दंसलु अवर न होय, 'लव्य अलव्ये' लव्यपणु
 परिपाके ज्ञेय ॥ २५ ॥ 'संभते' क्षायिक 'सन्नी असन्नीये' सन्न,
 'अणुहारी आहारी' अणुहारी उत्पन्न । 'द्रव्य प्रमाणे' सिद्धजव द्रव्य
 होय अनंत, 'लोम असंभमभाग' जेगसिद्ध होय अनंत ॥ २६ ॥ 'हरसन'
 जेत्रथी अधिक काल गछ सिद्ध प्रतीत, साहि अनंति स्थिति निज आग-
 मथी सुविदीत । प्रतिपाताभावे नही सिद्ध 'अंतर' ज्ञेय, सर्व जवथी 'भाग'
 अनंतम हु सिद्ध होय ॥ २७ ॥ दंसलु नाणु जेहने जे ते क्षायिक 'भाव'
 जवत्व जेह ते वही परिणामिक भाव । सहुथी थोडा वेद नपुंसकथी जे
 सिद्ध, तेहथी अनंतर अनुक्रम संभणुणा सुप्रसिद्ध ॥ २८ ॥ जे जणु जे
 वादिक नवतत्त्व तस संभत, अणुगणुताने दुये जे श्रद्धाने रत । सर्व
 जिनेश्वर सुभथी बाभ्या वयणु जहत्थ, जे शुद्धी जेहने मन संभत निश्च-
 य तत्त्व ॥ २९ ॥ अंतरभूहरत जेमभित्त हरस्यो संभत, अर्ध पुद्गल
 परियट्ट नियम संसार निभत । छिद्रसंघिषणीय अणुते छग पुद्गल परिभट्ट,
 अनंत अतीत अनागत तद्गुणु वयणु प्रगट ॥ ३० ॥ छम नवतत्त्वभेद

(૨૮)

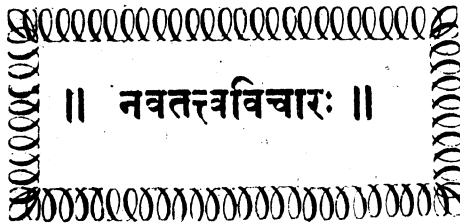
॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૬ (૧૬) ॥

પડિ બેદે વિવરણુ કીધ, આવક આગ્રહ કીન સહાય પૂરણુ રસ પીધ । કો-
ટિક ગણુ સુભ સદન પ્રકાશન દીપુપમાન, શ્રી બિન લાભચંદ્ર કુલ પૂનમચંદ્ર
સમાન ॥ ૩૧ ॥ અજ્ઞાનાદિક કરિવર સિંહ વયરી સાખ, રતનરાજ મુનિ
તે વડસાખાની પડસાખ । ‘ જ્ઞાનસાર ’ તે પડસાખાની સૂક્ષ્મ ડાલ, એ
ન પદ નવરચણુ વિનાણે ગુંથી માલ ॥ ૩૨ ॥ સંવચ્છર નિશ્ચયનઃ ૧ વિ-
ગ્રહ ૬ પ્રવચનમાય ૮, પરમ સિદ્ધ ૧ વામગતેં એ અંક ગણુયા । માધ
કિસન સસિવાર મેરૂ તિથિ પૂરણુ કીધ, ચાર કથા તાજ તત્ત્વ કથા ભજિ
નર (ભવ) ફલ લીધ ॥ ૩૩ ॥

॥ भाषानवतत्त्व प्रकरणं संपूर्णम् ॥

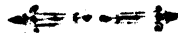

॥ गूर्जरभाषारूपाः (प्राचीनः) ॥

॥ नवतत्त्वविचारः ॥

परिशिष्ट. નં. ૬. (૧૬)

“ તત્ત્વार्થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં ” (વાચકપાદવચઃ).

“ તત્ત્વસદ્દર્શનં સમ્પત્તં ” (મનોહારિ હારિભદ્રં વચઃ)

તત્ત્વાર્થની સદ્દર્શના સમ્યક્ત્વ છે, તે બધી તત્ત્વ કહે છે, જીવતત્ત્વ
૧ અજીવતત્ત્વ ૨ પુન્યતત્ત્વ ૩ પાપતત્ત્વ ૪ આશ્રયતત્ત્વ ૫ સંપત્તિતત્ત્વ ૬

निर्जरातत्त्वा ७ अन्धतत्त्वा ८ भोक्षतत्त्वा ९ अने नव तत्त्वना नाम कक्षां,
 हवे अने प्रथम ज्वलतत्त्वनी ओलभाण्डु कहे छे, पांचि छिन्द्रिय ५ त्रय
 पक्ष ८ आसोआस ९ आयु १० अने द्रव्य प्राणधारी तथा आर उपयोग
 ३५ लावप्राण धारी, लोकाकाशप्रदेश प्रमाण प्रदेशात्मक, ज्ञानदर्शनस्वभाव,
 द्रव्यार्थिकनये नित्य, पर्यायार्थिकनये अनित्य, परिणामी द्रव्य, व्यवहार नये
 कर्मनो कर्ता, कर्ता, भोक्तृता; निश्चयनये शुद्ध चैतन्य पर्यायनो कर्ता निज-
 स्वस्वपदो भोक्तृता, औद्देशिक क्षायिक मिश्र परिणामादिक लावभेदापक ३५,
 छद्मस्थने ज्योतिर्गगनभ्य, केवलीने प्रत्यक्ष, शरीरप्रमाण, अक्षी, ज्व द्रव्य
 जिनवयने रङ्गको ते ज्वलतत्त्व, ॥१॥ ओहथी विपरीत निजमनकल्पनाये
 गच्छे ते अतत्त्व ॥ ७ ज्वने उपयोगमा आवे, जेतनारहित, गति १ स्थिति
 २ अवकाश ३ वर्तना ४ आदानसमर्थ ५ धर्मास्तिकाय १ अधर्मा-
 स्तिकाय २ आकाश ३ कास ४ पुद्गल ५ रूप अज्वने तथाप्रकारे सद्-
 हवुं ते अज्वलतत्त्व गच्छवुं ॥ २ ॥ तथा अने ज्वनुं दानदयालुता सदा-
 गसंयमादिक शुभपरिणाम ते लावपुन्य, सातावेदनीयादिक शुभ कर्मप्रकृति
 ते द्रव्यपुण्य ॥३॥ मिथ्यात्वादिकने उदये उपहृत ज्वनो मलिन परिणाम
 ते लावपाप, मिथ्यात्वादिक कर्मप्रकृति ते द्रव्यपाप ॥४॥ तथा मिथ्यात्व
 अविरत्वादिकने उदय ते लाव आश्रय, ते निमित्तकर्मद्वलनुं आववुं ते
 द्रव्य आश्रय ॥ ५ ॥ कर्मने रुधवा समर्थ क्षायिक क्षायोपशमिकादिक
 लावे करीने ७ ७ अंशे निरुपाधिकपण्डु ते लावसंवर । तेले करीने
 ७ आश्रयनुं रुधवुं ते द्रव्यसंवर ॥६॥ कर्मशक्ति हीन करे ओडवा तप
 ७५ मयम लावनादिकथी उपनी ७ शुद्ध उपयोगशक्ति ते लावनिर्जरा,
 तेले करीने ७ कर्मप्रदेशनुं आत्मप्रदेशथी जेववुं ते द्रव्यनिर्जरा
 ॥७॥ तथा शुद्धात्माने प्रतिकूल कषायादिक सम्बन्धथी उपनी ७ कर्मबन्ध
 हेतु चिह्नलुता ते लावबन्ध, तेले करी आत्मप्रदेश साथे कर्मद्वलनुं
 अभाववुं ते द्रव्यबन्ध ॥८॥ कर्मनिर्भूतवा समर्थ शुद्धात्मानो अनुजान
 ते लावभोक्ष । तेले करीने ७ ज्वप्रदेशने सूर्याशे कर्मप्रदेशथी मुद्राववुं
 ते द्रव्य भोक्ष ॥ ९ ॥ अने नव पदार्थ जिम श्री जितेन्द्रे लाज्या द्रव्यार्थिक
 नये नित्य, पर्यायार्थिकनये अनित्य, निश्चयनये अजिन, व्यवहारनये लिन,
 सामान्यनये ओक, विशेषनये अनेक, ज्ञाननये ज्ञेय, क्रियानये हेय उपादेय
 धर्मजन्यनिक्षेपासहित परस्पर सापेक्ष अनन्तधर्मात्मक, “ कथयित् उत्पन्न,
 कथयित् विनष्ट, कथयित् ध्रुव ” धर्म त्रिकरूप ओकसमये सद्दे, ओहनी

શ્રી જિનવાણી રુચે જાણે ॥

હવે એહ જ નવતત્ત્વના ભેદ કહે છે—અવતરના ચઉદ ભેદ ૧૪, અજીવતત્ત્વના ચઉદભેદ ૧૪, પુન્યતત્ત્વના બેતાલીશ ભેદ ૪૨, પાપ-તત્ત્વના ૮૨ ભેદ, આશ્રવતત્ત્વના બેતાલીશ ભેદ ૪૨, સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદ ૫૭, નિર્જરાતત્ત્વના બાર ભેદ ૧૨, બન્ધતત્ત્વના ચાર ભેદ ૪, મોક્ષતત્ત્વના નવ ભેદ ૯ । એ સર્વ મલીને બસોને છહુતેર ૨૭૬ ભેદ થાય । તે મધ્યે ધર્માસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ ૩, અધર્માસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ ૩, આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ ૯ અને કાલ ૧૦ એ અજીવના દશ, સંવરના સત્તાવન ૫૭, નિર્જરાના બાર ૧૨, મોક્ષતત્ત્વના નવ ૯, એ આઠ્યાસી અરૂપી । બાકી એકસોને અઠ્યાસી રૂપી એ નવમધ્યે જીવ અજીવ બે જાણુવા યોગ્ય, પુન્યપાપ આશ્રવબન્ધ એ ચાર છાંડવા યોગ્ય, સંવર નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણ આદરવા યોગ્ય.

હવે છ પ્રકારે જીવ કહે છે—ચેતનાએ કરીને એક પ્રકારે જીવ ૧, ત્રસ અને થાવર એણી રીતે બે પ્રકારે જીવ, રા વેદ કરીને ત્રણ પ્રકારે જીવ, પુરુષવેદ ૧ સ્ત્રીવેદ ૨ નપુંસકવેદ ૩ ગતિએ કરી ચાર પ્રકારે જીવ—દેવગતિ ૧ મનુષ્યગતિ ૨ તિર્યચગતિ ૩ નારકાની ગતિ ૪, ઇન્દ્રિયોએ કરી પાંચ પ્રકારે જીવ એશિન્દ્રિય ૧ બેઇન્દ્રિય ૨ તેઇન્દ્રિય ૩ ચઉરિન્દ્રિયને ૪ પાંચેન્દ્રિય ૫, અને કાયાએ કરી છ પ્રકારે જીવ પૃથ્વી ૧ અપ ૨ તેહ ૩ વાહ ૪ વનસ્પતિ ૫ છડી ત્રસકાય ૬, એ છ પ્રકારે જીવ કહ્યા । તિહાં એકેકા પ્રકારમધ્યે સર્વસંસારી જીવ આવ્યા । હવે જીવનાં છ લક્ષણ કહે છે—જ્ઞાન ૧ દર્શન ૨ ચારિત્ર ૩ તપ ૪ વીર્ય ૫ ઉપયોગ ૬ એ છલક્ષણ જોહમાં હોય તે જીવ કહીએ, હવે ચઉદજીવના ભેદ કહે છે—પૃથ્વ્યાદિક પાંચ થાવર ચઉદ રાજલોકમાં કાજલની કુંડલીનીપરે દાંડ્યા બર્ચા છે, પર્વત પ્રમુખ બેદીને આવે જાએ ચર્મદંડિએ નાવે, અગ્નિમાં બલે નહી પાણીમાં ખૂડે નહી, એહવા પાંચ સ્થાવર સૂક્ષ્મ તે માહિયો પૃથ્વી ૧ અપ ૨ તેહ ૩ વાહ ૪ એ ચારમાહિ તો અસંખ્યાતા અસંખ્યાતા જીવ છે, અને પાંચમે સ્થાવર વનસ્પતિ કાય તેહના બે ભેદ પ્રત્યેકને ૧ સાધારણ વનસ્પતિકાય ૨ તિહાં પ્રત્યેકમાં સૂક્ષ્મ હોય નહી. તેહમાં અસંખ્યાતા જીવ છે, અને એકશરીરે એકજીવ છે, તથા સાધારણ વનસ્પતિકાયને સૂક્ષ્મ અનન્ટકાય કહીએ । અને સૂક્ષ્મ નિગોદ પણ કહીએ । એહવા પાંચ સ્થાવરને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય કહીએ, તે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા અને

पर्याप्ता २ એવં એ બેદ, તથા બીજા પાંચ સ્થાવર જે નજરે દેખાય મનુ-
ષ્ય પ્રમુખને ભોગમાં આવે, તિહા ચારમાં અસંખ્યાતા જીવ છે, અને પાં-
ચમો વનસ્પતિકાય તેહના એ બેદ, પ્રત્યેક અને સાધારણ તિહા પ્રત્યેકમાં
અસંખ્યાતા જીવ છે, સાધારણમાં અનન્તા જીવ છે, તેહને બાદરે અનન્તા
કાય કહીયે, અને બાદરે નિગોદ પણ કહીયે, એ પાંચ સ્થાવરને બાદરે
એકેન્દ્રિય કહીયે, તે બાદરે એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને ૧ બાદરે એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા
૨ એવં ચાર બેદ ૪ । ૨પર્શેન્દ્રિય ૧ રસનેન્દ્રિય ૨ એ એ ઇન્દ્રિયો હોય તેહને
એકેન્દ્રિય જીવ કહીયે, તે એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા ૧ અને એ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તા ૨,
એવં છ બેદ । ૨પર્શેન્દ્રિય ૧ રસનેન્દ્રિય ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩ એ ત્રણ ઇન્દ્રિય હોય
તેહને તેકેન્દ્રિય જીવ કહીયે, તે તેકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને પર્યાપ્તા ૨ । એવં આઠ
બેદ । ૨પર્શેન્દ્રિય ૧ રસનેન્દ્રિય ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩ ચક્ષુષેન્દ્રિય ૪ એ ચાર
ઇન્દ્રિય હોય, તેહને ચત્વરિન્દ્રિય જીવ કહીયે, તે ચત્વરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને
પર્યાપ્તા ૨ । એવં દશ બેદ । ગર્ભજ મનુષ્યના મલમૂત્રાદિક ચઉદ સ્થાન-
કમાં ઉપજે । તે અસંખી પંચેન્દ્રિય સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય કહીયે, તેહનું
એક અંગુલને અસંખ્યાતમે લાગે શરીર હોએ, ચર્મદષ્ટિએ નાવે એક
અન્તર્મુદ્ગર્તમાં ઉપજે અને ચવે ક્યારેક ન પણ હોય અપર્યાપ્ત જ મરે,
પ્રાણ સાત આદના જ ધણી કહેવાય તથા ગર્ભજ તિર્યચના મલમૂત્રાદિકમાં
ઉપજે, તેહને અસંખી પંચેન્દ્રિય સમ્મૂર્ચ્છિમ તિર્યચ કહીયે, તેનું શરીર મોટું
આઉપનું મોટું, પ્રત્યક્ષ દીકામાં આવે, તે અસંખી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને
પર્યાપ્તા ૨, અપર્યાપ્તાને સાત તથા આઠ પ્રાણ હોય । પર્યાપ્તાને નવ પ્રાણ
હોય । એવં બાર બેદ ૧૨ । તથા માતા પિતાને સંયોગે ગર્ભે ઉપજે,
એહવા મનુષ્યતિર્યચને ગર્ભજ સંજી પંચેન્દ્રિય કહીયે, ઉપપાતશર્યામાં
ઉપજે એહવા દેવતા ૧, તથા કુંભીપાકમાં ઉપજે એહવા નારકા ૨, એ
ચાર ને સંજી પંચેન્દ્રિય કહીયે, તે સંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને ૧, સંજી
પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા । એવં ચઉદ બેદ । જે મનુષ્ય તિર્યચ પર્યાપ્તિ પૂરી
કરશે જ અધુરી પર્યાપ્તિએ નહી જ મરે, તેહને લઘિન્ન પર્યાપ્તા કહીયે ?
અને ઇન્દ્રિયો નથી બાધી તિહા લગણુ કરણુ અપર્યાપ્તા કહોએ ૨ । જે
મનુષ્ય તિર્યચાદિક અધુરી પર્યાપ્તિએ જ મરે પર્યાપ્તિ પુરી નહી જ કરે,
તેહને લઘિન્ન અપર્યાપ્તા કહીયે, અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી કર્યા વિના તો
કાષ્ઠ જીવ મરે જ નહી, માટે કરણુપર્યાપ્તો કહીયે ૨ । તથા દેવતા ના-
રકા તો અધુરી પર્યાપ્તિએ મરે જ નહી, માટે લઘિન્ન પર્યાપ્તા, ને જેટલા

લગણુ ઇન્દ્રિય નથી બાધી, તિહાં લગણુ કરણુ અપર્યાપ્તા ૨ એ રીતે એકેકમાં પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા એ એ મેદ કહેવાં,

હવે પર્યાપ્તિના વિચાર કહે છે—જવ ભવાન્તરથી કાર્મણુ શરીર લઇ આવે, તેણે કરીને ઉપજવાને પ્રથગજ સમયે આહાર લીએ તે આહાર પર્યાપ્ત એકસમયમાં નીપજે ૧ તેવાર પછી તે આહાર ખલરમાદિક રસ ૧ લોહી ૨ માંસ ૩ મેદ ૪ અરિય ૫ મનઝા ૬ વીર્ય ૭ એ સાત ધાતુપણે પરિણુમાવવાની શક્તિ તે શરીર પર્યાપ્તિ ૨. એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે ૨ તિવાર પછી દ્રવ્યઇન્દ્રિય જેહને જેટલી હોએ તેટલી ઇન્દ્રિયપણે પરિણુમાવી જે ધાતુ થઈ છે. તેવી જે શક્તિ તે ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ ૩ એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે. તેવાર પછી લોકમાંદિ અનન્તી શ્વાસોશ્વાસની વર્ગણા છે, તે માંદિથી પુદ્ગલ લેઇને શ્વાસોશ્વાસપણે પરિણુમાવીને મુકવાની શક્તિ તે શ્વાસોશ્વાસપર્યાપ્તિ ૪ એક અન્તર્મુહૂર્તમાં નીપજે, તેવાર પછી લોકમાંદિ અનન્તી ભાષાની વર્ગણા છે, તે માંદિથી ભાષાના પુદ્ગલ લેઇને ભાષાપણે પરિણુમાવીને મુકવાની શક્તિ તે ભાષાપર્યાપ્તિ ૫ એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે, તિવાર પછી લોકમાંદિ અનન્તી મનની વર્ગણા છે, તે માંદિથી પુદ્ગલને લઇને મનપણે પરિણુમાવીને મુકવાની શક્તિ તે મનપર્યાપ્તિ ૬ અન્તર્મુહૂર્તમાં નીપજે, એ છ પર્યાપ્તિના નામ. તે માંદિથી એકેન્દ્રિયને ચારપર્યાપ્તિ, આહાર ૧ શરીર ૨ ઇન્દ્રિય, ૩ શ્વાસોશ્વાસપર્યાપ્તિ ૪, અને એકેન્દ્રિય ૧ તેજન્દ્રિય ૨ ચૈત્તરિન્દ્રિય ૩ એ ત્રણુ વિગલેન્દ્રિય કહીએ, તેહને પાંચ પર્યાપ્તિ, આહાર ૧૦ ૨૦ ૪૦ શ્વાસો ૧૦ ભાષા ૫, અસંઝી પચેન્દ્રિયને પાંચ પર્યાપ્તિ એહીજ, સંઝી પચેન્દ્રિયને છ પર્યાપ્તિ—આહાર ૧ શરીર ૨ ઇન્દ્રિય ૩ શ્વાસોશ્વાસ ૪ ભાષા ૫ મનપર્યાપ્તિ ૬ એ પર્યાપ્તિ વૈક્રિય શરીરવાલા દેવતા નારકીને એક શરીરપર્યાપ્તિ એક અન્તર્મુહૂર્તમાં થાય, બાકી પાંચ એક સમયમાં નીપજે, તથા ઔદારિક શરીરવાલા મનુષ્ય તિર્યચને એક આહારપર્યાપ્તિ એક સમયની, બાકી પાંચ એક અન્તર્મુહૂર્તની અને ન્હાના અન્તર્મુહૂર્ત ગણાયે તો પાંચ અન્તર્મુહૂર્ત અને એક સમય,

હવે જીવના દશ પ્રાણુ કહે છે. પાંચ તો ઇન્દ્રિય—સ્પર્શેન્દ્રિય તે કાયા ૧, રસનેન્દ્રિય તે જીભ ૨, ધ્રાણુન્દ્રિય તે નાસિકા ૩, ચક્ષુ ઇન્દ્રિય તે આંખ ૪, શ્રોત્રેન્દ્રિય તે કાન ૫, શ્વાસોશ્વાસ ૬, આઉષુ ૭, કાયગલ ૮, વચન-ખલ ૯, મનોખલ ૧૦ એ દશ પ્રાણુના નામ. તેહમાંદિથી એકેન્દ્રિયને ચાર પ્રાણુ, એક તો ઇન્દ્રિય તે સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, શ્વાસોશ્વાસ ૨, આઉષુ ૩, કાય-

ખલ ૪, એકન્દ્રિયને ૭ ગ્રાણુ એ તો ઇન્દ્રિય. સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, શ્વાસોચ્છવાસ ૩, આહિષ્ણું ૪, કાયખલ ૫, વચનખલ ૬, તેર્છાન્દ્રિયને ૭ ગ્રાણુ ત્રણુ તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, શ્વાસોચ્છવાસ ૪, આહિષ્ણું ૫, કાયખલ ૬, વચનખલ ૭, ચર્ચિરિન્દ્રિયને આઠ ગ્રાણુ ચાર તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુષન્દ્રિય ૪, શ્વાસોચ્છવાસ ૫, આહિષ્ણું ૬, કાયખલ ૭, વચનખલ ૮, અસંજીવ્યેન્દ્રિયને નવ ગ્રાણુ પાંચ તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુરિન્દ્રિય ૪ શ્રોત્રેન્દ્રિય ૫, શ્વાસોચ્છવાસ ૬, આહિષ્ણું ૭. કાયખલ ૮, વચનખલ ૯, સંસ્કૃતિયેન્દ્રિયને દશ ગ્રાણુ પાંચ તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુષન્દ્રિય ૪, શ્રોત્રેન્દ્રિય ૫, શ્વાસોચ્છવાસ ૬, આહિષ્ણું ૭, કાયખલ ૮, વચનખલ ૯, મનોખલ ૧૦ ॥

॥ જીવતત્ત્વવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥ ૧ ॥

॥ હવે અજીવતત્ત્વનો વિચાર કરીએ ॥

અજીવના મૂલ્ય ભેદ પાંચ છે—ધર્માસ્તિકાય ૧ અધર્માસ્તિકાય ૨ આકાશાસ્તિકાય ૪ કાલ ૩ પુદ્ગલાસ્તિકાય ૫ એ પાંચના ચઉદ ભેદ થાય । ધર્માસ્તિકાય ચઉદરાજલોક પ્રમાણે રકંધ ૧, તેહનો એક ભાગ તે દેશ ૨, તથા તે ધર્માસ્તિકાયનો અતિ સૂક્ષ્મ નિર્વિભાગ જે કેવલીની બુદ્ધિએ પણ એક ખંડના એ ન થાય તે ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ ૩ એ ત્રણુ ભેદ ધર્માસ્તિકાયના, જીવને અને પુદ્ગલને ચાલવાની સહાય કરે મગ્જને જલની પરે તેહને ધર્માસ્તિકાય કહીયે. તે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથી તો એક દ્રવ્ય છે, દ્વિત્ર થકી ચઉદરાજલોક પ્રમાણે છે, કાલથકી અનાદિ અનન્ત છે, ભાવથકી વર્ણનથી ગન્ધ નથી રસ નથી ફરસ નથી રૂપ નથી અને અસંખ્યાત પ્રદેશી । એમ જ અધર્માસ્તિકાયના પણુ ત્રણુ ભેદ—અધર્માસ્તિકાયરકંધ ૧ અધર્માસ્તિકાયદેશ ૨ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ ૩ જીવને અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવા માટે સહાય કરે. મગ્જને સ્થલની પરે તેહને અધર્માસ્તિકાય કહીયે, તે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથકી તો એક દ્રવ્ય છે, દ્વિત્રથકી ચઉદરાજલોક પ્રમાણે કાલથકી અનાદિઅનન્ત, ભાવથકી વર્ણનથી ગન્ધ નથી રસ નથી સ્પર્શ

નથી રૂપ નથી, અસંખ્યાતપ્રદેશી, ૨ । ઇમ જ આકાશસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ—આકાશસ્તિકાયનો રક્ત્વ ૧, આકાશસ્તિકાય દેશ ૨ આકાશસ્તિકાય પ્રદેશ, ૩ જીવને અને પુદ્ગલને અવકાશ આપે દૂધને સાકરની પરે તેહને આકાશસ્તિકાય કહીયે. તે આકાશસ્તિકાય દ્રવ્યથી એક દ્રવ્ય છે. ક્ષેત્રથી લોક અલોકપ્રમાણ, કાલથી અનાદિ અનન્ત છે, ભાવથી વર્ણુ નથી ગંધ નથી રસ નથી ફરસ નથી રૂપ નથી અનન્તપ્રદેશી છે, એ નવ ભેદ થયા અને દશમે કાલ. તે કાલ બે પ્રકારે એકતો વર્તનાકાલ તે નવાને જૂનો કરે. જૂનાને નવો કરે. બીજો સંખ્યાકાલ તથા વ્યવહારકાલ તે કાલ દ્રવ્યથી એક, ક્ષેત્રથી વર્તનાકાલ ચંદ્રારાજ લોક પ્રમાણે, સંખ્યાકાલ અદીક્ષીપમાં છે, કાલથી અનાદિ અનન્ત, ભાવથી વર્ણુ નથી ગંધ નથી રસ નથી સ્પર્શ નથી રૂપ નથી અને અપ્રદેશી । એ દસ ભેદ અજીવના અરૂપી કહ્યા. હવે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ભેદ રૂપી કહે છે પુદ્ગલાસ્તિકાય અખંડ તે રક્ત્વ ૧, તથા પુદ્ગલનો એક કટકો નજરે આવે તિહા લગી દેશ કહીયે ૨, તે પુદ્ગલનો અતિસૂક્ષ્મ ખંડ તે કટકો નજરે આવે નહી કેવલીની કુદ્ધિએ પણ એકના બે ન થાય, તે બધા સુધી રક્ત્વમાં વળગેલો હોય ત્યાં સુધી પ્રદેશ ૩, તેજ પ્રદેશ રક્ત્વથી ખરી પડે ત્યારે પરમાણુ કહીયે ૪, એ પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ભેદ તે પુદ્ગલનો પૂરણ ગલન સ્વભાવ છે, એવં અજીવના ચંદ્ર ભેદ થયા તે પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યથી તો અનન્ત દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રથી ચંદ્ર રાજલોકમાં છે, કાલથી સદિસાન્ત છે, ભાવથી વર્ણુ છે ગંધ છે રસ છે સ્પર્શ છે. અનન્ત પ્રદેશી છે, એ અજીવના મૂલ ભેદ પાંચ, અને છઠો જીવદ્રવ્ય તે આજીવ આવે છે—દ્રવ્યથી જીવદ્રવ્ય અનન્તા છે, ક્ષેત્રથી ચંદ્ર રાજલોકમાં છે, કાલથી અનાદિ અનન્ત છે, ભાવથી વર્ણુ નથી ગંધ નથી રસ નથી સ્પર્શ નથી રૂપ નથી એક જીવે અસંખ્યાતા પ્રદેશ, એ છ દ્રવ્ય ઉપરાંત સાતમે દ્રવ્ય તે વસ્તુ કોઈ નથી,

હવે બે કાલ કહ્યા, તે મળ્યે સંખ્યાકાલ વિશેષ બતાવે છે—અતિ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ કાલ તે સમય કહીયે. તે આજી મીચીને ઉંચાડીયે એટલામાં તથા અપટી વગાડીયે એટલામાં તથા કમલની પાંખડી સોયથી વીંછતાં એક પાંખડીથી બીજી પાંખડીએ સોય જાય એટલામાં તથા જીની સાડી યુવાન પુરૂષ ફાડે તે ફાડતાં એક તાંતણાથી બીજો તાંતણે જાય એટલામાં અસંખ્યાતા સમય થાય, તે અસંખ્યાતા સમયે એક આવડી થાય, તે એક

કોડ સડસઠ લાખ સીંચોતેર હજાર ખસોતે સોલ. ૧ ૬૭ ૭૭ ૨૧૬ એ-
ટલી આવલીયે એક મુદૂર્ત્ત એટલે બે ધડી થાવ. ત્રીશ મુદૂર્તે એક
દિવસ થાય, પંતર દિવસે એક પક્ષ થાય, બે પક્ષે એક માસ થાય. આર
માસે એક વરસ થાય, તે અસંખ્યાત વરસે એક પદ્યોપમ થાય, કુવાન
દષ્ટાન્તે, તે અદ્યાપદ્યોપમે દશ કોડકોડીએ એક સાગરોપમ થાય, તે દશ
કોડકોડી સાગરોપમે એક ચડતા છ આરાનો ઉત્સર્પિણીકાલ થાય, પ-
હેલો આરો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમાદુષમ એવે નામે, બીજો પણ
એકવીસ હજાર વરસનો દુષમ નામે, ત્રીજો બેતાલીશ હજાર વરસે જિણો
એક કોડકોડી સાગરોપમનો દુષમાસુષમા નામે ૩, ચોથો બે કોડકોડ
સાગરોપમનો સુષમા કુમા નામે ૪, પાંચમો ત્રણ કોડકોડી સાગરોપમનો
સુષમા ૫, છઠો ચાર કોડકોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૬, વલી દશ
કોડકોડી સાગરોપમે એક અવસર્પિણી કાલ થાય. પડતા છ આરાનો પ-
હેલો આરો ચાર કોડકોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૧, બીજો ત્રણ કોડ
કોડી સાગરોપમનો સુષમા ૨, ત્રીજો બે કોડ કોડી સાગરોપમનો સુષમા
દુષમા ૩, ચોથો બેતાલીશ હજાર વરસે જિણો એક કોડકોડી સાગરોપમનો
દુષમા સુષમા ૪, પાંચમો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમા ૫, છઠો એક-
વીસ હજાર વરસનો દુષમા દુષમા ૬, એ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી બે મ-
ળાને વીસ કોડ કોડી સાગરોપમનો એક કાલચક્ર થાય, એહવા અનન્તા
કાલચક્ર થાય, તેવારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત થાય. એહવા અનન્તા પુદ્-
ગલ પરાવર્ત્ત ધર્મ વિના ધણા જીવ ભમ્યા અને ભમશે, અને સમકિત
પામ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત સંસાર ભમે, નિધન્યથી
તે જ ભવે સિદ્ધિ વરે ॥ ઈતિ સંખ્યાકાલ વિચારઃ ॥

હવે ૫૨ દ્રવ્યની વાત વિશેષ કહે છે. છ દ્રવ્ય માંહેથી જીવને ૧
પુદ્ગલ ૨ એ બે પરિણામી છે. બાકી ચાર અપરિણામી ૧, જીવ અને અજીવ
વિચારતા એક દ્રવ્ય જીવ ૧ બાકી પાંચ દ્રવ્ય અજીવ ૨, મૂર્તિપણું વિચાર
તે એક પુદ્ગલ મૂર્તિ બાકી પાંચ અમૂર્ત ૨, સપ્રદેશપણું વિચારતા પાંચ
સપ્રદેશી, એક કાલદ્રવ્ય અપ્રદેશી ૪, એકપણું વિચારતે ધર્માસ્તિ ૧
અધર્માસ્તિ ૨ આકાશસ્તિકાય ૩ એ ત્રણ એક છે, બાકી ત્રણ અનેક
૫ ક્ષેત્રપણું વિચારતે એક આકાશ ક્ષેત્ર, બાકી પાંચ અક્ષેત્ર ૬. ક્રિયા
વિચારતે જીવ ૧ પુદ્ગલ ૨ બે સક્રિય, બાકી ચાર અક્રિય ઇલાં ક્રિયા તે
પરિસ્પન્દ ચલન ૩૫ ૭. નિત્યપણું વિચારતે ધર્મ ૧ અધર્મ ૨ આકાશ

(૩૬)

॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્ નં. ૬ (૧૬) ॥

૩ જીવ ૪ એ ચાર અરચિત માટે નિત્ય કલા ૮, કારણપણું વિચારતે
ધર્મસ્તિકાયાદિ પાંચ કારણ એક જીવ અકારણ ૯, કરતાપણું વિચારતે એક
જીવ કર્તા છે, બાકી પાંચ અકર્તા ૧૦, સર્વગતપણું વિચારતે એક આકાશ
સર્વગત લોકલોક વ્યાપી માટે બાકી પાંચ અસર્વગત ૧૧ એ રીતે છ દ્રવ્ય
મહિમામહી અવગાઠ છે, તે પણુ એક બીજામાં ભલતા નથી,

॥ ઇતિ અજીવત-ત્વ વિચારઃ ॥ ૨ ॥

॥ હવે પુણ્યવિચાર કહે છે. ॥

નવ પ્રકારે પુણ્ય વંધાય, “અન્નપુણ્ણે ૧ પાણપુણ્ણે ૨ વત્થ-
પુણ્ણે ૩ છેળપુણ્ણે ૪ સયણપુણ્ણે ૫ મનપુણ્ણે ૬ વયણપુણ્ણે ૭
કાયપુણ્ણે ૮ નમ્મકારપુણ્ણે ૯”

એ નવપ્રકારે બંધાય, તે બેતાલીશ પ્રકારે ભોગવે. જ્ઞાતાવેદનીય ૧
જીવ્યગોત્ર ૨ મનુષ્યગતિ ૩ મનુષ્યની આતુપૂર્વી ૪ દેવતાની ગતિ ૫ દેવ-
તાની આતુપૂર્વી ૬ પંચેન્દ્રિયની જાતિ ૭ પાંચ શરીર ઔદારિક ૮ વૈક્રિય
૯ આહારક ૧૦ તૈજસને ૧૧ કાર્મણુ ૧૨ ત્રણ ઉપાંગ ઔદારિક અંગો-
પાંગ ૧૩ વૈક્રિય અંગોપાંગ ૧૪ આહારક અંગોપાંગ ૧૫ તૈજસ અને કાર્મ-
ણુને અંગ નથી માટે ઉપાંગ નહી, તે અંગ ઉપાંગ ઓળખાવે છે—

બે હાથ ૨ બે જઘા ૨ પુંડ ૧ પેટ ૧ હૃદય ૧ મસ્તક ૮ એ આઠ
અંગ, આંશુલી પ્રમુખને ઉપાંગ કહીયે, હાથની રેખા વિશ્વા પ્રમુખને અંગ-
ગોપાંગ કહીયે, છ સંધયણુ—વજ્રઋષભનારાયસંધયણુ ૧ ઋષભનારાયસં-
ધયણુ ૨ નારાયસંધયણુ ૩ અર્ધ નારાય સંધયણુ ૪ કાલિકાસંધયણુ ૫
છેવટ સંધયણુ ૬ એ છ સંધયણુમહિથી પ્રથમ વજ્ર ઋષભનારાયસંધયણુ
૧૬ છ સંસ્થાન—સમયતુરસ્ત ૧, ન્યગ્રોધપરિમંડલ ૨, સાદિ ૩, વામન
૪, કુન્જ ૫, હુંડક ૬, એ છ સંસ્થાન મહિથી સમયતુરસ્તસંસ્થાન હોય
૧૭. શુભવર્ણાદિક ૪ શુભવર્ણ ૧ શુભગન્ધ ૨ શુભરસ ૩ શુભરૂપર્શ ૪,
એવં એકત્રીસ ૨૧, અગુરુલધુનામ કર્મ ૨૨, પરાધાતનામકર્મ ૨૩, ઉ-
ચ્છવાસનામકર્મ ૨૪ આતપનામકર્મ ૨૫ ઉલોતનામકર્મ ૨૬ શુભવિહાયો-

॥ श्री गू० भा० प्रा० नवतत्त्वविचारः ॥ (३७)

गतिनामकर्म २७ निर्माणनामकर्म २८ त्रसदशको, त्रस नामकर्म १ पाद-
रनामकर्म २ पर्याप्तनामकर्म ३ प्रत्येकनामकर्म ४ स्थिरनामकर्म ५ शुभ-
नामकर्म ६ सौभाग्यनामकर्म ७ सुस्वरनाम कर्म ८ आदिनामकर्म ९ य-
शनामकर्म १० એવં ३८ દેવતાનું આહિષ્ ૩૯ મનુષ્યનું આહિષ્ ૪૦ તિ-
ર્યયનું આહિષ્ ૪૧ તીર્થંકર નામકર્મ ૪૨.

॥ ઇતિ પુણ્યતત્ત્વ વિચારઃ ॥ ૩ ॥

— ❦ —

॥ હવે પાપતત્ત્વ વિચાર કર્હે છે. ॥

— ❦ —

તિહાં અદ્યાર પ્રકારે પાપ બધાય, પ્રાણાતિપાત ૧ મૃષાવાદ ૨
અદત્તાદાન ૩ મૈથુન ૪ પરિગ્રહ ૫ ક્રોધ ૬ માન ૭ માયા ૮ લોભ ૯
રાગ ૧૦ દ્વેષ ૧૧ કલહ ૧૨ અભ્યાખ્યાન ૧૩ પૈશૂન્ય ૧૪ રતિઅરતિ
૧૫ પરપરિવાદ ૧૬ માયાભોસ ૧૭ મિથ્યાત્વશબ્દ ૧૮ એ અદ્યાર મધ્યે
એક જાગડે સત્તર અને એક જાગડે એકલો મિથ્યાત્વ ધરીયે, તો પણ
મિથ્યાત્વનો જાગડો તોલમાં નમે બારે હોય, તે મિથ્યાત્વ ધર્મને અધર્મ
જાણે ૧ અધર્મને ધર્મ જાણે ૨ માર્ગને ઉન્માર્ગ જાણે ૩ ઉન્માર્ગને
માર્ગ જાણે ૪ સાધુને અસાધુ જાણે ૫ અસાધુને સાધુ જાણે ૬ જીવને
અજીવ જાણે ૭ અજીવને જીવ જાણે ૮ મુક્તિને અમુક્તિ જાણે ૯ અમુક્તિને
મુક્તિ જાણે ૧૦ ॥

— ❦ —

એ દશ પ્રકારના મિથ્યાત્વ થઈ પાપ નીપજે, તેહના બારી લેઢ
પાંચ તો જ્ઞાનાવરણીય—મતિજ્ઞાનાવરણીય. ૧ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય ૨ અવધિ-
જ્ઞાનાવરણીય ૩ મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય ૪ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય ૫, પાંચ
અંતરાય—દાનાન્તરાય ૧ લાભાન્તરાય ૨ ભોગાન્તરાય ૩ ઉપભોગાન્તરાય
૪ વીર્યાન્તરાય ૫ ॥ એવં દશ ૧૦ ॥ નવ બીજા દર્શનાવરણીય કર્મના
બેઢ—અક્ષુદર્શનાવરણીય ૧ અયક્ષુદર્શનાવરણીય ૨ અવધિ દર્શનાવરણીય
૩ કેવલદર્શનાવરણીય ૪, પાંચ નિદ્રા નિદ્રા ૧ નિદ્રાનિદ્રા ૨ પ્રયલા ૩
પ્રયલાપ્રયલા ૪ થોણુદી ૫ એવં જોગણીસ ૧૬ નીચૈર્ગોત્રિ ૨૦ અસાતા-
વેદનીય ૭ મિથ્યાત્વમોહનીય ૨૨ થાવર દશકો ૧ થાવરનામકર્મ ૧ સુદમ-

(૩૮) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૬ (૧૬) ॥

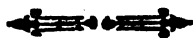
નામકર્મ ૨ અપર્યાપ્તિનામકર્મ ૩ સાધારણનામકર્મ ૪ અધિરનામકર્મ ૫ અશુભનામકર્મ ૬ દુર્ભાગનામકર્મ ૭ દુસ્વરનામકર્મ ૮ અનાદેયનામકર્મ ૯ અપરોનામકર્મ ૧૦ એવં ૩૨ ।

૩ નરકે ત્રિક-નરકનીગતિ ૧ નરકની આતુપૂર્વી ૨ નરકનું આક્રમ ૩ એવં ૩૫ ૧ કપાય પચવીસ અનન્તાતુષ્ઠી કોષ ૧ અનન્તાતુષ્ઠીમાન ૨ અનન્તાતુષ્ઠી માયા ૩ અનન્તાતુષ્ઠી લોભ ૪, ૫મ અપ્રત્યાખ્યાની કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, પ્રત્યાખ્યાની કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, સંજવલન કોષ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, એવં ૧૬ કપાય સોલ્લ ૧૬ । નવ નોકપાય-હાસ્ય ૧ રતિ ૨ અરતિ ૩ શોક ૪ ભય ૫ દુર્ગંધ ૬ પુરુષવેદ ૭ સ્ત્રીવેદ ૮ નપુંસકવેદ ૯, એવં સાઠ, તિર્યચની ગતિ ૧ તિર્યચની આતુપૂર્વી ૨, એવં આસઠ ૬૨, એકેન્દ્રિય જાતિ ૧ એકેન્દ્રિય જાતિ ૨ તેષાન્દ્રિયની જાતિ ૩ ચૌરિન્દ્રિયની જાતિ ૪ એવં ઊસઠ ૬૬, અશુભવિહાયોગતિ ૬૭ ઉપધાતનામકર્મ ૬૮ અશુભ વર્ણાદિક ચાર અશુભવર્ણ ૧ અશુભગંધ ૨ અશુભરસ ૩ અશુભરસ ૪ એવં બહુતેર ૭૨ । પ્રથમ સંધયણુ વિના પાંચ સંધયણુ ૫ પાંચસંસ્થાન પ્રથમ સંસ્થાન વિના ૫ એવં બ્યાસી ૮૨,

॥ પાપતત્ત્વવિચારઃ સંપૂર્ણઃ ॥ ૪ ॥

॥ હવે આશ્રવતત્ત્વ વિચાર કહે છે ॥

તિહાં પ્રથમ ઇન્દ્રિય ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય ૧ રસનેન્દ્રિય ૨ ધ્રાણેન્દ્રિય ૩ ચક્ષુષ્ઠન્દ્રિય ૪ શ્રોત્રેન્દ્રિય ૫. હવે ઇન્દ્રિયનો અર્થ કહે છે. ઇન્દ્રિયના બે ભેદ. દ્રવ્યેન્દ્રિય ૧ અને ભાવેન્દ્રિય ૨ પ્રથમ દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ. એક નિર્વૃત્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિય તે આકાર, તેહનાં બે ભેદ. એક બાહ્ય આકાર તે કાનની પાપડી પ્રમુખ દષ્ટિ બે દેખાય. સર્વ જીવને બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારની ૧, અને અલ્પચક્ષુ નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિય તે માલિસે પાસે આકાર તે નજરે દેખાય નહી. શ્રોત્રેન્દ્રિય કહાંજવક્ષના કુલને આકાર ૧, ચક્ષુષ્ઠન્દ્રિય મસૂરની દાળને આકાર ૨, ધ્રાણેન્દ્રિય અત્તિમુક્તક વક્ષના કુલને આકાર ૩, રસેન્દ્રિય તે જીરવલાને આકાર ૪, સ્પર્શેન્દ્રિય ધણે પ્રકારે ૫, અને બીજા

॥ आश्रित-त्व विचारः संपूर्णः ॥ ५ ॥

(૪૦) ॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૬ (૧૬) ॥

॥ અથ શ્રીસંવરતત્ત્વ વિચારઃ ॥

— ❦ —

હવે સંવરતત્ત્વના સુતાવન ભેદ કહે છે—પાંચ તો સમિતિ-
ધર્માસમિતિ ૧ ભાષાસમિતિ ૨ એષણાસમિતિ ૩ આદાનભંડમત્તનિષેપ
ણસમિતિ ૪ ઉચ્ચાર પાસવણ એલસિધાણજ્ઞમ્લપારિણવણીયાસમિતિ
૫, ત્રણ ગુપ્તિ-મનગુપ્તિ ૧ વચનગુપ્તિ ૨ કાયગુપ્તિ ૩ એવં આઠ ૮,

આવીસ પરીસહ—સુધાપરીસહ ૧ તૃષાપરીસહ ૨ શીતપરીસહ
૩ ઉષ્ણપરીસહ ૪ દંસમશકપરીસહ ૫ અચ્ચેલપરીસહ ૬ અરતિપરીસહ ૭
ઓપરીસહ ૮ ચર્ચાપરીસહ ૯ નિષઘાપરીસહ ૧૦ શર્યાપરીસહ ૧૧ આ-
ક્રોશપરીસહ ૧૨ વધપરીસહ ૧૩ યાચનાપરીસહ ૧૪ અલાભપરીસહ ૧૫
રોગપરીસહ ૧૬ તૃણરૂપર્થપરીસહ ૧૭ મલપરીસહ ૧૮ સત્કારપરીસહ ૧૯
પ્રજ્ઞાપરીસહ ૨૦ અજ્ઞાનપરીસહ, ૨૧ સમ્યક્ત્વપરીસહ ૨૨ એવં ૩૦ ॥

દશ પ્રકારે ચતિધર્મ—ક્ષમાધર્મ ૧ માર્દવધર્મ ૨ આર્જવધર્મ ૩
મુક્તિધર્મ ૪ તપોધર્મ ૫ સંયમધર્મ ૬ સત્યધર્મ ૭ શૌચધર્મ ૮ અકિં-
ચનધર્મ ૯ પ્રહયર્થધર્મ ૧૦ એવં ૪૦ ।

બાર ભાવના—અનિત્યભાવના ૧ અશરણુભાવના ૨ સંસારભાવના
૩ એકત્વભાવના ૪ અન્યત્વભાવના ૫ અશુચિભાવના ૬ આશ્રવભાવના ૭
સંવરભાવના ૮ નિર્જરાભાવના ૯ લોકસ્વરૂપભાવના ૧૦ બોધિદુર્લભભાવ-
ના ૧૧ ધર્મભાવના ૧૨ એવં બાવન ૫૨ ।

પાંચ ચારિત્ર—સામાયિકચારિત્ર ૧ હેટાપસ્થાપનીયચારિત્ર ૨ પરિ-
હારવિશુદ્ધિચારિત્ર ૩ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્ર ૪ યથાખ્યાતચારિત્ર ૫ એવં સ-
તાવન ૫૭ ।

॥ ધૃતિ સંવરતત્ત્વવિચારઃ સમાપ્ત ॥ ૬ ॥

— ❦ —

॥ અથ નિર્જરાતત્ત્વ વિચાર. ॥

— ❦ —

નિર્જરાતત્ત્વવિચાર કહે છે—જિમ સૂર્યના કિરણોએ કરીને તલા-
વનો પાણી શોષાય તિમ બાર પ્રકારને તપે કરીને. પૂર્વે કર્યા જે કર્મ
તેહનો ક્ષય થાય. તેહને નિર્જરાતત્ત્વ કહીયે,

॥ श्री गू० भा० प्रा० नवतत्त्व विचारः ॥ (४१)

તિહાં છ બાહ્યતપ પ્રથમ કહે છે--અસજ્જતપ તે ખાતું નહીં નવકારશીથી માંડીને હાસી લગણુ ૧. બીજીઉચ્ચાદરી તપ તે કાંધક બિણ્ણો રહેવું, ૨. ત્રીજી વૃત્તિપ્રક્ષેપ તપ તે તિપત ધારવા ૩, ચોથો રક્ષ-ત્યાગ તપ તે વિગયત્યાગ ૪, પાંચમો કાયકલેશ તપ તે આતાપના એવી લોચ કરાવવો આસન ધરવા છત્યાદિક ૫ છઠો સંદીક્ષતા તપ તે અ-ગ્રાપાંગ સંકાચીને ખેસવું ૬, એ છ બાહ્ય તપને અભ્યન્તર કાર્મણુ શરી-રને તપાવ્યાની ભજના. બાહ્ય ઔદારિક શરીરને તપાવેજ. બાહ્ય લોકને દીદામાં આવેજ. તે માટે છ તપને બાહ્યતપ કહીયે, હવે છ અભ્યન્તર તપ કહે છે. પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત તપ તે આલેયણુ દશ પ્રકારે ૧, બીજી વિનય તપ તે સાત પ્રકારે ૨. ત્રીજી વેચાવચ્ચ તપ તે દશ પ્રકારે ૩, ચોથો સઝાય તપ તે પાંચ પ્રકારે. વાચના તે બણુવું સાંભળવું ૧ બીજી પૂછના પૂછવું ૨ ત્રીજી પરિચટ્ટણા તે પાછલું ગણવું ૩ ચોથો અનુપ્રેક્ષા તે ચિંતવવું ૪ પાંચમો ધર્મકથા તે ધર્મકથા કહેતી ૫ ૪. પાંચમો ધ્યાન તપ તે એકાગ્રચિત્તે ધર્મધ્યાન ૧ શુદ્ધધ્યાન ૨ ધ્યાયવા ૫ ૧ છઠો બ્ર-હ્મર્ષ તપ તે શરીર ઉપધિની મમતા મુકીને કાઉસગ પછે રહેવો. ૬ ૧ એ છ તપ-બાહ્ય ઔદારિકાદિક શરીરને તપાવે. અને ન પછે તપાવે. અને અભ્યન્તર કાર્મણુ શરીરને તો તપાવેજ, તે માટે અભ્યન્તર તપ કહીયે,

॥ નિજ્જરતત્ત્વં સમામ્ભૂ. ॥

—❧—

॥ હવે અન્ધતત્ત્વ વિચાર કહે છે. ॥

—❧—

જીવને અને કર્મને અન્યોન્યપછે એટલે માહોમાહે ખીર નીરની પરે બાંધાવવું એકદુઃખાવું તે અન્ધ કહીયે, તે બંધના મૂલ હેતુ ચાર અને ઉત્તર હેતુ સત્તાવન, તિહાં પ્રથમ ૪ મૂલ હેતુ કહે છે. મિથ્યાત્વ ૧ અવિરતિ ૨ કપાય ૩ યોગ ૪ તિહાં પ્રથમ મિથ્યાત્વ પાંચ, પ્રથમ આલિપ્રહિક મિથ્યાત્વ ખોટું સાચું જાણે નહીં. મર્યું તે ગર્હભપુચ્છની પરે મુકે નહીં. ૧ બીજી અનલિપ્રહીત મિથ્યાત્વ તે કાર્મ ધર્મ નિશ્ચયથી ગ્રહે નહીં, સર્વ દેવને સર્વ ગુરુ માને. ૨ ત્રીજી અલિનિવેશિક મિથ્યાત્વ

તે ખોટા જાણે પણ મુકે નહીં ૩, યોથે સાંશયિક મિથ્યાત્વ તે સંદેહ મટેજ નહીં ૪, પાંચમો અનાભોગ મિથ્યાત્વ તે અજાણપણા ૫, એ અજાણપણા પાંચમાં અધિક છે, જે માટે અજાણપણામાં સમકિત નથી, તે જાણુ અજાણના ભાંગા આઠ કહે છે—

ન જાણે ન આદરે ન પાલે ૧, ન જાણે ન આદરે પાલે ૨, ન જાણે આદરે ન પાલે ૩, ન જાણે આદરે પાલે ૪, જાણે ન આદરે ન પાલે ૫, જાણે ન આદરે પાલે ૬, જાણે આદરે ન પાલે ૭, જાણે આદરે પાલે ૮, એણે પ્રકારે જાણુ અજાણના આઠ ભાંગા કહ્યા, તે માહિ જે પ્રથમ પહિલા અજાણના ચાર ભાંગામાં ન જાણે આદરે ને પાલે, એ યોથે ભાંગો સરસ છે, પણ અજાણપણા માટે સમકિત નહીં. અને જાણના ચાર ભાંગા મધ્યે પહિલો ભાંગો જાણે, ન આદરે ને ન પાલે, એ નીરસ છે પણ જાણપણા માટે સમકિતી કહીયે, એ પાંચ મિથ્યાત્વ અને બાર અવ્રત પાંચ ઇન્દ્રિય છઠા મન અને છ કાય, એવં સત્તર ૧૭, પચવીસકપાય—સોલકપાય અને નવ નોકપાય એવં ૪૨, પત્તર યોગ ચાર મનના સત્યમનો યોગ ૧ અસત્યમનોયોગ ૨ સત્ય મૃષામનોયોગ ૩ અસત્યામૃષામનોયોગ ૪ એવં ચાર વચનના સત્યવચનયોગ ૧ અસત્ય વચન યોગ ૨ સત્યમૃષા વચનયોગ ૩ અસત્યા મૃષાવચનયોગ ૪ અને સાતકાયાના ઔદારિક ૧ ઔદારિકમિશ્ર ૨ વૈક્રિય ૩ વૈક્રિયમિશ્ર ૪ આહારક ૫ આહારકમિશ્ર ૬ તૈજસ કાર્મણ્યકાયયોગ ૭ એવં પંદર યોગ સર્વ મળીને સત્તાવન હેતુ થાય, તેણે કરી જીવ કર્મ બાધે છે, તે બંધના ચાર પ્રકાર, પ્રકૃતિબંધ ૧ સ્થિતિબંધ ૨ અનુભાગ તે રસબંધ ૩ પ્રદેશબંધ ૪, તિહા પ્રકૃતિના મૂલભેદ આઠ, ને ઉત્તરભેદ એકસો અકાવન. તિહા મૂલ પ્રકૃતિના ભેદ આઠ કહે છે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ૧ દર્શનાવરણીય કર્મ ૨ વેદનીય કર્મ ૩ મોહનીયકર્મ ૪ આયુઃકર્મ ૫ નામકર્મ ૬ ગોત્રકર્મ ૭ અંતરાયકર્મ ૮, હવે ઉત્તર પ્રકૃતિ કહે છે.

જ્ઞાનાવરણીયની પ્રકૃતિ ૫ મતિ જ્ઞાનાવરણીય આદિ દેષને ૧. દર્શનાવરણીયની નવ પ્રકૃતિ ચાર દર્શનાવરણીય ચક્ષુ દર્શનાવરણીય આદિ દેષને, તથા પાંચ નિદ્રા, એવં ૧૪. વેદનીયકર્મની બે સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય ૨, એવં ૧૬, મોહનીયકર્મની અઠાવીસ ૨૮, પચવીસ કપાય અને ત્રણ મોહનીય. સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૧ મિશ્રમોહનીય ૨ મિથ્યાત્વમોહનીય ૩, એવં સુમાળીસ ૪૪. ચાર આયુઃકર્મની દેવાયુ

આદિ દેહને, એવં ૪૮ । નામકર્મની એકસોત્રણ, તિહાં ચઉદ પિંડ-
 પ્રકૃતિ-ગતિ ૧ જાતિ ૨ શરીર ૩ ઉપાંગ ૪ બંધન ૫ સંઘાતન ૬ સંઘ-
 યણુ ૭ સંસ્થાન ૮ વર્ણુ ૯ ગંધ ૧૦ રસ ૧૧ સ્પર્શ ૧૨ આનુપૂર્વી ૧૩
 વિહાયોગતિ ૧૪ એ ચઉદ પિંડપ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિ પંચોત્તર થાય,
 ગતિ ચાર દેવગતિ આદિ દેહને ૪, જાતિ પાંચ એકેન્દ્રિયાદિક, એવં નવ
 ૬, શરીર પાંચ ઔદારિકાદિક, એવં ચઉદ ૧૪, ઉપાંગ ત્રણ. ઔદારિ-
 કાદિક, એવં ૧૭, બંધન પત્રર ઔદારિક ઔદારિક બંધન ૧ ઔદારિક
 તૈજસ બંધન ૨ ઔદારિક કાર્મણુ બંધન ૩ ઔદારિક તૈજસ કાર્મણુ
 બંધન ૪ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન ૫ વૈક્રિય તૈજસ બંધન ૬ વૈક્રિય કાર્મણુ
 બંધન ૭ વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણુ બંધન ૮ આહારક આહારક બંધન ૯
 આહારક તૈજસ બંધન ૧૦ આહારક કાર્મણુ બંધન ૧૧ આહારક તૈજસ
 કાર્મણુ બંધન ૧૨ તૈજસ તૈજસ બંધન ૧૩ તૈજસ કાર્મણુ બંધન ૧૪
 કાર્મણુ કાર્મણુ બંધન ૧૫, એવં ૩૨ । સંઘાતન પાંચ-શરીરને નામે,
 એવં સાડત્રીસ ૩૭, છ સંઘયણુ ને છ સંસ્થાન, એવં ઓગણપત્રાસ
 ૪૯, વર્ણુ પાંચ-કાલો ૧ નીલો ૨ રાતો ૩ પીલો ૪ ઘોળો ૫, ગંધ ૨
 સુરભિગન્ધ ૧ દુરભિગન્ધ ૨, રસ પાંચ-તીખો ૧ કડવો ૨ કસાયલો ૩
 ખાટો ૪ મીઠો ૫ । સ્પર્શ ૮-હળવો ૧ ભારે ૨ સુંવાલો ૩ ખરખરો
 ૪ ટાલો ૫ ભીનો ૬ લૂખો ૭ ચોપડયો ૮, એ વર્ણુદિક વીશ । એ સર્વ
 મળીને અગણોતર, ૬૯, આનુપૂર્વી ૪ દેવાનુપૂર્વી આદિ દેહને, એવં ચો-
 તર ૭૩, વિહાયોગતિ ૨ શુભ, અશુભ, એવં પંચોત્તર । તથા આઠ
 પ્રત્યેક પ્રકૃતિ-અગુરુલઘુ ૧ પરાધાત ૨ ઉચ્છ્વાસ ૩ આતપ ૪ ઉદ્યોત
 ૫ નિર્માણુ ૬ જનનામકર્મ ૭ ઉપધાતનામકર્મ ૮ એવં ત્રાશી । ત્રસ-
 દશકો અને સ્થાવર દશકો. એવં એકસોત્રણ નામકર્મની અને
 અડતાળીશ પૂર્વે પાંચ કર્મની થઇ છે, એટલે સર્વ મળીને એકસો એકા-
 વન, તથા એકત્રકર્મની બે, ઉચ્ચ ૧ નીચગોત્ર ૨. પાંચ અંતરા-
 યની । એવં આઠ મૂલ પ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિ એકસોત્રણ અઠાવન થઇ.
 તેહના ચાર પ્રકાર. બંધ ૧ ઉદય ૨ ઉદીરણા ૩ અને સત્તા ૪, તિહાં
 બંધે એકસોત્રણ વીશ હોય તે બત્તરવે છે. જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ ૫ દર્શના-
 વરણીય નવ ૯, વેદનીય બે ૨, મોહનીય છવીસ ૨૬, જે માટે સમ-
 કિતમોહનીયને ૧ મિશ્રમોહનીય ૨ એ બે બંધાઇને થાતી નથી તે તો
 ઉપશમ સમકિત પામ્યા પછી જીવ નીપજાવે છે.

તે ઉપશમ સમકિતની વાત કહે છે. જીવ સમકિત પા-
 આ પહેલાં પ્રથમ ત્રણ કરણ કરે. યથાપ્રવૃત્તિકરણ ૧ અપૂર્વ
 કરણ ૨ અનિવૃત્તિકરણ ૩ તિહાં આયુ વિના સાત કર્મ છે તે
 માંદિથી જ્ઞાનાવરણીય ૧ દર્શનાવરણીય ૨ વેદનીય ૩ અન્તરાય
 ૪ એ ચાર કર્મની ત્રીશ કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે
 માંદિથી ઓગણત્રીશ કોડકોડી સાગરોપમ ખપાવીને બાકી એક કોડકોડી
 સાગરોપમ પલ્લોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ભણી રાખે, તથા મોહનીયકર્મની
 સ્થિતિરે કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે તે માંદિથી અગણોતર કોડ-
 કોડી સાગરોપમ ખપાવીને બાકી એક કોડકોડી સાગરોપમની પલ્લોપમને
 અસંખ્યાતમે ભાગે ભણી રાખે, તથા નામ કર્મને જોત્ર કર્મની વીસ કો-
 ડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે માંદિથી ઓગણત્રીસ કોડકોડી સાગ-
 રોપમની સ્થિતિ ખપાવીને બાકી એક કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ
 રાખે. તે યથા પ્રવૃત્તિ કરણ, ઈહાં લગણુ તો અભવિ પણ અનંતી-
 વાર આવે. પણ એ ઠેકાણે અતિનિખિડ તીવ્ર આકરી અતિદુર્ભેદ
 રામદેવની ગાંઠ છે, તે અભવિ ભેડી શકે નહીં, એ યથાપ્રવૃત્તિકરણ.
 અને ભવિજીવ તો સમ પરણામ રૂપ અપૂર્વકરણ મોગરે કરીને
 રામદેવની ગાંઠ ભાગે, એ થકા પણ સ્થિતિ ઓછી કરે તે અ-
 પૂર્વકરણ કહીએ, તે પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો, તેવાર પછી ત્રીજો
 અનિવૃત્તિકરણ તે એક અંતર્મુહૂર્તનો, તેહને પ્રથમજ સમયે મિથ્યાત્વ
 મોહનીયની એક કોડકોડી સાગરોપમની પલ્લોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે
 ભણી સ્થિતિ છે, તેહની બે સ્થિતિ કરે. એક તો અન્તર્મુહૂર્તની હેહલી
 તે પ્રથમ સ્થિતિ ૧ અને બીજી ઉપરલી અંતઃ કોડકોડીની ૨ એ બે સ્થિ-
 તિને વિચાલે એક અન્તર્મુહૂર્તની મિથ્યાત્વની સ્થિતિ છે. તે દળીયા
 રહિત છે, તેહને અંતરકરણ કહીએ, તે અંતરકરણથી હેહલી સ્થિતિના
 દળીયા જીવ સમયે સમયે ભોગવવા માંડે, તે ભોગવતાં એક અંતર્મુહૂર્ત
 થાય. તે વારે ભોગવી રહે, તે વારે જીવ અંતરકરણમાં આવે, તિહાં
 મિથ્યાત્વના દળીયા નથી, માટે જીવને ઉપશમ સમકિત પામ્યો કહીએ,
 તે એક અન્તર્મુહૂર્તનો ૧, તે ઉપશમ સમકિત ભોગવતાં, ઉપરલી બીજી
 મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અંતઃ કોડકોડી પલ્લોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ઓછી,
 તે માંદિથી પણ એક અન્તર્મુહૂર્તની ઓછી છે. તે મધ્યે મિથ્યાત્વના
 દળિયા છે. તેહના ત્રણ પુંજ કરે, એક તો શુદ્ધપુંજ તે મિથ્યાત્વના

द्वितीया शोधने शोभ्या કોદરા મીણા રહિત તે સરખો કરે ૧ બીજા અર્ધ
 શોભ્યા કોદરા સરખો અર્ધશુદ્ધ ૨, ત્રીજો અણુશોભ્યા કોદરા સરખો
 અશુદ્ધ ૩, એ રીતે ત્રણ પુંજ ઉપશમમાં વર્તે તો જીવ કરે, તે ઉપશમ
 સમકિત કોષક જીવને એક સમય બાકી રહે, તથા કોષક જીવને જ
 આવલી બાકી રહે, તે વારે અનંતાનુમંધીયાનો ઉદય થાય, તે વારે
 સાસ્વાદન સમકિત કહિયે, એક સમય તથા જ આવલી ૨,
 કોષક જીવને શુદ્ધપુંજનો ઉદય થાય, તે વારે સમકિત મોહનીયતા
 દ્વિત્યા વિપાક વેદન રોડાને પ્રદેશ વેદન તે લૂખા રસરહિત દળીયા બો-
 ગવે, તેહને ક્ષયોપશમ સમકિત થાય, તે કહીયે ચોથું ગુણઠાણું ૩, તે
 સંખ્યાતા તથા અસંખ્યાતા કાળ ૩, કોષક જીવને અર્ધપુંજનો ઉદય થાય
 તે મિશ્ર સમકિત ત્રીજું ગુણઠાણું અન્તર્મુદ્ધર્ત ૪, કોષક જીવને અશુદ્ધ-
 પુંજનો ઉદય થાય તે મિથ્યાત્વ સમકિત-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું, દિગ્દૃષ્ટો
 અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત ૫, કોષ જીવ ત્રણે પુંજનો ક્ષય કરે. તે ક્ષાયિકસમ-
 કિત, આબ્યો જ્ય નહીં ૬, એ રીતે જીવ પ્રથમ ઉપશમ સમકિત પામે.
 ત્યાર પછી ઘણા જીવ આશ્રી બાકી પાંચ સમકિત હોય અને સમકિત
 મોહનીય મિશ્રમોહનીય પણ જીવને ત્રણ પુંજ કોષા પછી હોય, પણ અ-
 ધાષ તે ચાતી નથી માટે અર્ધમાં મોહનીયકર્મની જીવિસ પ્રકૃતિ ગણીયે,
 તથા જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય વેદનીય એ ત્રણ કર્મની સોલ પૂર્વે
 ગણી છે. એવં છેતાળીશ ૪૨ । તથા આયુકર્મની ચાર-દેવાયુ આદિ
 દેહને, એવં છેતાળીશ ૪૬, તથા નામકર્મની એકસોને ત્રણ ૧૦૩, તે
 મધ્યેથી જત્રીશ ઘટાડીને બાકી સડસઠ ૬૭, તેહની વિગત શરીર પાંચ
 ૫, અંધન પત્તર ૧૫-સંઘાતન પાંચ એ પચવીસ તે પાંચ શરીર અંધાતા
 બેળાજ અંધાય. માટે શરીર પાંચજ ગણીયે, બાકી વીસ ન ગણીયે,
 તથા વર્ણ ૫, ગંધ ૨, રસ ૫, સ્પર્શ ૮, એવં વીસ કહ્યા, તેહમાં એક-
 વર્ણ હોય, તિહાં પાંચે વર્ણ હોય, એક ગંધ હોય તિહાં બે ગંધ હોય,
 એક રસ હોય ત્યાં પાંચ રસ હોય એક સ્પર્શ હોય ત્યાં આઠસ્પર્શ
 હોય, માટે વર્ણ ૧ ગંધ ૨ રસ ૩ સ્પર્શ ૪ એ ચાર મૂલ્ય બેઠ જાણીયે,
 સોલ ન ગણીયે, એટલે સર્વ મળીને જત્રીશ ઘટી, બાકી નામકર્મની સડ-
 સઠ ૬૭ પ્રકૃતિ-તે મધ્યે પૂર્વલી પાંચકર્મની છેતાળીશ બેળાએ, તેવારે
 એકસોને તેર ૧૧૩, તથા ગોત્રકર્મની બે, ઉચ્ચને ૧ નીચ ગોત્ર ૨
 એવં એકસો પત્તર ૧૧૫, તથા અતરાયકર્મની પાંચ દાનાન્તરાયાદિક

એવં એકસો વીસ પ્રકૃતિ ધણા જીવ આશ્રીને બંધે હોય ૧૧ તથા ઉદ્ધ અને ઉદીરણાએ એકસો બાવીશ. તે મધ્યે સમકિત મોહનીય મિશ્રમોહનીય એ બે બેળાને એકસો વીસ પૂર્વલી. તથા સત્તાએ ઉત્તર પ્રકૃતિ જે એકસો અઠાવન ગણી છે તે મધ્યે બંધ પત્તર ગણ્યા છે તે પાંચત્ર ગણીએ તેવારે એકસો અડતાળીશની સત્તા.

તથા એકસો વીસ પ્રકૃતિનો બંધ, બીજે પ્રકારે પણ તેહની વિગત. પુણ્યની બેતાળાશ પ્રકૃતિ ૪૨ પાપની બ્યાસી પ્રકૃતિ, એવં બે મળાને એકસો ચોવીસ થાય, તિહાં વર્ણ ૧ ગંધ ૨ રસ ૩ રપર્શ ૪ એ ચાર બે ઠેકાણે ગણ્યા છે, તે એક ઠેકાણે ગણીયે, જે માટે શુભવર્ણાદિક બંધાય, તેવારે અશુભ ન બંધાય, અશુભ બંધાય તેવારે શુભ ન બંધાય, માટે એકવાર ગણીયે એટલે એકસો વીસ। તથા ત્રીજે પ્રકારે પણ એકસો વીસ તેહની વિગત-પુણ્યમાં ચાર કર્મ છે. વેદનીય ૧ ગોત્ર ૨ આયુ ૩ નામકર્મ ૪, તિહાં વેદનીની એક સાતાવેદનીય ૧ ગોત્રની એક ઉચ્ચગોત્ર ૨ આયુકર્મની ૩ દેવાયુ ૧ મનુષ્યાયુ ૨ તિથ્યાયુ ૩ એવં પાંચ, અને નામકર્મની સાડત્રીશ ૩૭ ગતિ બે દેવ અને મનુષ્યની, જાતિ એક પચેન્દ્રિયની ૩, શરીર પાંચ, ઉપાંગ ૩, એવં ૧૧, પ્રથમ સંધયણુ ૧૨ પ્રથમ સંસ્થાન ૧૩ શુભવર્ણાદિક ચાર એવં સત્તર ૧૭, આનુપૂર્વી બે દેવમનુષ્યની, વિહાયોગતિ એક શુભ, એવં વીસ ૨૦, સાત પ્રત્યેક પ્રકૃતિ ૭ ઉપધાત નામકર્મવિના એવં સાતાવીશ ૨૭ અને ત્રસદશકો, ૧૦ ॥ એવં ૪૨ બેતાળાશ, તથા પાપર્મી આઠ કર્મ છે. તિહાં જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ ૫ મતિજ્ઞાનાવરણીય આદિ દેહને ૧, દર્શનાવરણીયની નવ ૯, ચાર દર્શનાવરણીયને પાંચ નિદ્રા એવં ચૈદ્દ ૧૪, વેદનીયની ૧ અશાતાવેદનીય એવં પત્તર ૧૫, મોહનીયની છવીસ। પચવીસ કષાયને ૨૫ એક મિથ્યાત્વ મોહનીય ૨૬, એવં એકતાળાશ ૪૧, આયુકર્મનો એક. નરકનું આઉણું એવં બેતાળાશ ૪૨, નામકર્મની ચોત્રીસ, ગતિ બે નરકની ૧ તિર્યચની ૨ જાતિપચેન્દ્રિય વિના ચાર એકેન્દ્રિયાદિક પ્રથમ સંધયણુ વિનાને પ્રથમ સંસ્થાન વિના પાંચ સંધયણુ પાંચ સંસ્થાન. એવં સોલ ૧૬, અશુભવર્ણાદિ ચાર. એવં વીસ. આનુપૂર્વી ૨, નરકની ૧ તિર્યચની ૨ વિહાયોગતિ એક અશુભ, એવં તેવીસ ૨૩, એક પ્રત્યેક પ્રકૃતિ. ઉપધાતનામકર્મ. એવં ચોવીસ ૨૪, અને ચાવરદસકો. એવં ચોત્રીસ ૩૪, અને બેતાલીશ

પૂર્વલી પાંચકર્મની એવં છહુતેર ૭૬- એક ગોત્રની નીચ ગોત્ર ૧, પાંચ અંતરાયની એવં બ્યાસી. એ પુણ્યપાપની બે બેલી કરીયે, તેવારે સરવાલે એકસો ચોવીસ થાય. તે મધ્યે વર્ણાદિક ચાર એક ઠેકાણે ગણીયે. તેવારે એકસો વીસ થાય. અને ઉદય ઉદ્ધરણા સત્તાએ જેટલી પ્રકૃતિ છે તે પૂર્વે કહી છે.

તિહા પ્રકૃતિ તે કર્મના સ્વભાવને કહીયે. મોઢકને દષ્ટાન્તે જિમ કોષક મોઢકનો પિત્ત હયાનો સ્વભાવ છે, કોષક મોઢકનો કફ હયાનો સ્વભાવ છે, કોષક મોઢકનો વાયુ હયાનો સ્વભાવ છે, તેમ જીવના અનંત ગુણ છે તે કોષ કર્મનો જીવના કોષ ગુણ રોક્યાનો સ્વભાવ છે, કોષ કર્મનો જીવનો કોષ ગુણ રોક્યાનો સ્વભાવ છે, પણ જીવના આઠ ગુણ મોટકા છે. તે એકકે કર્મે એકકો ગુણ રોક્યો છે તિહા પ્રથમ જીવનો અનંત જ્ઞાનગુણ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મે રોક્યો છે. તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આંખના પાટા સમાન છે. જિમ આંખનો દીઠાનો સ્વભાવ છે, પણ આંખે પાટો બાધે કાંઈ ન દેખે. તેમ જીવને વિશેષ ઉપયોગે અનન્ત વસ્તુ જાણ્યાનો સ્વભાવ છે, પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જાણે નહીં ૧. બીજો જીવનો અનંત દર્શન ગુણ. તે દર્શનાવરણીય કર્મે રોક્યો છે. તે દર્શનાવરણીય કર્મ રાજના પોળીયા સમાન છે. જિમ લોક રાજના દર્શન કરવા ઇચ્છે પણ પોળીયો દર્શન કરવા ન દે, તેમ સામાન્ય ઉપયોગે દર્શને કરી જીવને અનંત વસ્તુ દીઠાનો સ્વભાવ છે, પણ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દેખે નહીં. ૨. ત્રીજો જીવનો અવ્યાપ્તાધ ગુણ જીવ તો સુખ દુઃખ કાંઈ વેદે નહીં. તે અવ્યાપ્તાધ. તે અવ્યાપ્તાધ જીવનો ગુણ વેદનીય કર્મે રોક્યો છે. તે વેદનીય કર્મ મધુલિસ ખર્જીધારા સમાન છે. જેમ મધે લિંપાણી ખર્જીની ધારા ચાટતાં સ્વાદ આવે અને જીભ પણ કપાય, એમ જીવને સાતા અસાતા બે સંલગ્ન છે ૩ ચોથો જીવનો અનંત ચારિત્ર તે મોહનીય કર્મે રોક્યો છે. તે મોહનીય કર્મ મદિરાના છાક સમાન છે. જીમ મદિરા પીધે જીવ વિકલ થાય, હિત અહિત ન જાણે ૪, પાંચમો જીવનો અવિનાશી ગુણ જીવનો તો કોષ કાળે વિનાશ નથી, પણ આયુ કર્મને યોગે વિણસતો જાણાય છે, માટે આયુકર્મે અવિનાશી ગુણ રોક્યો છે, આયુઃ કર્મ હેડ સમાન છે. જેમ હેડમાં પડ્યો પ્રાણી નીકળવા ઇચ્છે ૫ પણ રાજના કુકમ વિના નીકળી શકે નહીં, ૫, છઠો જીવનો અદ્વધી

ગુણ તે નામ કર્મે રોક્યો છે, તે નામ કર્મ ચિતારા સમાન છે, જેમ ચિતારો કાળા નીલા પીળા નાના મોટા અનેક પ્રકારના રૂપ કરે, તેમ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ પણ અનેક પ્રકારના રૂપ કરે ૧, સાતમો જીવનો અગુરુ લઘુ નામા ગુણ, “ અગુરુ લઘુ હળવું નહીં ને ભારે પણ નહીં, ” હળવું તે આકાશના ડોડાના કપાસની પેરે, ભારી તે લોહની ગોળીની પેરે તે જીવતો હળવો એ નથી અને ભારે પણ નથી. તે અગુરુ લઘુ જીવનો ગુણ ગોત્ર કર્મે રોક્યો છે, તે ગોત્ર કર્મ કુંભાર સમાન છે, જેમ કુંભાર ઘૂતનો ઘડો ઘડે મધનો પણ ઘડો ઘડે, તેમ જીવ ઉચ્ચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી ભારે થાય ઉત્તમ કુલે ઉપજે તથા નીચ ગોત્રના ઉદયથી હળવો થાય. નીચ કુલે ઉપજે ૭, આઠમો જીવનો અનંત સક્તિ ગુણ તે અન્તરાય કર્મે રોક્યો છે. તે અન્તરાય કર્મ રાજના ભંડારી સમાન છે, જેમ રાજ દાન દેવરાવે. પણ ભંડારી વ્યાધાત કરે તેમ જીવ અન્તરાય કર્મના ઉદયથી અનંત સક્તિ ફેરવી શકે નહીં ૮, એ પ્રકૃતિખન્ધ ॥ ૧ ॥

હવે રસખન્ધ કહે છે—જીવ કામંજી વર્ગજી માહેથી સમયે સમયે કર્મદલ ગ્રહે છે, તે કર્મદલ અનંત પરમાણુઓનો છે, તે ગ્રહવાને પ્રથમ સમયે “ આઠ કર્મપણે પરિણમાવે છે. ” વળી તેહજ સમયે “ એકસો અઠાવન પ્રકૃતિ ” નીપજાવે છે, વળી તેહજ સમયે “ પ્રકૃતિ પ્રકૃતિ એ જુદી જુદી સ્થિતિ ” નીપજાવે, વળી તેહજ સમયે “ પ્રકૃતિ પ્રકૃતિ પ્રત્યે જુદો જુદો રસ ” નીપજાવે, વળી તેહજ સમયે “ એકકા કર્મની અસંખ્યાતા અસંખ્યાતા સમયની સ્થિતિ છે, તે માહેથી અગ્રાધાકાળ જેટલા સમય મુકીને યાકી સમય માહે વિશેષ હીન વિશેષહીન દળીયાનો નિષેધ કરે, ” એ રીતે એક સમયમાં કર્મદલ લેઇને જીવ ધણા કાર્ય નીપજાવે છે, પણ ઇહાં રસખન્ધનો અધિકાર છે, માટે રસની વાત કહે છે—જીવે એક સમયમાં ગ્રહીને કર્મદલ તે મધ્યે અનંતા પરમાણુઓ છે તે પરમાણુ પરમાણુ પ્રત્યેજ્ઞધન્યથી પણ સર્વ જીવ થકી પણ અનંત ગુણા રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ છે, અવિભાગ પલિચ્છેદ તે કેવલીની ભુદિએ પણ એક ભાગના બે ભાગ ન થાય, એહવા રસના ભાગને કહીયે તે પરમાણુઓ એકેક મધ્યે અનંતા રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ છે, તોપણ અસત્ કલ્પનાયે એકસો રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ કલ્પીયે, તે ખંધ માહેથી સો સો રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓનો હગડો કરીયે, તે એક

वर्गणा कहिये, ते वार पछी ओकसो ओक रसना अविभाग पलिछेदवाणा
 सर्व लघने भीजे ढगलो करिये ते भीछ वर्गणा, २, ते वार पछी वणी ओ
 अंध मध्येथी ओकसो ओ रसना अविभाग पलिछेदवाणा सर्व परमाणुओ
 लघने त्रीजे ढगलो करिये ते त्रीछ वर्गणा, ३, ते वार पछी ओकसो
 त्रणु रसना अविभाग पलिछेदवाणा परमाणुओ ओकडा करिये ते चौथी व-
 र्गणा ४, ते वार पछी ओकसो चार रसना अविभाग पलिछेदवाणा परमाणु-
 ओ भेजा करिये गंज करिये ते पांचमी वर्गणा, ५, ते वार पछी वणी ओहज
 अंधमर्द्धिथी ओकसो पांच रसना अविभाग पलिछेद अधिक परमाणु सर्व लघने
 ओक ढगलो करिये, ते छठी वर्गणा ६, ओम ओक ओक रसने अविभाग पलिछेद
 अधिक परमाणु लेछ लेछने त्या सुधी ढगलो करिये के नती सुधी ओकके रसे अ-
 धिक अधिक अविभाग पलिछेदवाणा परमाणुओ न लाले, तिहा लगणु
 ते वर्गणा अलव्य थडी अनंतगुणी अने सिद्धने अनंतमे लागे थाय
 तेवारे ओक २० ढ्ढिक थाय ॥ १ ॥ हवे ओ अंधमध्ये ओकडा रसना अ-
 विभाग पलिछेद वधे, ओहवा परमाणुओ नथी, ओ स्पर्द्धकनी छेली व-
 र्गणाना ओक परमाणुना रसना अविभाग पलिछेदथी अनंतगुणा रसना
 अविभाग पलिछेद वधे ओहवा परमाणुओ छे, पणु असत्कल्पनाओ असोने
 पांच कदपीओ, ते असोने पांच रसना अविभाग पलिछेदवाणा परमाणु-
 ओनो ढगलो ते पछेली वर्गणा, असोने छ रसना अविभाग पलिछेद-
 वाणा परमाणुओनी भीछ वर्गणा, असोने सात रसना अविभाग पलि-
 छेदवाणा परमाणुओनी त्रीछ वर्गणा, असोने आठ रसना अविभाग
 पलिछेदवाणा परमाणुओनी चौथी वर्गणा, असोने नव रसना अविभाग
 पलिछेदवाणा परमाणुओनी पांचमी वर्गणा, असोने दश रसना अवि-
 भाग पलिछेदवाणा परमाणुओनो ढगलो करिये ते छठी छम करता ओकके
 रसना अविभाग पलिछेद वधे तिहा लगणु ओछी रीते वर्गणा पणु अ-
 लव्यथी अनंतगुणी सिद्धने अनंतमे लागे थाय, तेवारे भीजे स्पर्द्धिक
 थाय ॥ २ ॥ हवे ओ अंध मध्ये, ओकडा रसना अविभाग पलिछेद वधे,
 ओहवा परमाणुओ नथी, ओ भीज स्पर्द्धकनी छेली वर्गणाना ओकके पर-
 माणुओमा नोटवा रसना अविभाग पलिछेद छे, ते थडी अनंतगुणा र-
 सना अविभाग पलिछेद वधे, ओहवा परमाणुओ छे पणु असत्कल्पनाओ
 त्रणुसो दश कदपीये, ते त्रणुसो दश रसना अविभाग पलिछेदवाणा परमा-
 णुओ ओकडा करिये ते प्रथम वर्गणा, त्रणुसो अगियार रसना अविभाग

પલિષ્ઠેદવાળા પરમાણુઓની બીજી વર્ગણા. ત્રણસોને ચાર રસના અવિ-
ભાગ પલિષ્ઠેદવાળા પરમાણુઓની ત્રીજી વર્ગણા. ત્રણસોને તેર રસના
અવિભાગ પલિષ્ઠેદવાળા પરમાણુઓની ચોથી વર્ગણા. ત્રણસોને ચૌદ ર-
સના અવિભાગ પલિષ્ઠેદવાળા પરમાણુઓની પાંચમી વર્ગણા. ત્રણસોને
પંચ રસના અવિભાગ પલિષ્ઠેદવાળા પરમાણુઓ સર્વ એકઠા કરીએ, એ
છઠી વર્ગણા. એમ અભવ્યથી અનંતગુણીને સિદ્ધને અનંતમે ભાગે વર્ગ
જાઓ ચાચ, તેવારે ત્રીજો સ્પર્શક ॥ ૭ ॥ એમ જુદે એક સમયે ગ્રહો
જે કર્મદત્ત તે મધ્યે અનંતારસના સ્પર્શકે હેતુ તે રસબન્ધ કહીએ તે રસ
ચાર પ્રકારે છે, એક ઠાણીયો ૧ બિઠાણીયો ૨ ત્રિઠાણીયો ૩ ચોઠાણીયો
૪, તેહની વિગત. લીંબડાનો તથા શેલડીનો રસ તેમાં સહજનો રસ
તે એક ઠાણીયો ૧ બે ભાગનો કહી એક ભાગનો રાખે તે બેઠાણીયો,
૨ ત્રણ ભાગનો કહીને એક ભાગનો રહે તે ત્રિઠાણીયો ૩, ચાર ભાગનો
કહીને એક ભાગનો રહે તે ચોઠાણીયો ૪, બ્યાસી અશુભ પ્રકૃતિનો અતિ
તીવ્ર આકારો રસ તે સંકલેશે બંધાય, સંકલેશે તે “ ક્ષાયના ઉદયને ”
કહીએ, બેતાલીશ શુભ પ્રકૃતિનો તીવ્રરસ વિશુદ્ધિએ બંધાય, વિશુદ્ધિ તે
“ ક્ષાયની મંદતાને ” કહીએ, બ્યાસી પાપપ્રકૃતિનો મંદરસ વિશુદ્ધિએ
બંધાય, બેતાલીશ શુભ પ્રકૃતિનો મંદરસ સંકલેશે બંધાય, અશુભ પ્રકૃ-
તિનો રસ ચાર પ્રકારે હોય, એક ઠાણીયો આદિ દેહને તેહના વિગત,
અશુભ પ્રકૃતિનો ચોઠાણીયો રસ પવંતની રેખા સમાન ચાર અનંતા-
નુબંધીયા કષાય છે, તેણે કરીને બંધાય ॥ ૧ ॥ અશુભ પ્રકૃતિનો ત્રણ ઠા-
ણીયો રસ પૃથ્વીની રેખા સમાન ચાર અપ્રત્યાખ્યાનીયા કષાય છે. તેણે
કરીને બંધાય ॥ ૨ ॥ અશુભ પ્રકૃતિનો બેઠાણીયો રસ રજની રેખા
સમાન ચાર પ્રત્યાખ્યાનીયા કષાય છે. તેણે કરીને બંધાય ॥ ૩ ॥ અ-
શુભ પ્રકૃતિનો એક ઠાણીયો રસ જલની રેખા સમાન સંજવલના
ચાર કષાય તેણે કરીને બંધાય ॥ ૪ ॥

શુભ પ્રકૃતિનો રસ ત્રણ પ્રકારે હોય બેઠાણીયો આદિ દેહને શુભ
પ્રકૃતિનો બેઠાણીયો રસ અનંતાનુબંધીયા કષાયની ચોકડીએ બંધાય ॥ ૧ ॥
શુભ પ્રકૃતિનો ત્રણ ઠાણીયો રસ અપ્રત્યાખ્યાનીયા કષાયની ચોકડીએ બંધાય
॥ ૨ ॥ શુભ પ્રકૃતિનો ચોઠાણીયો રસ પ્રત્યાખ્યાનીયાને સંજવલના એ બે
કષાય ચોકડીએ બંધાય ॥ ૩ ॥ છઠા સામાન્ય પ્રકારે અશુભ પ્રકૃતિનો રસ
ચાર પ્રકારે કહ્યો, પણ સર્વ અશુભ પ્રકૃતિનો રસ ચાર પ્રકારે નથી,

સત્તરજ અશુભ પ્રકૃતિનો રસ ચાર પ્રકારે છે, તેહના નામ, પાંચ અંત-
રાય ૫, કેવલ જ્ઞાનાવરણીય વિના ચાર જ્ઞાનાવરણીય ૪, કેવલ દર્શનાવર-
ણીય વિના ત્રણ દર્શનાવરણીય ૩, પુરૂષ વેદ ૧ સંનવલના કપાય ૪,
એવં સત્તર ૧૭ ॥ બાકી એકસો ત્રણ પ્રકૃતિનો રસ ત્રણ પ્રકારે હોય
એ દાણાઓ આદિ દેહને પણ એકદાણીયો બંધાય નહી. જે માટે એક-
દાણીયો રસ તો નવમા ગુણદાણાના અસંખ્યાતા બાજુ ગયા પછી બંધાય
છે, તે દેહાણે તો સત્તર જ અશુભ પ્રકૃતિ બંધાય છે, પણ બીજી પ્રકૃતિ
તો તિહા બંધાતી જ નથી, તો રસ કિમ બંધાય ॥ એવં રસબંધઃ ॥

॥ હવે પ્રદેશબંધ કહે છે ॥

લોકમાહિ અનંતી વર્ગણા છે. તે માહિથી આઠ વર્ગણા. ઔદારિક
૧ વૈક્રિય ૨ આહારક ૩ તૈજસ ૪ ભાષા ૫ શ્વાસોશ્વાસ ૬ મનોવર્ગણા ૭
કાર્મણુ વર્ગણા ૮ એ આઠ વર્ગણા મધ્યેથી કાર્મણુ વર્ગણાના પણ પર-
માણુઓ આશ્રયી બેઠયે તો સોલગુણવાલા પરમાણુઓ છે, જે માટે કા-
ર્મણુ વર્ગણામાં ફરસ છેલા ચારજ હોય, ટાઢો ૧ ઉનો ૨ લૂખોને ૩ ચો-
પડયો સ્પર્શ ૪ વર્ણુ ૫ ગંધ ૬ રસ ૭ એવં સોલ અને એક એક પર-
માણુ આસરી બેઠયે તો ચઉદ ગુણીયા છે. જે માટે ફરસ ચાર છે તે
માહેલા પરમાણુયા દીઠ એ બે ફરસ હોય, પણ પ્રતિપક્ષ ન હોમ, ટાઢો ૧
લુખો ૨ તથા ટાઢો અને ચોપડયો ૨ ઉનો ને લુખો ૨ તથા ઉનો અને
ચોપડયો ૨ એ રીતે બેજ હોય, પણ શીતને ઉષ્ણ ૨ લુખો ને ચોપડયો
એમ બે ભેગા ન હોય. એ કાર્મણુ વર્ગણા ઝાળખાવી, તે મધ્યેથી જીવ
સમયે સમયે કર્મદલ લેછે, પણ કેવો કર્મદલ લેછે ? જે કર્મદલ મધ્યે
છેલા ચાર ફરસ, એ ગંધ ૨ પાંચ વર્ણુ ૫ પાંચ રસ ૫ એવા સોલ
ગુણવાલો કર્મદલ લેછે, વળી કેહવો કર્મદલ લેછે, એકેકા પરમાણુઓ
મધ્યે સર્વજીવથી અનંતગુણા રસના અવિભાગ પલિછેદ હોય, એવો કર્મ-
દલ ગ્રહે છે, અનંત પરમાણુઓએ નિષ્પન્ન બંધ તે લેછે, વળી કેહવો કર્મ-
દલ જીવ ગ્રહે છે, એક પ્રદેશ અવગાઠ ગ્રહે છે, એટલે જે ક્ષેત્રના આ-
કાશ પ્રદેશમાં જીવ અવગાઠી રહ્યો છે, તેહીજ ક્ષેત્રના આકાશ પ્રદેશે જે
કાર્મણુ વર્ગણા છે. તે માહેથીજ કર્મદલ ગ્રહે છે, તેહને એક પ્રદેશ અ-
વગાઠ કહીયે, તે કર્મદલ જીવ પોતાને સર્વ પ્રદેશે કરીને ગ્રહે છે, જિમ
એક આંગુલીએ ઘટાદિક વસ્તુ ઉપાડતાં હાયનો કાંઠો ફૂંણી ખમો. ખાન્ને
ખમો ઇમ સર્વ શરીરને જોર પહોંચે તેમ કર્મદલ લેતાં જીવના સર્વ પ્રદે-

શને જોર પોંહયે, એ રીતે જીવ કર્મદલ લેઇને, આઠે ભાગે વિહયેછે, દળીયાનો સર્વથી થોડો ભાગ આયુકર્મને આવે, તેહથી અધિકો ભાગ નામકર્મગોત્ર કર્મને આવે, માંહોમાંહે સરખો, તેહથી અધિકો ભાગ અંતરાય ૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય ૩ એ ત્રણને આવે, માંહોમાંહે ત્રણને સરખો, તેહથી અધિકો ભાગ મોહનીયને આવે, એ સાત કર્મને તો સ્થિતિ પરમાણુ ભાગ છે, થોડી સ્થિતિવાળાને થોડો ને ઘણી સ્થિતિવાળાને ઘણો, અને વેદનીયકર્મને તો સ્વભાવેજ સર્વથી ઝોછો ન આવે, સર્વથી અધિકોજ આવે, જે માટે વેદનીયને ઝોછો ભાગ આવતો હોય તો લોકમાં સુખદુઃખની પ્રગટ ખખર ન પડે, અને લોકમાંતો સુખ દુઃખ પ્રગટ જણાય છે, તે માટે વેદનીયને ભાગે કર્મદલ સર્વથી ઘણો આવે છે, તે એ પ્રદેશ બંધ મોહ-કને દૃષ્ટાન્તે-જિમ કોષ્ટ મોહકમાં દલિયા તે કહીયે, જે લોટના કણીયા તે ઘણા હોય, અને રસ કહીયે જે ખાંડથી થોડા હોય, કોષ્ટક મોહકમાં ખાંડથી ઘણુને લોટના દલિયા થોડા. તેમ કર્મદલમાં પણ કોષ્ટક દલમાં રસ થોડો ને પ્રદેશ ઘણા, કોષ્ટક દલમાં રસ ઘણો ને પ્રદેશ થોડા, જીવ લેવા વાળો છે, તેહના અધ્યવસાય પ્રમાણે હોય ॥ ઇતિ પ્રદેશબન્ધઃ ॥

॥ બંધતત્ત્વ વિચારઃ સંપૂર્ણઃ ॥

॥ હવે મોક્ષતત્ત્વનો વિચાર કહે છે ॥

તિહાં પ્રથમ મોક્ષતત્ત્વના નવ ભેદ કહે છે, સંતપદ પ્રરૂપણા ૧ દ્રવ્યપ્રમાણુ ૩ ક્ષેત્રપ્રમાણુ ૩ ફરસના દ્વાર ૪ કાલદ્વાર ૫ અંતરદ્વાર ૬ ભા-વદ્વાર ૭ ભાગદ્વાર ૮ અદ્યખ્યહુત્વદ્વાર ૯ ॥ હવે નવદ્વારના અર્થ કહે છે—સંતપયપ્રરૂપણા તે “ છતા પદની પ્રરૂપણા ”, મોક્ષપદ સંત કહેતાં છતું છે. શુદ્ધપદમાટે એટલે એક પદ હોય તે હોયજ, એ પદ હોય તે ન પણ હોય જિમ આકાશનું ફૂલ એ એ ભેગા બોલે છે માટે નથી. એકલો આકાશ કહીયે તો છે અને એકલો ફૂલ કહીયે તે પણ છે. પણ એ ભેગા બોલાવીયે તો નથી તેમ મોક્ષપદ તો એક બોલે છે માટે છે છે ને છે, પણ આકાશ-ફૂલની પરે અછતું નથી. જે માટે તીર્થંકર ગણધર ભગવાને આસઠ માર્ગણાએ મોક્ષની પ્રરૂપણા કરી છે, તે આસઠ માર્ગણાની વિગત-ગ-તિમાર્ગણા ચાર પ્રકારે દેવગતિ આદિ દેધને, તે મધ્યેથી મનુષ્યગતિ મા-

॥ श्री गू० भा० प्रा० नवतर्कचिन्तारः ॥ (५६)

गर्भाशुએ મોક્ષે જન્ય ૧ ઇન્દ્રિય માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૨ પાંચ-એકેન્દ્રિય આદિ દેહને, તે માહેથી ૫ એન્દ્રિયની માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૩ કાયમાર્ગશુ ૭-પૃથ્વીકાય આદિ દેહને, તે માહેથી ત્રસકાયની માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૪. યોગમાર્ગશુ ત્રણ પ્રકારે-મનોયોગ આદિ દેહને, તે સયેગી મોક્ષે ન જન્ય, યોગ તેરમા ગુણકાણા લગણુ હોય ૪, વેદમાર્ગશુ ત્રણ પ્રકારે- પુરૂષવેદ આદિ દેહને, તે સવેદીમોક્ષે ન જન્ય, વેદ નવમા ગુણકાણા લગણુ હોય ૫ । કૃપાયમાર્ગશુ કૃપાય ચાર. ક્રોધ આદિ દેહને, તે સક- પાય મોક્ષે ન જન્ય, સકપાત્રી નવમા ગુણકાણા લગણુ હોય ૬ । જ્ઞાનમાર્ગશુ ૮ મતિજ્ઞાન આદિ દેહને પાંચ જ્ઞાન ૫ મતિ અજ્ઞાન ૧ શ્રુત અજ્ઞાન ૨ વિભંગજ્ઞાન ૩ એવં આઠ । તે માહેથી કેવલજ્ઞાનની માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૭ ॥ સંયમમાર્ગશુ સાત પ્રકારે-સામાયિક આદિ દેહને પાંચ ચારત્ર ૫, દેશવિરતિ ૬, સર્વવિરતિ ૭ એ સાતમાહેથી યથાખ્યાત સંયમની માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૮ ॥ દર્શનમાર્ગશુ ચાર પ્રકારે-ચક્ષુદર્શન આદિ દેહને તે માહેથી કેવલ દર્શન માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ૯ ॥ લેશ્યામાર્ગશુ ૭ પ્રકારે-તે સલેશ્ય મોક્ષે ન જન્ય. લેશ્યા તે તેરમા ગુણકાણા લગણુ “ કૃષ્ણ ૧ નીલ ૨ કાપોત ૩ તૈજસ ૪ પદ્મ ૫ શુક્લ લેશ્યા ૬ ” । ૧૦ । ભવ્યમાર્ગશુ એ પ્રકારે-ભવિ ૧ અને અભવિ ૨ તેમાહેથી ભવિ મોક્ષે જન્ય ૧૧ । સમ્યક્ત્વ માર્ગશુ ૭ મિથ્યાત્વ ૧ સારવાદન ૨ મિથ્ર ૩ ઉપશમ ૪ ક્ષયોપશમ ૫ ક્ષાયિક ૬ એ ૭ માહેથી ક્ષાયિકસમક્રિતી મોક્ષે જન્ય ॥ ૧૨ ॥ સંજ્ઞિમાર્ગશુ એ સંજ્ઞિ ૧ અને અસંજ્ઞી ૨ એ એ માહેથી સંજ્ઞીમાર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ॥ ૧૩ ॥ આહારક માર્ગશુ એ આહારી ૧ અણાહારી ૨ એ એ માહેથી અણાહારી માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય ॥ ૧૪ ॥ એ બાસઠ માર્ગશુ માહેથી દશ માર્ગશુએ મોક્ષે જન્ય બાકી બાવન માર્ગશુએ મોક્ષે ન જન્ય । એ સંત પદ પ્રરૂપણા પ્રથમ- દ્વાર ॥ ૧ ॥ બીજે દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વાર સિદ્ધતા જીવદ્રવ્ય અનન્તા છે, એ બીજે દ્વાર ॥ ૨ ॥ ત્રીજે ક્ષેત્ર પ્રમાણદ્વાર ક્ષેત્રથી સિદ્ધતા જીવ ચઉદ રાજલોકને અસંખ્યાતમે ભાગે છે, જે માટે એક સિદ્ધને જ્યન્ય અવગાહના એક હાથ અને આઠ આંગળ, અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણસેં તેત્રીસ ધનુષ્ એક હાથ અને આઠ આંગળ અને સર્વસિદ્ધ ક્ષેત્ર પિરતાલીશ લાખ જોજનની સિદ્ધશિલા પ્રમાણે એ ત્રણે ઠેકાણે ચઉદ રાજલોકનો અસંખ્યાતમે ભાગ થયો અસંખ્યાતાના અસ-

ખ્યાતા ભેદ છે તે માટે, એ ત્રીજો દ્વાર ॥ ૩ ॥ ચોથો સ્પર્શનાદ્વાર
 સિદ્ધના જીવને અવગાહના ક્ષેત્રથી ફરસના કાંઈ અધિક છે, જેમ એક પર-
 માણ્યને એક પ્રદેશનું અવગાહના ક્ષેત્ર અને સાત પ્રદેશની ફરસના એક તો
 ક્ષેત્રનો આકાશ પ્રદેશ પરમાણુઓ અવગાહી રહ્યો છે તે ૧ । એક તેહને
 હેઠલો ૧ । એક ઉપરલો ૨ ચાર દિશાનાં ચાર । એવં સાત । એ ચોથો
 દ્વાર ॥૪॥ પાંચમો કાલદ્વાર તેહના ચાર ભાંગા-સાદિસાંત ૧ સાદિ અનન્ત
 ૨ અનાદિસાંત ૩ અનાદિ અનન્ત ૪ તે મધ્યેથી એક સિદ્ધ આશ્રયી સાદિ
 અનન્ત એ બીજો ભાંગો લાભે, જે કાળે સિદ્ધિવરે તે વારે સાદિ થયને
 ફરી તિહાંથી વ્યવતું નથી માટે અનન્ત, અને ઘણું સિદ્ધ આશ્રી નોંધયે તો
 આદિ પણ નથી અને અન્ત પણ નથી, એ કાલનો ચોથો ભાંગો લાભે
 અનાદિ અનન્ત એ પાંચમો દ્વાર ॥ ૫ ॥ છઠો અંતરદ્વાર, તે સિદ્ધના
 જીવને અંતર નથી, જે સિદ્ધપણાથી ચવી સંસારમાં આવીને ફરી સિદ્ધ
 થાતા હોય તો અંતર થાય તે સિદ્ધના જીવને અંતર નથી, છઠો દ્વાર ॥ ૬ ॥
 સાતમો ભાગદ્વાર તે સિદ્ધના જીવ સંસારી જીવને અનંતમે ભાગે છે,
 જેમાટે જેકાલે તીર્થકર ભગવાનને ગણધર ભગવાન પુછશે જે હે સ્વામી?
 પરનાલની પરે નિગોદમાંથી જીવ નીકળે છે સિદ્ધિ વરે છે. માટે નિગોદ
 કેટલી ખાલી થઈ તેવારે તીર્થકર મહારાજ કહેશે, જે “ એક નિગોદનો
 અનંતમો ભાગ મોક્ષે ગયો. ” તે નિગોદની વાત લેશમાત્ર કહે છે-
 લોકમાં અસંખ્યાતા ગોળા છે. ગોળે ગોળે અસંખ્યાતી નિગોદ છે, નિગોદે
 નિગોદે અનંતા જીવ છે તે નિગોદ એકનો અનંતમો ભાગ મોક્ષે ગયો, જેવારે
 પુછે તેવારે એ જવાબ, “ તે એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ સિદ્ધિ વર્યો છે.
 તે સર્વ સંસારી જીવનો અનંતમો ભાગ થયો ” માટે સિદ્ધના જીવ સર્વ
 સંસારી જીવોને અનંતમે ભાગે છે એ ભાગદ્વાર ૭ ॥ હવે આઠમો ભાવ
 દ્વાર કહે છે ॥ સિદ્ધના જીવને ક્ષાયિકને ૧ પારિણામિક ૨ એ બે ભાવ છે.
 તે ભાવની ઓલખાણ અપતાવે છે. મૂલભેદ ભાવના પાંચ ૫
 ઉત્તર ભેદ ભાવના તેપન તિહાં પ્રથમ મૂલભેદ પાંચ કહે છે-ઉપશમ ૧
 ક્ષાયિક ૨ મિશ્ર ૩ ઔદયિક ૪ અને પારિણામિક ૫, મિશ્રને ક્ષયોપશમ
 પણ કહીયે, હવે ઉત્તર ભેદ કહે છે-પ્રથમ ઉપશમના બે ભેદ-ઉપશ-
 મ તે ચાર અનંતાનુબંધિગ કપાયની ચોકડી તથા મિથ્યાત્વ મોહનીય ૧ મિ-
 શ્રમોહનીય ૨ મમ્યકત્વ મોહનીય ૩ એ સાત પ્રકૃતિ ઉપશમાવ્યાથી હોય તે
 ઉપશમ સમકિત બે પ્રકારે એક જીવને પ્રથમ સમકિત પામ્યાને અવસરે તે

अंतर कश्चनो, १ भीष्मे उपशम समकित उपशम भेषुनो, २ ते उपशम लावनो पहेलो लेद १ भीष्मे उपशम यारित्र ते मोहनीय कर्मनी ऐकवीस प्रकृति उपशमाव्याथी होय २ ॥ हुवे क्षायिक लावना नव लेद ॥ पांय ज्ञान ५, त्रष्टु अज्ञान ३, यार दर्शन ४, ऐ यार उपयोगभांदिथी केवल ज्ञानने १ केवलदर्शन २, तथा दान १ लाल २ भोग ३ उपभोग ४ वीर्य ५ ऐ पांय लब्धि ऐवं सात, क्षायिक समकित ते यार अनंतानुर्धियाने त्रष्टु मोहनीय ऐ सात प्रकृति अपाव्याथी होय, ऐवं आह, अने क्षायिक यारित्र मोहनीय कर्मनी ऐकवीस प्रकृति अपाव्याथी होय ६ ॥ हुवे मि-
श्रलाव ते क्षयोपशम तेहना अक्षर लेद ॥ केवलज्ञान १ केवलदर्शन २ ऐ ऐ विना भाडी दश उपयोग १० दानादिक दब्धि पांय ५, ऐवं पत्तर, क्षयोपशम समकित, ऐवं सोल. देशविरति १७ सर्वविरति १८ ऐवं अक्षर ॥ हुवे औदयिक लावना ऐकवीस लेद कहे छे ॥

अज्ञानपण्डो १ असिद्धत्वपण्ड १, असंयमपण्ड १, लेखा ६, उपाय ४ गति यार ४ वेद ३ मिध्यात्वमोहनीय १ ऐवं ऐकवीस, हुवे पारिष्ठाभिकलावना त्रष्टु लेद ॥ अव्यत्वपण्ड १ अव्यत्वपण्ड २ अव्यत्वपण्ड ३ ॥ ऐवं पांय भूल लावना उत्तर लाव त्रेपन यथा, हुवे भूल लाव पांयना सन्निपातीया लांगा छवीस थाय, द्विकसंयोगी १०, त्रिकसंयोगी १०, चतुःसंयोगी पांय ५, पंचसंयोगी १, तिहां द्विकसंयोगी दश अ-
तावे छे, उपशम अने क्षायिक १ उपशम अने मिश्र २, उपशम अने औदयिक ३, उपशमने पारिष्ठाभिक ४ क्षायिकने मिश्र ५, क्षायिकने औद-
यिक ६ क्षायिकने पारिष्ठाभिक ७ मिश्रने औदयिक ८ मिश्रने पारिष्ठाभिक ९ औदयिकने पारिष्ठाभिक १० हुवे त्रिकसंयोगी दश ते अतावे छे, उप-
शमक्षायिकने मिश्र १ उपशमक्षायिकने औदयिक २, उपशमक्षायिकने पारि-
ष्ठाभिक ३, उपशममिश्रने औदयिक ४ उपशममिश्रने पारिष्ठाभिक ५, उप-
शम औदयिकने पारिष्ठाभिक ६ क्षायिकमिश्रने औदयिक ७ क्षायिकमिश्रने पारि-
ष्ठाभिक ८ क्षायिक औदयिकने पारिष्ठाभिक ९ मिश्र औदयिकने पारिष्ठा-
भिक १० ॥ हुवे चतुःसंयोगी पांय, उपशमक्षायिक मिश्रने औदयिक १
उपशमक्षायिक मिश्रने पारिष्ठाभिक २ उपशमक्षायिक औदयिकने पारिष्ठाभिक
३ उपशममिश्र औदयिकने पारिष्ठाभिक ४ क्षायिकमिश्र औदयिकने पारिष्ठा-
भिक ५, हुवे पंचसंयोगी ऐक, उपशमक्षायिक मिश्र औदयिकने पारि-
ष्ठाभिक १ ॥ ऐवं छवीस सन्निपातीया लांगा यथा । ते मध्येथी वीश

ભાંગા અસંભવી છે, અને છ ભાંગા સંભવી છે, તેહના પત્તર ભાંગા થાય તે કહે છે—મિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક, એ વાસમો ભાંગો ચાર ગતિના જીવને હોય, મિશ્રતે ક્ષયોપશમ ને કહીયે, તે ક્ષયોપશમભાવે ઇન્દ્રિયાદિક, ઔદયિક ભાવે ગત્યાદિક, પારિણામિક ભાવે જીવપણે પરિણમી રહ્યા છે, એવં આર-ક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિક અને પારિણામિક એ ત્રયુઃસંયોગી પચવીસમે ભાંગો ચારે ગતિના ક્ષાયિક સમકિતી જીવને હોય, ક્ષાયિક ભાવે ક્ષાયિક સમકિત, મિશ્ર તે ક્ષયોપશમ ભાવે ઇન્દ્રિયાદિક, ઔદયિક ભાવે ગત્યાદિક, પારિણામિક ભાવે જીવપણું, એવં આઠ, ઉપશમમિશ્ર ઔદયિકને, પારિણામિક એ ચોવીસમો ત્રયુઃસંયોગી ભાંગો, ચારે ગતિના ઉપશમ સમકિતવાળા જીવને હોય, ઉપશમભાવે ઉપશમસમકિત, મિશ્ર તે ક્ષયોપશમભાવે ઇન્દ્રિયાદિક, ઔદયિક ભાવે ગત્યાદિક, પારિણામિક ભાવે જીવપણું, એવં આર, ૧ ક્ષાયિક ઔદયિકને પારિણામિક એ ત્રિક સંયોગીયો, છવીસ લેખે ઓગણીસમો ભાંગો કેવલી લગવાનને હોય, ક્ષાયિક ભાવે કેવલજ્ઞાનને કેવલ દર્શન, ઔદયિકભાવે મનુષ્યની ગતિ, પારિણામિકભાવે જીવપણું, એવં તેર. ઉપશમ ક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક એ પંચ સંયોગીયો, છવીસમો ભાંગો, શ્રી ઉપશમ શ્રેણીએ ચઢ્યા, ક્ષાયિક સમકિતિને હોય, એવં ચઉદ ૧૪ ॥ ક્ષાયિકને પારિણામિક એ દ્વિક સંયોગીયો સાતમો ભાંગો સિદ્ધ લગવાનને હોય એવં પત્તર ૧૫ ॥ એ ભાવદ્વાર આઠમો ॥ ૮ ॥ હવે નવમો અદ્યાપાખ્યુત્ત્વદ્વાર કહે છે—સર્વથી થોડા નપુંસકલિંગ સિદ્ધ, ઘણામાં ઘણા મોક્ષ જાય તો એક સમયમાં દશ સીઝે ૧ તે થકી સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા અધિક, એક સમયમાં બીશ સીઝે, તે થકી પુરૂષલિંગસિદ્ધ સંખ્યાતગુણા અધિક એક સમયમાં એકસો ત્રણથી માંડીને એકસો આઠ લગણસીઝે ૧ ॥ એ સમય લગણુ સતાણ્ણથી માંડીને એકસો બે સીઝે, પછી આંતર પડે ૨ ત્રણ સમય લગણુ નિરંતર પંચાશીથી માંડીને છત્ર લગણુ સીઝે, ૩, ચાર સમય લગણુ નિરંતર ત્રિહતેરથી માંડીને ચોરાશી લગણુ સીઝે ૪, પાંચ સમય લગણુ નિરંતર એકસઠથી માંડીને બિહતર લગણુ સીઝે ૫ છ સમય લગણુ નિરંતર ઓગણપચાસથી માંડીને સાઠ લગણુ સીઝે ૬, સાત સમય લગણુ નિરંતર તેત્રીસથી માંડીને અડતાળીશ લગણુ સીઝે ૭ આઠ સમય લગણુ નિરંતર એકથી માંડીને બત્રીશ લગણુ સીઝે ૮, એ નવ દ્વારેકરીને મોક્ષતત્ત્વ કહ્યો એટલે—નવતત્ત્વ સંપૂર્ણ થયા.

॥ મોક્ષતત્ત્વવિચારઃ સંપૂર્ણઃ ॥

॥ नवतत्त्वभेदकलविचार ॥

એ નવતત્ત્વ સદ્દેહે તેહને સમ્યક્ત્વી કહીયે, ન જાણે અને ભાવે કરને સદ્દેહે, તોપણ સમ્યક્ત્વી કહીયે અથવા સર્વ તીર્થકરના ભાખ્યા જે વચન તે વચન અન્યથા પ્રકારે હોયજ નહી, એટલે ખોટા હોયજ નહી, એવી શુદ્ધિ જેહના મનને વિષે હોય તેહનું સમક્રિત નિશ્ચલ કહીયે, તે સમક્રિ- તના એ પ્રકાર. એક તો અપ્રતિપાતિ તે આવ્યો જાય જ નહી તે ક્ષાયકને કહીયે, તે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વવાલા જીવતો ત્રણ તથા ચાર ભવમાં મોક્ષે જાય, તથા બીજો પ્રતિપાતિ સમક્રિત તે આવ્યો જાય, તે ઉપશમ તથા ક્ષયોપશ મતે કહીયે, તે ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ એક અંતર્મુદ્ધર્ત માત્ર જેણે કરચું હોય તે જીવ ઘણા ઘણા સંસાર ભમે તો અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત સંસાર ભમે, જઘન્યથી તેજ ભવે સીઝે, હવે પુદ્ગલપરાવર્ત આળખાવવા માટે પ્રથમ

॥ પદ્યોપમની વિગત કહે છે. ॥

અનંતે પરમાણુએ એક ત્રસ રેણુ થાય ૧ ॥ આઠ ત્રસરેણુએ એક રથરેણુ થાય ૨ ॥ આઠ રથરેણુએ એક વાલાશ્ર થાય ૩ ॥ આઠ વાલાશ્રે એક લીખ થાય ૪ ॥ આઠ લીખે એક ચૂકા થાય ૫, ॥ આઠ જૂએ એક જવ થાય ૬ ॥ આઠ યવે એક ઉત્સેધાંગુલ થાય ૭, ॥ એ ઉત્સેધાંગુલે વીર ભગવાનનો એક આત્માંગુલ થાય, ચારસા ઉત્સેધાંગુલે એક પ્રમાણાંગુલ થાય, તે પ્રમાણાંગુલે કરી પૃથ્વી ૧ પર્વત ૨ દેવતાના વિમાન પ્રમુખ મા- પીયે, અથવા છ ઉત્સેધાંગુલે એક પા હાથ થાય, એ પા હાથે અર્ધ હાથ થાય એ અર્ધ હાથે એક હાથ, ચાર હાથે એક ધનુષ્ય, એ હર્જન ધનુષ્યે એક ગાઉ, ચાર ગાઉએ એક યોજન થાય, એહવા એક યોજન ઉંડો લાંબો પહોળો એક પાલો કહીયે, તે પાલા મધ્યે દેવકુર ઉત્તરકુર ક્ષેત્રનાં સાત દીનનાં ઉપજેલાં યુગલીયાના માથાનો એક એક કેશ તેહના સાતવાર આઠ આઠ ખંડ કરીયે, એકવાર આઠ, બીજવારના ચોસઠ ૬૪, ત્રીજવાર પાંચસે ને ચાર ૫૧૨, ચોથીવાર ચારહજારને છનુ ૪૦૯૬. પાંચમી વાર બત્રીસ હજાર સાતસેને અડસઠ ૩૨૭૬૮. છઠી વાર એ લાખ બાસહજાર એકસોને ચુમ્બાલીશ ૨૬૨૧૪૪. સપ્તમી વાર વીસલાખ સત્તાણુહજાર એકસોનેખાવન ૨૦૬૭૧૫૨. એકેક કેશના એટલા એટલા ખંડ કરીયે, પછી પાલો ઠાંસી ભરીયે, ઉપર ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ ચાલે તોપણ ડગે નહી. પાણીયે તણાય નહી. અગ્નિમાં બળે નહી. એહવા ઠાંસી ભરીયે, પછી તે મધ્યેથી

સમયે સમયે એકેકા ખંડ કાઢીયે, તે પ્યાલો ખાલી થાય. તેવારે એક બાદર ઉદ્ધાર પલ્લોપમ થાય. તે સંખ્યાત સમયનો કામ નાવે, સૂક્ષ્મ પલ્લોપમની ઓલખાણુ માટે છે. તે પ્યાલા મધ્યે જે ખંડ છે તે એકેકના અસંખ્યાતા કલ્પીયે પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાષ્ઠયા જીવના શરીર જેવડા. પછી સમયે સમયે એકેકા ખંડ કાઢીયે તે પ્યાલો ખાલી થાય તેવારે એક સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્લોપમ થાય. તે અસંખ્યાતા કાઢીવરસનો, તે દશ કાઠકાઠી પલ્લોપમે એક ઉદ્ધાર સાગરોપમ થાય, તેહવા અઢી ઉદ્ધાર સાગરોપમના જેટલા સમય છે. એટલા દ્વીપ તથા સમુદ્ર છે ૧ ॥ તથા તેહિજ સ્થૂલ ખંડે ભર્યો જે પ્યાલો તે માંદિથી સો વરસે એકેકા ખંડ કાઢીયે, તે પ્યાલો ખાલી થાય તેવારે એક બાદર અઢા પલ્લોપમ થાય. તે સંખ્યાતાની કાઠકાઠીવરસનું, તે પણ કામ નાવે. તે યુગલીયાને કેસે ભર્યો જે પ્યાલો તે એક શંડના અસંખ્યાતા કલ્પીને સો સો વરસે એકેકા ખંડ કાઠતાં પ્યાલો ખાલી થાય. તેવારે એક સૂક્ષ્મ અઢા પલ્લોપમ થાય. તે અસંખ્યાતી કાઠકાઠી વરસનું તેહવા દશ કાઠકાઠી પલ્લોપમે એક અઢા સાગરોપમ થાય. એ સાગરોપમ તથા પલ્લોપમે કરીને કર્મસ્થિતિ ૧ કાયસ્થિતિ ૨ આહિસ્થિતિ ૩ પુદ્ગલસ્થિતિ ૪ પ્રમુખ પામીયે મનુષ્ય તથા તિર્યચનું ત્રણ પલ્લોપમનું આઉખું તથા દેવ નારકાનું તેત્રીસ સાગરોપમનું આઉખું તે એણે અઢા પલ્લોપમ સાગરોપમે માપીયે ૧૨૨ ॥ તથા તે સ્થૂલ ખંડના અસંખ્યાતા ખંડ કલ્પીને ભર્યો જે પ્યાલો તેહ કેશને ખંડ ફરસ્યા જે પ્યાલાના આકાશ પ્રદેશ તે સમયે સમયે એકેક એકેક પ્રદેશ અપહરીયે, તે સર્વ આકાશપ્રદેશો અપહરાઈ રહે, તેવારે એક બાદર ક્ષેત્રપલ્લોપમ થાય. તે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણુ તે કાઠ કામ નાવે, તથા કલ્પિત અસંખ્યાતે ફરસ્યા, તથા અણુફરસ્યા જે પાલાના આકાશ પ્રદેશ તે સર્વ સમયે સમયે અપહરીયે, તે સર્વથા નિર્લેપ ખાલી થાય, તેવારે એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લોપમ થાય, તે બાદરથી અસંખ્યાત ગુણ કાલમાને જળજે, એહવા દશ કાઠ કાઠી પલ્લોપમે એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર સાગરોપમ થાય, તેણે કરી દક્ષિવાદને વિષે પૃથિવ્યાદિક છ કાયના જીવનો પ્રમાણુ કર્યોછે, ૩ ॥ હવે પ્યાલાને વિષે કેશ ખંડને વચાળે અણુફરસ્યા આકાશપ્રદેશ કેમ રહ્યા ? તેનો ઉત્તર—જિમ કાલલા ફૂલે ભર્યો માંચો તિહાં બે કાલલાને વચાડે નાના નાળિયેર પ્રમુખ માયા, નાળિયેરને આંતરે તેહથી નાના ફળ માય, તેહને વચાળે વળી તેહથી નાના ચણા પ્રમુખ માય. તેહને આંતરે વળી સરસવના દાણા માયા એણે દૃષ્ટાન્તે વાલાત્ર કલ્પ્યા છે, તે મુઠી પણ

આકાશ પ્રદેશ અતિસૂક્ષ્મ છે, માટે અણુકરસ્યા રહ્યા છે,

હવે પુદ્ગલપરાવર્તિ બતાવે છે. ઔદારિક ૧ વૈક્રિય ૨ આહારક ૩ તૈન્સ ૪ ભાષા ૫ શ્વાસોશ્વાસ ૬ મન ૭ કાર્મણુ ૮ એ આઠ વર્ગણુ-માહિતી આહારક-વર્ગણુ વર્જીને બાકી સાત વર્ગણુપણે ચઉદરાજલોકના સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુયા જેટલે કાળે એક જીવ પરિણુમાવી મુકે તેટલે કાળે એક બાદર દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્તિ થાય. તેહિજ ચઉદ રાજલોકના પુદ્ગલ પરમાણુઆ એક જીવ ઔદારિકાદિક સાતવર્ગણુમાહિતી હરકાઈ એક વર્ગણુ પણે પરિણુમાવી જેટલે કાળે મુકે, તેટલે કાળે એક સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલ-પરાવર્તિ થાય ૧ ॥

તથા ચઉદ રાજલોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે. તે સર્વ પ્રદેશ મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાળે આવા પાછા જન્મ તેમ કરસે, તેટલે કાળે એક બાદરક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્તિ થાય, તથા તેહિજ લોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે તે મેરૂ પર્વતને મધ્યે આઠ ક્યક પ્રદેશ ગોસ્તનાકારે છે, તિહાંથી માંડીને પ્રથમ પ્રદેશ મરણુ કરે, તે વાર પછી વળી કેટલેક કાળે તેહને લગતે બીજે પ્રદેશે મરે, વળી કેટલેક કાળે તેહને લગતે ત્રીજે પ્રદેશે મરે, ઇમ કેડા-વેડે ચઉદ રાજલોકના સર્વ પ્રદેશ એક જીવ જેટલે કાળે મરણે કરીને ફરસી રહે, તેટલે કાળે એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્તિ થાય ॥ ૨ ॥

તથા ઉત્સર્પિણી અસર્પિણી બે મળીને વીશ કાડાકાડી સામરોપમના એક કાલચક્ર થાય, તે વીસ કાડાકાડી સાગરોપમના જેટલા સમય છે, તેટલા સર્વ આઘાપાછા નિમતિમ મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાળે ફરસે, તેટલે કાળે એક બાદરકાલ પુદ્ગલ પરાવર્તિ થાય, અને ક્યારેક જીવ ઉત્સર્પિણીને પ્રથમ સમયે મરે, ત્યાર પછી વળી કેટલેક કાળે તેને લગતે બીજે સમયે મરે, કેટલેક કાળે વળી તેહને લગતે ત્રીજે સમયે મરે. એમ કેડાવેડે કાલચક્રના સર્વ સમય મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાળે કરી ફરસી રહે તેટલે કાળે એક સૂક્ષ્મકાલ પુદ્ગલ પરાવર્તિ થાય. ॥ ૩ ॥

તથા એક લોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, તેવા અસંખ્યાતા લોક કલ્પીયે, તેહના જેટલા આકાશ પ્રદેશ છે તેટલા એક સમયના ઉપના સૂક્ષ્મ તેડિકાઈયા જીવ છે, તેહથી અસંખ્યાત ગુણા સર્વ તેડિકાઈયા જીવ છે, તેહથી અસંખ્યાત ગુણી તેહની કાયસ્થિતિ છે, તેહથી અસંખ્યાતગુણા સયમ ઔણિના અધ્યવસાય સ્થાનક છે, તે સમયધના અધ્યવસાય યાનક મરણે કરીને આવા પાછા નિમતિમ ફરસે, એક જીવ જેટલે કાળે તેટલે કાળે એક બાદરકાલ પુદ્ગલ પરાવર્તિ થાય,

(૬૦)

॥ નવતત્ત્વપરિશિષ્ટમ્. નં. ૬ (૧૬) ॥

તેહિજ રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનકે કેડાવેડે ફરસે તેહની વીગંત, કેવારેકે
જીવ રસબંધને પ્રથમ અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તેતો મરે, વળી કેટલેક કાલે તેહને
લગતે બીજે રસબંધને અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તેતો મરે, વળી કેટલેક કાલે
તેહને લગતે ત્રીજે અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તેતો મરે, ઇમ એક જીવ રસબંધના
મર્વ અધ્યવસાય સ્થાનકે કેડાવેડે મરણે કરીતે જેટલે કાલે મધળાં રસ-
બંધ ફરસી રહે, તેટલે કાલે એક સૂક્ષ્મભાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય ॥૪॥

એ ચાર પ્રકારે પુદ્ગલપરાવર્ત માંહેથી અર્ધ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત સમ-
ક્રિતથી પડ્યા જીવ ભમે, પછી સિદ્ધિ વરે, તે સિદ્ધના પન્નર ૧૫ ભેદ,
જિનસિદ્ધ ૧ અજિનસિદ્ધ ૨ તીર્થસિદ્ધ ૩ અતીર્થસિદ્ધ ૪ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ ૫
અન્યલિંગ સિદ્ધ ૬ સ્વલિંગસિદ્ધ ૭ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ ૮ પુરુષલિંગસિદ્ધ ૯
નપુંસકલિંગસિદ્ધ ૧૦ પ્રત્યેક બુદ્ધસિદ્ધ ૧૧ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ ૧૨ બુદ્ધબો-
ધિતસિદ્ધ ૧૩ એકસિદ્ધ ૧૪ અનેકસિદ્ધ ૧૫ ॥

॥ નવતત્ત્વ આલાવબોધઃ સંપૂર્ણઃ ॥

॥શ્રીચિરન્તનમુનિવર્યપ્રણીતઃ પ્રાચીનઃ

નવ ત્વવિચારઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ શ્રીભાગ્યવિજય-શ્રીવિવેકવિજય-શ્રીજ્ઞાનસાર

શ્રીચિરન્તનમુનિવર્યસન્દ્ભવં ગૂર્જરભાષામયં

॥ નવતત્ત્વચતુરત્નમ્ ॥

॥ નવતત્ત્વસાહિત્યસંગ્રહસ્ય ચતુર્થો વિભાગઃ

નવતત્ત્વ પરિશિષ્ટ નં. ૬ ટ. ડ. ડ. (૧૩-૧૪-૧૫-૧૬)

अद्यावधि मुद्रिता ग्रन्थाः

एते ग्रन्थास्तदभ्यासिसाधुसाध्वीनां अध्ययनेप्सु-
नामर्हणामन्येषामपि उपदीक्रियन्ते

१ सिद्धहैम.	* ८ भाषारहस्य
* २ खंडनखाद्य.	९ उपदेशरहस्य
* ३ न्यायालोक.	१० स्याद्वादरत्नाकर.
* ४ अनेकान्तजयपताका	११ प्राकृतशब्दरूपावली.
५ अष्टक प्रकरण	१२ लघुहेमप्रभाव्याकरणम्
* ६ प्रमाणमीमांसा	१३ तत्त्वार्थटीका (५ अध्याय)
७ प्रमालक्षण	१४ षडशीति (चतुर्थकर्मग्रन्थ)

प्रातिस्थानम्

शेठ. माणेकलालभाइ मनसुखभाइ.

शाहपुर बंगलो (अमदावाद.)

